

Національна академія педагогічних наук України
Київський університет імені Бориса Грінченка

Світлана Сисоєва
Тетяна Кристопчук

ОСВІТНІ СИСТЕМИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України

Рівне-2012

УДК 37.013.2 (292.4)

ББК 74.04

С - 40

Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України
(лист №1/11-5241 від 17 квітня 2012 р.)

Рецензенти: **Огієнко О.І.** – доктор педагогічних наук, професор
Безпалько О.В. – доктор педагогічних наук, професор
Соколова І.В. – доктор педагогічних наук, професор

С 40 **Сисоєва С.О., Кристопчук Т.Є.**

Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика : навчальний посібник / С.О. Сисоєва, Т.Є. Кристопчук; Київський університет імені Бориса Грінченка. – Рівне : Овід, 2012. – 352 с. : ISBN 966-8179-77-8

У навчальному посібнику представлено три основні категорії освіти країн Європейського Союзу: формальна, неформальна, інформальна; виокремлено основні параметри структури обов'язкової освіти європейських країн; розглянуто тенденції, що домінують у структурі європейської вищої освіти. Представлено етапи та зміст освіти, види освіти, структуру систем освіти країн Європейського Союзу та її особливості. Визначено рівні освіти, ступеневість освіти та специфіку кваліфікацій, типи вищих навчальних закладів, академічних рівнів та ступенів.

Навчальний посібник адресовано магістрантам та викладачам вищих навчальних закладів, слухачам закладів післядипломної педагогічної освіти, вчителям, студентам, всім, хто цікавиться проблемами розвитку сучасної освіти.

ISBN 966-8179-77-8

© Сисоєва С.О., 2012

© Кристопчук Т.Є., 2012

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ I. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСВІТНІХ СИСТЕМ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	
1.1. Австрія (Австрійська Республіка)	10
1.2. Бельгія (Королівство Бельгія)	17
1.3. Болгарія (Республіка Болгарія)	25
1.4. Велика Британія (Сполучене Королівство Велика Британія)	38
1.5. Греція (Грецька Республіка)	52
1.6. Данія (Королівство Данія)	55
1.7. Естонія (Республіка Естонія)	60
1.8. Ірландія (Республіка Ірландія)	63
1.9. Іспанія (Королівство Іспанія)	70
1.10. Італія (Італійська Республіка)	79
1.11. Кіпр (Республіка Кіпр)	86
1.12. Латвія (Латвійська Республіка)	90
1.13. Литва (Литовська Республіка)	93
1.14. Люксембург (Велике Герцогство Люксембург)	95
1.15. Мальта (Республіка Мальта)	99
1.16. Нідерланди (Королівство Нідерландів)	102
1.17. Німеччина (Федеративна Республіка Німеччина)	109
1.18. Польща (Республіка Польща)	121
1.19. Португалія (Португальська Республіка)	126
1.20. Румунія (Румунія)	131
1.21. Словаччина (Республіка Словаччина)	135
1.22. Словенія (Республіка Словенія)	140
1.23. Угорщина (Республіка Угорщина)	145
1.24. Фінляндія (Фінляндська Республіка)	148
1.25. Франція (Французька Республіка)	159
1.26. Чехія (Чеська Республіка)	171
1.27. Швеція (Королівство Швеція)	174
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ	184

**РОЗДІЛ II. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В
КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

2.1. Формальна, неформальна, інформальна освіта	188
2.2. Обов'язкова та середня освіта	204
2.3. Вища та професійна освіта	221
2.4. Післядипломна освіта	239
2.5 Інформатизація освіти	243
2.6. Виклики ХХІ століття європейським системам освіти	253
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ	270
ДОДАТКИ: Освіта країн Європейського Союзу у таблицях, схемах, рисунках	271
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	342

ПЕРЕДМОВА

Освіта завжди була особливою функцією суспільства й держави, спрямованою на формування і розвиток соціально-значущих якостей кожної людини як члена суспільства і громадянина держави. Через освіту здійснюється вплив на формування свідомості суспільства, регулюються процеси свідомого саморозвитку громадян. Як соціальне і культурне явище освіта є атрибутом людства, невід'ємним його супутником у поступальному русі еволюційного розвитку.

Сучасна освіта передбачає відкритість майбутньому, а її подальший розвиток повинен спрямовуватися на подолання замкненості й надання освітньому процесу творчого характеру, що потребує нової освітньої моделі, яка б відповідала реаліям постіндустріального суспільства, тим глобальним змінам в усіх сферах життя, які викликані сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями, стрімкими інтеграційними процесами в світі. Як вирішити цю проблему? За законами синергетики здатність соціальної матерії до самоорганізації виявляється в тому, що виникнення будь-якої проблеми породжує і засоби її вирішення, які тільки треба вміти побачити і використати. Саме тому важливого значення для розвитку суспільства набуває осмислення якісно нових ознак і смислів сучасної освіти в умовах цивілізаційних змін нашої історичної доби, розуміння тенденцій її розвитку, внутрішніх протиріч й механізму прогресу.

Інтеграція України у світовий освітній простір та процеси глобалізації, приєднання до Болонського процесу докорінно змінило філософію освіти та концепцію її розвитку. Система освіти сама здатна впливати на глобалізацію, формуючи лінію майбутньої культури, економіки, політики регіону, держави і

світу в цілому. Якщо саме з таких позицій розглядати Болонський процес, то можна говорити про реальну модернізацію національної системи освіти, вдосконалення і підвищення якості освітніх послуг, створення умов для формування сприятливих умов для індивідуального розвитку людини, її соціалізації і самореалізації у європейському просторі.

Вивчення міжнародного досвіду є надзвичайно важливим для України, оскільки відсутність чіткої національної стратегії інтернаціоналізації освіти призводить до низького обсягу експорту освітніх послуг, незадовільних темпів розвитку міжнародних освітніх програм і, відповідно, ускладнює ефективну інтеграцію вітчизняної освіти до загальноєвропейського та світового освітнього простору.

Враховуючи, що різноманітність культур, традицій, особливостей, у тому числі і у сфері освітніх систем, є значним надбанням країн Європейського Союзу, то першочерговим завданням є їх збереження, а також стимулювання розвитку національних культур держав-членів Європейського Союзу. Разом з тим відкриті ринки праці, право громадян на вільне пересування в межах території Європейського Союзу з метою поселення, навчання чи працевлаштування створюють підґрунтя для визначення і формування таких знань, умінь, навичок та кваліфікацій, які б були універсальними для всіх країн ЄС.

Саме тому дослідження освітніх систем країн Європейського Союзу, спрямоване на виявлення сутності, головних напрямів та чинників, що зумовлюють спільність та розбіжність у функціонуванні та розвитку освіти країн Європейського Союзу, дозволить: визначити майбутні цілі освітніх систем, враховуючи спільні риси та національне різноманітти; визначити нові європейські нормативи, основні вміння, які необхідно набути з метою здійснення навчання впродовж життя; пристосувати європейські формальні та неформальні системи освіти до потреб суспільства, що ґрунтуються на знаннях, та спрямувати на розвиток особистої мотивації, критичного мислення та уміння вчитися; удосконалити наявні освітні системи

та розробити нові диференційовані стратегії; зберегти прозорість та взаємне визнання дипломів та свідоцтв про освіту, незважаючи на неоднорідність окремих освітніх систем на території Європейського Союзу.

Визначення взаємозв'язку між системами освіти у країнах Європейського Союзу та їх об'єднання забезпечить вільний вибір місця навчання, сприятиме розвитку єдиної освітньої системи найвищого рівня в Європі.

Адресовано магістрантам та викладачам вищих навчальних закладів, слухачам закладів післядипломної педагогічної освіти, вчителям, студентам, всім, хто цікавиться проблемами розвитку сучасної освіти.

РОЗДІЛ I

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСВІТНІХ СИСТЕМ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1.1. АВСТРІЯ (АВСТРІЙСЬКА РЕСПУБЛІКА)

Відповідальність за ухвалення і дотримання законів щодо освіти розподілена між федерацією (Bund) і федеральними землями – Land (у яких ці завдання виконуються місцевими парламентами і радами). У певних випадках, зазначених у Конституції, на федеральному рівні визначаються загальні рамки, натомість виконанням конкретних положень займаються місцеві органи влади. Федеральний рівень повністю відповідає за систему освіти, в тому числі за практично всі аспекти організації навчального процесу, організації навчання в державних школах, приватних школах і заробітну плату, та пенсійні права працівників сфери освіти. Що стосується адміністративного нагляду (контролю), то за початкову, середню і вищу освіту відповідає Міністерство освіти, науки і культури, а за практики (стажування) на підприємствах – Міністерство економіки та праці. Land відповідають в основному за організацію обов'язкового навчання в державному секторі. Гміни також здійснюють підтримку у створенні та управлінні школами на цьому рівні, надаючи кошти для будівництва шкіл, що знаходяться у їх управлінні. Land відповідають виключно за ясла і дитячі садки. Школи мають певну автономію в управлінні бюджетом, і можуть певною мірою пристосовувати навчальні програми до місцевих потреб. Перевірки проводяться шкільним інспекторами на місцевому рівні (за підтримки районних інспекторів шкіл – якщо це школи, що надають загальнообов'язкову освіту, та інспекторів, що спеціалізуються на окремих предметах – для шкіл, що надають середню освіту на II рівні). За законом про університети 2002 року, університети були перетворені з федеральних установ на ті, які підпадають під публічне право, яке вже не підлягає федеральному адмініструванню. Федеральні кошти надаються у вигляді трирічних глобальних бюджетів, на основі угод про державні послуги. Професійні вищі навчальні заклади можуть бути як державними,

так і приватними юридичними особами. Навчання у професійних вищих навчальних закладах фінансується федеральним урядом на основі затвердженої кількості місць.

Дошкільна освіта. Діти у віці до 3 років можуть відвідувати дитячі ясла (Krippe), якщо такі установи існують в конкретному місці, а діти у віці від 3 до 6 років – дитячий садок. За організацію та прийняття рішень, що стосуються оплати (фінансування), відповідають місцеві органи влади або приватні організації (що заснували ці заклади).

Обов'язкова освіта. Етапи подані у таблиці 1 додатку А. Критерії прийому: діти, які починають ходити до початкової школи повинні досягти 6-річного віку до 1 вересня року, в якому починається I клас. Діти, народжені між 1 вересня та 31 грудня можуть розпочати навчання раніше, якщо вони є досить зрілими духовно і фізично; перехід до середньої школи I рівня вимагає завершення IV класів початкової школи з позитивними оцінками. До загальноосвітньої середньої школи з академічним профілем (науковим спрямуванням) – I рівень – приймають на основі успіхів у навчанні або результатів вступних іспитів. Обов'язкова освіта є безкоштовною у всіх школах, крім приватних; до спеціальної школи приймають на основі офіційного сертифікату, що підтверджує спеціальні освітні потреби студента.

Навчальний рік складається з 180 днів (5 днів на тиждень) і триває залежно від федерального повіту від першого або другого понеділка вересня до суботи у проміжку від 28 червня до 4 липня або в період з 5 липня до 11 липня. Школи відкриті упродовж п'яти або шести днів на тиждень. Тижневий обсяг занять коливається від 20 уроків (початкова школа) до 35 (в технічних і професійно-технічних училищах). Кожен урок триває 50 хвилин.

Класи можуть нараховувати максимум 30 учнів, а мінімум – 10 учнів у системі початкової освіти або 20 – у загальноосвітній середній школі і в IX класі політехнічної школи. Учні поділяються на класи залежно від віку, але у випадку вивчен-

ня німецької мови, математики та сучасних іноземних мов в середній школі (гімназії та середній школі політехнічної освіти) критерієм поділу може також служити рівень здібностей. Політехнічні школи також ділять учнів відповідно до інтересу з дисциплін (або за профілем / галуззю освіти). У початковій школі всі предмети, крім релігії, і уроків праці, викладає один вчитель, а уроки в середніх школах проводять вчителі відповідної дисципліни.

У спеціальних школах максимальна кількість учнів у класі складає: у спеціальній школі для сліпих, глухих і важких інвалідів – 8 учнів; у спеціальній школі для сліпих і людей з вадами зору, з вадами слуху або у школах, що підтягують учнів з вадами до рівня середнього – 10; в інших школах – 15.

На основі проектів, розроблених робочими групами за програмою Міністерства освіти, науки і культури, готується рамкова програма навчання, яка потім обговорюється з органами управління освіти на рівні районів і міст, а також організаціями, що представляють вчителів. Міністерство також затверджує підручники. Школи самі можуть вибирати книги і до деякої міри пристосовувати навчальні програми до місцевих умов. Обов'язковими предметами в початковій школі є: релігія, німецька мова, читання, письмо, математика, музична освіта, мистецтво, праця / технічна робота, фізичне виховання, сучасна мова і безпека дорожнього руху (без оцінок). В усіх початкових школах обов'язково викладається сучасна іноземна мова вже з I класу. У середній школі I рівня учні проживають вчити ці предмети, а також починають вчити предмети наукові і технічні. У випадках, зазначених у законі, дорадчі функції, а також функції прийняття рішень здійснює спеціальний комітет, що складається з педагогів і батьків (а в школі I і II рівня – також і з учнів). Учні з особливими освітніми потребами навчаються відповідно до навчальної програми початкової школи або середньої загальноосвітньої школи I рівня з науковим профілем, якщо вони можуть досягти закладених освітніх цілей без зайвого обтяження. У всіх інших випадках

реалізується спеціальна шкільна програма, адаптована до їх інвалідності. Є спеціальні програми для загальної освіти в спеціальних школах (для учнів з порушеннями рухових функцій і учнів з труднощами в навчанні), спеціальні школи для сліпих дітей, спеціальні школи для глухих дітей та спеціальні школи для дітей з важкими вадами.

У рамках обов'язкової освіти не проводиться жодних офіційних зовнішніх іспитів. Оцінка вчителя заснована на участі учня у діяльності класу та усної презентації, письмових робіт, практичних і графічних робіт. Учні початкової школи обов'язково пишуть письмові тести (тести школи) з німецької мови та математики в IV класі. Рейтинг на наступний клас залежить від результатів з усіх предметів (за винятком рейтингу в початковій школі або коли учень має недостатню оцінку тільки з одного предмета). Учні отримують список своїх оцінок наприкінці кожного семестру та навчального року. Учні можуть відвідувати заняття з німецької мови та математики в молодших або старших класах, якщо таке рішення є більш доцільним з точки зору рівня їх знань та навичок. У загальноосвітніх школах учні з особливими освітніми потребами можуть перейти до старших класів, якщо це надасть їм великі можливості для глобального розвитку, за рішенням ради класу.

Середня освіта II рівня і технікуми (коледжі) представлена у таблиці 2 додатку А. У дев'ятому класі учні обирають один з декількох профілів в рамках загальної освіти і технічного навчання в старших класах середньої школи. Перехід вимагає завершення восьмого класу, а також залежить від попередніх оцінок. Кандидати, які не відповідають критеріям за оцінками, обов'язково повинні скласти попередні письмові іспити (тести). Виняток становлять лише професійні школи, які приймають студентів після закінчення VIII класу без атестату про закінчення середньої школи I рівня. Мова йде про те, як краще підготувати студентів до професійної освіти (в рамках дуальної системи освіти) або про підготовку до школи більш високого рівня.

Після дев'ятирічної обов'язкової освіти учні можуть укласти договори з роботодавцем про отримання роботи після закінчення професійної освіти, але у випадку з неповнолітніми учнями потрібна згода батьків. Учень-стажер стає учнем обов'язкової школи технічного та професійного спрямування.

Навчальна програма на цьому рівні залежить від обраного профілю освіти, але в загальну обов'язкову навчальну програму входить німецька мова, математика. У школах допрофесійної підготовки акцент зроблений на орієнтацію і підготовку в конкретних галузях знань – відповідно до поділу за такими широкими професійними галузями, як техніка і торгівля, торгівля та офісна робота, послуги і туризм. Школи і професійно-технічні коледжі здійснюють навчання у дуже різних галузях і спеціалізаціях. Важливе значення мають консультації з соціальними партнерами, оскільки навчальна програма містить у собі як теоретичні професійні предмети, так і практичну підготовку. Викладачі мають свободу у виборі методів навчання. Навчальна програма зосереджена на особистості учня, проектній роботі, міжпредметних заняттях та позашкільній діяльності для можливості здобути ключову кваліфікацію. На цьому ж рівні підручники та інші навчальні матеріали школа вибирає самостійно.

Учні, які успішно склали іспит наприкінці загальноосвітньої середньої школи за науковим профілем, одержують атестат про середню освіту (Reifeprüfungszeugnis).

Учні-стажери отримують сертифікат про закінчення неповної середньої освіти. Вони можуть скласти іспит про закінчення школи перед комітетом, що складається з представників роботодавців і службовців. Сертифікат Lehrabschlussprüfungszeugnis дає право на роботу в певних професіях, прийняття на курси для майстрів. Учні можуть приєднатися до іспиту для отримання професійної кваліфікації і допуску на курси для „працюючих дорослих”, а також скласти іспит Berufsreifeprüfung (що дає доступ до всіх курсів навчання без додаткових кваліфікацій) і Studienberechtigungsprüfung (вступні іспити для навчання за певними напрямками).

Студенти, які закінчили навчання, що триває від одного року до 2 років, отримують сертифікат про закінчення початкової професійної освіти (навчання допрофесійне).

Студенти в 3-4-річних професійно-технічних школах складають випускний письмовий іспит (письмовий/практичний та усний). Атестат зрілості дає право на виконання певних професійних завдань і можливість здобути кваліфікацію на більш високому рівні, наприклад, пройшовши *Berufsaufnahmeprüfung*.

Після закінчення 5-річного навчання, студенти можуть скласти випускний професійний іспит, що складається з письмових / усних і практичних частин, і надає подвійну кваліфікацію – кваліфікацію для навчання в університетах з усіх дисциплін і професійну кваліфікацію з можливістю безпосередньо працювати на рівні середньої управлінської ланки (диплом визнається в ЄС).

Рішення про допущення студентів до професійного іспиту приймають викладачі відповідних дисциплін, а затверджують регіональні органи освіти (регіональні шкільні комітети), що діють на федеративних землях. Роботи оцінюються класним керівником. Усний іспит складається перед комісією, яка складається з викладачів, що приймають екзамен, голови комісії – представник не з цієї школи, і директора школи. Студенти, які закінчили технікуми, складають екзамен на професійні навички, що надає диплом професійних кваліфікацій.

Вищу освіту можна здобути у таких вищих навчальних закладах: університети, включаючи ті, які надають гуманітарну освіту; *Fachhochschulen* (технічні коледжі / професійна освіта); університетський центр безперервної освіти – Університет Кремс Дунай (*Donau-Universität Krems*); приватні університети (після акредитації); педагогічні і професійні академії (педагогічні коледжі, що надають загальну і професійну освіту); *gehobene Akademien für Technisch-Medizinische Und Dienste Hebammenakademien* (коледжі для медичних техніків і коледжі для акушерок); ряд освітніх установ, що надають освіту університетського типу.

Кандидати на навчання в університеті та академії повинні мати диплом про закінчення середньої освіти II рівня або професійний диплом, або диплом з академічним профілем для деяких спеціальностей. На деяких курсах є і додаткові іспити. Усі кандидати на навчання в університетах образотворчого мистецтва і музики повинні скласти вступний іспит. Умовою прийому на навчання є наявність диплому про закінчення середньої освіти II рівня, середньої спеціальної освіти, освіти з академічним профілем тощо або складання додаткових іспитів, якщо є така вимога.

За навчання в університеті і професійному коледжі збирається плата в розмірі 363,36 євро за семестр для студентів з Австрії та інших країн ЄС та 727,27 євро для іноземних студентів з інших країн (положення щодо звільнення від сплати за навчання і відшкодування істотних сум стосується студентів з країн, що розвиваються, і студентів, що навчаються за програмами обміну). Не стягують плату за навчання, як правило, в медичних академіях (коледжі для медичних працівників) та *Неbammenakademien* (коледжі для акушерок).

Навчання в педагогічних і професійних академіях надає диплом вчителя та викладача; студенти медичних коледжів одержують такі професійні титули: диплом психотерапевта, диплом медичного техника-аналітика, диплом радіологічного технічного помічника, диплом лікаря-дієтолога та консультанта з харчування та докторантура на дієтолога та консультанта з питань харчування, диплом ерготерапевта, диплом логопеда, диплом ортопеда. Університет в кінцевому підсумку надає такі професійні звання / наукові ступені: *Diplom* – (після 8-12 семестрів), *Bakkalaureat*-БА / *ENGINEER* (бакалавр-інженер) (6-8 семестри), *magister* – (2-4 семестри після отримання / бакалавр-інженера), *doctor* – (4 семестри після отримання ступеня магістра або диплом закінчення навчання).

Досягненнями університетської освіти є зарахування (визнання) кредитів за трансферною європейською системою. Навчання у професійних коледжах з 2002 року надає освіту на

рівні бакалавра та магістра, випускники також можуть вступати до докторантури в університети.

Учні з особливими освітніми потребами навчаються в спеціальних школах або у інтеграційних державних закладах першого рівня з початковими і середніми класами. Батьки мають право обирати вид освіти для своїх дітей. Залежно від потреб дитини проводяться спеціальні навчальні програми і / або адаптуються до навчальних програм державних шкіл. За відсутності відповідного законодавства навчання у формах інтеграції в останньому (дев'ятому) році відбувається тільки як пілотні проекти. Спеціальні програми на перехідний період між школою і ринком праці фінансуються Міністерством з питань соціального забезпечення та захисту прав споживачів і здійснюються у співпраці зі школами.

1.2. БЕЛЬГІЯ (КОРОЛІВСТВО БЕЛЬГІЯ)

Структуру системи освіти та принципи діяльності не можна зрозуміти і пояснити без звернення до часів середньовіччя, коли територія Бельгії була полем найзапекліших і майже безперервних воєн, ареною змагання релігій і сильніших сусідів. Наслідком бурхливого минулого і тривалих пошуків компромісів стали: фрагментарність системи освіти; співіснування у ній різних форм і підсистем; різноманітність навчальних закладів та засобів управління ними.

Бельгія має унікальний і дуже корисний для багатьох інших країн досвід вирішення мовних проблем у системі освіти. Для остаточного зняття довготривалого напруження уряд пішов на створення практично незалежних систем освіти на голландській, французькій і німецькій мовах.

Йдеться саме про незалежність, бо їх перекривання дуже мале, адже у школах кожної з мовних громад вивчення „другої” мови розпочинається дуже пізно. Це призводить до того, що

значна частина населення Фландрії і Валлонії погано володіє другою державною мовою. Це помітно контрастує з прикладом Люксембургу, де вивчення державних мов розпочинається з дитсадків, а завданням системи освіти є забезпечення однакового засвоєння молоддю всіх трьох державних мов. Втім, останнім часом освітня політика у Бельгії все більше скеровується на виправлення цього очевидного недоліку системи освіти.

Центральна влада зберігає за собою лише право встановлення узагальнюючих нормативів типу строків навчання і необхідного мінімуму навчальних годин. Кожний навчальний заклад автономний у вирішенні багатьох питань своєї діяльності.

У Бельгії співіснують і змагаються між собою „вільні” навчальні заклади, що належать приватним особам чи групам населення, та „офіційні”, утворені державою чи керовані нижчими ланками її владних структур. Всі визнані й атестовані навчальні заклади фінансуються з держбюджету незалежно від їх приналежності. Створена у вигляді спеціалізованих комісій система контролю рівня навчання і забезпечення адекватності дипломів і посвідчень, які вони дають випускникам.

Свобода заснування навчальних закладів призводить до існування мережі „абсолютно вільних” навчальних закладів, які не визнаються і не субсидуються офіційними структурами держави і громад.

Бельгія має одну з найтриваліших у світі обов’язкову і безкоштовну освіту. Втім, з її дванадцяти років три останні молодь може (за своїм бажанням) вчитися неповний час, поєднуючи школу з працею чи учнівством на підприємствах і установах.

Термін „бінарність” у застосуванні до бельгійської системи вищої освіти має навіть ширше застосування, ніж для решти країн, де він означає співіснування традиційної університетської та новітньої неуніверситетської форм навчання. У Бельгії воістину „бінарними” є університети, які лежать на „мовному” кордоні, бо вони повністю поділені на строго симетричні й однаково названі франко і голландськомовні частини.

Бельгійська система освіти накопичила чималий досвід асимілювання й навчання дітей-емігрантів. У перерахунку на кількість власного населення Бельгія входить у десятку тих країн світу, які приймають найбільшу кількість іноземних громадян у свої вищі навчальні заклади.

Свобода законодавства і демократизм держави дають змогу школам і вузам мати надзвичайно широкі міжнародні контакти, бути відкритими у світ для використання кращого міжнародного досвіду. Цьому істотно сприяє перетворення Брюсселя у найбільший вузол європейських зв'язків та центр діяльності керівних організацій Європейського Союзу і НАТО.

Отже, на невеликій території Бельгії в її конгломераті трьох систем освіти гармонійно злилися багато суспільних впливів, компромісів, більш чи менш вдалих розв'язків гострих проблем. Вся ця складна конструкція живе активним життям і продовжує змінюватися для кращого задоволення потреб як Бельгії, так і об'єднаної Західної Європи, невід'ємною частиною якої стала країна.

У структурі системи освіти Бельгії чітко виділені 4 рівні: дошкільний (вік дітей 2-6 років); початковий (6-12 років); середній (12-18); вища освіта з програмами тривалістю від 2 до 7 років.

Повне охоплення дітей вихованням, освітою чи професійною підготовкою триває від 3 до майже 18 років. Щоправда, попри всі зусилля, частина молоді виходить з середньої школи без заключних документів. Для неї створена система допоміжного навчання та учнівства німецької моделі (підготовка на робочому місці та навчання у профшколі). Хоч можна залишити денне навчання у 16 років, але необхідно відвідувати вечірню профшколу аж до досягнення 18 років включно.

Вибір шляхів навчання у дітей чималий, а середня освіта відзначається винятковою варіативністю. Ті, хто рано визначає свої уподобання, можуть вже з віку 12 років розпочинати диференційоване навчання, готуючись до університету, вищої технічної школи чи виходу на ринок праці з робітничим фа-

хом. Решта має можливість визначитися впродовж двох років орієнтації, а лише потім обирати напрями навчання. Більш спеціалізовані середні заклади надають 13-річну освіту, загальні – 12-річну. Останній рік закінчується комплексними іспитами на одержання атестата за середню освіту. У спеціалізованих закладах в екзаменах беруть участь представники фахових спілок чи асоціацій.

Королівство Бельгія адміністративно поділено на три територіальні Громади (англ. *Communitites*, франц. *Communautés*) – Французьку (*French Community*), Фламандську (*Flemish Community*) та Німецькомовну (*German-speaking Community*) з їх законодавчими та виконавчими інститутами.

Французька Громада та Німецькомовна Громада

З 1989 р. пріоритетною в організації систем навчання дітей з неблагополучних сімей й тих, хто не витримує вимог шкільної програми, стала визначена вже апробована у Французькій Республіці така структурна модель (Рис.1, Додаток Б), за якою у всіх школах Французької Громади були у 1990 р. створено спеціальні відділи – *Participation councils (Conslils participation)*.

Динаміка трансформацій у структурі обов'язкового навчання упродовж 80–90-х років ХХ ст. й початку ХХІ ст. (Рис.2, Додаток Б) характеризується переважно за чотирма тематичними комплексами основних критеріїв інтерпретації реформістського поступу в освіті: пролонгація термінів обов'язкового шкільного навчання як генеральна державна стратегія розширення параметрів обов'язкової освіти у таких, зокрема, напрямках, як: збільшення тривалості між початковою і середньою школою; розширення бази заочної (вечірньої) обов'язкової освіти як важливого фактора забезпечення якісної підготовки молоді для подальшої професійної діяльності за умови федеральної відповідальності за реалізацію соціально-економічних програм молодіжного спрямування; забезпечення соціокультурного прогресу у створенні нових умов життєдіяльності для тієї частини молодшої генерації Французької Громади, яка у віці 14–17 років – через нескладання іспитів за стаціонарне на-

вчання й через відсутність атестатів про освіту – залишається не лише поза простором обов'язкового шкільного навчання, а й без будь-якої офіційно визнаної професійної кваліфікації у своєму подальшому соціальному існуванні; створення (на структурному рівні) для таких дітей віком 15–16 років можливості вчитися у структурах вечірньої форми обов'язкової освіти – в спеціальних освітніх й змінних навчальних центрах, органічно інтегрованих у середньоосвітній простір з своїм динамічним поєднанням теоретичних і практичних навчальних курсів й подальшим працевлаштуванням там, де проходить навчально-виробнича підготовка (Рис.3, Додаток Б); розбудова – за нормами Хартії альтернативного навчання від 1993 р. – системи технічного і професійного навчання, зініційована освітньо-правовими новелами Королівського Декрету від 26.06.84, що не лише пов'язують організацію середньої освіти з технічною освітою, а й за певних умов дозволяють учням профшкіл одержувати по їх закінченні такі ж атестати, як і кваліфікаційні атестати про завершення загальноосвітнього чи технологічного, що в цілому зорієнтовано на стратегію скорочення загальної чисельності альтернативних навчальних курсів (від 450 до 150) в технічній і професійній освіті, спрямованого як на підвищення загального рівня освіти, так і на забезпечення умов оволодіння учнями такими базовими знаннями й вміннями, які б якомога повніше відповідали вимогам реального суспільно-економічного поступу й процесу гармонізації взаємодії освіти й промисловості на обопільно вигідних інтеграційно-партнерських засадах (Рис.4, Додаток Б); 3) організація – для підвищення ефективної адаптації учнів до критичних і складних умов періоду переходу до середньої школи – системи “шкіл успіху” за алгоритмом ідеології поступового створення освітньої системи за певними циклами – від двох до більше років – в межах “базової” та середньої освіти, яка до 2000 р. має поширитися на всі дошкільні установи й всі початкові школи; з 2005 р. всі початкові школи – за схваленою всіма владними структурами угодою про організацію “шкіл успіху” – мають

реалізувати розширення цієї системи від трьох до шести років початкового навчання як першого ступеня обов'язкової середньої освіти; визначення структури шкільного терміну у напрямі оптимізації рівноваги хронологічних меж вакаційних періодів (відпочинку) і власне навчальних періодів.

Організацію загального керівництва освітою Фламандської громади з кінця 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. забезпечує – за Декретом 1998 р. – Незалежне Консульство освіти; автономія керівництва вищою школою була розширена Декретом 1995 р.

Декретом від 31 липня 1990 р. засновано Фламандський відділ освіти, до структури якого входять загальний відділ та підпорядковані йому окремі відділи, кожний з яких зорієнтовано на певний рівень освіти. У компетенції Фламандського відділу – консультативно-дорадча функція, ініціатива введення нових навчальних дисциплін.

Ідеологія програми освітньо-організаційної діяльності Незалежного консульства освіти Фламандської громади вибудовується за трьома фундаментальними принципами: демократизація у питаннях визначення стратегії загального керівництва освітою – як ефективного співробітництва всіх трьох основних груп учасників освітнього процесу: батьків, учнів, студентів, третіх осіб – адміністраторів освіти – вчителів; децентралізація у сфері конкретного керівництва освітньою діяльністю, спрямована на передачу владних й управлінських повноважень, кожній місцевій шкільній раді чи комісії директорів – як представників Незалежного консульства освіти Фламандської громади; передача основних адміністративних повноважень у сфері керівництва освітою на рівень управлінських рішень органів місцевого самоврядування.

Саме ці фундаментальні принципи організації системи освіти позначилися на реформістському поступі у визначенні нових параметрів структури обов'язкового навчання Фламандської Громади у 90-ті роки ХХ століття.

За Актом 22 червня 1983 р. тривалість обов'язкового на-

вчання у Фламандській Громаді продовжено до дванадцяти років у таких чотирьох хронологічних координатах: 1) початок обов'язкового навчання призначається дітям, що мають повних шість років на дату відкриття після літніх канікул навчального року; 2) обов'язкове навчання за денною формою триває упродовж повного дня – мінімально 28 год. на тиждень й 40 тижнів на навчальний рік і має два варіанти: для дітей віком до п'ятнадцяти років за умови успішного завершення ними оволодіння навчальною програмою двох перших років середньої освіти; для учнів до шістнадцяти років, які не завершили навчання за навчальною програмою двох перших років середньої освіти; завершення обов'язкового навчання відбувається тоді, коли учням виповнюється вісімнадцять років; денна форма обов'язкового навчання учнів триває лише до досягнення ними вісімнадцятирічного віку.

Організація середньої освіти упродовж неповного дня у Фламандській Громаді характеризується, зокрема, такою варіабельністю, як: учень може продовжувати навчатися за стаціонарною формою у середній школі; учень може обрати вечірню форму навчання упродовж неповного дня у Центрі вечірньої освіти – CDO, де обов'язкова навчальна програма вивчається за 15 год. на тиждень, решту часу відводиться на професійне навчання.

З першого вересня 1989 р. у Фламандській громаді відбувається поступовий перехід від попередньої єдиної двотипної системи середньої освіти на нову модель її структурної організації за трьома ступенями, у якій кожні два роки навчання можуть бути доповнені додатковим навчальним роком.

Вища освіта поділяється на три види: університетська; тривала неуніверситетська; „коротка” неуніверситетська освіта.

Закон про вищу освіту застосовує дещо інший поділ – на університетський сектор і 8 неуніверситетських секторів. Молодь має виключно великі можливості для вибору профілю навчання та рівня закладу відповідно до своїх уподобань і можливостей.

„Повний” бельгійський університет у числі своїх факультетів зобов'язаний мати такі п'ять: медичний, прикладних наук, природничих наук, юридичний, філософії і гуманітарних наук. Всі наявні університети мають значно більше факультетів і надають вищу освіту високої якості з усіма циклами, включаючи докторантуру.

Заклади з довгими неуніверситетськими програмами вчать 4 чи (рідко) 5 років і надають ті ж дипломи, що й університети, переважно в інженерних і технологічних фахах. Вони не мають докторантури і не повинні вести наукову роботу так активно, як університети.

Численні заклади з коротким терміном навчанням мають програми тривалістю 2-4 роки, присуджуючи фахові дипломи, які не дають права на вступ до докторантури. У цій групі деякі школи бізнесу та підготовки фахівців з інформаційних технологій користуються світовою славою.

Розширення можливостей вищої школи і політика „рівного доступу” стали причиною відмови у Бельгії від проведення типових для минулих часів конкурсних іспитів. Іспити застосовуються лише для випадків, коли кількість заяв вступників надто перевищує число місць в аудиторіях. Приймаючи вільно всіх бажаючих з дипломом (атестатом) про середню освіту, вищі школи змушені займатися відбором кращих упродовж першого року навчання. Додамо, що велика різноманітність середніх закладів та відсутність у них державних випускних іспитів примусила мовні громади створити „комісії гомологізації” для порівняння і визнання атестатів, виданих різними школами, ліцеями чи іншими закладами.

Навчальний рік у вищій школі розпочинається у другій половині вересня і триває 30 тижнів, поділяється на два семестри, які у січні та червні закінчуються екзаменаційними сесіями. Переведення на наступний курс відбувається лише за результатами цих екзаменів, які охоплюють програму всього року. У випадку невдач доводиться повторювати навчальний рік. Така доля мало не третини тих, хто все ж одержує диплом.

У фламандських вищих закладах освіти навчальний рік розрахований на 1800 годин аудиторних, практичних і самостійних видів роботи студента або 60 одиниць.

Шкала оцінювання 20-бальна (20 – максимум) з прохідним балом – 10.

У франкомовній зоні використовується рейтингова шкала у %: найвища оцінка – 90% (з найбільшою відзнакою). Далі йдуть 80% (з великою відзнакою), 70% – з відзнакою; 60% – прохідна оцінка, менше 60% – незадовільно.

Кваліфікації. Валлонія (франкомовна Бельгія). Навчання в університетах поділяється на три цикли (стадії). Перше триває 2-3 роки, має загальний багатодисциплінарний характер і призводить до диплома кандидата (candidature). Другий цикл відповідає поглибленому вивченню вужчої групи дисциплін фаху і закінчується через 2-4 роки дипломом „лісанс”. Третій цикл є вже суто науково-дослідницькою підготовкою і призводить до докторського диплома. Нормативна тривалість 2-3 роки, реально – більше.

Фландрія (фламандськомовна Бельгія). Навчання також трициклове, але назв дипломів небагато, для всіх профілів вони звучать однаково.

Обмеженість місць на третьому циклі робить вступ конкурсним (співбесіди, аналіз документів студента тощо). Студенти-іноземці та випускники неуніверситетських закладів Бельгії складають вступний іспит (тести) з профільної дисципліни.

1.3. БОЛГАРІЯ (РЕСПУБЛІКА БОЛГАРІЯ)

Структура системи освіти у Болгарії складається з таких рівнів: дошкільна освіта; шкільна освіта; вища освіта.

Дошкільна освіта стосується дітей у віці віз 3 до 6/7 років.

Відвідування дошкільних закладів не є обов'язковим – в основному контролюється місцевим самоврядуванням.

Оплата за дошкільне навчання – обов'язковий вступний внесок (значно знижений для сімей з низькими доходами).

Шкільне навчання – обов'язкове. Охоплює дітей у віці від 6/7 років до од 16 років.

Основна освіта охоплює ранній шкільний рівень і пізній основний.

Освіта у старших класах: загальні школи (загальноосвітні школи), де навчання триває 3-4 роки; загальні школи (із спеціалізованими школами), де навчання триває 4-5 років; професійні школи.

До основних шкіл ходять учні у віці від 14 до 18 років. Учні можуть навчатися у спеціалізованій школі після закінчення 7 чи 8 класів і складанні вступних іспитів. Елементарна (основна і рання вища) освіта безкоштовна за винятком приватних шкіл.

Управління освітньою діяльністю у Болгарії організовано на 4 рівнях: державному; регіональному; місцевому; шкільному. Органи місцевої влади відповідальні за: загальнообов'язкову освіту до 16 років; дошкільне навчання; шкільну освіту; заочні заняття; фінансування; охорону здоров'я; матеріальну базу шкіл; площу шкіл; шкільні обіди; гуртожитки; відпочинок; спортивні споруди; транспорт для дітей, учнів, вчителів; стипендію і спеціальну допомогу для учнів.

Адміністративними органами у школах є: рада вчителів; дирекція чи директори.

Освітні інспекції проводяться такими органами влади: Міністерство науки і культури; Регіональна інспекція; Директори шкіл і їх заступники.

Міністерство науки і культури опрацьовує і провадить державну політику у галузі освіти, а також планує і організовує розвиток навчання через довготермінові програми.

Міністерство науки і культури затверджує обов'язкову документацію для шкіл: постанови; шкільні навчальні програми; розклади занять; підручники тощо.

Вища школа охоплює: університети; спеціалізовані вищі школи; заклади, що надають неповну вищу професійну освіту, що дорівнює статусу випускника ліцею. Вони пропонують різні наукові ступені і різні типи освітніх програм, як і можливість здобуття вищої освіти. Мережа освітнього простору вищої освіти у Болгарії охоплює приватні і публічні вищі навчальні заклади.

Університетський вид освіти здобувається в університетах; спеціалізованих вищих школах (так званих академіях чи інститутах).

Університети дозволяють одержувати такі рівні: випускник ліцею; магістр; доктор.

Університети пропонують освіту у трьох головних галузях: гуманітарні науки; природничі; суспільні і технічні. Вони також проводять цікаві наукові дослідження.

В Акті про вищу освіту, підписаному в 1995 році, чітко визначена структура освітнього процесу в Болгарії і роль держави в процесі зміни складу дисциплін. За допомогою застосування єдиних державних вимог для дисциплін держава регулює кількість і тип обов'язкових освітніх дисциплін, кількість навчальних годин, а також вимог для академічного звання і кількості викладацького персоналу для викладання визначених спеціальностей. Зміни до Акта про вищу освіту від 2002 року скасували єдині державні вимоги до дисциплін і створили державні вимоги для одержання вищої освіти відповідно до рівня кваліфікації, що регулюють систему освітнього процесу, залежно від підрівня кваліфікації. Єдині державні вимоги до тепер використовуються, але тільки для деяких спеціальностей, регульованих державою.

Структура вищої освіти складається з 4 рівнів: спеціаліст, бакалавр, магістр і доктор філософії. Перший та другий рівні вищої освіти – трьох і чотирирічні програми. Після навчання за трирічною програмою видається диплом і кваліфікація фахівця у визначеній професійній сфері. Програми навчання пропонуються в різних відокремлено зареєстрованих коле-

джах та в коледжах, інтегрованих у єдину систему вищих навчальних закладів. Випускники коледжів можуть продовжити своє навчання для одержання ступеня бакалавра на умовах, встановлених державними вимогами і правилами відповідного вищого навчального закладу.

Чотирирічна програма навчання передбачає поглиблене вивчення визначеної наукової сфери для одержання ступеня бакалавра.

Третій та четвертий рівні вищої освіти передбачають навчання для одержання ступеня магістра і наукового ступеня доктора філософії. Відповідно до Акта про вищу освіту існує два шляхи одержання ступеня магістра, який необхідно вибрати на перехідному періоді від 1 на 2 рівень вищої освіти, таким чином, є можливість одержати два дипломи одночасно. Перший шлях – п'ятирічне безупинне навчання за магістерською програмою, підсумком якого є написання магістерської дисертації. Другий – перехід від одного рівня до наступного, де одержання ступеня бакалавра – необхідна умова; програма розрахована на 1 рік. Після закінчення також необхідно захистити магістерську дисертацію. В даний час студентам п'ятирічні програми навчання не пропонуються, але вони мають можливість при наявності ступеня бакалавра написати і захистити дисертацію або скласти державний підсумковий дипломний іспит. Ці дві програми пропонуються тільки університетами або спеціалізованими інститутами вищої освіти, які відповідно до Акта про вищу освіту пропонують поглиблене навчання на ступінь бакалавра чи рівень, що прирівнюється до кваліфікації бакалавра.

Ступінь доктора філософії присуджується Національним агентством з оцінки й акредитації після навчання на трирічній програмі для одержання ступеня доктора філософії в університеті чи в інституті. Ступінь доктора філософії присвоюється студенту тільки у тому випадку, якщо він успішно склав всі іспити, заплановані навчальною програмою, і захистив дисертацію відповідно до умов акону про наукові ступені і звання.

Болгарська академія наук і вищих навчальних закладів при згоді Верховного комітету з питань видачі свідоцтв можуть присвоювати звання почесного доктора іноземним громадянам з вищою освітою, які мають заслуги у сфері розвитку науки і сприяють культурним зв'язкам між країнами й інститутами.

Мережа вищих шкіл у Болгарії включає університети, спеціалізовані вищі школи і коледжі. Вони пропонують освітні програми різних типів для одержання різних ступенів і дають можливість одержати вищу освіту різними шляхами.

Університети пропонують освітні програми для одержання освітніх і професійних ступенів: „бакалавр”, „магістр” і „доктор” (ISGED'98 рівні 5A,6). Згідно із статтею 17 Акта про вищу освіту університети дають можливість вивчати різні предмети як мінімум з трьох галузі знань (гуманітарні, природничі, суспільні та технічні науки). Університети також здійснюють широку наукову і дослідницьку діяльність, спрямовану на розвиток знань в основних сферах науки і культури, на збереження одержаних знань для того, щоб передати їх наступним поколінням, поширення знань через організацію збір і видання публікацій.

Спеціалізовані вищі школи передбачають вивчення, насамперед, однієї основної сфери знань, що відображено в назві закладів. Навчальні програми цих шкіл відповідають освітнім і професійним вимогам наукового ступеня „бакалавр”.

Більшість спеціалізованих вищих шкіл, маючи міцну матеріальну і наукову бази і розвиваючись на рівні з університетами, проводять навчання для одержання всіх наукових ступенів, одержавши автономію і волю у виборі засобів і методів навчання. Таким чином, більшість спеціалізованих вищих шкіл стали активно співробітничати з подібними закладами у середині відомих європейських і міжнародних університетів, зробили зміст своїх навчальних програм інтернаціональним, підсилили процес наукової і дослідницької діяльності. Це призвело до того, що багато вищих шкіл були перетворені в університети. З вузько профільних професійних, що мають

місцеві і національні економічні інтереси, одиниць вони перетворилися в широкопрофільні інститути з характерною для університетів структурою.

У Законі „Про вищу освіту” стаття 17, параграф 3 зазначено, що назву „університет” може одержати спеціалізована вища школа, за умови, що вона працює за програмами навчання для одержання ступеня магістра і доктора і відповідає вимогам закону, що стосуються кількості персоналу і його кваліфікації, матеріальної бази й умов наукової праці, практичної частини навчання студентів. Вони повинні підтримувати міжнародні контакти і забезпечувати студентам, лекторам і дослідникам міжнародну мобільність.

Коледжі в Болгарії передбачають професійну підготовку й одержання кваліфікації після закінчення середнього закладу у визначеній професійній сфері, у такий спосіб дозволяючи випускникам вільно вийти на ринок праці. Коледжі пропонують трирічні програми навчання, по закінченні навчання яких випускники одержують кваліфікацію фахівця у визначеній професійній сфері (ISCED'97, рівень5B).

На національному й інституційному рівнях правила вступу у вищі навчальні заклади Болгарії регулюються такими нормативними документами: 1. На національному рівні – Актом про вищу освіту і Державними вимогами для допуску студентів до навчання. 2. На інституційному рівні – Правилами допуску студентів вищих навчальних закладів.

У державних вимогах визначена кількість студентів, що можуть бути зараховані на різні курси навчання, форми навчання, категорії кандидатів (стать: чоловіча і жіноча), а також кількість і форма вступних іспитів. Вони публікуються в Державному бюлетені після схвалення Радою міністрів.

Вищі навчальні заклади несуть відповідальність за процедуру проведення вступних іспитів і оголошення її правил, оформлення заяв і умов прийому, визначення точної дати вступних іспитів, критерії оцінювання і процедуру прийому, а також за документи й умови реєстрації зарахованих студентів.

Ці вимоги публікуються щороку в журналах вищих навчальних закладів.

Сертифікат про закінчену середню освіту необхідний для тих, хто вступає в університети, тому що результати, зафіксовані в сертифікаті, враховуються при виставленні оцінки за вступний іспит, але цього не досить для зарахування. Ті, хто вступає на курс навчання для одержання ступеня доктора філософії, повинні пред'явити сертифікат, що підтверджує ступінь бакалавра чи магістра у відповідній сфері вивчення.

Зарахування аспірантів, які вступають на курс навчання для одержання ступеня доктора філософії, здійснюється на основі результатів вступних іспитів. Зміст вступних іспитів вибирається на основі змісту програм навчання для різних предметів, що вивчаються у вищих школах. Знання, що перевіряються, повинні відповідати програмі та навчальним планам вищих шкіл поточного року. Кожен кандидат повинен скласти один чи кілька іспитів, залежно від його вибору і вимог обраного ним факультету. Кількість і форма іспитів залежать від конкретного факультету. У більшості випадків набір з 2 чи 3 іспитів дає можливість кандидату боротися за місце на курсі вивчення двох чи більше галузі знань. Наприклад, склавши іспити з літератури Болгарії й історії Болгарії можна вступати майже на усі факультети, пов'язані з гуманітарними чи суспільними науками. Але в кожного вищого навчального закладу свої вимоги і зміст іспитів. Тому, що вищі навчальні заклади дуже рідко зараховують результати іспитів, складених в іншому вищому навчальному закладі, кандидатам доводиться складати по три-чотири іспити з історії і літератури Болгарії в різних вищих навчальних закладах. Іспити проводяться анонімно. Результати оцінюються за 6-бальною шкалою, і вони дійсні тільки впродовж року після їх складання.

Параметри, що враховуються при виставленні оцінки за вступний іспит, варіюються залежно від ВНЗ і заносяться в журнал ВНЗ до проведення іспитів. Загальна оцінка за вступні іспити, звичайно, складає суму оцінок усіх вступних іспитів,

середній бал підсумкових оцінок зі старшої школи і випускних іспитів, а також середній бал з предметів, які кандидат вибрав як вступні іспити.

Прийом на різні спеціальності виробляється відповідно до правил внз. Прийом також може проводитися без вступних іспитів. Цей варіант можливий у тому випадку, коли кандидат є випускником коледжу і його приймають у вищий навчальний заклад тільки ґрунтуючись на середньому балі, одержаному в коледжі. Це типово для тих випадків, коли випускний сертифікат видається коледжем, що підпорядковується тому ж вищому навчальному закладі, у який вступає кандидат, і коли профіль коледжу відповідає профілю обраного кандидатом факультету.

Переможці національних і міжнародних олімпіад можуть бути зараховані на деякі програми навчання для одержання ступеня бакалавра без іспитів, але вони не входять у загальне число конкурсних місць. Таке можливо тільки в рік проведення олімпіад і коли предмет, з якого проводилася олімпіада, і предмет, з якого складається вступний іспит, збігаються. Кандидати, що попадають під цю категорію, повинні надати документ, виданий Міністерством освіти, що підтверджує предмет, з якого проводилася олімпіада, і одержаний на ній результат.

Відповідно до Акта про вищу освіту процес навчання у вищих школах здійснюється при узгодженні з документацією за кожною спеціальністю, у якій обговорені такі питання: характеристика кваліфікацій за науковими ступенями, навчальні програми, плани досліджуваних предметів і річний розклад занять. Зміст утворення курсів окремих предметів складається за окремими частинами. Кожна частина повинна містити в собі як мінімум 15 академічних годин у тиждень, що відводяться на читання лекцій. Тривалість академічної години – 45 хвилин. У більшості вищих шкіл навчальний рік починається в жовтні, а закінчується в червні. Він поділяється на 2 семестри: літній і зимовий. Після кожного семестру – сесія, упродовж якої заняття не проводяться. У силу того, що кожен внз

має своє незалежне управління, дата початку і кінця сесії може варіюватися залежно від внз. Прийом абітурієнтів проводиться в липні, після того, як студенти складуть іспити літньої сесії. Ті, хто був прийнятий в університети, зараховуються в серпні. У вищих школах існує навчання з обов'язкових, обов'язкових на вибір і факультативних предметів. Вищі школи дають студентам можливість вибрати предмет для вивчення з навчальної програми, схваленої Міністерством.

Вищі школи Болгарії мають право самі визначати завантаженість навчальної роботи з днів і тижнів відповідно до навчального плану з кожного предмета.

До 1989 року наука і вища освіта були розділені між собою як інституційно, так і методологічно. Діяльність щодо наукових досліджень концентрувалася і здійснювалася головним чином підрозділами Болгарської академії наук. Після 1989 року політика держави кардинально змінилася, і внз було дозволено проводити наукові дослідження і здійснювати викладацьку діяльність одночасно. Законодавство захищає авторські права і дає внз можливість реєструвати патенти, а також інші технологічні досягнення.

На початку 1990-х років були створені два національних фонди для фінансової підтримки проведення наукових досліджень. Це Фонд наукових досліджень, що виділяє гранти на важливі наукові проекти, і Фонд структурної і технологічної політики, що фінансує проекти, пов'язані з прикладними науками.

Другого жовтня 2003 року Національною асамблеєю був прийнятий закон про збільшення науково-дослідних робіт, у якому були описані принципи проведення державної політики в даному секторі. Законом були створені умови для поліпшення методів фінансування наукових досліджень, приділяючи особливу увагу ефективності і відкритості суспільного фінансування. Міністр освіти повинен проводити національну політику в сфері наукових досліджень відповідно до національної стратегії. Він повинен подавати на схвалення щорічний звіт

про умови і розвиток наукових досліджень перед Радою міністрів.

При проведенні національної політики в сфері наукових досліджень міністр взаємодіє з Національною радою наукових дослідників, що служить як консультативний орган міністра. Рада бере участь у розвитку національної стратегії наукових досліджень, прийнятті заходів, вирішенні фінансових питань і складанні плану дій. Вона оцінює звіти про науково-дослідну діяльність, що складаються відповідними науковими організаціями і внз. Рада виражає свою думку з приводу того, чи може Болгарія брати участь у міжнародних наукових дослідженнях, аналізує умови наукових досліджень і наукової взаємодії в Республіці Болгарія, а також вирішує питання, пов'язані з розвитком наукових досліджень.

Участь Болгарії в програмах Євросоюзу, таких як Темпус, Сократ, Коперник, а також включення її в план п'ятої і шостої програм дало позитивні результати: 1. Посилення міжнародної взаємодії, що дуже важливо для збереження дослідницького потенціалу і підтримки інфраструктури академічних одиниць і університетів. 2. Взаємне співробітництво дослідників різних інститутів. 3. Спільні проекти різних дослідницьких команд. 4. Зростання якості роботи дослідників.

У розділі 5 Акта про вищу освіту описана система проведення освітнього процесу. Освітній процес у внз Болгарії здійснюється відповідно до документації окремо для кожного предмета, куди входить кваліфікаційна характеристика ступенів, навчальний план, програма навчання з конкретного предмета і річний розклад навчальних занять.

Навчання у внз поділяється на вивчення предметів обов'язкових, обов'язкових на вибір і факультативних. Студенти мають право вибирати предмети відповідно до плану даного внз.

Інститути вищої освіти мають визначений ступінь академічної свободи й автономії, у результаті чого вони самі визначають природу і структуру освітніх програм і курсів навчання.

Національне агентство з оцінки й акредитації схвалює, оцінює і дає рекомендації до навчальних програм і планів вчз. У даний час спостерігається тенденція розширення викладання мов, особливо європейських. У навчальних програмах деяких спеціальностей, особливо філологічних, іноземна мова використовується як мова викладання деяких предметів. На багатьох спеціальностях іноземна мова вивчається як обов'язкова; відкривається багато спеціальностей з мовним профілем.

Оцінювання знань студентів. Згідно з статтею 44 Закону „Про вищу освіту” вищі школи самі вибирають схему проведення іспитів. У навчальній програмі і навчальному плані зазначені форми перевірки й оцінки знань і навичок студентів. Основною формою оцінки у вищій школі є письмовий іспит, хоча школа сама може застосовувати інші форми оцінки досягнень студентів, наприклад, допуск до іспиту тільки при наявності визначеного бала, отриманого на семінарах і поточних заняттях, виконаних проектів, практичних завдань, і т. д.

Знання студентів оцінюються за шестибальною шкалою: відмінно (6), дуже добре (5), добре (4), задовільно (3), незадовільно (2). Іспит вважається успішно складеним, якщо за нього одержана оцінка не менше 3. Наявна система оцінки знань студентів не дозволяє об'єктивно порівняти знання й уміння студентів однієї спеціальності, але різних вищих навчальних закладів.

Прийняті до Закону „Про вищу освіту” зміни стали причиною створення постанови, згідно з якою вчз повинні створити систему оцінки не тільки аудиторної, але і позааудиторної роботи студентів.

Навчання за фахом для одержання ступеня завершується складанням державного іспиту чи захистом дипломної роботи, відповідно до державних вимог перед комісією кваліфікованих викладачів. У цю комісію можуть також входити лектори, що мають науковий чи докторський ступінь і особи, що не викладають у даному інституті.

Отримання сертифікатів та дипломів. Умови переведення

студентів на наступний етап навчання визначаються керівництвом ВНЗ і зафіксовані в правилах закладу.

Студент може бути переведений на наступний рік навчання за умови, що він удаło пройшов курс навчання, чия робота упродовж року була оцінена в різних формах. Максимальна кількість разів, коли студент може перескласти нескладений ним іспит з одного предмета визначається правилами даного ВНЗ.

Згідно із статтею 7 Акта про вищу освіту вищі школи можуть по закінченні навчання видавати як диплом про здобуту вищу освіту з вказівкою отриманого ступеня, так і сертифікат, що підтверджує професійну кваліфікацію. Дипломи визнаються державою, коли саме навчання відповідає державним вимогам. Через акредитацію вищих шкіл відбувається перевірка, чи відповідає діяльність вищої школи державним нормам і вимогам, описаним в Акті про вищу освіту.

Диплом видається відповідною вищою школою і містить інформацію про досліджувані предмети, результати іспитів, у т.ч. підсумкових і курсових роботах. Ступінь фахівця, бакалавра і магістра присуджуються відповідними інститутами вищої освіти. Докторський ступінь присуджується Верховним комітетом вищої освіти після успішного захисту докторської дисертації. Присудженні ступені дійсні у середині країни.

Професійна освіта пов'язана із професійним навчанням, вона може бути як державною, так і централізованою. Контролюється і управляється безпосередньо державою, через Регіональні інспекції, що підпорядковуються безпосередньо Міністерству освіти і науки.

Вища професійна освіта може бути здобута після закінчення мінімум загальноосвітньої школи і/чи здобуття відповідних професійних навиків. У Болгарії вища професійна освіта здобувається особами, старшими за 16 років.

Відповідно до Акта про вищу освіту приватні вищі школи засновуються за вимогою громадських організацій, що називаються засновниками. Засновники відповідають за загальну ді-

яльність закладу, управління, визначення фінансового статусу інституту вищої освіти, що був відкритий за їх вимогою.

Приватні вищі школи більш схильні до перетворень, ніж державні, і вони активно застосовують стратегії ринку при плануванні й організації своєї діяльності. Таким чином, вони були першими інститутами, що ввели систему заліків, що перевіряє не тільки аудиторну, але і позааудиторну роботу студентів, стали застосовувати інформаційні системи, що дають надійну, грамотну і своєчасну інформацію, запропонували гнучкість освітнього процесу і розробили його відповідно до інтересів студентів і ринку праці.

Приватним вищим школам не виділяються засоби на навчання студентів. Умови фінансування і фінансовий статус визначаються засновниками і є їх обов'язком. Вони забезпечують свою фінансову стабільність або через підтримку закордонних спонсорів (Новий болгарський університет і Американський університет) або через використання засобів, виплачуваних студентами (Відкритий університет Бургаса, Відкритий університет Варни). Вони повинні додавати податок на додану вартість до вартості навчання, тому її розмір стає в багато разів більше, ніж у державних університетах. Не зважаючи на це, останнім часом спостерігається збільшення інтересу студентів до цих навчальних закладів (у порівнянні з державними школами). Приватні вищі школи не одержують фінансування від держави для фінансової підтримки студентів і аспірантів. Але не зважаючи на це існують два типи стипендій: стипендія за відмінні результати в навчанні і соціальні стипендії. Засоби на них виділяються з внутрішніх і зовнішніх фондів, що пов'язано з різними освітніми програмами й організаціями і їх співробітництвом з даною вищою школою.

Альтернативна освіта. Основні форми навчання для одержання освітньої кваліфікації в системі болгарської вищої освіти – денна і вечірня. Процес введення дистанційної освіти в систему вищої освіти Болгарії усе ще продовжується. Відповідно до змін до Акту про вищу освіту 2004 року, тільки акреди-

товані вищі школи можуть пропонувати дистанційну освіту. З цієї причини Національне агентство з оцінки й акредитації було зобов'язано оцінювати якість навчання за альтернативним типом.

1.4. ВЕЛИКА БРИТАНІЯ (СПОЛУЧЕНЕ КОРОЛІВСТВО ВЕЛИКА БРИТАНІЯ)

Актом про реформу освіти 1988 р. було законодавчо затверджено нові типи шкіл (Рис.1-7, Додаток В), які мають функціонувати поза контролем з боку LEAs (The Local Education Authorities).

Загальна організація та реформи структури системи обов'язкової освіти Північної Ірландії характеризується за дев'ятьма параметрами: дошкільна освіта (Nursery education) – надається дошкільними закладами освіти та у спеціально створених дошкільних класах початкової школи; початкова освіта (Primary education – in primary schools); перехід від початкової до середньої освіти (Transfer from primary to secondary education); середня освіта (Secondary education) – надається в середніх intermediate schools (учням від 11 до 16 років та за певних умов – учням від 16 до 18 років) і в середніх класичних школах – in grammar schools учням від 11 до 18 років); спеціальна освіта (Special education – за Указом про освіту і бібліотеки від 1986 року – для забезпечення освітою дітей віком до 19 років з особливими проблемами у навчанні); освітній модуль національної професійної кваліфікації (NVQS – National Vocational Qualifications – з 1986 року як чотирирівневий модуль, потім – як п'ятирівневий, зорієнтований на оволодіння всіма робочими професіями в промисловості); експериментальний освітній модуль загальної професійної кваліфікації (GNVQS – General National Vocational Qualifications – з вересня 1992 року в дея-

ких школах п'яти освітніх сфер); організація навчального року (Organisation of school year – визначення Радами з питань освіти та бібліотек у контрольованих ними школах термінів початку і кінця навчального року); сільські школи (Rural schools – контролюються Департаментом освіти Північної Ірландії разом із Радою з питань освіти та бібліотек та відділом з проблем католицьких шкіл).

Для структури обов'язкової освіти Шотландії в 1984-1994 рр. вважається характерним те, що тут не відбулося змін вікових параметрів початку й завершення обов'язкового навчання, без змін залишилися вікові параметри переходу від початкової освіти до середньої, незмінним залишився також вільний – незалежно від рівня досягнень – вступ до установ середньої освіти. Акт допомоги отримання місць 1981 р. сприяв зменшенню обсягів фінансових витрат для тих обдарованих учнів, які мають бажання вчитися у приватних школах, де навчаються в цілому 4,3% дітей Шотландії. Проведення реформи оцінювання – введення т.зв. стандартного оцінювання (Standart Grade) та Revised Highers створило сприятливі умови для одержання професійної кваліфікації, яку забезпечує сертифікат національних модулів (National Certificate modules), що є додатком до Шотландського атестата зрілості (Scottish Certificate of Education courses). Акт 1981 р. впроваджує юридичне право батьків на вибір тієї чи іншої школи (Parental choice of school), зумовлений різними причинами, зокрема, переважно географічною близькістю до місця своєї роботи (proximity to work) або певною зручністю (convenience) чи рейтингом обраної школи. У гірських регіонах Шотландії (особливо на півночі й північному заході) практикується – через відсутність достатньої кількості викладачів – дистанційна форма навчання (distance learning including the use of IT).

Етапи й зміст освіти. Початкова освіта (5-11 років). Обов'язкова освіта у Великій Британії починається з п'яти років. Перший ступінь – Prepreparatory School (підготовча школа) передбачає всього два обов'язкові предмети – англійську і

математику, але за бажанням можна вивчати історію, географію, музику, мистецтво.

Деякі британські школи приймають і двох-, і трирічних малят. Із чотирьох років передбачені підготовчі класи (prepreparatory school). Що цікаво, діти вчать техніку й мистецтво.

На наступну сходинку – Primary (або Preparatory) School (початкова, підготовча школа) – учні переходять у вісім років. До базових предметів додаються основи фізики, хімії та біології. З 8 до 11 або 13 років учні одержують знання із загальноосвітніх предметів, теорії мистецтва, релігії й етики.

Середня освіта (11-16 років). Серйозне навчання починається в 11-13 років, у Secondary School, де до програми входять всі основні предмети шкільного циклу і різноманітні факультативи. У 14 років учні вибирають від п'яти до десяти дисциплін, з яких через два роки і складатимуть іспит General Certificate Secondary Education, GCSE (сертифікат про середню освіту).

Secondary School (середня школа) незалежно від програми припускає вивчення обов'язкової державної програми. В 14 років школяр починає готуватися до складання іспитів на документ про середню освіту – GCSE, обираючи основні предмети.

Курс підготовки (16-18 років). В 16 років обов'язкова освіта закінчується – можна вступати до професійного коледжу, ліцею, технікуму чи піти працювати. До вступу в університет необхідно пройти курси AS-levels (рік) і A-levels. Успішне складання іспитів є пропуском в обраний університет. Просто складаєш отримані бали й порівнюєш із вступним балом університету.

Ті, хто збирається вступати до університету, проводять у школі ще два роки, де займаються за програмою передуніверситетської підготовки A-level. Учні вибирають три профільні предмети для поглибленого дворічного вивчення і два предмети, які входитимуть до їхнього розкладу лише один рік.

У Великій Британії прийнята система буквеного позначен-

ня оцінок: від „А*” до „U” (А* – найвища оцінка, виставляється досить рідко): А – відмінно, В – дуже добре, С – добре, D – не зовсім успішно, Е – погано, F – дуже погано, N – не атестований, U – провал (unclassified).

Формально тільки „U” означає, що іспит не складено. Але на практиці – при оцінці нижче „Е” рівносильні двійці. При складанні іспиту A-level незадовільними можна вважати оцінки нижче D, оскільки з таким результатом ви навряд чи вступите до університету. При прийомі у ВНЗ букви нерідко переводять у бали.

Середня освіта Великої Британії. Державні школи Великої Британії в цілому забезпечують добру загальну освіту. Політика уряду спрямована на повсюдне підвищення освітніх стандартів. Іноземні учні можуть відвідувати державні школи за умови, що їхні батьки влаштувалися у Великій Британії або працюють у країні вже тривалий строк. Якщо батьки бувають у країні лише періодично, місцеві органи освіти мають право відмовити в прийомі дитини до школи.

Приватні школи-пансіони. Сьогоднішні приватні школи беруть свій початок від публічних шкіл. За законом всі незалежні школи, що мають більше п’яти учнів у віці до 16 років, проходять реєстрацію в Департаменті освіти й працевлаштування DfEE (Department for Education and Employment), що робить для них обов’язковими всі державні нормативи. Незалежні школи мають великий досвід роботи з іноземними учнями, хоча найбільш відомі з них виділяють для іноземців не більше 10% місць.

Хоча всі середні навчальні заклади зобов’язані відповідати загальнонаціональній навчальній програмі, незалежні школи мають право формувати свої навчальні плани, виходячи з особистих запитів учнів. Більше 85% випускників незалежних шкіл продовжують вчитися по закінченні середньої освіти.

Навчальний рік в англійській приватній школі починається у вересні, складається із трьох триместрів тривалістю 13 тижнів кожний. Зимовий – з вересня до Різдва. Весняний – сі-

чень-березень. Літній – із квітня до липня. Кожний триместр має короткі канікули по 5-7 днів. Навчальний день – з 9:00 до 15:00, а друга половина дня присвячена спорту та гурткам за інтересами. Оцінюються знання учнів середньої школи балами – А, В і С (якщо порівняти з нашою попередньою системою оцінювання – 5, 4 і 3 відповідно). Як правило, у приватній школі на 10 учнів припадає один викладач.

Приватні британські школи досить лояльні до своїх абітурієнтів. Дітей до 13 років приймуть на навчання в розпал будь-якого триместру. Дозволять відучитися на місяць, відправитися додому, потім знову повернутися.

У Великій Британії є й спеціальні школи для обдарованих дітей – як приватні, так і державні. Найбільш відомі школи церковно-хорового співу, музичні, балетні, школи драматичного мистецтва. У більшості з них можливе навчання на пансіоні. Більшість має солідний досвід роботи з учнями з-за кордону. Крім цього, існує мережа шкіл для сліпих дітей і дітей-інвалідів.

Вища освіта Великобританії відповідає унітарній дворівневій системі до рівня докторантури. Існує декілька докторантур, але переважає PhD. В 1992 році колишні політехніки були приєднані до університетському сектору, вони одержали повний університетський статус і право присвоювати ступені. Немає офіційних вказівок щодо тривалості навчання в університетах, так само термінологія і структура ступенів може бути різною в різних університетах. Всі звання можна розділити на звання, які присуджуються до закінчення університету (Вищий національний диплом – 2 роки, Вищий національний сертифікат – 1 рік) і звання, які присуджуються після закінчення університету.

Більшість курсів будується на модульній основі з використанням накопичених балів (кредитів).

Звання бакалавра потребує завершення 3- або 4-річної програми (в медицині – 5 років). На післядипломному рівні існує багато магістерських програм (тривалістю от 1 до 2 роки)

і багато вищих дипломів, найпопулярнішою є докторантура, яка веде до PhD.

Сучасні системи освіти Англії, Уельсу, Шотландії та Північної Ірландії відрізняються певними деталями, але основні їхні структури подібні. Всі університети Великобританії мають високий рівень автономії у визначенні курсів, програм і методів навчання. Загальну політику у вищій освіті здійснює Міністерство освіти й науки шляхом розподілу матеріальних ресурсів. Посередницькі функції між урядом та університетами покладені на три ради університетських фондів (Англії, Шотландії та Уельсу). До складу цих рад входять представники закладів вищої освіти з регіонів Великобританії, шкіл та ліцеїв, роботодавців. Таке широке представництво дає змогу поєднати інтереси держави й вищих шкіл, досить об'єктивно оцінюючи останні. Для цього з 1996 р. розширюється число критеріїв, за якими має визначатися якість навчальних послуг і рівень закладу. Консультативним органом в оцінюванні є комітет ректорів, який з 1992 р. перейменований на Комітет з якості вищої освіти.

Традиційну основу британської системи вищої освіти становлять університети, політехнічні навчальні заклади та коледжи.

Якщо в більшості країн сектор вищої технічної освіти характеризується певною кількістю відповідних навчальних закладів, то у Великобританії головним показником є наявність у даних навчальних закладах курсових програм.

Закінчивши університет, випускник одержує ступінь або свідоцтво про здобуту професію. Слід зазначити, що британські кваліфікації визнаються всіма як найкращі в світі. Їх можна здобути на всіх рівнях – від базового до найбільш високого, і з усіх дисциплін (спеціальностей). Професійні кваліфікації встановлюють, як правило, певні асоціації (ради) за дуже жорсткими вимогами. Для їх виконання випускникам університетів необхідні роки роботи й самостійного вдосконалення. У Великобританії, як і в інших західноєвропейських

країнах, найпоширенішими вважаються такі кваліфікації: бакалавр (Bachelor), магістр (Master), доктор філософії (Doctor of Philosophy). Більшість студентів у Великобританії обирають курсові програми, що дають змогу здобути першу кваліфікацію. Ступінь бакалавра надається після трьох-чотирьох років навчання на денному відділенні університету, коледжу чи інституту. Він дає змогу зайняти хорошу посаду в середній інженерно-технічній ланці або середньому керівному складі державної організації, приватної компанії чи заснувати приватну практику. У деяких сферах ступінь бакалавра є вищим рівнем і не потребує продовження освіти. Але для більшості спеціальностей освіта може бути продовжена до здобуття ступеня магістра чи навіть доктора наук.

Визначальну роль в сучасній вищій освіті Великобританії відіграє Відкритий університет, що став зразком наслідування в усьому світі. Його створення (1969 р.) пов'язується з ім'ям відомого лейбористського діяча Гарольда Вільсона. Доступ до навчання (переважно заочного і рекордно різноманітного щодо засобів і методик) вільний. Тому кожен може обрати для себе одну з сотень програм нижчого чи університетського рівня.

Середня освіта у Великобританії для тих, хто бажає навчатися в університетах, триває найчастіше 13 років, два останніх з яких присвячуються поглибленому вивченню дисциплін, котрі учень планує обрати у вищому закладі освіти. Школи надають змогу обрати курси різного рівня складності, що призводить до нееквівалентних атестатів.

Право вступу до вищого навчального закладу без іспитів надає атестат про загальну освіту підвищеного рівня (скорочено "A level"). За великої автономії шкіл в освітньому процесі підсумкові вимоги стандартизовані, бо випускні іспити проводять кілька незалежних екзаменаційних рад. Більшість абітурієнтів мають А-рівень з трьох дисциплін.

Хоч у країні дотримуються політики відкритої вищої освіти, зацікавлені органи встановлюють квоти місць (держсе-

кретар з освіти – для вчителів, департамент охорони здоров'я – для лікарів тощо). Якщо кількість заяв перевищує квоту чи кількість вільних місць в аудиторіях, застосовується селекція, форми якої визначаються самими вищими закладами освіти. Право на квотування мають і органи розподілу фондів і ресурсів.

Суттєві відмінності в доступі у вищі навчальні заклади спостерігаються в Шотландії, втім, це не заважає їй мати майже удвічі більшу кількість студентів (у розрахунку на 100 000 населення), ніж в інших регіонах Великобританії.

Нарешті, три університети (Oxford, Cambridge, Durham) проводять для абітурієнтів конкурсні вступні екзамени. Навчання розпочинається 1 вересня і формально закінчується 30 серпня, але насправді навчальний рік коротший. Кожен вищий заклад освіти автономний у тривалості навчального року за умови дотримання загальних критеріїв: закінчення занять у червні, кілька (3-5 тижнів) перерв на головні релігійні свята.

Навчальний рік поділяється на три частини, але в останній більшість закладів скорочує кількість навчальних годин для надання студентам часу на перегляд матеріалу і підготовку до екзаменів. Частина університетів має серединні канікули (до 8 „тижнів читання”), як час для самостійного навчання студентів. Дедалі помітніша тенденція до двосеместрового року з канікулами між семестрами.

Кожен вищий заклад освіти автономний у встановленні методів контролю роботи і знань студентів. Більшість віддає перевагу підсумковим екзаменам, часто проводиться поточний контроль з урахуванням його результатів під час вирішення питання про перехід на наступний курс чи рівень. Після закінчення програми першого циклу студент може одержати такі оцінки: найвищу (Class 1), дуже хорошу (Class 2, Division 1) з правом продовження навчання на другому циклі, непогану (Class 2, Division 2 чи „two-two”), найнижчу (Class 3).

Для переходу з першого рівня на другий (магістерський) необхідно виконати досить високі академічні вимоги (отри-

мати диплом бакалавра з відзнакою) і заявити добрі знання з предмета спеціалізації. Із цього правила є й винятки, коли на другий рівень приймають осіб без диплома за перший рівень, проте за наявності чималого досвіду роботи з обраного фаху.

Більшість абітурієнтів у Великобританії обирають курси навчання, що забезпечують здобуття першої кваліфікації. Цей перший диплом вимагає загалом 3-4-років навчання, за винятком ветеринарії й медицини (5-6 років). Передбачається впровадження курсів меншої тривалості (прискорених) і можливість, внаслідок зміни тривалості навчання й інтенсивнішої роботи, одержання першого диплома вже за два роки. В Об'єднаному Королівстві найпоширеніші такі кваліфікації: бакалаври – мистецтв, наук, освіти, інженерії, права, медицини. Кваліфікація бакалавра має три варіанти „з відзнакою”, залежно від кількості поглиблено вивчених і складених дисциплін. Менш престижним є навчання і отримання „середньої” бакалаврської кваліфікації з не поглибленим вивченням і засвоєнням дисциплін програм.

Після завершення навчання першого рівня студент може продовжити освіту для одержання вищої кваліфікації, яка часто називається „магістр”. Найпоширеніші варіанти: магістри мистецтв, наук, бізнесу та управління, права.

Отримання цього диплома відкриває шлях до студії докторського рівня з присвоєнням звання „доктор філософії”, рідше „магістр філософії” (якщо рецензенти визнали рівень написаної дисертації нижчим від докторського). Інколи, і лише за умови виконання належних самостійних досліджень, докторське звання отримується відразу після бакалаврського. Деякі університети присвоюють кваліфікацію „бакалавр” другого рівня.

На відміну від українських британські дипломи мають переважно академічне наповнення, надаючи право продовжувати навчання і виконувати певні професійні обов'язки на невисокому рівні.

Вчені ступені у Великій Британії присвоюються студентам,

що успішно завершили курс навчання. Формально ступені одного рівня, здобуті в різних університетах, нічим не відрізняються одне від одного, але на практиці їх „вага” визначається репутацією університету, що їх присвоїв. Ось деякі з вчених ступенів першого щабля, присуджуваних університетами Англії й Уельсу: BA – бакалавр гуманітарних наук; BEd – бакалавр педагогічних наук; EEng – бакалавр технічних наук; BSc – бакалавр природничих наук; LLB – бакалавр права; BMus – бакалавр музики; BM – бакалавр медицини.

Назви ступенів у різних університетах іноді різні, існують і винятки із правил. У деяких шотландських університетах власник першого ступеня з гуманітарних наук – магістр (MA), а не бакалавр (BA). У деяких університетах, включаючи Оксфорд і Кембридж, BA привласнюється з гуманітарних і природничих наук, однак кваліфікації бакалавра природничих наук (BSc) у Кембриджі немає, а в Оксфорді – це вищий учений ступінь.

Щоб одержати ступінь бакалавра, необхідно провчитися три (Англія й Уельс) або чотири (Шотландія) роки. Однак є ступені, для одержання яких необхідний ще й досвід практичної роботи, – строк навчання відповідно зростає. Майбутнім дизайнерам, наприклад, потрібно пройти підготовчий курс, а потім – основний трирічний. Для одержання ступеня у галузі медицини, стоматології та архітектури потрібно вчитися до 7 років.

Докторантура у Великобританії. Найвища академічна кваліфікація в країні – докторська. Доктор має два рівні. Перший докторський ступінь – доктор філософії (PhD чи DPhil). Це звання, яке можна одержати у багатьох царинах, включаючи природничі, гуманітарні, інженерні науки, право (відзначимо, що царина знань не вказується у назві ступеня).

За нормою програма PhD вимагає трьох років денних (повного часу) занять після одержання бакалаврського диплома високого рівня (з відзнакою). За правилами, однак, не можна приступати до виконання програми PhD без попереднього отримання диплома (кваліфікації) магістра з науковим ухи-

лом чи диплома поглибленого навчання. Переважна більшість університетів Великобританії вимагає від осіб без досвіду ведення наукової роботи, попереднього запису на магістерські програми (програми на MPhil чи подібні). Якщо кандидат під час їх виконання засвідчує здібності і швидко прогресує, його згодом переводять на докторську програму.

Другим докторським ступенем у Великобританії є „вищий докторат” (Higher Doctorate), який присуджується на відзнаку значного внеску науковця у певну царину досліджень на підставі його опублікованих праць.

Національного чи бодай центрального регулювання програм на PhD в країні немає. Вищі заклади освіти цілком автономні у цій справі. Вчена рада закладу має право присуджувати усі звання і дипломи, включаючи докторські. Серйозні наукові установи, наприклад, Королівські інститути, мають подібні права від Королеви.

Мінімальна вимога – бакалаврський диплом першого чи другого рівня (з відзнакою). Для прямого початку програми PhD, як мінімум, треба мати диплом магістра філософії чи диплом поглибленого навчання. Від бакалаврів вимагається виконання магістерської програми. Якщо справи йтимуть добре, їх переводять на програму PhD.

Університети можуть розглядати кандидатури з менш якісними бакалаврськими дипломами, а також і за відсутності документів про наукове навчання (магістерське чи аналогічне), проте тільки за умови незаперечності свідчень високих здібностей даної особи до самостійної наукової роботи й пошуків (виконана робота, публікації та багато чого іншого). Немає жодних обмежень щодо віку, статі, національного походження тощо для вибору кандидатів на програми.

Під час навчання аспірант може виконувати у вищому закладі освіти оплачувану роботу, мати відрядження для проведення наукових досліджень в інші вищі заклади освіти тощо.

Підкреслимо, що одержання в кінці програми диплома PhD не гарантує зайнятості, певного рівня зарплати тощо. Він

лише сприяє кар'єрі, свідчить про певні можливості та професійні вміння.

У гуманітаріїв програма PhD переважно – це самостійні дослідження. У багатьох профілях програмою передбачено відвідування складних і важливих спецкурсів, засвоєння методики досліджень тощо. Все це визначає заклад за своїми стандартами. Таке навчання завершується екзаменами чи тестом (письмово, усно чи й комбіновано).

Написання дисертації високої якості є головною вимогою для отримання PhD. І написати її слід на основі результатів самостійних досліджень. Назва затверджується керівником, якщо треба – і вищим закладом освіти, фіксується в офіційних документах аспіранта. Аспірант має також написати анотацію та коротку статтю про дисертацію для участі в засіданнях, де буде аналізуватися його робота.

Другий докторат – це найвищий науковий ступінь з країни. Заклади вирішують можливість його надання лише на підставі багатьох публікацій, які незаперечно свідчать про великий науковий доробок певного визнаного і відомого науковця.

Коледжі подальшої освіти (FE). Коледжі подальшої освіти також пропонують навчальні курси, що готують дипломованих фахівців зі ступенем. Такі курси найчастіше діють у контакті з підприємствами й установами, працівники яких відвідують їх ввечері або у вільний від роботи час. Подібна система взаємодії навчальних закладів, промисловості та комерції заохочується урядом країни.

Одержавши вчений ступінь першого щабля в інших країнах, багато хто спеціально приїжджає у Велику Британію для одержання так званої „пост-дипломної” освіти.

Так склалося історично, що структура системи освіти у Великій Британії дозволяє британським університетам з високим ступенем самостійності формувати навчальні програми пост-дипломного навчання. Дотримання єдиних загальноуніверситетських стандартів забезпечується практикою запро-

шення незалежних екзаменаторів, однак навчальні програми, скажімо, з літературознавства, у різних університетах можуть значно відрізнятись одна від одної.

На рівні пост-дипломного навчання практикується два основних види курсів: теоретичний і науково-дослідний. Теоретичний пост-дипломний курс. Теоретичні курси мають три рівні, завершуючись одержанням ступеня магістра, диплома або посвідчення. Навчання проводиться у формі лекцій і консультацій та, як правило, триває рік (це менше, ніж в інших країнах). Упродовж всього навчання результати її оцінюються за письмовими роботами. Подекуди для одержання ступеня магістра потрібно написати дисертацію.

По завершенні курсу теоретичного пост-дипломного навчання можливе присудження таких учених ступенів і професійних кваліфікацій: пост-дипломне посвідчення, що дає право на викладання (Postgraduate Certificate in Education, PGCE); диплом з менеджменту (Diploma in Management Studies, DMS); ступінь магістра гуманітарних наук (Master of Arts, MA); ступінь магістра природничих наук (Master of Science, MSc); ступінь магістра ділового адміністрування (Master of Business Administration, MBA); ступінь магістра права (Master of Law, LL.M).

Науково-дослідний пост-дипломний курс – наступний щабель навчання, який відрізняється від теоретичного тим, що студенти, рідше відвідуючи заняття, більше часу приділяють дослідженням. Кінцева мета навчання – одержання вищого вченого ступеня – доктор філософії (Doctor of Philosophy, Ph.D), для чого необхідно, провівши оригінальне дослідження в певній сфері, опублікувати статтю або дисертацію, що відображають результати цієї роботи. Тривалість навчання, як правило, – два роки. Здобувачами ступеня доктора філософії можуть бути особи, що вже одержали ступінь магістра (MPhil). Слово „філософія” у назвах ступенів зовсім не означає, що їхній власник – неодмінно філософ – це ще одна данина традиції.

У цілому ряді навчальних закладів у рамках двосторон-

нього міжнародного співробітництва створені навчальні курси підготовки здобувачів ступеня доктора філософії. Частину навчального часу студенти проводять у навчальних закладах Великої Британії, частину – у навчальних закладах своєї країни. Це зручно тим, що можна проводити дослідження в пріоритетних наукових галузях, розраховуючи одержати роботу на батьківщині, – не говорячи вже про те, що знижуються витрати на навчання. Присуджувана деякими навчальними закладами ступінь бакалавра – наприклад, бакалавр філософії (BPh) – насправді еквівалентна ступеню магістра, оскільки її одержують після пост-дипломного навчання.

На рівні пост-дипломного навчання британські університети мають право встановлювати власні правила прийому. Для вступу на курс пост-дипломного навчання необхідно мати вчений ступінь першого щабля з відповідної дисципліни (тобто для того, щоб одержати ступінь магістра наук з фізики, ви повинні мати еквівалент ступеня бакалавра фізики). Є деякі винятки: наприклад, на курс бібліотечної справи, інформатики, окремих управлінських спеціальностей можуть бути прийняті випускники будь-яких вищих навчальних закладів. Інколи потрібно мати досвід роботи, часом – на тих курсах, по закінченні яких ви одержуєте посвідчення про право на викладання, – досить тільки бажання викладати. Оскільки навчальна програма науково-дослідного курсу пост-дипломного навчання дуже вузькоспеціалізована, іноземним студентам пропонується спочатку пройти теоретичний пост-дипломний курс з обраної дисципліни, успішне завершення якого (ступінь магістра) може гарантувати місце на науково-дослідному курсі.

Така форма навчання як заочна освіта стає все більш популярною та, будучи прогресивною й найбільш доступною, стрімко розвивається. Заочні навчальні програми пропонують ефективний, вигідний і зручний метод підвищення рівня освіти. В основі програм заочного навчання лежить принцип самостійності. Деякі курси (наприклад, заочна програма при Лондонському університеті) дозволяють студентам будувати

навчання на свій розсуд. Навчальні програми інших вищих шкіл, таких, як Відкритий університет, гнучкі й добре структуровані. Звичайно, студент займається вдома, спираючись на цілий ряд спеціально розроблених освітніх пакетів. Допомога викладача здійснюється засобами звичайної або електронної пошти. Для заочної освіти застосовують й інші засоби комунікації: телебачення, відео, Інтернет. Проте не на всіх курсах готують до здобуття кваліфікацій, що відповідають національним і міжнародним стандартам. Деякі заочні навчальні заклади все-таки вимагають хоча б короткої підготовки в університеті або іншому навчальному центрі Великої Британії.

Більше 50 університетів пропонують заочні програми пост-дипломного навчання. Найбільшим попитом користуються курси комерції, права, природничих і технічних наук, медицини. Вступні вимоги в різних навчальних закладах різні, але, як правило, необхідний учений ступінь першого щабля (бакалавр) або її еквівалент. До навчальних закладів заочної освіти належать: Лондонський університет, Відкритий університет, Національний коледж подальшої освіти.

1.5. ГРЕЦІЯ (ГРЕЦЬКА РЕСПУБЛІКА)

Рівень централізації управління освітою в Греції – серед найвищих у Європі. Практично всі функції і права належать Міністерству освіти і релігій.

Вивчення й навчання гуманітарним і природничим наукам є безкоштовним, розвиток цієї діяльності забезпечується й стимулюється; освіта є основним завданням держави, спрямованим на морально-етичну, духовну й професійну освіченість всіх греків, на формування й подальший розвиток їх релігійної та національної свідомості як вільних, фізично загартованих і відповідальних членів грецького суспільства; держава гарантує всім громадянам Греції – незалежно від їх походження, со-

ціального статусу чи статі – безкоштовний доступ до всіх рівнів освіти у структурі державних інститутів освітньої системи; кількість років обов'язкової освіти має бути не менше дев'яти років (Рис.1, Додаток Г).

У сучасній освітній системі Грецької Республіки дошкільна підготовка триває переважно упродовж двох років – для дітей вікової групи від 4 років до 6-ти років або для дітей віком від 3,5 років до 5,5 років. Цей рівень освіти не є обов'язковим. Станом на дев'яності роки ХХ ст. (зокрема, у 1993-1994 навч. р.) дошкільне навчання і виховання у державному секторі забезпечували майже 5,5 тис. дошкільних установ (Nursery school – Nipiagogia), у приватному секторі – 135. Дошкільні установи функціонують або незалежно, або у структурі початкової школи (Рис.2, Додаток Г).

Задекларований Конституцією дев'ятирічний обов'язковий цикл навчання охоплює два освітніх рівні: перший рівень – шестирічна початкова школа (Primary school- Dimotiko Scholio); другий рівень – трирічні гімназії різних типів як перший ступінь середньої освіти (Gymnasium – Gymnasio – Lower secondary School, Lower secondary education).

Ці етапи обов'язкового навчання поширюються на всіх дітей віком від 5,5 років або 6-ти років до 15 років.

Обов'язкове навчання у початковій школі починається у дітей вікової групи з 5,5 років або 6-ти років і продовжується до часу, коли їм виповнюється 11,5 років або 12 років.

Обов'язкове навчання у середній школі першого ступеня – гімназіях різного типу – починається у дітей віком від 11,5 або 12-ти років і триває, поки їм виповнюється 14,5 або 15 років (Рис.3, Додаток Г).

Гімназійний рівень обов'язкової освіти також зорієнтовано на подальший всебічний розвиток учнів з урахуванням не лише їх особистого інтелектуального потенціалу, але й свідомого критичного розуміння вимог і реалій швидко мінливого сучасного суспільного життя. Цим початковим етапом середньої освіти завершується дев'ятирічний цикл обов'язкового навчання.

Наступний етап середньої освіти – школи неовб'язкового вищого середнього навчання – ліцеї різних типів (Рис.4, Додаток Г). До вищої освіти готують кілька видів ліцеїв: загальні; технічно-професійні; полівалентні. Найбільший контингент мають загальні ліцеї, у яких диференціація передбачена лише у випускному класі. Чимало учнів відвідують поза часом школи приватні підготовчі заклади для підвищення своїх шансів на конкурсних екзаменах. Складають їх приблизно половина ліцеїстів. Понад чверть дітей навчається у двохрічних профшколах, які скеровують свій контингент у систему учнівства. Перехід у вищу освіту, де бракує місць усім бажаючим, висококонкурсний, а перебіг та умови іспитів постійно змінюються. Проводяться вони в один час централізовано під контролем Міносвіти принаймні з 4 предметів.

В цілому цикли середньої освіти розраховані на шість років навчання, які починаються для учнів віком від 11,5 або 12 років і завершуються тоді, коли їм виповнюється 17,5 або 18 років. Вищий трирічний ступінь середньої освіти (Upper secondary education) – як післяобов'язкова середня освіта (Post-compulsory secondary education) – включає переважно такі різні типи ліцеїв (Lykeio), як: загальноосвітній ліцей (The General lyceum – General secondary education – Geniko Lykeio; Jykeio– GEL); технічний професійний ліцей (The Technical and Vocational lyceum – Tecniko - Epagelmatiko Lykeio- TEL); багатогалузевий ліцей, що поєднує загальну і технічну освіту, вперше створений у 1984 р. (The Comprehensive lyceum – Enaio Polykladiko Lykeio– EPL); класичний ліцей (The Classical Lykeio); церковний (релігійний) ліцей – лише для хлопчиків (The Ecclesiastical Lykeio); музичний ліцей (The Music Lykeio); спортивний ліцей (Lykeio Sports Departments).

До цього вищого неовб'язкового ступеня середньої освіти належать також технічні професійні школи (The Technical – Vocational School – TES) з дворічним курсом денного навчання й трирічним курсом вечірнього навчання.

Вища школа Греції суто державна (приватні вищі навчальні заклади заборонені Конституцією).

1.6. ДАНІЯ (КОРОЛІВСТВО ДАНІЯ)

Засади гуманітарно-академічної освіти Данії створила католицька церква, а професійно-технічна бере свої початки від ганзейських часів та навчальних осередків гільдій. У XIV ст. утвердилося розуміння необхідності навчання усього населення, а в кінці століття датчани створили систему підготовки педагогів, що дало змогу розпочати вводити загальну 7-річну освіту з 1814 р. Миколі Грундвігу (1783-1872) країна завдячує більшості демократичних ідей в освіті та принципам свободи і незалежності (його прихильники створили перші недержавні школи), вільним вибором громадянами закладу освіти, рівним доступом та ін. Він був прихильником навчання „для життя”, критикував недоліки тогочасної „книжкової” і схоластичної освіти. Цей гуманістичний імпульс не втрачений і досі, тому система освіти Данії постійно вдосконалюється, маючи на меті якнайповнішу реалізацію цих прекрасних цілей і принципів.

Не буде перебільшенням сказати, що освіта є першим пріоритетом держави і громадськості у Данії. Це піклування про духовний розвиток малих нащадків воєвничих вікінгів відчувається навіть у найдрібнішому – безкоштовності всього навчального матеріалу й обладнання, харчування і транспорту та ін. Не можна сказати, що Данія має ідеальну систему освіти, але наблизилася до мрії вона більше, ніж більшість інших країн.

Упродовж 80-90-х років ХХ ст. в Королівстві Данія (Рис.1, Додаток Д), як і в більшості країн-членів Європейського Союзу, у реформуванні організації структури управління обов'язковою освітою все більшої ваги набувають децентралізаційні процеси. У характеристиці масштабів освітніх реформ щодо Folkeskole цього періоду, зокрема, з 01.01.1990 р.– 01.08.1994 р., відзначаються чотири фактори: прийняття програми нових адміністративних рішень щодо початкового й молодшого ступеня середньої школи докорінно трансфор-

мувало систему компетенційних векторів управління освітою, визначених численними попередніми адміністративними розпорядженнями, пов'язаними з Актом про школу, у напрямі політики децентралізації, зокрема, передачі певних управлінських повноважень на шкільний рівень; стратегія орієнтування децентралізації управління освітою не лише на формат національно-муніципальних рішень, а й на передачу певних управлінських повноважень таким демократичним структурам, як шкільні ради, що формуються з повноважних представників – п'яти-семи батьків, двох вчителів та двох учнів; надання структурам муніципальної влади повної відповідальності у вирішенні всіх фінансових питань організації й функціонування Folkeskole; визначення основним завданням Folkeskole – створення максимально сприятливих умов для всебічного розвитку інтелектуального потенціалу учнів й для ефективної орієнтації всього навчального процесу на рівень його найповнішої адаптації до фізичних та інших індивідуальних особливостей кожного учня.

Актом про реформу Folkeskole визначаються структурні й цільові параметри факультативної дошкільної освіти (для дітей віком від 0 до 6/7 років) та дев'ятирічної обов'язкової освіти (для учнів віком 6/7 років до 16 років – 9 класів) й додатково факультативного навчання у 10 класі (Рис. 2, Рис.3, Додаток Д).

Базовим принципом організації освітньої системи Королівства Данія є орієнтація на забезпечення на державному рівні реалізації права на свободу вибору для всіх людей виду (типу) освіти. Парадигма розподілу обов'язків освіти й виховання формується за диференційним алгоритмом від структур центральної державної влади, графств, муніципалітетів – до приватних осіб й керівників освітніх й виховних установ.

Вагоме місце в організації освітньої системи належить необов'язковій факультативній дошкільній освіті, установи якої, перебуваючи під державним патронатом Міністерства суспільних справ, підпорядковані на функціональному рівні у своїй освітньо-виховній діяльності муніципалітетам або при-

ватним особам. Система дошкільних установ, що надають послідовну або вибірккову освіту, складається – залежно від віку дитини – з трьох типів: дитячі ясла – для дітей віком до трьох років (day nurseries – vuggestuer); дитячі садки – для дітей віком від трьох до семи років (kindergartens – børnehaver); дошкільні класи – для дітей віком від п’яти до семи років (pre-school classes – børnehaverklasser), паралельно з якими Міністерство освіти впроваджує власне “підготовчі класи” для надання можливості навчання за програмою на рівні першого й другого класів Folkeskole (Рис.4, Рис.5, Додаток Д).

Для структури освітньої системи Королівства Данія характерним є не лише відсутність диференціації обов’язкового навчання у межах Folkeskole на початкову й молодшу середню школу, але включення до складу Folkeskole, з одного боку, необов’язкової факультативної дошкільної освіти, а, з другого, – запровадження можливості вчитися (за вибором учнів й батьків) ще один рік у X класі – після обов’язкового дев’ятирічного навчання.

Зміною філософії контролю за освітнім процесом у напрямі децентралізації компетенції та відповідальності за функціонування данської освітньої системи було у 80-90-ті роки ХХ ст. забезпечено її реформування з урахуванням таких, зокрема, п’яти суспільно вагомих чинників, як: перехід від ідеології детального регулювання функціонування освітньої системи до управління нею за форматом її відповідності певним цілям соціального змісту; розширення масштабів ефективної кореспонденції освітніх завдань з мінливістю вимог й параметрів ринку праці; підвищення орієнтації на свободу вибору освітніх закладів; створення навчальних програм, зміст яких зорієнтовано на прагматику їх відповідності кращим перспективам працевлаштування; заміна векторів стратегії планування освітнього процесу на вектори стратегії контролю за підвищенням рівня якості системи освіти та соціально обґрунтованим спрямуванням її завдань.

Дошкільні заклади у підпорядкуванні Міністерства со-

ціальних справ й належать муніципалітетам чи приватним власникам. Решта шкільних закладів – у компетенції Міносвіти Данії. Об'єднана ПШ+СШ-1 (Folkeskole=”народна школа”, надалі НШ) належить муніципальним органам, але понад 20% – приватні, маючи власну владу (адміністративну раду). Більшість СШ-2 (гімназій) чи шкіл для підготовки до вищої освіти належать графствам, кілька повністю приватні. Ради графств чи муніципалітетів керують СШ-2, кооперуючись зі шкільними радами.

Данія має значну кількість післясередніх закладів освіти, переважно неуніверситетського рівня: педшколи, технічні чи інженерні школи, школи агрономії, комерції, менеджменту тощо (останні переважно приватні). Державі належать університети та інші вищі заклади освіти вищого рівня. Закон 1992 р. (University Act) визначає за державою (центральними міністерствами) правила й умови вступу, змісту навчання, присудження дипломів та призначення викладачів. Варіанти рамкового законодавства створені для спеціалізованих вищих закладів освіти з підготовкою педагогів, інженерів тощо. У порівнянні з іншими закладами університети мають найвищу автономію у питаннях змісту і методів навчання.

Міносвіти взаємодіє з іншими соціальними партнерами у царині курсів навчання і профпідготовки, але більшість суто профзакладів незалежні.

До Мінкультури належать мистецькі вищі заклади освіти: Королівська школа мистецтв, консерваторії, школи архітектури, бібліотечної справи. Міністерство зайнятості має центри фахового короткотермінового навчання з орієнтацією на потреби ринку праці країни.

Заклади вищої освіти. Вони досить чітко поділяються на університетський і неуніверситетський сектори. Перший включає 5 класичних і 9 спеціалізованих університети, а також 6 академій музики. Другий (College Sector) складається з понад 130 спеціалізованих закладів з тривалістю навчання 2-4 роки.

Повний цикл навчанням разом з докторантурою мають

університети в містах Копенгаген (заснований у 1479 р), Аархус (1928), Одензе (1964), Роскільд (1970), Ольборг (1974).

Понад 130 закладів післясередньої освіти неуніверситетського рівня пропонують переважно 2 роки (зрідка 1 чи 3) фахової освіти з виховання, педагогіки, різних видів мистецтв, інженерії та технологій, менеджменту і маркетингу, фізіотерапії, сестринської справи, дизайну, соціальної роботи тощо. Вони невеликі і рідко мають понад 500 студентів. Викладацький персонал має високу кваліфікацію (магістри і доктори філософії), тому якість навчання влаштовує студентів. Викладачі закладів університетського рівня зобов'язані вести активну наукову роботу, брати участь в обмінах та спільних проектах. Їх поділяють на ад'юнктів (контракт 3 роки) і лекторів (на ставці); доцентів; професорів.

Щороку Міністерство освіти визначає кількість місць і квоти набору в систему післяшкільної освіти. Квота складається з двох частин. Більша – для громадян Данії, відбір і зарахування яких проводять централізовано на основі середніх оцінок випускних екзаменів в гімназіях та інших закладах, де успіх дає вільний доступ до вищої освіти. У меншу частину квоти входять абітурієнти-іноземці й частина датчан, прийом яких ведуть самі заклади освіти у рамках визначеної автономії за власними правилами і критеріями. Розгляд заяв суто індивідуальний. У державних закладах навчання для громадян країни та іноземців безкоштовне. Підкреслимо, що повна середня освіта у Данії триває не менше 12 років (часто – 13).

Навчальний рік складається з двох семестрів: осіннього (з початку вересня до січня) та весняного (січень/лютий – травень/червень). Тижневі канікули припадають на середину семестрів, довші – між ними.

Викладання йде датською мовою, але для все більшої кількості предметів на старших курсах використовують іноземні мови.

Екзаменаційні сесії припадають на січень і червень. Екзамени часто письмові чи комбіновані з обов'язковою участю „зовнішніх” екзаменаторів. Перехід з першого курсу на другий

ускладнюється додатковим „загальним” екзаменом. Провал на ньому вимагає повторного складання у серпні чи наступного року, інакше подальше навчання не дозволяється.

Данія має досить оригінальну шкалу оцінок, особливості якої вказані в таблиці 1, Додаток Д. Порівняння з іншими системами має, звичайно, досить відносний характер.

Короткі і спеціалізовані програми (1-3 роки) датських вищих закладів освіти не дають права на бакалаврський диплом, а лише на професійні посвідчення. Право на нього дають програми „середньої” тривалості з більшості фахів.

Навчання тривалістю 5-6,5 років призводить до диплома магістерського рівня (Kandidat), який існує майже для всіх профілів підготовки. Наступною стадією є підготовка дисертації (3 роки) та її прилюдний захист, що дає диплом Ph.D. Диплом цього типу з'явився з метою зближення датської вищої школи з системами вищої освіти більшості розвинених країн. Продовження наукових пошуків ще на кілька років за умови накопичення великого доробку дає право на звання доктора наук – найвище в Данії. Його вважають „традиційним”.

Наукові дослідження у Данії практично повністю зосереджені в університетах, тому для пошуків можливостей стажування чи короткочасного перебування з метою встановлення контактів чи співпраці слід звертатися насамперед до університетів, відомих науковців тощо. В міжнародних виданнях типу STUDY ABROAD (ЮНЕСКО) практично для кожного університету вказуються міжнародні програми на рівні докторату з царин орієнтації його факультетів.

1.7. ЕСТОНІЯ (РЕСПУБЛІКА ЕСТОНІЯ)

Шкільна система Естонії завдяки реформам дуже подібна до польської.

Освіта переддошкільна та дошкільна: ясла (діти до 3 ро-

ків); від 3 до 7 років життя – необов'язкова. Основна школа, а також понад основна: діти починають ходити до школи у віці 7 років аж до закінчення 9-річного основного навчання (це відповідає німецькій основній школі). Шкільний період ділиться на рівні: початковий (основна школа: 1-3 класи), а також середній рівень (5-9 класи). Навчання на цьому рівні закінчується екзаменом, від результату якого залежить тип школи, де буде далі навчатися учень.

Вищий ступінь понадосновної освіти триває 3 роки (10-12 класи) та фінансується державою. Щоправда, держава встановлює план навчання, який є загальнообов'язковим для всіх шкіл, а школи можуть пропонувати навчальні предмети. На цьому етапі вкінці складається 5 екзаменів, з яких три – це екзамени державні. Проводить його Державна екзаменаційна комісія при Міністерстві освіти і досліджень. Випускники отримують 2 свідоцтва про закінчення школи (одне шкільне, а друге – державне), які разом надають можливість продовжувати навчання. В університетах додатково проводиться вступний екзамен.

Вищі школи: ліцеї (3-4 роки); магістратура (1-2 роки); 6 років (медицина, дантистська освіта, фармацевтика, архітектоніка, інженерія); докторантура (3-4 роки).

Професійна освіта здобувається у так званих професійних школах, які, переважно, є державними (дуальна система). З 1996 року у Міністерстві освіти існує окремий відділ, що займається професійною освітою. Він видає політичні директиви, встановлює правила, а також видає сертифікати приватним освітнім закладам. За впровадження програми навчання відповідають міністерства або місцеві відділи освіти. Головний акцент у підготовці до виробничої професії зроблений на здобутті професійних вмінь, а також практичного досвіду. Професійну освіту у професійних школах можуть здобувати як учні, які одержали дев'ятикласну загальнообов'язкову освіту, так і випускники школи вищого рівня (10-12 класи).

Існують два різні рівні освіти: середня професійна освіта; професійна освіта вищого рівня (Рис. 1, Додаток Е).

Середню професійну освіту можна здобути після закінчення відповідника німецької Основної школи, навчання триває 3 роки, свідоцтво про закінчення цього етапу дозволяє здобувати професійну освіту вищого рівня.

Професійна освіта вищого рівня. Вона доступна для учнів, що мають свідоцтво про закінчення середньої професійної освіти. Професійна освіта вищого рівня триває тільки 2 роки, закінчується отриманням сертифікату про професійну освіту вищого рівня.

Сертифікат про закінчення професійної освіти не дає формальної кваліфікації як такої, а лише підтверджує, що учень закінчив відповідну програму на відповідному рівні у конкретній школі.

Вища освіта. Навчання можна закінчити після отримання диплому чи продовжувати навчатися на 3-рівневих післядипломних студіях. Можна закінчити ліцейські студії, магістерські чи докторські. З часів реформи вищої шкільної освіти у 2002/2003 роках оцінка знань студента здійснюється за допомогою заліків (модулів) ECTS. Оскільки естонські навчальні програми відповідають міжнародним стандартам, то і дипломи закінчення вузів визнаються за кордоном.

Навчатися можна в університетах чи у вищих професійних школах. Останні роблять акцент на практику. Дипломи про таку освіту відповідають ліцейському дипломові і дають можливість отримати ступінь магістра в університеті.

Освіта для дорослих. Це як університети „третього тисячоліття”, так і школи, які мають вирівняти недопрацювання у тодішній освіті (наприклад, уможливити здобування атестата зрілості).

1.8. ІРЛАНДІЯ (РЕСПУБЛІКА ІРЛАНДІЯ)

Система освіти має багато ознак впливу складної історії країни. Конституція підкреслює первинну і виключну роль освітньо-виховного впливу сім'ї й залишає державі допоміжну роль, можливо, третю після сім'ї і церкви. Держава фінансує освіту, але не контролює безпосередньо більшість закладів, лишивши за собою встановлення стандартів і визначення узагальнюючих параметрів.

Ірландія має давні та славні традиції в галузі освіти, що сходять до Середньовіччя, коли ще ченці були в числі головних просвітителів усього західного світу. Ці традиції збереглися дотепер, що дозволяє підтримувати високий рівень освіти відповідно до міжнародних вимог і постійно збільшувати число іноземних студентів, зацікавлених в ірландській освіті.

До навчання в школі та до освіти взагалі в Ірландії ставляться дуже серйозно: тут найвища в Європі відвідуваність занять. Ірландські школярі вивчають більше предметів і здають більше іспитів, ніж їхні британські однолітки.

Ірландська вища освіта широко визнана в усьому світі завдяки відмінній якості. Вступ в університети проводиться відповідно до прийнятої системи конкурсного відбору, а вимоги до вступників високі.

В останні роки популярність Ірландії як країни, що пропонує якісні мовні програми, стрімко зростає. Сьогодні в Ірландії налічується близько 150 мовних шкіл і центрів, що пропонують великий вибір програм різної тривалості та інтенсивності. Для професіоналів і бізнесменів пропонуються індивідуально сплановані програми.

Ірландія посідає перше місце у світі за кількістю навчальних закладів на душу населення. У країні з населенням майже вдвічі меншим, ніж число жителів Лондона, діє сім університетів, 14 технологічних інститутів, десятки приватних коледжів, порядку трьох тисяч початкових і понад 800 середніх шкіл (з

яких 80 – школи-пансіони). Приблизно 65% ірландців починають учитися у віці чотирьох років, а 55% одержують вищу освіту.

Всі навчальні заклади контролюються на державному рівні спеціальними органами, які стежать за відповідністю освітнього процесу прийнятним стандартам.

Характерним для освітньої політики Ірландії є надання права батькам самим вирішувати питання, коли їх дітям йти вчитися – з чотирьох, п'яти чи шести років (Рис. 1, Додаток Ж). Для дітей віком до трьох-чотирьох років не існує в Ірландській Республіці системи широкомасштабного навчання – воно реалізується у діяльності досить обмеженої кількості приватних освітніх структур, типу підготовчих дошкільних установ чи дитсадків, дитячих ясел, що функціонують переважно поза державною підтримкою – без будь-якого офіційного визнання і контролю. Держава підтримує зовсім незначну кількість таких підготовчих дошкільних закладів, лише у тих регіонах Ірландії, які характеризуються як соціально несприятливі регіони (Рис. 2, Додаток Ж).

Хоч формально початок регулярної освіти припадає на вік 6 років, традиції виховання зумовлюють майже повне охоплення дітей вже з віку 4 чи 5 років. Залежно від моменту вступу, діти проводять у початковій школі 6, 7 чи 8 років (більшість саме 8 р.). Практично всі ці школи належать релігійним громадам, але більшість коштів отримують з бюджету. У віці 12 років настає вільний перехід у середню школу. Історично вона різноманітна, маючи заклади п'яти видів: загального, професійного і полівалентного навчання, а також комунальні школи і ліцеї. За змістом навчання їх поділяють на три потоки: загальні (62% учнів); професійні (25%) і полівалентні (13%). Всі ці заклади приводять учнів до складання двох національних екзаменів: у віці 15 років і 18 років (Junior Certificate Examination і Leaving Certificate). Понад 60% загальних закладів належать релігійним громадам, натомість профшколи більш вільні.

Структура відзначається різноманітністю типів закладів:

університети, технологічні коледжі, регіональні технічні коледжі, педагогічні коледжі та інші.

Перший рівень освіти – в початковій школі. Початкова школа є єдиною, обов’язковою, загальною, релігійною. Початкову освіту маленькі ірландці одержують з 4-6 років. Вона розрахована на 8 років і складається із двох років дошкільного навчання, за яким ідуть 6 класів початкової школи. Навчання на цьому рівні характеризується довільним використання педагогічних методів. У процесі навчання учень повинен виконати ряд стандартизованих шкільних тестів, що відображаються у „Статуті школи”, який є основним документом, що дозволяє проводити навчання в середній школі.

Середня освіта ділиться на трирічну обов’язкову середню освіту (молодший цикл) і трирічну необов’язкову другого циклу. На молодшому рівні існує чотири різні типи шкіл: а) школа класична та традиційна (добровільна школа); б) школа різноспрямована: поєднує в собі три типи середніх шкіл: гімназії, технічні та сучасну – загальноосвітню школу; в) державна школа, подібна до різноспрямованої школи, але по-іншому управляється і фінансується; г) професійна школа, яка повинна підготувати до навчання у різноспрямованих школах, але з професійними навиками певних видів діяльності; у подальшому з можливістю навчання у старших класах середньої школи 2 циклу. Диплом професійного училища також дозволяє працевлаштуватися. Незважаючи на різні профілі освіти, учні молодшого циклу отримують ідентичні дипломи про закінчення молодших класів. Диплом наділяє їх правом на подальше навчання в трирічній школі II циклу, диплом про закінчення якої надає право навчатися у внз.

В 12 років ірландська дитина переходить у середню школу. Середня школа ділиться на три рівні: Junior Cycle (молодша середня школа – три роки), Transition Year („перехідний рік”), Senior Cycle (старша середня школа – два роки).

Обов’язковий етап середньої освіти в Ірландії закінчується

після першого рівня, коли школярі складають іспити на проміжний сертифікат – Junior Certificate.

До старшого постобов'язкового циклу середньої освіти з його загальною старшою середньою школою та старшою середньою професійною школою додається один перехідний рік як певний перехідний етап від загальних навчальних курсів до певної навчальної спеціалізації (Рис.3, Додаток Ж).

Бажаючі одержати вищу освіту повинні провести в школі ще три роки. Упродовж останніх двох років ірландські школярі звичайно вивчають 6-8 предметів, з яких здають іспити на одержання атестату про повну середню освіту – Leaving Certificate, на підставі чого й проводиться зарахування до внз. Провчитися хоча б два останніх роки в ірландській школі та одержати Leaving Certificate мінімум із двома вищими балами – це перша з можливостей для українського абітурієнта стати „ірландським” студентом.

Необхідно відзначити, що деякі школи пропонують програму міжнародного бакалаврату (International Baccalaureate) або британського атестата про середню освіту A-level.

Середні школи в Ірландії, як і у Великій Британії, бувають для спільного або роздільного (їх 17%) навчання хлопчиків і дівчаток, денні та пансіони (порядку 10%), державні та приватні. На відміну від британських більшість середніх шкіл в Ірландії – приватні, але плата за навчання в них значно нижча (10-15 тис. євро в рік) – допомагають державні дотації. Крім того, діти з-за кордону приймаються як у приватні, так і у державні школи. В останньому випадку плата нижче, ніж у приватних школах. Для вступу важливо, щоб дитина зацікавила школу.

Специфіка освітньої системи Ірландії полягає в тому, що коледжі та університети в ній утворюють загальний, так званий „третій рівень”. Він охоплює університетський сектор, технологічні інститути, педагогічні та приватні незалежні коледжі. Це означає, що відсутній розподіл на навчальні заклади, що дають вищу освіту або професійну підготовку. Більша частина навчальних закладів „третього рівня” пропонує ба-

гатоступеневу систему одержання освіти. Залежно від тривалості навчання та типу освітньої установи випускникам присуджуються такі сертифікати, дипломи та академічні ступені. One-Year Certificate видається після року навчання на денному відділенні. Після двох років студент одержує національний сертифікат (National Certificate), після трьох – національний диплом (National Diploma). Три-чотирирічний курс „винагороджується” ступенем бакалавра (Bachelors Degree). Ще один-два роки навчання або досліджень – і ви магістр (Master Degree). А щоб стати доктором наук (Doctorate, Ph), буде потрібно мінімум три роки присвятити науковим дослідженням.

В Ірландії коледжі бувають двох видів: педагогічні, приватні незалежні.

Педагогічні коледжі (Colleges of Teacher Education) готують учителів початкової школи. Після трирічного курсу присвоюється ступінь бакалавра. Для викладання в середній школі необхідні університетський ступінь або диплом про вищу педагогічну освіту, тому багато коледжів або входять до складу ірландських університетів, або мають із ними відповідні угоди. Наприклад, партнерські відносини пов'язують Дублінський університет. Приватні незалежні коледжі (Independent Colleges) пропонують широкий вибір програм у сфері бізнесу, менеджменту (Irish Management Institute), туризму та готельної справи, юриспруденції, медицини (Royal College of Surgeons Ireland), гуманітарних наук, мистецтв (National College of Art and Design). Більшість програм ратифікована НЕТАС, 25 приватних коледжів одержали акредитацію NQA, багато хто з них співробітничать із університетами та професійними асоціаціями в Ірландії та за кордоном. Наприклад, Дублінська бізнес-школа (Dublin Business School) з кінця 80-х років має тісні зв'язки з Liverpool Business School та Liverpool John Moores University. З 1995 року студенти школи можуть одержати ступінь MBA, що видає Henley Management College. А дипломи Гріффіт-коледжа (Griffith College Dublin) визнаються британськими університетами Wolverhampton та Nottingham-Trent.

Для вступу в коледж необхідно мати атестат про середню освіту та володіти англійською на рівні 5-5,5 балів по IELTS та 173-213 балів по TOEFL-CBT.

Професійну освіту можна одержати також у технологічних інститутах (Institute of Technology, IT). Після того, як в 1997-98 роках інститутський статус одержали 11 технічних коледжів системи Regional Technical Colleges (RTC) і їхні навчальні плани були схвалені НЕТАС, технологічний сектор ірландського освіти став нараховувати 14 навчальних закладів. Вони пропонують програми з одержання національних сертифікатів і дипломів з інженерних і технічних спеціальностей та інших напрямів прикладного характеру. У багатьох інститутах готують не тільки бакалаврів, але й магістрів і докторів, проводять наукові дослідження. При більшості інститутів діють школи бізнесу, інженерні, технологічні та наукові школи. А деякі починають розвивати і такі „нетехнологічні” напрями, як гуманітарні науки, мови, мистецтво, дизайн і туризм.

Із професійних внз найбільший та найвідоміший – Дублінський технологічний інститут (Dublin Institute of Technology – DIT), де навчається більше 22 тис. студентів. Він був створений в 1992 році шляхом об'єднання шести коледжів (технології, сервісу та готельної справи, маркетингу, дизайну, комерції, музики).

Система вищої освіти в Ірландії заснована на жорсткій бінарній моделі з чітким розмежуванням між університетським сектором і неуніверситетським. До університетського сектору входять два найбільших університети: Трініті-коледж і Національний університет.

Найбільшим внз неуніверситетського типу Ірландії є Дублінський технологічний інститут. Університет провадить навчання на рівні бакалавра та аспіранури, але, незважаючи на всі старання, університет є позауніверситетським типом. Університети пропонують програми на рівні бакалавра, магістра та доктора в таких галузях, як гуманітарні науки, технічні науки, соціальні або медичні. Набір на навчання – на конкурсній

основі. Система відбору заснована на аналізі отриманих балів у тестах, що проходили у п'ятому чи шостому класах середньої школи. Кожна оцінка має свій аналог у балах, шість найкращих результатів сумується, і в результаті величина балів є одним з визначальних елементів прийняття до внз.

Навчальний процес являє собою комбінацію лекцій, семінарів, практичних занять, лабораторних робіт і консультацій з куратором або науковим керівником.

Дослідження на базі університетів ведуться досить активно. У рамках урядової „Програми передових технологій” фінансуються наукові проекти в галузі біотехнологій, оптоелектроніки, інформаційних технологій і телекомунікацій. Практично всі провідні світові виробники комп'ютерів (Intel, IBM, Apple, Dell тощо) відкрили в Ірландії свої дослідницькі підрозділи та активно співробітничують із внз.

Процес вступу в ірландський внз рекомендується починати приблизно за рік до початку навчання. Подання заявок на бакалаврські програми здійснюється через Центральну приймальну комісію (Central Application Office – CAO), однак деякі коледжі та університети приймають документи прямо.

Мовні школи Ірландії. У середньому кожна з 150 ірландських мовних шкіл приймає за рік тисячу учнів різного віку з різних частин світу. Звичайно, ці цифри досить умовні, адже школи дуже відрізняються одне від одного. В Ірландії працюють як великі мовні центри та відділення міжнародних мереж, наприклад, Aspect та International House, так і невеликі сімейні школи. До речі, їх більшість, і господарі-викладачі прагнуть створити дружелюбну, привабливу для спілкування атмосферу.

Кістяк ірландської мовної освіти становлять 53 школи, що входять в асоціацію MEI~RELSA (Marketing English in Ireland – Recognized English Language Schools Association), створену для зміцнення престижу ірландської освіти за кордоном. Контроль за якістю та акредитацію шкіл здійснює Консультативна рада шкіл англійської мови (Advisory Council for English Language Schools – ACELS), аналог британської асоціації ARELS.

Пропоновані програми відрізняються різноманітністю: від курсу загальної англійської до програм вивчення спеціальної професійної лексики, від „нульового” рівня до підготовки до різних мовних іспитів – TOEFL, IELTS, Cambridge тощо. Тривалість навчання – від тижня до академічного року. Займатися можна в групах та індивідуально. Навчання поєднується з різноманітною культурною та спортивною програмою.

Вступні вимоги залежать від того, який курс ви хочете вивчати. Для того щоб займатися на курсі загальної англійської, досить володіти хоча б азами, а, наприклад, на програму „англійська для академічних цілей” (EAP) приймають, як правило, з рівнем не нижче середнього (Intermediate).

1.9. ІСПАНІЯ (КОРОЛІВСТВО ІСПАНІЯ)

Іспанія – європейська країна з багатовіковою культурою й багатими традиціями, однією з яких є повага до освіти. Перший іспанський університет був заснований у Саламанці ще в 1218 році.

Навчальні заклади Іспанії надають якісну освіту класичного зразка, причому за досить символічними цінами. Упродовж останніх років Іспанія здійснює реформу системи освіти, при цьому велика увага приділяється її відповідності європейським стандартам.

Відповідно до моделі структури освіти загальноосвітня система (Рис.1, Додаток 3), як і в багатьох інших західноєвропейських регіонах, стратифікується на певні рівні, що об’єднуються у дві основні сфери – загальна освіта і спеціальна освіта: I. Загальна освіта: 1) дошкільні заклади, необов’язкова дошкільна підготовка за двома циклами – ясельний (від 1 до 3 років) та дитячий садок (від 3 до 6 років); 2) загальна базова освіта (основна загальна освіта – власне нижні класи середньої школи) – як

обов'язкова освіта за трьома циклами: нижчий цикл (учні віком від 6 до 8 років); середній цикл (учні віком від 8 до 11 років); вищий цикл (учні віком від 12 до 14 років чи віком від 12 до 16 років); середня освіта (вищі класи середньої школи – учні від 15 до 17 років чи 16 до 18 років): бакалаврат – (загальноосвітня середня школа – учні віком від 15 до 17 років чи віком від 16 до 18 років); професійне навчання (молодші класи профшколи – учні віком від 15 до 16 років; старші класи профшколи – учні віком від 15 до 19 років); підготовка до університету (підготовчий рік – від 17 до 18 років); позашкільні навчальні заклади; вища школа (три цикли). Спеціальна освіта: мистецькі навчальні заклади; філологічні навчальні заклади.

За LOGSE (1990) термін обов'язкової освіти збільшується до 16 років і становить загалом 10 років. Тут колишня структура базової загальної трансформується у початкову освіту (Primary Education) та обов'язкову середню освіту (Рис.2, Додаток 3), головною метою якої є правове державне забезпечення всіх учнів базовими “культурними” знаннями, навичками і вміннями й фаховою підготовкою до виконання своїх обов'язків, до професійної діяльності чи підготовкою бакалаврату.

Цим же новим Законом про освіту LOGSE встановлюється єдиний Сертифікат про середню освіту замість колишньої дворівневої сертифікації по завершенні обов'язкової фази навчання – власне двох сертифікатів: Сертифікат про базову освіту та Сертифікат про відвідування школи.

Система дошкільної освіти розділена на два цикли: для дітей до трьох і до шести років. Хоча вона й не є обов'язковою, дошкільні установи відвідують майже всі іспанські діти 5-6-літнього віку.

Початкова освіта обов'язкова для всіх дітей у віці від 6 до 12 років. Вона складається із трьох циклів по два роки кожний.

Середню освіту (educacion secundaria) одержують діти 12-18 років. Вона включає два цикли навчання: обов'язковий, додатковий (post-obligatoria).

Обов'язкова середня освіта розрахована на школярів 12-16 років і має на меті підготувати всіх дітей, незалежно від їхніх здібностей, до переходу на наступні щаблі навчання. Невстигаючих учнів залишають на другий рік. До числа обов'язкових предметів належать природничі й суспільні науки, історія, географія, іноземні мови (перший вводить у третьому класі, другий – у восьмому), математика, інформатика, іспанська мова й мова відповідної автономної області, а також фізкультура й музика.

Діти, що успішно завершили навчання на цьому щаблі, одержують сертифікат *Graduato de Educacion Secundario*. Він дає їм право перейти на наступний щабель навчання й одержати повну середню освіту. Після чого вони можуть обирати варіант для продовження освіти: бакалаврат, тобто підготовку до навчання в університеті або професійно-технічну освіту середнього рівня.

Перший варіант, бакалаврат, розрахований на два роки занять. Учні можуть обрати один з напрямів навчання: природничі науки/медицина, гуманітарні й суспільні науки, природничі науки/техніка. Є також ряд предметів, вивчення яких обов'язкове для всіх напрямів: це іспанська мова й література, мова даної автономної області, іноземна мова, історія, філософія й фізкультура. Тих, хто не склав іспити з декількох предметів, залишають на другий рік.

Одержання диплома бакалавра в принципі дає можливість вступати в університет. Але деякі університети вважають таку підготовку недостатньою та вимагають від претендента пройти додатково спеціалізований передуніверситетський курс *Curso de Orientacion Universitaria (COU)*.

Всі випускники середньої школи, як з дипломом бакалавра, так і із сертифікатом про професійно-технічну освіту середнього рівня, можуть одержати професійно-технічну освіту підвищеного рівня.

Коледжі – не характерний для Іспанії вид навчальних закладів. Функцію середніх спеціальних освітніх установ, що

у багатьох країнах виконують коледжі, в Іспанії здійснюють Центри професійної підготовки.

За іспанськими законами вищу освіту можуть надавати тільки університети. Система вищої освіти Іспанії відзначається виключною однорідністю, адже аж 98% студентів навчаються в університетах (Centro), поза якими готують лише фахівців з туризму, ремесел та деяких інших видів занять. Більшість із них державні, але є невелика кількість приватних, а також ті, що належать церкві. Дипломи державних ВНЗ в цілому цінуються вище приватних. Серед університетів більшість мають класичний набір програм навчання, але є кілька політехнік, а також Відкритий університет дистанційного навчання.

Іспанські університети традиційно сильні у викладанні історії, географії, філософії, латини, фізики. З нових курсів популярністю користуються біомеханіка, інформаційні технології, екологія. Одна із сильних сторін іспанської освіти – вивчення мистецтв.

Університетська освіта в Іспанії багаторівнева: перший цикл, об'єднані перший і другий цикли, індивідуальний другий цикл, третій цикл (докторантура). Навчання на факультетах і у вищих школах університетів організовані за трьома циклами: базовий (2-3 роки), спеціалізований (2 роки з присвоєнням диплома), дослідницький (2-3 роки з одержанням диплома доктора). Схематично сучасні кваліфікації вказані у таблиці 1, додаток 3.

Обов'язкова середня освіта триває 10 років і призводить „успішного учня” до Graduado Escolar з правом продовження освіти у середній школі вищого рівня (два класи з присудженням бакалаврату одного з чотирьох профілів) і одержанням права участі в конкурсних іспитах в університети, „неуспішного” – до Certificado de Escolaridad, що надає доступ лише до дворівневої профосвіти (5 років разом) з одержанням диплома техніка і можливим вступом (через конкурс) у вищі заклади за профілем.

Трирічне навчання в університетських школах надає ква-

ліфікацію інженера-техніка з правом продовження навчання у другому циклі цих же університетів чи переходу на ринок праці.

П'ятирічне навчання на факультетах університетів чи в їх вищих школах (і в частині інститутів) призводить до диплома *Licenciado*, що надає право на післядипломне навчання.

Виконуючи вказівку Університетської ради про розширення набору курсів, вищі заклади освіти розширили його майже втричі. Варто виділити введення магістерської програми з присвоєнням звання *Magister Universitario* обсягом 600 год. і тривалістю 1-2 роки, завданням якої є значне підвищення фахових вмінь випускника, збагачення його навичками наукового аналізу і дослідження. Інший новий варіант післядипломних студій призводить до диплома спеціаліста (*Especialista*).

Закінчення двох перших циклів університетів й одержання *Licenciado* надає право продовжувати навчання для отримання диплома доктора. Воно триває два-три роки під керівництвом наукового керівника (тьютора), супроводжується самостійними пошуками, написанням і захистом дисертації.

Після закінчення кожного циклу навчання студентам присуджуються різні академічні ступені, як, наприклад, ступінь бакалавра. Бакалаврат охоплює 2 курси (як правило, надається можливість підготовки для вступу до університету з гуманітарних предметів, соціальних наук). Після проходження бакалаврату студенти можуть вступати до університету. Слід мати на увазі, що в деяких ВНЗ недостатньо такої дворічної підготовки – потрібно пройти додаткову річну підготовку (COU) – курс, орієнтований на університет (аналог наших підготовчих курсів при університетах). Звичайно, COU необхідний для вступу до медичних, математичних ВНЗ.

Своєрідність вищої освіти в Іспанії полягає в тому, що до складу іспанських університетів входять чотири типи навчальних підрозділів. До них належать: університетські факультети (*facultades universitarias*) – вищі навчальні заклади, де вивчаються нетехнічні теоретичні дисципліни. Навчання охоплює

всі три цикли вищої освіти. Там можна одержати вчені ступені всіх трьох щаблів вищої освіти (аналоги англо-американських ступенів „бакалавр”, „магістр”, „доктор наук”); вищі технічні училища (*escuelas tecnicas superiores*) мають, навпаки, технічну орієнтацію, але також передбачають всі три цикли вищої освіти; університетські школи (*escuelas universitarias*) мають певну професійну орієнтацію (по закінченні можна здобути ступені, що відповідають „бакалаврові”) і здатні довести студента тільки до першого ступеня вищої освіти; ці школи проводять конкурс документів й особистих справ, без іспитів. В університетських школах навчання має лише один 3-річний цикл з високим рівнем спеціалізації навчальних програм для кращої фахової підготовки. Так готують учителів початкових шкіл, працівників соціальних служб тощо; університетські коледжі (*colegios universitarias*) так само як і школи, здійснюють навчання тільки за програмами першого рівня і дають класичну університетську освіту першого рівня (бакалавр). Ці програми звичайно аналогічні традиційним університетським і не дають професійної орієнтації.

До сектору неуніверситетської вищої освіти входять інститути, що надають два види дипломів: еквівалентний до університетських *Diplomado* or *Licenciado* за умови виконання програм, подібних до університетських (А), і нижчий від університетських диплом простіших програм мистецьких фахів (Б).

Диплом А надають Військова Академія, інститути туризму, цивільної авіації й теологічні заклади (всі вони не підпорядковані Міністерству освіти і науки). Дипломи Б надають інститути і професійні школи з поміркованішими умовами вступу і простими програмами (музика, співи, дизайн та інші мистецькі фахи).

В Іспанії не існує безкоштовної вищої освіти, хоча вона вважається досить недорогою – від 700 до 1000 євро на рік у державному внз та 3-10 тис. євро в приватному (не враховуючи проживання, харчування та інші витрати). За навчання на ступінь магістра доведеться заплатити 1-7 тис. євро на

рік. Вартість навчання включає користування бібліотекою, комп'ютерами, лабораторіями, підручниками тощо.

Кожен університет в Іспанії є автономним і може вносити в програму навчання істотні зміни. При Міністерстві освіти й культури Іспанії створений Національний інститут якості й оцінки, що стежить за рівнем надаваних освітніх послуг.

Найбільше число факультетів має стародавній Університет Саламанки. Одним із кращих університетів Іспанії вважається Мадридський Університет Комплутенсе, до складу якого входять 19 факультетів, Вища школа інформатики, 6 університетських шкіл, 30 інститутів й 12 шкіл професійної спеціалізації. До числа престижних належать і такі університети Іспанії, як Севільський і Валенсійський.

На відміну від вnz багатьох інших країн, університети Іспанії зберігають традицію проведення вступного відбірного іспиту Prueba de Acceso a la Universidad (у побуті його часто називають Selectividad). Це комплексний іспит, покликаний виявити загальний рівень освітньої підготовки абітурієнта. Він складається із двох письмових випробувань, причому до іноземців пред'являються ті ж вимоги, що й до самих іспанців. В іспити включені як обов'язкові предмети (історія, філософія, друга іноземна мова), так і на вибір вступника (гуманітарні або технічні, залежно від вnz). Для перевірки мовної підготовки абітурієнта з-за кордону служить Selectividad. На деякі найбільш престижні факультети приймають тільки „відмінників”, в інших випадках умови прийому можуть бути дуже м'якими: якщо ви набрали більше 5 балів за 10-бальною шкалою, можна звертатися в обраний університет.

Попередньо перед вступом необхідно підтвердити шкільний атестат. Визначення еквівалентності іноземних дипломів знаходиться у компетенції іспанського Міністерства освіти. Для отримання допуску до складання вступного іспиту в іспанські університети, необхідна позитивна відповідь з Міністерства освіти.

Необхідною умовою вступу в іспанський вnz є, звичай-

но, гарне володіння іспанською мовою, хоча при багатьох університетах є мовні курси для іноземців. Якщо іноземний абітурієнт має диплом про складання іспиту DELE (Diploma de Espanol como Lengua Extranjera/іспанська мова як іноземна), що свідчить про вільне володіння мовою, то його можуть звільнити від складання вступного мовного тесту.

Навчальний рік в іспанських внз починається наприкінці вересня – початку жовтня, вступні іспити потрібно скласти в травні. На відміну від багатьох інших країн, Іспанія визнає український атестат про середню освіту достатнім для вступу в університет, однак попередньо абітурієнтові необхідно пройти так звану „процедуру підтвердження” цього документа, тобто атестат повинен бути визнаний іспанською стороною. У випадку переведення в іспанський внз потрібно надіслати туди довідку про незакінчену вищу освіту, завірену керівництвом вашого внз, із зазначенням строку навчання й списком прослуханих курсів.

Система оцінювання передбачає 10 балів: 10 – *matricula de honor*, 9-9.9 – *sobresaliente*, 7-8.9 – *notable*, 5-6.9 – *aprobado*, нижче 5 – *suspense*. Прогідною є оцінка *aprobado*. Тези оцінюються трьома рівнями: *extraordinario*, *apto cum laude*, *apto*.

Навчальні плани університетів будуються з урахуванням існування трьох видів дисциплін: обов'язкових для всіх вищих закладів освіти, які присвоюють даний диплом (академічну кваліфікацію); на вибір закладу, які можуть бути як обов'язковими, так і факультативними; дисципліни за вибором студентів (10% всього навчального часу). Переповненість аудиторій та ряд інших причин (типу необхідності поєднувати навчання з підробітками) призводить до того, що дуже багато студентів залишає університети, не одержавши диплома.

Викладачі вищих навчальних закладів поділяються на чотири категорії: професори, виконуючі обов'язки професорів, викладачі-заступники, викладачі-асистенти. Перші повинні мати докторський диплом, викладати і проводити наукові дослідження. Наступні дві категорії теж повинні мати звання

доктора, лише викладачі-асистенти задовольняються повним дипломом університету чи еквівалентного вищого закладу освіти, але для одержання права на роботу складають професійний іспит. Уряд і Університетська рада докладають чимало зусиль для стимулювання викладачів до підвищення свого академічного і професійного рівня (стажування за кордоном, курси підвищення кваліфікації тощо).

В Іспанії ступеневі магістра відповідає кваліфікація, яка присвоюється після закінчення другого циклу навчання. Залежно від напрямку навчання це може бути: архітектор („Arcuitechto”); інженер („Ingeniero Superior”); ліцензіат („Licenciado”); магістр-дослідник.

В Іспанії, як правило, ступеневі магістра відповідає певна кваліфікація – „Master”, „Diplomado”, „Experto” тощо. Вона присвоюється після завершення третього циклу навчання і визнається університетом, який організував даний курс.

В Іспанії цей ступінь називається так само, як і в більшості розвинених країн – ступінь доктора („Doctor”). Його можна одержати, піднявшись на третю сходинку вищої освіти. Після двох років навчання необхідно на розгляд вченої ради представити підготовлену дисертацію.

Сьогодні в Іспанії є велика кількість пропозицій від мовних шкіл. Більшість шкіл сертифіковані та зобов'язані кожні два роки підтверджувати свою кваліфікацію. Як правило, всі мовні центри на додаток до курсів пропонують і цілий пакет послуг: розміщення, трансфер, екскурсійну програму. Уроки іспанської – не єдині, можливі пропозиції, що включають заняття спортом, уроки фламенко та кулінарної майстерності, історії Іспанії, національного театру та кіно, а часто й другої іноземної мови.

Мовні курси для іноземців організовані як на базі мовних центрів, так і при університетах. Всі курси такого роду дозволяють вивчити іспанську крок за кроком, починаючи з нульового рівня. Існує різниця в методах й умовах навчання, у пропонованих навчальних матеріалах, в „географії” розташування курсів і ціні.

В Іспанії діє цілий ряд мережевих мовних шкіл, що мають свої центри в різних регіонах і містах країни, наприклад, такі як Don Quichote або Enforex. Мову можна вчити в горах і на морі, у великих містах і провінції, у групі або „віч-на-віч” з викладачем. Крім навчання загальній іспанській, бажаючі можуть прослухати курси з історії та культури Іспанії, зайнятися бізнес-іспанською, опанувати ділову лексику зі своєї спеціальності. Програма багатьох мовних шкіл передбачає підготовку до мовного іспиту DELE. Цілий ряд програм пропонує поряд з удосконаленням загального іспанської спеціалізацію в тій області знань, якою абітурієнт збирається займатися в університеті.

DELE – це іспит на знання іспанської як іноземної. Це єдиний іспит, що визнається Інститутом Сервантеса та Міністерством освіти Іспанії. Дипломи, які видаються після його складання свідчать про рівень, яким володіють іноземці іспанською мовою – Inicial, Basico, Superior. Центри прийому іспитів розташовані не тільки в самій Іспанії, але й в 48 країнах світу (в 147 містах). Іспити DELE на всіх трьох рівнях включають 5 видів тестів і відповідних вправ. Для того, щоб скласти іспит необхідно одержати „АРТО” – тобто здано. Якщо хоча б з одного виду вправ або тестів було отримано „NO АРТО” – не здано, то весь іспит вважається проваленим.

1.10. ІТАЛІЯ (ІТАЛІЙСЬКА РЕСПУБЛІКА)

Італія – це колыска європейської освіти. Перші в Європі університети з’явилися саме тут в XI столітті, потім за їхнім прикладом утворилися Оксфорд (XII століття), Кембридж, Сорбонна (XIII століття). У Середньовіччі бажаючі стати добрими правознавцями неодмінно приїжджали в університет Болоньї. Кращих у Європі лікарів випускав університет Салерно.

В розбудові освітньої системи Італійської Республіки надзвичайно вагомим, як і в багатьох інших країнах Європейського Союзу (у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, Французькій Республіці, Федеративній Республіці Німеччини, у Королівстві Бельгія, Королівстві Швеція, Королівстві Іспанія, Португальській Республіці, Королівстві Нідерландів та ін.), є перехід переважно з 60-70-х років ХХ ст. на нову модель структури середньої школи – об'єднану школу. З 60-х років ХХ ст. в Італійській Республіці офіційно встановлюється єдиний тип середньої школи з восьмирічним терміном обов'язкового навчання (Рис.1, Додаток І).

Для структури середньої освіти сучасної Італійської Республіки характерним є незначна диференціація навчальних програм в обов'язковій трирічній неповній середній школі і надзвичайно широка серія програм навчальних курсів необов'язкової три-, чотири-, п'ятирічної старшої середньої школи для молоді віком від чотирнадцяти до дев'ятнадцяти років, розрахованих на підготовку фахівців у чотирьох основних кваліфікаційних напрямках: гуманітарний і загальнонауковий (classical and scientific); мистецький (artistic); технічний (technical); професійний (vocational) (Рис.3, Додаток І).

Саме відповідно до цієї стратегії навчальної стратифікації структура старших класів необов'язкової середньої школи (учні віком від 14 до 19 років) кодифікується на вісім типів освітніх установ: п'ятирічний гуманітарний ліцей; п'ятирічний загальнонауковий (природничо-науковий) ліцей; чотирирічна або п'ятирічна середня школа вищого ступеня; трирічна середня школа вищого ступеня для підготовки вчителів для дошкільних закладів освіти; чотирирічний або п'ятирічний мистецький ліцей, який готує спеціалістів у сфері живопису, скульптури, дизайну та архітектури; трирічні чи п'ятирічні мистецькі середні школи вищого ступеня для підготовки фахівців з прикладного мистецтва кераміки, виробів із золота, тканин, коралів, алебастру, деревини, мозаїки, скла; п'ятирічна середня технічна школа вищого ступеня підготовки фахівців

з дев'яти спеціальностей – сільського господарства, торгівлі, перекладу, туризму, інспектування, промисловості, торгівлі, мореплавства (Рис.4, Додаток И); трирічна чи п'ятирічна середня професійна школа вищого ступеня для підготовки кваліфікованих робітників, майстрів з урахуванням вимог місцевого ринку праці (Рис.5, Додаток И).

Обов'язкове навчання (вік 6-14 років) в Італії добре організоване, відбувається у невеликих класах і в школах середнього розміру за спільними національними програмами. Педагоги мають прекрасні інноваційні традиції, вони є держслужбовцями і користуються непоганим соціальним захистом та суспільною повагою. В кінці 8-го класу складаються екзамени, успіх відкриває шлях до повної середньої освіти. На її рівні ситуація складна, бо збереження традицій заважає пристосуванню до вимог часу. Наприклад, у „класичних” ліцеях, які готують до університетів, вчать латину і грецьку мови, але немає занять з сучасних іноземних мов. Програми цього рівня надто довгі (5 років) і зазнають критики. Перебіг випускних екзаменів (*esami di maturita*) є справою змін та експериментів. Успіх на них дає право на диплом з французькою назвою „бакалаврат”, але для вступу в університети без екзаменів необхідно вчитися в сш-2 п'ять років.

Для одержання диплома *laurea* (бакалавр) потрібно вчитися чотири-шість років (залежно від спеціальності). Наступний ступінь, що відповідає магістерській, називається *Diploma universitario*. Курс триває три роки. Після завершення курсу будь-якого рівня студенти захищають дипломну роботу. Основу оцінки за неї становить середнє арифметичне результатів всіх складених студентом іспитів. Залежно від виступу на захисті комісія може понизити або підвищити кінцеву оцінку.

Навчальний рік починається 5 листопада й закінчується 31 травня. Впродовж року буває три сесії, і кожний студент сам вирішує, коли і які іспити йому складати (за винятком деяких обов'язкових на кожному факультеті), тому що студенти мають право на свій індивідуальний навчальний план. Дуже

важлива відмінність від української системи – це відсутність екзаменаційних білетів. Іспити бувають письмові й усні. Кожний іспит вимагає 99,9 % самостійної підготовки, оскільки на лекціях дають лише невелику порцію того, що вам необхідно знати про предмет. Справляються з іспитами далеко не усі: до диплома доходять лише три особи з десяти вступників. Інших не виганяють, а просто залишають на повторний курс. І так доти, поки студент не пізнає усе, що необхідно.

Вища освіта Італії має гіпертрофований університетський і малий неуніверситетський сектори, більшість закладів державні. Вища освіта Італії представлена переважно університетами. Рівновага сил реформаторів і консерваторів в Італії зумовила винятково малу швидкість її змін і збереження багатьох реліктів. Та активна участь Італії в Європейському Союзі примусила країну розпочати зближення своєї освіти з типовими для Європи зразками: вперше була введена аспірантура і наукове звання доктора наук, аналогічного до Ph.D.; з 1990 р. запровадили короткі спеціалізовані університетські програми (2-3 роки) з заключним університетським дипломом (*Diploma universitaria*), а закон 1993 р. додатково розширив автономію університетів.

Університети з навчальними і науковими програмами перебувають під управлінням Міністерства університетів і науково-технологічних досліджень, завдання якого: планувати і здійснювати розвиток наукових досліджень; складати трирічні плани розвитку університетів; розподіляти кошти між закладами згідно з критеріями закону; координувати участь Італії у міжнародних програмах.

Національна Рада університетів є консультативним органом, де представлені кілька інших національних рад (економіки і праці, науки, культури тощо). Інші консультативні органи під егідою міністерства: Національна Рада з науково-технологічних пошуків, Постійна конференція ректорів італійських університетів тощо.

Неуніверситетські заклади класифікуються таким чином:

а) інститути мистецтв під егідою інспекторату мистецького навчання Міністерства della Publica Istruzione, а саме: 20 Академій мистецтв, які мають чотирирічні курси з чотирьох напрямів мистецтв (малювання, скульптура, декоративне мистецтво і дизайн). Є вступні іспити, від яких звільнені учні середніх мистецьких закладів (ліцеїв та інститутів). Щороку проводяться перевідні іспити, наприкінці навчання видається диплом з мистецької спеціалізації; 4 Вищі Інститути мистецької промисловості (Faenza, Florence, Rome, Urbino). Зміст курсів визначається науково-дидактичною радою закладу. Абітурієнти повинні мати атестат зрілості і пройти співбесіду. Заняття призводять до певного випускного проекту, який захищається на випускному іспиті і дає право на одержання диплома, еквівалентного диплому Академій мистецтв; 1 Академія театрального мистецтва у Римі з двома курсами підготовки акторів (4 роки) та менеджерів (директорів, 3 роки); 1 Національна академія танцю в Римі з прийомом після закінчення початкової школи. Навчання триває вісім років. Учні закінчують паралельно середню освіту і упродовж ще трьох років опановують хореографію, викладання і сольний танець.

б) інститути під егідою інших міністерств: 10 інститутів фізичного виховання (Рим та інші міста) з трирічним навчанням. Щоб вступити, треба мати атестат і скласти вступні іспити (кількість місць лімітована). Випускники одержують диплом викладача фізкультури; 1 Експериментальний центр кіно в Римі, який видає офіційні професійні дипломи; 1 Центральний інститут реставраторів у Римі, що має два потоки: з „металів та археологічних об'єктів” та мальованих картин. Вступ конкурсний (кількість місць обмежена), навчання триває три роки, у дипломі вказується фахова спеціалізація; 1 Orificio delle Pietre Dure у Флоренції, де також готують реставраторів; школи архівістів у кількох містах для підготовки працівників державних архівів та установ; вищі школи перекладачів (приватні чи муніципальні), які мають два роки навчання. Після їх закінчення і року вдосконалення видається професійний

диплом, визнаний державою. Не слід плутати ці дипломи з більш академічними, які видають після чотирирічних студій університети в Болонії та Трієсті; військові академії та інститути поліції, якими керують відповідні міністерства (оборони і внутрішніх справ).

Вступ визначається наявністю атестату (бакалаврату) за середню школу (Maturita exam). Решта попередніх умов залежить від вибору навчального курсу. Університети вільні у встановленні вимог і кількості місць для вступників. Чимало закладів проводять вступний іспит і додають аналіз оцінок шкільного атестату. Хоч більшість курсів відкриті для всіх, частина (медицина, стоматологія) мають визначену або змінну від року до року (архітектура) кількість вакантних місць. Вступ на лімітовані спеціальності здійснюється лише за результатами екзаменів. Обмеження місць існує і в приватних університетах.

Доступ на старших курсах до диплома спеціалізації також через конкурсні екзамени (усний і письмовий тест з оцінюванням досягнутої кваліфікації). Кандидати допускаються до навчання за отриманим після екзаменів кваліфікаційним списком.

Після трьох років практики за фахом випускник університету може вступити в докторантуру. Прийом на докторські заняття після одержання диплома також провадяться за результатами конкурсних іспитів (письмовий чи усний тест). Іспити організовуються на національному рівні; кожен курс (програма) має визначену кількість місць. Ті, хто успішно з ним справляються, одержують стипендію на навчання в Італії. Докторанти, звичайно, ведуть дослідницьку роботу в різних університетах як в Італії, так і за кордоном. Ті, хто захистилися, одержують ступінь доктора.

Програми, як правило, поділяються на окремі курси (дисципліни) з усними екзаменами після завершення. Кожен навчальний рік закінчується певною кількістю екзаменів. Прхідні бали лежать між 18/30 і 30/30, до останніх може додаватися *lode* (*cum laude*). Шкала складається з 30 балів, бо ек-

заменаційна комісія включає три особи, кожен з яких може поставити максимум 10 балів, а *lode* (*cum laude*) додається за умови повної одностайності. Кількість щорічних екзаменів залежить від факультету. Є також список необхідних предметів та іспитів, частина яких складається за вибором самого студента і затверджуються *Consiglio di Laurea*. На закінчення студій студент повинен скласти заключний іспит з назвою *esame di laurea* у вигляді письмових тез чи проекту (*tesi di laurea*), які захищаються перед групою 11 викладачів (тому загальна оцінка може сягти 110). За наслідками обговорення під час захисту може бути додане *lode*.

Відвідування обов'язкове під час набування диплома спеціалізації. Для доступу до навчання наступного року наприкінці попереднього року складаються екзамени з теорії й практики обраної дисципліни (спеціалізації). Заключний іспит включає письмові тези з одного чи кількох предметів, що стосуються програми навчання.

Аспіранти на докторських студіях повинні щороку звітувати про виконане для отримання дозволу на продовження навчання. Після його закінчення вони захищають тези (дисертацію) перед національною комісією.

Італійські університети, приймаючи учнів 13-річної середньої школи, присуджують лише чотири види дипломів (Додаток И, табл. 1): 1) *Diploma universitario* коротких циклів стандартною тривалістю 2-3 роки в університетах і так званих *scuole dirette a fini speciali*, які мають бути перетворені у майбутньому на повні „дипломні” курси; 2) *Diploma di laurea* – повний диплом після 4-6 років загальних культурних і наукових студій, який дає право на титул „*dottore*”. Представники регульованих професій (лікарі, архітектори та ін.) для початку фахової діяльності мають скласти державний профекзамен. З більшості фахів навчання триває 4 роки, з інженерії, архітектури, стоматології – 5 років, з медицини – 6 років; 3) *Diploma di specializzazione* – професійна кваліфікація спеціаліста після додаткових 1-2 років навчання за програмами, які визна-

чають самі університети (підготовка вчителів ліцеїв тощо); 4) Dottorato di ricerca (Ph.D.) – введене з 1980 р. звання доктора з наукових досліджень, які здійснюються під наглядом і за рішенням Collegio dei docenti з даної дисципліни. Студії тривалістю 3-5 років дають аспіранту змогу виконати самостійні пошуки з оригінальними результатами.

Через 4-6 років навчання студенти одержують перший диплом laurea (C.L.), який відповідає рівню „бакалавр”. Тривалість навчання залежить від обраної спеціальності. Наприклад, філологи можуть одержати цей ступінь через чотири роки, хіміки і архітектори – через п’ять років, медикам же доведеться вчитися упродовж шести років. Наступний ступінь Diploma universitario (C.D.U.) відповідає рівневі „магістр”. Навчання триває три роки.

1.11. КІПР (РЕСПУБЛІКА КІПР)

Система народної освіти історично складалася з початку 19 століття окремо для грецької і турецької общин. З 1962 року введена обов’язкова початкова освіта для дітей у віці від 6 до 12 років. Навчання ведеться на рідній мові учня. Початкова школа 6-річна. Середня школа також шестирічна, складається з двох ступенів (по 3 роки кожна). Грецька середня школа-гімназія; 1-й ступінь має загальноосвітній характер, на 2-му ступені навчання відбувається роділ на гуманітарний, сільськогосподарський і комерційний напрями. Навчання в початковій школі і середніх школах 1-го ступеня безкоштовне. Є середньо спеціальні навчальні заклади, що працюють на базі 1-го ступеня середньої школи: технічний інститут, педагогічна академія, лісовий коледж та інші.

Окрім грецьких шкіл тут діють англійські, французькі, італійські і арабські школи як початкові, так і середні. На Кіпрі також є вищі навчальні заклади. Більш того, збільшується кількість приватних середніх шкіл, коледжів і інститутів.

Багато приватних інститутів організовуються Великобританією. Кіпріоти довели, що вони можуть бути прекрасними фахівцями і досягнути високих стандартів в медицині, стоматології, юриспруденції, техніці і так далі. Кіпр знаходиться на третьому місці в світі за кількістю фахівців з вищою освітою на тисячу жителів, причому дві третини студентів навчаються поза Кіпром – в Греції, Великобританії, США та інших країнах.

Дошкільне виховання кіпріотів проводиться в державних, громадських (заснованих батьками, що фінансуються асоціаціями) і приватних дитячих садках, а вже в п'ять з половиною років діти йдуть в початкову школу. У 1-3 класах їх навчають базовим навикам (читанню, письму, лічбі), а потім, в 4-6 класах, навчальна програма поступово доповнюється іноземними мовами, музикою, фізкультурою і різними гуманітарними предметами.

Потім діти переходять в гімназію, три роки навчання в якій є другим етапом обов'язкової дев'ятирічної освіти. Цей ступінь передбачає поглиблене вивчення загальноосвітніх дисциплін та іноземних мов.

Нарешті, завершальний етап (вже необов'язковий, і тому платний) – три роки навчання в ліцеях факультативних предметів, орієнтованих на спеціалізацію в сфері окремих дисциплін. Навчальний план передбачає вивчення трьох категорій предметів: основних (обов'язкових для всіх) спеціальних і факультативних. Свобода вибору обмежується набором таких комбінацій: класичні науки, гуманітарні дисципліни, предмети фізико-математичного циклу, а також економіка і мови.

Альтернативою державним середнім навчальним закладам служать нечисленні приватні школи, що здійснюють набір учнів на платній основі. Деякі з них звертають увагу на вивчення іноземних мов, в основному англійської, французької та італійської.

На Кіпрі є школи, у яких навчання проводиться за американськими і за англійськими програмами (наприклад, American Academy Junior Schools – початкові школи в Никозії,

Ларнаке і Лімасоле, English School – гімназія в Никозії), а також за французькими і ліванськими програмами.

А в організованій вихідцями з Росії Міжнародній школі в Лімасоле викладання ведеться паралельно за російською і американською програмами відповідно російською і англійською мовами. Російська програма займає 11 років, а на останньому, дванадцятому році учні займаються тільки за американською програмою. Випускники школи отримують російський атестат про середню освіту і сертифікат школи. Тут же можна пройти підготовку для вступу до американських вузів (Freshman).

Вища освіта – найважливіша сфера економіки Кіпру, в яку залучені тисячі студентів зі всього світу. Кіпрський університет (University of Cyprus) був заснований тільки в 1992 році. Він складається з чотирьох факультетів: гуманітарних і суспільних наук (включаючи кафедри освіти, іноземних мов, суспільних і політичних наук), прикладних наук, економіки і управління, а також філології.

Навчання в університеті ведеться на грецькій і турецькій мовах і продовжується чотири роки. Майже всі його студенти – кіпріоти. Це віддзеркалення державної політики, направленої на підтримку престижу національної освіти. До абітурієнтів пред'являються досить високі вимоги, їм належить не тільки пройти багатоетапну процедуру складання іспитів, але і витримати конкурс документів. Іноземців в університеті практично немає.

Навчальний рік в університеті ділиться на семестри, програма занять будується на основі кредитного годинника. Для отримання ступеня необхідно набрати 120 „кредитів” плюс 6-9 кредитних годин з іноземних мов. Навчальний процес включає консультації, лабораторні заняття, лекції, семінари, практику. Кожен семестр закінчується іспитами.

Університет має в своєму розпорядженні найбільшу на острові бібліотеку: вона налічує більше 150 тис. книг і близько 1.600 періодичних видань.

Державна система утворення Кіпру представлена початко-

вою і середньою школами, рівень викладання в яких відповідає достатньо високим вимогам. У країні також є школи професійного навчання, основне завдання яких готувати кваліфікований персонал для роботи у сфері виробництва і туристичних послуг. Практично в кожному місті є великий вибір приватних шкіл, в яких вчать в основному іноземці. Такі школи пропонують навчання на англійській, французькій, італійській, вірменській і арабській мовах.

Для того, щоб здобути вищу освіту на Кіпрі необхідно мати повну середню освіту і добре знати англійську мову. Якщо рівень знання мови недостатній, можна пройти курс англійської мови в коледжі перед тим, як почати навчання за вибраною спеціальністю.

Кіпріоти завжди відрізнялися великим потягом до освіти. Навіть коли в країні не було власного університету (рішення про його організацію було ухвалене тільки в 1989 році), Кіпр був однією з країн з найбільш високим відсотком фахівців з університетською підготовкою. Вчитися їздили до Греції, Туреччини, Англії, США та інших країн.

Системі освіти на Кіпрі приділяється достатньо уваги. У країні переважають державні навчальні заклади, навчання ведеться на грецькій і турецькій мовах. Система освіти централізована, держава в особі Міністерства освіти і культури контролює виконання навчальних програм, проводить інспекції шкіл.

Міністерство освіти Республіки Кіпр також організовує курси турецької мови для греко-кіпріотів і грецької мови для турко-кіпріотів. Право на безкоштовне навчання мають інваліди і немолоді кіпріоти, що проживають в будинках престарілих.

Серед приблизно 60 предметів, які можна вибрати, найбільшою популярністю користуються мови – англійська, російська і грецька. Слухачі, що успішно закінчили курси, отримують сертифікат державного зразка.

Програми MBA – це напрям, в якому рухаються багато

навчальних закладів Кіпру. Наприклад, Кіпрський міжнародний інститут менеджменту (СІІМ) запросив для організації такої програми викладачів з таких вузів, як Гарвард, Оксфорд, Кембридж, Лондонська школа бізнесу і Манчестерська бізнес-школа. Навчання за програмою МВА в СІІМ припускає поєднання теоретичних занять з написанням проектів і рефератів. Інтенсивність занять – 19 годин в тиждень плюс робота над проектами. Проте іноземні студенти можуть навчатися і за індивідуальним графіком, спеціалізуючись на будь-якій одній темі. На програму приймають людей, що мають ступінь бакалавра, стаж роботи не менше двох років і володіють англійською мовою.

Тривалість програми МВА для випускників економічних вузів – один рік, а всі інші впродовж півроку навчаються на підготовчих курсах. Основна вимога до претендентів – наявність ступеня бакалавра і хороше знання англійської мови (результат за тестом TOEFL від 550 балів). Підготовка кваліфікованих менеджерів на Кіпрі ведеться не тільки в рамках програми МВА. Наприклад, непоганих фахівців цього профілю готує Середземноморський інститут менеджменту (МІМ), заснований в 1976 році за рішенням Ради міністрів з метою підготовки адміністраторів і управлінців не тільки для Кіпру, але і для багатьох країн цього регіону, що розвиваються. Навчання тут ведеться на англійській і грецькій мовах впродовж одинадцяти місяців – з вересня до липня. Приблизно третину всіх аспірантів і учасників міжнародних програм Інституту складають іноземці.

1.12. ЛАТВІЯ (ЛАТВІЙСЬКА РЕСПУБЛІКА)

У Латвії дошкільна освіта для дітей віком від п'яти до шести років – обов'язкова. Існують державні і приватні дошкільні установи освіти. Обов'язкова освіта: базова освіта є

обов'язковою для дітей віком до 16 років. Sākumskola (перший етап базової освіти МСКО 1) – це 1-9 класи, діти віком від 7 до 16 років. Vidusskola (повна базова освіта, МСКО 1 + МСКО 2) – здійснюється не тільки базова, але і середня освіта; 1-9 класи, діти віком від 7 до 16 років. Незавершена базова освіта має своє продовження у деяких професійних училищах.

Діти, досягнувши семирічного віку, записуються у школу за вибором батьків. Однак, діти мають право розпочинати навчання на один рік пізніше або раніше залежно від стану здоров'я та психологічної готовності, побажань батьків та порад сімейного лікаря. Освіта безкоштовна для всіх учнів, що навчаються в державних школах. Тривалість уроку від 40 до 45 хвилин (на розсуд директора школи). Кількість учнів у класі: мінімум 8 максимум 30. Навчальна програма затверджуються на національному рівні. Всі навчальні предмети є обов'язковими, за винятком шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови. Вчителі мають право вибору підручників та методики викладання предметів, затверджених Міністерством освіти і науки.

Рівень знань, умінь та навичок учнів в 5-9 класах оцінюється за допомогою шкали від 1-10. Учні, в яких виникають труднощі під час навчального процесу, мають право залишитися повторно на другий навчальний рік та займатися додатково. Курс обов'язкової освіти завершується складанням іспитів, затверджених Міністерством освіти і науки. Учні, які одержують оцінки з усіх предметів, а також успішно складають державні тести та іспити, отримують сертифікат про закінчення обов'язкової середньої освіти. Крім того, випускники професійно-технічних шкіл отримують крім сертифіката про закінчення обов'язкової освіти свідоцтво про професійну кваліфікацію.

Післясередня освіта: вища середня освіта (10-12 класи, учні віком 16-19 років), професійно-технічна (вища) середня освіта (учні віком 16-19/20 років). З метою забезпечення централізованого управління якістю освіти, а також економічної ефектив-

ності навчальні заклади професійно-технічної освіти були переведені у підпорядкування Міністерства освіти та науки.

Навчальні програми загальної та професійної середньої освіти встановлюються на національному рівні. Учні мають право вибирати навчальні програми, які пропонують школи. Проте обов'язковими для вивчення є вісім предметів, зокрема, латиська мова та література, математика, дві іноземні мови, історія, фізкультура, інформаційно-комунікаційні технології, основи економіки. У школах, де мовою викладання не є латиська мова, іноземні мови можуть бути замінені мовою та літературою меншин. У професійно-технічних школах співвідношення загальноосвітніх предметів до предметів професійного спрямування варіюється залежно від типу школи.

В усіх середніх навчальних закладах обов'язковим є сертифікат про освіту. У системі загальної середньої освіти атестація проводиться за шкалою балів від 1 до 10. Учні беруть участь у централізованому складанні іспитів та заліків наприкінці середньої освіти. Учні, які отримали оцінку зі всіх предметів, на основі результатів заліків та іспитів отримують сертифікат про закінчення середньої освіти і можуть здобувати вищу освіту.

Вищі навчальні заклади у Латвії мають університетський та неуніверситетський тип. Професійна вища освіта представлена першим рівнем вищої професійної освіти, виконання програми якого призведе до встановлення IV рівня професійної кваліфікації, а також другим рівнем, що забезпечує високу професійну кваліфікацію та можливість проведення науководослідних досліджень у певній галузі. Тривалість таких програм не менше чотирьох років.

Для вступу у вищі навчальні заклади необхідно пред'явити диплом середньої освіти. На основі акредитованих навчальних програм у вищих навчальних закладах можна здобувати: академічну освіту (бакалавр, магістр, академічні ступені, вчений ступінь (доктор); вищу професійну освіту (IV та V рівні професійної кваліфікації – професійні ступені бакалавра та магістра).

Освітні реформи: 2004 р. – реформа освіти в школах нацменшин. Різко збільшується обсяг викладання латиською мовою; 2005 р. – реформа освіти в початковій школі. Напрямок: впорядкування інформації, виключення дублювання тем у різних предметах; 2008 р. – з 1 вересня вводять нові стандарти викладання, роблять акцент на дослідницькій діяльності, нових технологіях.

1.13. ЛИТВА (ЛИТОВСЬКА РЕСПУБЛІКА)

Діти у дошкільних закладах поділені на дві вікові групи: до ясел ходять діти у віці від 1,5 року до 3 років; до дошкільного закладу – від 4 до 6 років.

Шкільна освіта розпочинається у віці 6-7 років, система – десятикласна, рівень – основний або понадосновний. Відразу після 4-річної основної школи починається 6-річна головна школа. Навчання в ній закінчується екзаменом або отриманням свідоцтва про закінчення загальнообов'язкової основної школи (відповідає вона німецькій середній школі).

Вищий рівень понадосновної освіти. Відразу після закінчення основної освіти можна розпочати навчання в середній школі. Можна також після закінчення 8 класів перейти до гімназії, навчання у якій триває до 12 класів. В 11 і 12 класі учні можуть вибрати предмети, що відповідають їхнім інтересам або здібностям.

Професійну освіту у професійних школах може розпочати молодь віком від 14 років. Програми навчання діляться на 4 різні групи: Тип 1: основна професійна освіта для молоді віком від 14 років: в рамках цієї освіти існує можливість отримання свідоцтва про закінчення середнього рівня I. Тип 2: 3-річна професійна освіта для випускників головної освіти, вони отримують диплом професійних кваліфікацій (кваліфікований працівник). Тип 3: для абітурієнтів, 1-2 річна професійна

освіта. Тип 4: для абітурієнтів, 3-4 річна освіта, яка складається з вищої освіти, а також здобуття професійної кваліфікації. Деякі модулі відповідають рівню ліцеїста і можуть бути зараховані при подальшому навчанні у вищому навчальному закладі.

Професійна освіта не дуже популярна серед литовської молоді, оскільки передає надзвичайно вузькі знання, яких за сучасних умов не вистачає для адаптації на ринку праці. Багато молодих людей хотіло б здобути ґрунтовнішу освіту, необхідну для роботи у приватному секторі або для відкриття власної справи.

У Литві існують вищі школи теоретичного спрямування (університети), а також вищі школи, практичного спрямування (коледжі). У процесі вибору абітурієнтів, зазвичай, враховуються ступені, які вже одержані. Навчання відбувається за кредитно-модульною системою. Ліцейське навчання триває 4 роки. На цій базі можна продовжити навчання ще на 2 роки і отримати диплом із професійною кваліфікацією (наприклад, диплом вчителя), а також ступінь магістра. Наступний етап – докторантура.

Офіційна освіта дорослих, а також підготовчі курси є в реєстрі дослідження і навчання. Вона орієнтується у більшій мірі на ринок праці, а відтак надається на двох рівнях: Рівень 1: короткий курс професійної освіти надає кваліфікацію для простих професій або для виконання деяких функцій чи видів праці; тривають ці курси 4-9 тижнів. Рівень 2: професійна освіта і навчання охоплюють більшу частину ринку праці (Рис.1, Додаток К). Навчання для осіб із загальнообов'язковою освітою триває щонайменше 3 місяці. Зміст програм на ринку праці освіти залежить від кваліфікацій для даної професії. Програми можуть бути доповнені додатковим модулем, якщо це потрібно працедавцю.

1.14. ЛЮКСЕМБУРГ (ВЕЛИКЕ ГЕРЦОГСТВО ЛЮКСЕМБУРГ)

Соціальний і політичний контекст освіти Великого Герцогства Люксембург значною мірою визначається впливом двох сусідніх національних культур, двох національних традицій – Французької Республіки й Федеративної Республіки Німеччини, що, зокрема, спричиняє співіснування двох офіційних мов – французької та німецької та їх одночасне вивчення у школі, причому володіння німецькою мовою (навичками письма і читання) є показником грамотності.

Шкільне навчання є обов'язковим для дітей у віці від 6 до 15 років. Залежно від рівня навчання обирається мова. Німецьку мову вивчають у дошкільних закладах та перші два роки навчання у початковій школі, французьку мову – у середніх навчальних закладах. У країні немає вищих навчальних закладів.

Загальна відповідальність за всі сектори покладається на Міністерство освіти і професійної підготовки, яке приймає всі основні рішення щодо програми, шкільних підручників, графіків, бюджетних питань та підготовки вчителів.

Відповідальність за початкову освіту, розподіляються між міністерством та муніципальними органами влади. У системі загальної середньої освіти Міністерство освіти і професійної підготовки здійснює контроль через директорів ліцеїв. Що стосується вищої освіти, то Міністерство культури, вищої освіти і наукових досліджень відповідає за всі питання, що стосуються вищої освіти і наукових досліджень.

Дошкільна освіта. Навчання у дошкільних установах є обов'язковим для дітей віком від 4 років.

Обов'язкове навчання. Освіта є обов'язковою у віці від 4 до 16 років: дошкільні установи (4-6 років); початкова освіта (6-12 років); середня освіта; загальна середня освіта; середня технічна освіта (-16 років).

Фундаментальні принципи обов'язкової освіти – загальної та

професійної, зокрема, гарантування її безкоштовності, задекларовано статтею 23 Конституції Великого Герцогства Люксембург.

Обов'язкова освіта інтерпретується концептуально, як така освіта, що визначається – за мінімальними часовими параметрами – на період від мінімального віку, у якому дитина має йти вчитися до школи, до віку, у якому учневі надається право залишити навчання у школі.

У 90-ті роки ХХ ст. системні характеристики структури обов'язкової освіти Великого Герцогства Люксембург визначаються одинадцятьма роками стаціонарного навчання через зміну на один рік – з червня 1994 р. – терміну початку обов'язкової дошкільної підготовки, яка законодавчо поширюється на всіх дітей віком у 4 роки, власне яким виповнюється ці чотири роки до 1 вересня поточного навчального року. Два роки потому – всі діти у віці 6 років – мають розпочати шестирічне навчання, також обов'язкове навчання у початковій школі, за яким настає обов'язкове трирічне навчання – як нижчий цикл середньої освіти. Специфічний контекст обов'язкової освіти Великого Герцогства Люксембург полягає не лише у тому, що обов'язкове для всіх дітей віком від 4 років і мінімально завершується для них тоді, коли їм виповнюється 15 років. Надзвичайно вагомим є також те, що цей одинадцятирічний термін обов'язкового стаціонарного навчання транспонується на три різні періоди – як три різні освітні фази: обов'язкова дворічна дошкільна підготовка, обов'язкове шестирічне навчання у початковій школі та обов'язкове трирічне навчання у середній школі. (Рис. 1, Додаток Л).

Динаміка освітніх реформ обов'язкового навчання у Великому Герцогстві Люксембург у 80-90-ті роки ХХ ст. характеризується переважно за чотирма фундаментальними векторами цих суспільно вагомих процесів: трансформація структури обов'язкової стаціонарної дошкільної підготовки у напрямку збільшення її тривалості з одного року до двох років — охоплюючи всіх дітей віком від 4-х до 6-ти років; реорганізація шкільних систем у сфері зміцнення не лише органічних

зв'язків дошкільної підготовки й початкової школи, але й у структуруванні нижчого циклу обов'язкової середньої освіти; реформування системи середньої освіти; реформування системи середньої технічної освіти; реформування системи додаткової освіти; реорганізація системи педагогічної взаємодії у координатах: вчитель – учень; реорганізація системи управління освітою у напрямі гармонізації взаємодії всіх учасників освітнього процесу (Рис.2, Додаток Л).

При реформуванні системи середньої школи вже Законом від 22 червня 1989 р. було передбачено структурні трансформації у трьох напрямках: організація системи обов'язкового стаціонарного трирічного навчання – як нижчого циклу середньої школи; організація системи дворічної фази мультидисципліраного навчання – як вищого циклу середньої школи; організація системи навчання на стадії спеціалізації.

У сфері реформування системи професійної й середньої освіти Люксембургу надзвичайного суспільного звучання набули правові норми двох законів – Закону від 30 травня 1984 р. та Закону від 4 серпня 1990 р.

Демократичний контекст цих законодавчих новел, їх соціально вагома зорієнтованість ще більше деталізуються у змісті основних реформ структури професійної освіти за Законом від 4 вересня 1990 р. (Рис.3, Додаток Л).

Навчальний рік складається з 212 днів в період з 15 вересня до 15 липня. Максимальна кількість учнів у класі у початковій школі становить 26 учнів, мінімум 17. Класи, як правило, малі, в середньому 17-18 учнів згруповано відповідно до віку. У загальній і технічній середній школі, як правило, мінімум 16 учнів, а максимум 29 учнів. Вчителі мають право пропонувати свої власні методи викладання, які повинні відповідати вимогам офіційних навчальних програм.

На первинному рівні учні вивчають основні предмети: три національних мови (Lëtzebuergesch, французька, німецька), математику, природничі науки, історію, географію, релігійну освіту, музику і фізкультуру.

Загальна середня освіта пропонує класичні та сучасні потоки, істотною відмінністю яких є те, що крім трьох національних мов, вивчають латинську і англійську.

Обов'язкова шкільна освіта не передбачає на офіційному національному рівні жодних іспитів. У початковій школі вчителі проводять поточне оцінювання у класах за темами і учні одержують загальне резюме періодичних письмових випробувань. На основі загального резюме учні переходять у наступний клас. На рівні середньої освіти учні проходять тестування. На завершення обов'язкової шкільної освіти учні отримують сертифікат.

Після закінчення обов'язкової освіти / середнього і вищого рівня учні можуть обрати такі види освіти: ліцей *général* (загальна середня школа – 15-19 років); ліцей технічний (технікум: навчання триває 2+2 роки або 3 роки – 15-19 років).

Після обов'язкового загальної середньої освіти навчання продовжується в ліцеях і складається з двох етапів: загальна середня освіта в четвертому класі середньої школи (15-16 років) і період спеціалізації в шостому і сьомому класах середньої освіти (від 16 до 19 років). Середню технічну освіту можна здобути в технічних ліцеях. Деякі технічні ліцеї пропонують вищу професійну підготовку (особливо у сфері послуг).

На етапі спеціалізації загальної середньої освіти учні повинні вибрати з декількох спеціалізованих секцій такі розділи, як мова, математика, природничі науки, економіка, музика, людинознавство і соціальні науки.

На проміжному етапі середньої технічної освіти матеріал навчальних програм варіюється залежно від обраного варіанту учнів (технічний напрям, професійний напрям).

Вищу освіту представляє Люксембурзький університет, який був заснований 12 серпня 2003 році з метою провадження основних трьох видів діяльності: навчання, дослідження та оцінка підприємств на високому міжнародному рівні.

1.15. МАЛЬТА (РЕСПУБЛІКА МАЛЬТА)

На Мальті діє англійська система освіти, яка вважається однією з кращих. У мальтійських школах діти вивчають англійську з першого класу як рідну мову, за тією ж програмою і підручниками, що й англійські діти.

Освіта, починаючи з дошкільної і до вищої освіти, державна. Крім державних шкіл функціонують церковні школи, переважно римо-католицькі, та незалежні приватні школи. Церковні школи значною мірою субсидуються урядом і тому навчання в них безкоштовне. За управління, організацію та фінансування усіх рівнів освіти, включаючи дошкільні навчальні заклади, відповідає Міністерство освіти, культури, молоді та спорту.

Дошкільна освіта. Дитячі садочки відвідують діти віком від двох років дев'яти місяців до п'яти років. Дитячі садочки та центри функціонують при початкових школах. Незважаючи на те, що дитячі садки не є закладами обов'язкової освіти, близько 98 % дітей від трьох до чотирьох років відвідують їх. Дошкільний рівень освіти розглядається як невід'ємна частина дитячої освіти і надається безкоштовно в усіх державних і церковних школах.

Обов'язкове навчання. Обов'язкову освіту діти здобувають у віці від п'яти до шістнадцяти років: початкова освіта (5-11 років), неповна середня освіта (11-16 років).

Система державної освіти є двоскладовою: з однієї сторони, це ліцеї (студенти відвідують після кваліфікаційних іспитів у віці 11 років), а з іншої – це школи, в яких навчальні програми є менш складними і менш вимогливими.

Вступ до ліцеїв відбувається на основі результатів кваліфікаційних іспитів з п'яти основних сфер, включаючи мальтійську, польську мови та математику. Навчальний рік у таких навчальних закладах триває з останнього тижня вересня до кінця червня. Школи працюють п'ять днів на тиждень – з понеділка до п'ятниці.

Всі предмети у початковій школі є обов'язковими і однаковими для всіх учнів. До них відносять такі предмети: мальтійська та німецька мови, математика, релігійні знання, суспільствознавство, особиста та соціальна освіта, образотворче мистецтво, фізкультура.

Учні середньої школи вчать такі обов'язкові предмети: мальтійська та іспанська мови, математика, природничі науки (фізика, релігійні знання, фізична культура, географія), історія, образотворче мистецтво, особиста та суспільна освіта, комп'ютерна грамотність, сучасна одна або дві мови. Учні мають право вибору серед таких предметів: технічний дизайн, технологія ведення домашнього господарства, технологія текстильної промисловості. Німецька мова є обов'язковим предметом вивчення упродовж всіх років навчання.

Післяобов'язкова освіта (середня та вища): коледж з дворічним неповним навчанням, вища середня школа (16-18 років), інститут туризму (16-21 років), Мальтійський коледж мистецтв, науки і технологій (16-21 років).

На Мальті навчання пропонують різні денні та вечірні курси з різною тривалістю, різних рівнів, призначені для різних аудиторій активного населення.

Вищі середні школи пропонують два роки стаціонарної загальної середньої освіти через різні видів курсів, після завершення яких можна здобути: атестат про середню освіту (для тих студентів, які б хотіли продовжити навчання), атестат зрілості, який тотожний атестату коледжу та університету М. Реріха. Дуже широкий спектр курсів навчання впродовж життя надають Мальтійський коледж мистецтв, науки і техніки, Інститут туризму, Університет Мальти. Зараховують до Мальтійського університету на підставі атестату про середню освіту. Також знадобиться один із сертифікатів, який підтвердить успішне складання мовних екзаменів.

Університет Мальти є найвищим навчальним закладом на Мальті. Університет пропонує програми з отриманням ступе-

ня бакалавра (програми тривають від 3 до 5 років), ступеня магістра (програми тривалістю 2 роки) та PhD-програми.

Мальта – це новий лідер європейської індустрії вивчення англійської мови. Зараз на островах діє 27 мовних шкіл, які мають ліцензію Міністерства освіти Мальти. А ще функціонує Федерація Організацій з Навчання Англійській мові – незалежна професійна організація, у завдання якої входить розробка стандартів навчання для мовних центрів. Членство школи в FELTOM – це гарантія якості навчання для студентів.

Мальтійські школи використовують комунікативну методу в її найбільш неформальному варіанті. На заняттях учні перекладають заголовки газетних статей, обговорюють звичай різних країн, сперечаються щодо користі занять спортом. Домашніх завдань, зазвичай, не задають, так що решту дня можна спокійно витратити на отримання бронзової засмаги чи поїздки островами.

Мальтійські школи англійської мови нічим не відрізняються від британських. У них працюють викладачі – носії мови: англійці, ірландці, австралійці та мальтійці. Школи пропонують широкий вибір програм різної тематики, інтенсивності та тривалості.

Програми вивчення англійської мови. Студенти можуть дібрати для себе курс вивчення англійської мови: за тематикою: загальна, розмовна, ділова, для медицини, для секретарів, фінансова англійська, для банківської та страхової справи, для туризму, для економіки, бухгалтерії і маркетингу; за рівнями знань: для початківців, для середніх рівнів, для достатнього рівня; за тривалістю: від 1 тижня до 1 року; за інтенсивністю: від 10 до 50 уроків на тиждень; за кількістю студентів у групі: індивідуальні уроки (можливе проведення занять на місці проживання студента) і в групах – по 2, 4, 8 або 12 осіб; за віком: для дорослих і для дітей.

Окрім того, пропонуються спеціальні курси для тих, хто старші 50 років. Цей спеціальний курс орієнтований на культурну і розважальну програми.

1.16. НІДЕРЛАНДИ (КОРОЛІВСТВО НІДЕРЛАНДІВ)

Соціальний контекст ідеології формування освітньої системи у Королівстві Нідерландів визначається статтею 23 Конституції, якою задекларовано три базових принципи організації освіти: свобода вибору засновувати школи за конфесійними чи політико-ідеологічними стандартами; правове забезпечення рівності державного фінансування громадсько-державної школи і приватних шкіл як системи паралельного співіснування; визнання відповідальності муніципальної влади за забезпечення дотримання необхідних вимог для реалізації права на громадсько-державну освіту (Рис.1, Рис.2, Додаток М).

Значні зміни у структурі системи освіти Королівства Нідерландів відбулися упродовж останніх двох десятиліть ХХ століття. В період між 1984 та 1994 рр. за Новим Актом про початкову освіту та Актом про базову середню освіту з доповненням від 1993 р. законодавчо визначаються три основні вектори освітніх реформ: інтеграція закладів дошкільної підготовки і початкової школи у напрямі створення нової моделі початкової освіти; обмеження терміну початку обов'язкового навчання віковим цензом до п'яти років; запровадження єдиного корпусу навчальних дисциплін на весь цикл перших трьох років навчання у всіх формах середньої освіти (Рис. 3, Додаток М).

Цілі початкової освіти у Королівстві Нідерландів, заманіфестовані на законодавчому рівні, зокрема, до 1985 р. і після прийняття у 1985 р. нового Акту про початкову освіту, характеризуються, за даними EURYDICE, у таких чотирьох рівнях соціально-педагогічних позицій, як: початкова освіта поширюється на всіх дітей у віковому цензовому масштабі – від чотирьох до дванадцяти років; викладання ведеться за певними робочими навчальними планами; у структурі шкільного робочого навчального плану визначаються мета і методи навчан-

ня, календарно-тематичні фази навчання, організаційні етапи навчання та алгоритм і моніторинг оцінювання; навчальний план початкової освіти спрямовано на восьмирічний цикл освітньої діяльності початкової школи.

Інтеграція дошкільних освітніх закладів і молодшої школи за новим Актом про початкову освіту (WBO – 1985 р.) призводить не лише до формування структури нової моделі початкової школи (Рис.4, Додаток М), але й до певної трансформації такого соціального Інституту, як дошкільна підготовка у варіабельну мінливу систему дошкільної освіти, власне допочаткової освіти. Тут для дітей вікового статусу у чотири-п'ять років, які не відвідують початкової школи, запроваджено дві основні організаційні форми догляду за дитиною – спільні для хлопчиків та дівчаток ігрові групи та денні центри догляду за дітьми, метою яких є стимулювання через цілеспрямовану ігрову діяльність когнітивного, соціального й емоційного розвитку дитини. Загальний контроль за забезпеченням освітніми послугами дітей віком до чотирьох років перебуває у компетенції Міністерства соціального забезпечення, охорони здоров'я та культури. З 1994 р. відповідальність за виконання програм догляду за дітьми вікової групи до чотирьох років визначається спеціальним Соціальним Благодійним Актом, за яким муніципальну владу зобов'язано опікуватися проблемами планування і фінансування на місцевому рівні у створенні сприятливих умов для цієї благочинної діяльності. З 2004 р. набрав чинності Основний закон про забезпечення догляду за дітьми (Рис. 5, Додаток М).

Загальні норми і вимоги до діяльності такого освітнього інституту Королівства Нідерландів, як обов'язкова освіта, було встановлено Актом про обов'язкове навчання. Тут, зокрема, визначається – на відміну від Закону 1950 р. про обов'язкове восьмирічне безплатне навчання – дванадцятирічний термін обов'язкового стаціонарного навчання (від п'яти до сімнадцяти років). Дозволяється також не відвідувати школу учням, яким виповнилося 16 років за умови подальшого заочного на-

вчання до часу, коли вони досягнуть вісімнадцятирічного віку (Рис. 6, Додаток М).

У Нідерландах початкова освіта охоплює всіх дітей віком 4-12 років; далі йде базова освіта для учнів 12-15 років, за нею – середня освіта у вигляді загальної середньої освіти і професійної освіти для учнів 15-18 років і, нарешті, вища освіта, включаючи професійну і загальну доуніверситетську освіту для студентів віком 18 років і старше.

Більше 70% шкіл в Нідерландах створено приватними організаціями, остання частина припадає на державні школи. Державною мовою країни є голландська. Англійську мову знає буквально все населення країни. Широко поширені також французька і німецька.

Система вищої освіти Нідерландів. Міністерство освіти Нідерландів гарантує однаково високі стандарти якості в будь-якому університеті. Система освіти в Нідерландах постійно удосконалюється, є конституційно вільною в плані створення навчальних закладів, їх організації і визначення принципів роботи, що є однією з причин широкої різноманітності шкіл в Нідерландах.

У Нідерландах – 14 університетів, три з яких (Делфта, Твента і Ейндхофена) спеціалізуються на інженерних дисциплінах. Окрім цього в країні широко розвинена система вищої професійної освіти – hogescholen. Їх аналогом є німецькі Fachhochschulen, французькі Ecoles des Commerces або Ecoles d'ingenieurs.

Місцеві і зарубіжні фахівці відзначають високу якість навчання в нідерландських вищих навчальних закладах. У Нідерландах проводиться моніторинг якості навчання, за допомогою якого здійснюється контроль за виконанням навчальними закладами країни відповідних міжнародних стандартів. У 2002 році в Нідерландах ухвалений закон про вищу освіту, відповідно до якої всі навчальні програми, запропоновані вищими навчальними закладами, повинні оцінюватися з точки зору їх відповідності спеціально розробленим критеріям. До впрова-

дження у навчальний процес допускаються лише ті програми, які пройшли успішну перевірку.

Освіта англійською мовою у вищих навчальних закладах Нідерландів має порівняно з іншими країнами триваліший період розвитку. Сьогодні 15 інститутів міжнародної освіти, що працюють як самостійні установи, або що входять до складу інших вузів, пропонують велику кількість спеціальностей, що викладаються англійською мовою.

Традиційно в Голландії склались два типи вищих навчальних закладів: інститути (*hogescholen* – вища школа); університети.

Hogeschool – це вищий навчальний заклад, програма якого зорієнтована на підготовку спеціалістів для промисловості і бізнесу. Під час навчання студенти виконують значну кількість як індивідуальних, так і групових практичних занять. Навчальний процес вирізняється гнучкістю та максимальною адаптованістю до вимог ринку праці, що дає змогу швидко пристосовувати програми до потреб підприємств. До цих вищих навчальних закладів можуть вступати особи, які закінчили 11 класів. Навчання триває 4 роки, і випускники отримують ступінь бакалавра (BSc). Для отримання диплому магістра (MBA) навчання продовжується ще 1-2 роки.

Університети – це вищі навчальні заклади, випускники яких, як правило, займаються науковою діяльністю. До них вступають особи, які закінчили 12 класів. Навчаючись у 12-му класі, учні одержують уже деякі знання з предмета, який вони будуть вивчати. Програми тут більш сталі, змінюються не так часто, як у *hogeschool*. Навчання триває 5 років, і випускники отримують ступінь докторанта.

Університети спеціалізуються на викладанні гуманітарних наук і на проведенні наукових досліджень. У країні налічується 14 університетів. Велика частина студентів, що закінчили університет, працюють в різних структурах, що займаються науковими дослідженнями.

Інститути міжнародної освіти призначені для навчання

іноземних студентів. Перші такі інститути з'явилися в Нідерландах в 1950-х роках. В даний час налічується 15 інститутів міжнародної освіти, які пропонують іноземним студентам більше 500 навчальних курсів і програм. Викладання ведеться англійською мовою, причому, багато викладачів приїжджають з різних країн світу. Більшість навчальних програм розраховані на 18 місяців і мають на меті здобуття кандидатського ступеня. Програми, пропоновані голландськими ІЕ, розбиті на п'ять груп: наука і технології, довкілля і інфраструктура, сільське господарство і природні ресурси, економіка і суспільство, управління.

Іноземні студенти мають також можливість пройти повний курс навчання в одному з нідерландських вищих навчальних закладах, проте для цього необхідно знати нідерландську мову.

Навчання в університетах і інших вищих навчальних закладах ділиться на два періоди. Перший період триває 3 роки. Проходячи перший період, студенти складають іспит на бакалавра. Другий період дозволяє упродовж подальших 1-2 років навчання отримати майстра.

Типи освітніх програм: Regular Study Programmes – повні дипломні програми вчення (4-5 років) в університетах з усіх дисциплін на нідерландській (рідше – на англійській) мові із здобуттям ступеня doctorandus, еквівалентного ступеню магістра. При університетах існують підготовчі мовні курси. Undergraduate Certificate Programmes – спеціалізовані англомовні програми в університетах від трьох місяців до одного року для студентів з різною академічною підготовкою. Після закінчення програми видається сертифікат. Bachelors Programmes – англомовні програми з деяких дисциплін в університетах (3 роки) і професійних інститутах (4 роки) із здобуттям ступеня бакалавра. Master Programmes – англомовні програми (1-2 роки) для дипломованих фахівців в університетах, професійних і міжнародних інститутах із здобуттям ступеня магістра. Advanced Master Programmes – англомовні програми в університетах (1 рік) для магістрів з невеликим ста-

жем роботи за фахом із здобуттям другого ступеня магістра. Postgraduate Certificate Programmes – вузькоспеціалізовані програми в університетах і міжнародних інститутах тривалістю один рік для фахівців, що бажають підвищити свою кваліфікацію, передбачають видачу сертифікату. Doctorate (PHD) Programmes – наукова робота над докторською дисертацією для фахівців, що мають міжнародний ступінь магістра. Тривалість програми – 4 роки. Courses – різні міжнародні курси англійською мовою для студентів і аспірантів. Великою популярністю користуються літні курси. MBA (Master of Business Administration) – престижна програма для фахівців.

Система вищої освіти Нідерландів має особливості в порівнянні з іншими країнами. У країні відсутнє поняття престижних вищих навчальних закладів як, наприклад, в США або Великобританії. Дипломи всіх нідерландських університетів мають однакову цінність і визнаються іншими країнами. Тому вищі навчальні заклади добирають не за його популярністю, а за тією спеціальністю, яку студент бажає одержати.

Керівники місцевих фірм і компаній під час прийому фахівця на роботу в першу чергу звертають увагу на якість диплома про вищу освіту, а не на те, в якому навчальному закладі він одержаний.

Hogeschool NOVI (Університет професійної освіти NOVI), розташований у м. Утрехт (Нідерланди), був заснований у 1958 році екс-чемпіоном світу з шахів професором Максом Уве. Спочатку Університет здебільшого спеціалізувався на проведенні тренінгів та наданні вищої освіти у сфері інформаційних та комунікаційних технологій (ICT). NOVI став першим тренінговим інститутом у Нідерландах, який усвідомив важливість якісної освіти у сфері ICT і почав надавати таку освіту в Нідерландах. Пізніше Університет розширив сферу своєї діяльності за рахунок різноманітних бакалаврських програм. NOVI – це приватний нідерландський університет. Приватним університетам уряд не надає жодної фінансової підтримки. Відповідно студенти цих закладів сплачують за своє навчан-

ня більше. Такі університети, як правило, менші за розміром і більшою мірою зорієнтовані на ринок. Вони більше спеціалізуються на працюючих фахівцях, які хочуть отримати диплом бакалавра, або на компаніях, що бажають провести тренінги для персоналу. Оскільки державна освіта добре фінансується і держава гарантує її доступність більшості населення, то приватні університети можуть привабити студентів лише високою якістю навчання та спеціальними програмами. Університет NOVI здійснює підготовку бакалаврів за ліцензією Міністерства освіти Нідерландів. Диплом бакалавра цього навчального закладу має таку ж вагу, як і диплом, виданий державним університетом. Він навіть має перевагу в тому, що до підготовки фахівців застосовується більш гнучкий підхід, який враховує вимоги ринку праці в Європейському Союзі. Диплом Університету NOVI має міжнародне визнання.

Навчання в Університеті здійснюється на таких рівнях: бакалавр, спеціаліст, магістр. Напрями підготовки: економіка, бізнес-адміністрування, маркетинг, інформаційні технології, проектний менеджмент, логістика.

Контроль якості навчання є одним з пріоритетних для університету. Тут дуже добре розуміють, що неможливо досягти успіху на міжнародних освітянських ринках без високоякісних навчальних програм та висококваліфікованих викладачів.

Крім внутрішньої системи контролю якості, існують також дві різні системи організації контролю за якістю підготовки спеціалістів. Перш за все це система акредитації, яку здійснює Міністерство освіти Нідерландів. В Університеті періодично проводяться перевірки щодо відповідності навчальних програм та організації навчального процесу вимогам Міністерства освіти. Ці вимоги досить жорсткі.

Також Університет періодично проходить атестацію за системою CEDEO. Ця система розроблена як додаткова акредитація і здійснюється незалежною недержавною організацією. Вона є дуже важливою, особливо для недержавних вищих навчальних закладів. Великі нідерландські компанії для

заміщення вакансій обирають лише випускників навчальних закладів, акредитованих за системою CEDEO. Такі ж вимоги вони висувають і до місця навчання свого персоналу.

1.17. НІМЕЧЧИНА (ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА)

Система освіти Німеччини представляє собою класичну структуру, що складається з початкової, середньої і вищої школи. На всіх рівнях цієї структури представлені як державні, так і приватні навчальні заклади, хоча кількість останніх незначна. Держава гарантує усім громадянам одержання обов'язкової середньої освіти, тому навчання у державних початкових і середніх школах є безкоштовним. У більшості випадків безкоштовним є і навчання у державних університетах. Керуючими органами системи освіти є Постійна конференція міністрів освіти і культури земель ФРН і Конференція ректорів навчальних закладів Німеччини. На рівні земель керівництво навчальним процесом здійснюють земельні профільні міністерства, які також затверджують підручники для використання у школах даної землі. У кожній із земель діє свій закон про освіту, складений на основі "рамкового" федерального закону. Основні риси сучасної системи освіти у Німеччині сформувались у період Веймарської республіки (1920-ті роки), коли відбувся поділ середньої школи на повну народну школу, реальну школу і гімназію.

Питання культури та освіти в Німеччині входять у компетенцію земель, тому умови та програми навчання в різних землях можуть відрізнятися. Питаннями координації політики в галузі освіти відає спеціальний орган – Постійна конференція міністрів культури земель. Він же стежить за тим, щоб планка якості освіти в масштабах всієї країни залишалася на гідній висоті.

Мережа дошкільних дитячих закладів у Німеччині розвинуена слабо. Дитячі садки в основному знаходяться у приватній власності, їх відвідують діти віком від трьох до п'яти років. Дошкільна підготовка необов'язкова, але у віці 5 років вона охоплює майже всю вікову групу (не дивно, адже „дитячий садок” був винайдений саме в Німеччині).

У Німеччині немає уніфікованої загальнообов'язкової освіти. У різних регіонах Німеччини загальнообов'язкова освіта триває 9 чи 10 років, починаючи з шестирічного віку. Навчання у початковій школі (Grundschule) у Німеччині починається у шестирічному віці і триває упродовж чотирьох-шести років. У перших двох класах відсутня дисциплінарна структуризація – базові знання з математики, німецької мови, краєзнавства, музики і релігії викладаються комплексно, в рамках одного навчально-виховного курсу. Як правило, початкові класи існують в рамках структури середньої школи (Allgemeineschule), де учні, які одержали початкову освіту, продовжують навчальний курс, власне, у середній школі (з 10-12 до 16 років) і середній профільній школі (з 16 до 19 років). Середня профільна школа, що завершує повний курс середньої освіти є, одночасно, і підготовчим етапом до університету. У Німеччині існують також профільні школи, які дозволяють одержати закінчену професійну освіту і влаштуватись на роботу за спеціальністю. Загальна тривалість повного курсу середньої освіти у Німеччині (початкова і профільна школи включно) складає 13 років. Починаючи зі стадії, власне, середньої школи, вводиться багатоваріантність освіти: учні, окрім вивчення базових предметів, мають право самостійно обирати додаткові навчальні дисципліни.

Якщо учень не отримав свідоцтва про закінчення загальнообов'язкової освіти, він не має права продовжувати освіту у вищому навчальному закладі. А відтак він потрапляє у маргінальний прошарок, що у майбутньому у нього можуть з'явитися труднощі у пошуку роботи.

Середні школи ФРН поділяються на п'ять основних ти-

пів: гімназія, реальна школа, головна школа, професійна школа і загальна школа. Найбільш престижним типом середньої школи є гімназія (*Gymnasium*), диплом якої дозволяє без вступних іспитів вступити на більшість факультетів університету. Як правило, гімназії спеціалізуються на гуманітарній освіті. Реальна школа (*Realschule*) також має достатньо високий статус і дає професійну освіту у галузі обслуговування, торгівлі і державної служби. Високий бал, одержаний за результатами навчання у реальній школі, дозволяє вступити до старшого класу гімназії, а потім – до університету. Головна школа (*Hauptschule*) призначена, в основному, для учнів, які не передбачають продовження своєї освіти в університеті. Професійна школа (*Professionalschule*) також орієнтована переважно на учнів, які прагнуть оволодіти тією чи іншою робочою професією і не планують здобувати вищу освіту. Загальна школа поєднує різні особливості гімназій і реальних шкіл, що дозволяє здобувати одночасно гуманітарну і технічну освіту. Учні загальних шкіл, які склали іспити за програмою гімназії, одержують можливість вступити до університету.

У Німеччині існує двоступенева загальна освіта: першим ступенем шкільної системи є початкова школа (базисна) у складі 1 – 4 класів; другий ступінь представляють три типи загальноосвітніх шкіл, що мають різний статус (головна школа, реальна школа, гімназія). Наприкінці 70-х-на початку 80-х років ХХ ст. суспільні вимоги до середньої освіти настільки зросли, що це призвело до появи нового типу школи – загальної, що відображено на (Рис.1, Додаток Н).

Початкова школа (*Grundschule*), у яку діти приходять в 6-річному віці і яку відвідують упродовж 4 років, покликана створити базову підготовку до середньої школи. Хоча існують винятки. У Берліні початкова школа триває 6 років, а в інших регіонах 5 і 6 класи готують до вступу до різних типів середніх шкіл. Діти зазвичай потрапляють до середньої школи, яку вибирають батьки, згідно зі своїми прагненнями.

Вплив початкової школи у цьому питанні обмежується

письмовою рекомендацією до певного типу середньої школи. Ігнорування думки і рекомендацій вчителів початкової школи нерідко призводить до труднощів із навчанням дитини через високі вимоги школи. Понад 30% випускників початкової школи потрапляють до основної школи, де програма загальної освіти орієнтується на найнижчий рівень. Такі школи готують до виробничої професії. Цей тип школи найчастіше вибирають діти іммігрантів або найменш здібних німців. Майже 30% молоді потрапляє до професійних училищ або середньої школи. Програма навчання у цій школі є більш амбітною. Після закінчення такої школи можна не тільки обирати більш привабливі програми подальшого навчання, але і поступити до вищої професійної школи. До гімназії потрапляють понад 30% молоді. Основною метою такої школи є підготовка найбільш здібних представників молодого покоління до вищої освіти, що здобувається в основному в університетах. Програма навчання у таких школах не є уніфікована. Одні школи спеціалізуються на класичних заняттях (латинь, грецька), філології чи артистичних напрямках. У таких школах вчать, як правило, дві, а то й три іноземні мови. За останні три роки учні одержали можливість вибирати спеціалізацію (іноземні мови, артистичні напрями, суспільні науки, гуманітарні науки чи природничі науки та математичні науки). Здобуття атестату зрілості на 13 році навчання дає право на вступ до університету. Існує ще четвертий профіль середньої школи – технікум – школа для всіх дітей з даного регіону. У такій школі існує відмінність у програмах та атестатах.

Реформістський поступ німецького шкільництва спрямовано на вибудову такого освітнього простору, параметри якого (Рис.2,3,4, Додаток Н) в цілому кореспондують не лише з новими моделями обов'язкової освіти інших країн-членів Європейського Союзу, але й демонструють варіабельність і динамізм освітньої систем.

Наступний щабель навчання називається орієнтаційний (Orientierungsstufe): діти та їхні батьки повинні обрати шлях

подальшої освіти. У них є чотири основних можливості: це п'яти- або шестирічна старша школа (Hauptschule), 6-річна реальна школа (Realschule), 9-річна гімназія (Gymnasium) або так звана загальна школа (Gesamtschule). Більшість шкіл включають у свої програми 12-16 предметів, старшокласники в гімназії вивчають 4-6 дисциплін.

Hauptschule уже після 9 класу видає сертифікат про загальну освіту (Hauptschulabschluss), що дозволяє вчитися далі ремеслам. Після 10 класу всі види шкіл видають посвідчення про середню освіту (Mittlere Reife). Після цього шляхи дітей розходяться.

Провчившись ще 3 роки, 19-літні гімназисти одержують атестат зрілості – Hochschulreife (Abitur), що дозволяє вступати в будь-які вищі навчальні заклади. Таким чином, сьогодні для закінчення гімназії потрібно провчитися в ній 13 років (в „нових землях” – 12).

Коледжі. Після старшої школи (Hauptschule) 16-річні випускники, що взяли курс на одержання спеціальності і якнайшвидше працевлаштування, вступають у дворічні професійні школи (Berufsschule). Випускники реальної школи мають можливість вступити в професійно-технічні училища (умовно їх можна віднести до коледжів) двох типів: Berufsfachschule й Fachoberschule. І там, і там навчання триває два роки, але в першому випадку видається диплом про одержання професії (Berufsqalifizierender Abschluss), а в другому – атестат про закінчену середню освіту, що дозволяє вступати у ВНЗ (Fachhochschulreife).

Крім того, існують спеціальні школи (Fachschulen), де випускники старших і реальних шкіл можуть підготуватися до складання іспитів на атестат зрілості й тим самим відкрити собі дорогу в університет. Ті ж можливості дає вступ у вечірню гімназію або на підготовчі курси (Studienkolleg).

Одержати професію можна й у приватній школі. Показово, що близько 40% учнів професійно-технічних училищ, що вчаться, обрали для себе саме приватний сектор. Так у школах

професійного навчання (Berufsbildende Schulen) можна опанувати, наприклад, основи ряду професій для роботи в сфері економіки, готельної й ресторанної справи, техніки, соціального забезпечення, охорони здоров'я, косметології.

Вищі навчальні заклади. Заклади вищої освіти поділяються на такі групи: університети (класичні, технічні, загальноосвітні), а також спеціалізовані заклади університетського рівня (вищі школи для підготовки вчителів, теологів, лікарів тощо) (група А); вищі фахові школи зі спеціалізованою фаховою підготовкою, (група В); вищі школи (коледжі) мистецтв і музики (група С).

Основою системи вищої освіти є група А. Вчительські заклади університетського рівня з'явилися після 1945 р., вищі фахові школи – з 1970 р. Після 1970 року було зроблено невдалу спробу створити загальноосвітні університети шляхом поєднання змісту і методів викладання у класичних університетах та вищих фахових школах. Трохи пізніше почали діяти спеціалізовані вищі школи для підготовки чиновників середнього рівня.

Університети (Wissenschaftliche Hochschulen) об'єднують заклади трьох типів. Більшість має класичну структуру та такі завдання: проведення наукових досліджень, навчання, підготовка кадрів вищої кваліфікації, присудження хабілітації (докторат-2) для заміщення посад завідувачів кафедр. Стандартне навчання триває щонайменше чотири роки. Педагогічні вищі педшколи готують учителів для нижчих рівнів освіти та спеціалізованих шкіл. Злиті з університетами, збереглися як окремий вид лише у трьох землях (Баден-Вюртемберг, Шлезвінг-Гольштейн, Тюрінгія).

Вищі фахові школи (Fachhochschulen) мають чимале значення, готуючи спеціалістів з інженерії, бізнесу, менеджменту тощо. Наукові дослідження в них звужені й не претендують на фундаментальність.

Музичні і мистецькі вищі школи готують фахівців з усіх видів мистецтв і музики. Для отримання диплома необхідно скласти складний двостадійний фаховий екзамен.

Для вступу у вищий навчальний заклад необхідно мати атестат повної середньої освіти, який буває трьох типів: загальний (*allgemeine*), який дає доступ до всіх вищих навчальних закладів; фаховий (*fachgebundene*), що дає доступ до певних факультетів; застосовний лише для вступу у вищі фахові школи і на відповідний факультет загальноосвітнього університету.

Перші два види вимагають закінчення гімназії чи прирівняного до неї профзакладу з тривалістю навчання 13 років. Третій отримують після навчання тривалістю 12 років у профшколах. Музичні, мистецькі та спортивні вищі навчальні заклади проводять фахові екзамени. Для деяких напрямів інженерної вищої освіти від вступників вимагають певного часу роботи на виробництві. Існує також можливість вступу у вищі навчальні заклади без формального атестата на основі конкурсних іспитів і обов'язковості певного стажу роботи за даною спеціальністю.

Стаття 12 Конституції гарантує громадянам ФРН право вибору як освіти, так і місця її одержання, що й пояснює повну відсутність обмежень на вступ на більшість курсів вищих навчальних закладів. Якщо ж вони і вводяться, то лише з причин повної неможливості задоволення всіх запитів студентів для наступних напрямів: медицина, ветеринарія, стоматологія, архітектура, економічні науки. Для допуску на ці спеціальності запроваджено відбір на основі середніх шкільних оцінок, враховуються час, що минув після закінчення абітурієнтом школи, соціальні аспекти, проводяться співбесіди і письмові тести. Останні стали обов'язковими для вступників на медичні спеціальності.

Вищі навчальні заклади Німеччини – це університети, у тому числі технічні, вищі спеціальні школи, а також різні спеціалізовані вищі навчальні заклади, включаючи педагогічні, теологічні, музичні, художні, кінематографічні тощо. Спортсменів, журналістів і лікарів готують як на відповідних факультетах університетів, так й у декількох спеціалізованих навчальних закладах, наприклад, у Ганновері й Любеці діють два профільних медичних вищих навчальних заклади.

Вища освіта ФРН має чітку бінарну структуру, складаючись з університетів („наукових вищих шкіл”) та політехнічних інститутів („вищих фахових шкіл”). До речі, роль останніх постійно зростає. Вищою освітою Німеччини опікуються як федеральний уряд, так і уряди земель.

Переважає більшість вищих навчальних закладів у Німеччині державні, але останнім часом стали з’являтися й приватні. Навчання в них платне. Активно розвивається система бізнес-освіти.

У Німеччині встановлено загальні стандартні правила вступу до вищих навчальних закладів. Певною мірою, допуском до навчання в університеті є диплом Abitur, який видається за результатами навчання у гімназії або у загальній школі за програмою гімназії. Для отримання цього диплому випускникам шкіл необхідно скласти іспити з чотирьох основних предметів. Відповідність освітньому стандарту, зафіксованому дипломом Abitur, зазвичай дозволяє вступити до університету без іспитів. Кілька років тому деякі престижні університети зробили виняток з цього правила – під час вступу на ряд факультетів (особливо на медичний) абітурієнту все ж таки необхідно скласти вступні іспити і взяти участь у конкурсі. Реформа вищої освіти у Німеччині, пов’язана з об’єднанням країни у 1991 році і спричиненою цим необхідністю уніфікації освітніх стандартів, призвела до того, що диплом Abitur перестав розглядатися в якості безумовної гарантії якості одержаної його власником середньої освіти. Найближчим часом прогнозується подальше зростання кількості німецьких вищих навчальних закладів, що практикують систему конкурсного відбору серед абітурієнтів. Головним принципом вищої освіти у Німеччині є “академічна свобода” – система, що дозволяє будь-якому студенту самостійно визначати перелік дисциплін, які увійдуть до його диплому. Система вищої освіти у ФРН також має на меті поєднання навчального процесу з науковими дослідженнями. Ці особливості визначають графік навчального процесу в університетах: кожний семестр складається з лекційних пері-

одів (14-20 тижнів) і нелекційних, під час яких студент займається самостійною науковою роботою. Система вищої освіти ФРН об'єднує 326 навчальних закладів, переважна більшість яких є державними (недержавні вузи зобов'язані мати державну ліцензію для викладання). Основу системи складають університети (Universitaet) і прирівняні до них вищі навчальні заклади: класичні університети (факультети медицини, гуманітарних і природничих наук, теології, соціології, економіки, сільського і лісового господарства, інженерії), технічні університети (Technische Universitaet) (інженерія), загальні університети (Gesamthochschulen) (спеціальна професійна освіта і наукові дослідження), педагогічні інститути (Paedagogische Hochschulen), медичні коледжі, філософсько-теологічні і церковні коледжі (Theologische Hochschule), коледж спорту. До числа вищих навчальних закладів неуніверситетського типу належать професійні вищі школи (Fachhochschulen) (професійна освіта у галузі бізнесу, економіки, сервісу, сільського господарства і прикладного мистецтва) і коледжі мистецтва (Kunsthochschule и Musikhochschule).

Старі німецькі університети сповідують класичний підхід до вищої освіти, що припускає серйозну теоретичну підготовку. Більш орієнтований на практику різновид освіти пропонують вищі спеціальні школи (Fach-hochschulen). Там вчать 3-4 роки, передбачений рік стажування. У цих ВНЗ можна здобути професії в таких галузях, як економіка, сільське господарство, менеджмент, інженерна справа. Академічний рік має 28 тижнів в університетах і 38 тижнів – у вищих фахових школах.

Час навчання у внз ФРН поділяється на дві (основну і головну) стадії: дворічний базовий курс (Grundstudium) і дворічний професійний курс (Hauptstudium). Перша (найчастіше 4 семестри) складається із загальних обов'язкових предметів і включає заключні проміжні екзамени (перехід на другий щабель). Буває ще так званий переддипломний іспит (Diplom-Vorpruefung). Випускники ряду спеціалізацій (педагогіка, наприклад) складають у якості випускного держіспит

(Staatsexamen). Друга стадія надає студентам ширші можливості вибору предметів і завершується екзаменами з присуттям диплома чи звання магістра або держекзаменами (Staatsprüfung). При переході на другу стадію є можливість певної зміни напряму навчання.

Екзаменами завершується кожна дисципліна. Після завершення програми виконується письмова робота (Hausarbeit), а також складаються усні чи письмові екзамени з головних дисциплін.

Оцінки у ФРН ставляться за шестибальною шкалою: 1 – дуже добре; 2 – добре; 3 – задовільно; 4 – досить (прохідний бал); 5 – недосить; 6 – незадовільно.

На обох стадіях застосовують різні види занять: лекції, контрольні роботи, практичні заняття, екскурсії. Вся програма, як і кількість тижневих годин регулюється упродовж навчання. На лекціях викладають базові дисципліни курсів, з яких пізніше складають проміжні чи заключні іспити. Під час семінарів, контрольних і практик вимагаються усні чи письмові роботи. Студент на них отримує курсовий сертифікат (Leistungsnachweise), необхідний як під час заключного екзамену, так і під час переходу на наступний рівень навчання. Він є головним засобом контролю якості навчання впродовж навчального року. Відвідування всіх видів занять є обов'язковим. Екскурсії проводяться для набування фахового досвіду. Студенти старших курсів залучаються до різного виду тьюторської роботи з молодшими студентами (з отриманням платні).

Багато вищих шкіл в останні кілька років організували платні магістерські програми, що передбачають можливість навчання англійською мовою. Тривалість навчання становить 3-5 семестрів. Введення навчальних програм англійською мовою істотно розширило коло людей, що вибирають Німеччину для продовження освіти.

Заключний документ залежить від виду програми (спеціалізації). Одержанням диплома закінчуються курси інженерії, економіки, соціальних і природничих наук, магістерським по-

свідченням – мистецькі і гуманітарні, хоч межі між цими документами досить нечіткі і в 50 університетах за одне й теж надають то один, то інший документ. Диплом чи магістерське посвідчення видають і після 1-2 років поглибленого додаткового навчання, яке відбувається після виконання програми другого циклу. Таблиця 1 Додатку Н дає чіткіше уявлення як про види кваліфікацій у ВНЗ Німеччини, так і про стандарти на тривалість програм для їх отримання.

Академічні ступені, що присвоюються німецькими університетами, відрізняються від прийнятих в англосовітських країнах. У Німеччині прийнято видавати диплом про вищу освіту. Його одержують випускники більшості математичних, природничих, економічних і соціально-наукових факультетів.

Дипломний ступінь присуджують усі види вищих закладів освіти після проведення екзамену і виконання письмової дипломної роботи, яка засвідчує вміння студента розв'язувати проблеми свого фаху. У дипломі вказують головну спеціалізацію. Для інженерних спеціальностей загальним є звання „Diplom-Ingenieur”, для інших поряд зі словом „диплом” вказується фах: Diplom-Physiker. Диплом є базовим документом для початку роботи, особливо в промисловості і бізнесі.

Найпоширеніший ступінь – магістр (Magister Artium). Звання магістра присуджується в мистецьких і гуманітарних спеціальностях після такої ж системи (екзамену і дипломна робота), як і для отримання диплома, але деталі процедури залежать від вищих навчальних закладів. У посвідченні магістра спеціалізація не вказується, наводиться лише уніфіковане „M.A”. Закінчивши навчання в аспірантурі, можна одержати ступінь Doktor, що буде рівноцінно нашому кандидатові наук. При цьому в німецькому університеті вам можуть зарахувати підсумкові іспити, які ви склали вдома.

Докторантура (аспірантура). Для вступу необхідно мати одну з указаних кваліфікацій (диплом, магістр чи держекзамен аналогічного рівня) або рівних їм закордонних, а також високі оцінки з профільюючих предметів. Робота виконується за на-

уковим керівництвом (Doktorvater) і має назву „дисертація”. Її виконання і захист регулюються певним законодавством. Дисертація захищається усно, кваліфікація присуджується рішенням факультету чи департаменту і має назву Doctor philosophiae чи аналогічну (Dr.jur. тощо).

ДААД (німецька служба академічних обмінів) – організація, що об’єднує усі німецькі вищі навчальні заклади та сприяє розвитку академічних відносин за кордоном, перш за все, за допомогою обміну студентів і науковців. До першочергових завдань організації належать: залучення іноземної молодшої наукової еліти для навчання і науково-дослідної діяльності у Німеччині і, по можливості, збереження з нею довгострокових партнерських відносин; підвищення кваліфікації молодих німецьких учених у дусі відкритості і взаєморозуміння; допомога країнам, що розвиваються і країнам-реформаторам у Східній Європі у будівництві працездатних структур у галузі вищої освіти і насамкінець, підтримка германістики, німецької мови, літератури і країнознавства у закордонних вищих навчальних закладах.

Дані програми призначені для усіх країн світу з усіх наукових напрямів. Вони однаково корисні як іноземцям, так і німцям. Крім того, ДААД надає підтримку навчальним закладам в їхній міжнародній діяльності за допомогою цілої низки послуг – інформаційні програми, маркетинг, консультативна допомога, надання допомоги студентам і науковим співробітникам. ДААД на консультативній основі бере участь у формуванні зовнішньої політики Німеччини у галузі культури і науки.

ДААД проводить понад 200 програм і проектів від короткострокового обміну з метою наукових досліджень або навчання до багаторічних стипендій для захисту дисертації для претендентів з країн, що розвиваються; від інформаційних візитів іноземних делегацій ректорів вищих навчальних закладів до довгострокових розроблених регіональних програм для створення працездатних структур вищих навчальних закладів у країнах третього світу. Усі програми ДААД принципово від-

криті для всіх напрямів у науці, для усіх країн світу у двосторонньому напрямі.

У деяких випадках межі і умови для обміну зафіксовані у міждержавних угодах про культурну співпрацю двох країн або на основі домовленостей ДААД з іноземними організаціями-партнерами. Як правило, у цьому випадку надаються зустрічні пропозиції партнерської сторони, такі, як двосторонні стипендії, додаткові послуги приймаючої сторони, звільнення від можливої оплати за навчання у вищих навчальних закладах тощо.

1.18. ПОЛЬША (РЕСПУБЛІКА ПОЛЬША)

У Польщі функціонують державні вищі навчальні заклади, а також створені після 1990 року приватні. Після 1998 року створено групу професійних вищих навчальних закладів. Навчання має денну, вечірню, заочну та екстернатну форми.

Вступати до вищих навчальних закладів мають право особи, що отримали „свідоцтво зрілості”. Принципи відбору до вищих навчальних закладів визначаються кожним навчальним закладом окремо. Форми відбору: вступні іспити, конкурс „свідоцтв зрілості”, запис бажаючих.

Ступневість освіти та кваліфікації у Польській вищій освіті мають свою специфіку: ліцензіат – кваліфікація, що присвоюється після закінчення професійного (фахового) вищого навчального закладу після 3-3,5 років навчання; інженер – кваліфікація, що присвоюється випускникам професійних вищих навчальних закладів за технічними напрямками, за винятком напряму архітектура і урбаністика, на сільськогосподарських, лісових напрямках тощо; інженер-архітектор – кваліфікація, що присвоюється за напрямом архітектура і урбаністика; магістр, а також магістр мистецтв, магістр-інженер, магістр-інженер-архітектор, лікар, лікар-стоматолог, ветеринарний лікар тощо – присвоюються після закінчення 4-6 річних магістерських програм.

Кваліфікацію магістра можна також здобути після закін-

ченні 2-2,5 річних додаткових магістерських курсів на базі ліцензіата та інженера. Щоб одержати вищевказані кваліфікації студенти повинні виконати навчальні плани, захистити дипломні роботи, скласти фаховий іспит.

Освіта в Польщі здійснюється за Болонською системою. Термін навчання від трьох до п'яти років. Випускники отримують освітньо-кваліфікаційний ступінь бакалавра та магістра. Бакалавр 3-3,5р. (6-7 семестрів по чотири місяці кожен), магістр 4,5-5р. (9-10 семестрів). Є можливість здобуття магістра на базі бакалавра, одержаного в навчальних закладах України, термін навчання 1,5-2р. (3-4 семестри), інженерні спеціальності 3,5р.-4р. 7-8 семестрів). У вищих навчальних закладах діють стаціонарна, заочна та вечірня форми навчання.

Оцінювання рівня знань студентів здійснюється за шкалою: 5.0 – відмінно, 4.5 – дуже добре, 4.0 – добре, 3.5 – посередньо, 3.0 – задовільно, 2.0 – незадовільно.

У вищих навчальних закладах велику увагу приділяють вивченню іноземних мов. Студенти вивчають дві мови – англійську (обов'язково) та одну на вибір: російську, німецьку, французьку, іспанську, італійську та мають можливість складання міжнародного екзамену з обраної мови.

Навчання починається з 1-го жовтня (зимовий семестр) та з 1-го березня (літній семестр).

Навчання здійснюється польською мовою. Незнання мови не впливає на вступ до того чи іншого навчального закладу. У деяких вnz пропонують навчання англійською, німецькою, французькою мовами. Студентам, які вирішили навчатись у Польщі, бажано пройти курс вивчення польської мови з метою полегшення на початковому етапі навчального процесу та проживання на території Польщі.

Після закінчення вnz студенти отримують диплом європейського зразка, який дійсний у країнах Євросоюзу, Україні, в Росії та інших державах колишнього Радянського Союзу.

Під час навчання та після закінчення вищого навчального закладу студенти мають можливість брати участь у багатьох

міжнародних програмах з обміну студентами, підвищувати свою кваліфікацію у країнах Євросоюзу.

Кожен із навчальних закладів у рамках програм обміну студентами співпрацює з вnz Англії, Швеції, Німеччини, Іспанії, Бельгії, Ірландії, Люксембургу, Франції та інших країн, а також США, Австралії, Канади, Китаю.

Вищі навчальні заклади Польщі надають такі освітньо-кваліфікаційні рівні: бакалавр (licencjat) – надається студентам вищих навчальних закладів, що навчаються на гуманітарних, математично-природничих, суспільних, економічних, педагогічних, туристичних, медичних спеціальностях (окрім лікарських); інженер – надається випускникам вnz технічних, сільськогосподарських, деяких економічних спеціальностей; магістр (magister) – надається студентам гуманітарних, математично-природничих, суспільних, економічних, теологічних, фізичного виховання, туризму, медичних (за винятком лікарських та стоматологічних) спеціальностей; магістр освіти (magister edukacji) – надається студентам, що навчаються на педагогічних спеціальностях; магістр мистецтва (magister sztuki) – надається випускникам вnz мистецтв; магістр-інженер – надається студентам технічних, сільськогосподарських, деяких економічних спеціальностей. Медичні академії та університети надають освітньо-кваліфікаційні рівні, рівнозначні магістрові; лікар (lekarz) – надається випускникам вищих медичних закладів лікарських спеціальностей: лікар-стоматолог (lekarz stomatolog), лікар-ветеринар (lekarz weterynarii).

Науковими ступенями є доктор (doktor) та doktor habilitowany. Вченим званням є професор (profesor), що надається президентом Речі Посполитої Польщі.

Вищі навчальні заклади Польщі поділяються такі типи: Вищі школи заводів; Вищі навчальні заклади, вповноважені до надання освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр (licencjat), інженер; Вищі школи університетського типу; Вищі навчальні заклади, вповноважені до надання освітньо-кваліфікаційного рівня магістр (magister), доктор (doktor).

Вищі навчальні заклади університетського типу поділяють на такі категорії: університети; політехніки; академії сільсько-го господарства; економічні академії; вищі педагогічні школи та академії; медичні академії; теологічні академії; військові академії; вищі школи поліції; школи пожежної служби.

Навчальний рік охоплює 30 навчальних тижнів, біля 30-ти год.занять кожен та розділений на два семестри. Зимовий семестр розпочинається 1-го жовтня і триває до 15-го лютого наступного календарного року, охоплюючи 15 тижнів навчальної практики, святкові вихідні, зимову екзаменаційну сесію та канікули.

Літній семестр розпочинається з 16-го лютого і триває до 30-го вересня, охоплюючи 15 тижнів занять, святкові вихідні, літню екзаменаційну сесію та канікули. Один місяць літніх канікул призначений для навчальної практики.

Навчання здійснюється у формі лекцій, практичних занять, семінарів, занять у лабораторіях. На початку навчального року студенти отримують необхідні документи: студентський квиток (*legitimasja*), індекс, де вказані усі предмети, передбачені навчальним планом, карту.

Навчальний рік або семестр закінчується екзаменаційною сесією. Терміни сесії встановлює деканат факультету не пізніше двох тижнів до її початку. Якщо студент не складає сесії у першому терміні – має можливість перескласти, яка називається поправковою сесією. Поправкова сесія платна. Студент має право на дві перздачі. У випадку нескладання більше двох предметів, є можливість продовження навчання за умови, що в наступному семестрі ці предмети будуть складені. Якщо студент і надалі не складає сесії, то залишається на повторний курс.

Однією із головних складових навчального процесу є навчальна практика, здійснення якої відбувається упродовж навчального року, термін її виконання встановлює декан факультету. Якщо студент бере участь у наукових дослідженнях чи розробках, то навчальна практика у такому випадку може бути частково або повністю зарахованою.

Студент може бути відрахованим із навчального закладу в таких випадках: не бере участі в навчальному процесі; у письмовій формі ставить до відома керівництво внз про своє вибуття із навчального закладу; у визначені терміни не складає дипломної роботи та екзамену; грубо порушує дисципліну; не оплачує навчання.

Студент, що вибув із навчального закладу через причини, вказані вище, має можливість відновлення студентських прав, якщо виправить усі заборгованості, пов'язані з його вибуттям, за винятком грубого порушення дисципліни.

Польща приєдналася до Болонського процесу в 1999 році, розвиваючи двоступеневу систему освіти та систему пунктів ECTS, впровадивши додатки до диплому, створивши Державну Акредитаційну Комісію, пролонгуючи мобільність в рамках міжнародних програм обміну.

У Польщі впроваджено двоступеневу освіту. В загальній кількості 104 існуючих напрямів, за винятком 6-ти можна сказати, що на 98 з них може бути впроваджено як основне навчання на бакалавра і додатково навчання на магістра. Це означає, що на 94% напрямів вищої освіти в Польщі може бути реалізована двоступенева освіта. Проект нового положення про вищу освіту передбачає обов'язкове впровадження двоступеневої освіти, за винятком 6-ти напрямів.

Наступна важлива річ, яка вдало впроваджена в Польщі, це Європейська кредитно-трансферна система (ECTS). Велика кількість вищих навчальних закладів, які користуються можливостями, створених за рахунок проекту Tempus/Phare, а саме – Sokrates/Erasmus, опрацювали систему пунктів, спираючись на досвід європейських країн, що вже використовують ECTS.

У зв'язку з динамічним розвитком Болонського процесу і потребою його подальшого розвитку, міністр освіти створив спеціальне товариство промоутерів, які опікуються найбільшими навчальними закладами в Польщі. Члени товариства виконують роль порадників щодо впровадження процесу, а саме системи пунктів ECTS, двоступеневої освіти та ін. Займаються

також організацією навчальних семінарів і лекцій, пов'язаних з реалізацією Болонського процесу; пропагуванням болонської проблематики на конференціях і семінарах, здійсненням візитів в характері порадників її моніторинговим у навчальних закладах.

Система освіти в Польщі фінансується державою. Закон про освіту 1991 року забезпечує всіх учнів і студентів, включаючи й тих, що мають спеціальні освітні потреби, правом на освіту на всіх рівнях. Освітні органи влади також зобов'язані направляти дітей з фізичними вадами в загальні школи відповідно до бажань їхніх батьків і потребами дітей. Батьки учнів та студентів-інвалідів, влаштованих у спеціальні шкільні центри, мають право на фінансову підтримку від органів державної влади на покриття додаткових витрат, які з цим пов'язані. Те саме стосується спеціальних професійних тренінгів для дорослих людей з вадами.

1.19. ПОРТУГАЛІЯ (ПОРТУГАЛЬСЬКА РЕСПУБЛІКА)

За структурою, визначеною Основним законом про освітню систему (LBSE), португальська система освіти включає дошкільну освіту, шкільну освіту та позашкільну освіту (Рис.1, Додаток П). Остання зорієнтована на освіту впродовж всього життя.

Основний закон про освітню систему Португальської Республіки, ухвалений Асамблеєю Республіки 14 жовтня 1986 р., орієнтується на реформування всієї політики організації освіти Португальської Республіки.

Цей закон повторно визначив і розширив термін навчання в обов'язковій школі. Тут початкова базова освіта (Ensim Básico) кваліфікується як універсальна, обов'язкова і безкоштовна освіта упродовж 9 років обов'язкового навчання в

школі (Рис.2, Додаток П). Тут йдеться також про забезпечення здійснення загальної скоординованої реформи в освітній діяльності держави. Тим самим центральний уряд рішуче трансформував португальську освітню систему, опублікувавши нові правові норми з розбудови структури освіти.

Починаючи з 1995 р. уряд взяв на себе відповідальність бути “упередженим до освіти”, (за висловом прем’єр-міністра), як одному з пріоритетних видів діяльності.

Вперше було опубліковано документи, які визначали політику на кожному освітньому рівні, було прийнято рішення розширити дошкільну підготовку, як пріоритетний сектор, були прийняті різноманітні заходи для гарантування того, щоб всі учні закінчили 9-річну обов’язкову школу. До того ж було ініційовано певні проекти щодо навчального плану для початкової школи.

Впродовж 1995-96 н.р. перші учні, які були охоплені новим положенням про 9-річне обов’язкове навчання, перейшли до 9 класу і одночасно реформа “нової середньої школи” стала загальноприйнятною, об’єднуючи 3 навчальні роки (10, 11 та 12-й) в один навчальний цикл (Рис.3, Додаток П).

Лісабонська стратегія здійснюється шляхом професійного навчання і стосується передусім Плану “Виховання і освіта 2010”: підвищення рівня освіти для всіх громадян; рівні можливості на освіту для всіх незалежно від громадянства; всебічний розвиток особистості та суспільства; концепція економіки, заснована на знаннях та концепціях інформаційного суспільства; розширення доступу до освіти і підготовки кадрів для всіх співробітників.

Адміністрація школи складається з чотирьох рівнів: центральний рівень – відповідає за планування та координацію діяльності всієї системи; регіональний рівень – відповідає за координацію початкової та середньої освіти, а також фінансування викладацького складу та фінансування та управління матеріальними цінностями; локальний рівень – відповідає за безпосереднє фінансування приміщень навчальних закла-

дів, добір кадрів і персоналу, а також за реєстрацію програм та результатів в науці; рівень автономних областей – освітою займаються автономна регіональна влада через секретаріати.

Дошкільна освіта (дитячі садки). Дошкільна освіта є необов'язковою і охоплює дітей віком від 3 до 6 років. Розрізняють три організаційні дошкільної освіти: дошкільна освіта денної форми навчання; віддалена дошкільна освіта – функціонує у віддалених і малонаселених сільських районах; дитячі дошкільні заклади – зосереджена в містах, де немає фіксованих місць у дитячих садках.

Початкова школа (ansino Basico) є обов'язковою, загальною, безкоштовною і уніфікованою. Триває дев'ять років і включає в себе: чотирирічний цикл інтегрованого навчання; (вік: 6-10 років); дворічний цикл підготовчої освіти (вік: 10-12 років); трирічний цикл, що готує учнів до прийняття рішень з питань вибору та напрямів подальших досліджень (подальшої освіти), і дає загальне уявлення про професійно-технічну освіту (вік: 12-15 років). У рамках всіх 3 циклів акцентується увага на трьох блоках нового навчального плану: проектний блок, навчання під керівництвом викладача, просвітницька освіта. Ці три блоки, у тому числі етика і релігія, а також і спортивні заходи, мають назву „індивідуальний і соціальний розвиток учнів”. У кінці кожного семестру і циклу проводиться тестування, що оцінюється за шкалою від 1 до 5. III цикл закінчується „центральним” екзаменом з португальської мови та математики. Після завершення навчання в початковій школі учні отримують диплом, який надає право навчатися у середній школі.

Обов'язкова 9-річна освіта поділяється на три періоди (4+2+3), розпочинаючись з віку 6 років. Цьому передують досить розвинене дошкільне виховання для віку 3-5 років. На заключній стадії учні складають випускні екзамени за основну школу і отримують відповідний атестат. Незадовільне навчання і провал на іспитах призводить до отримання довідки про відвідування основної школи.

Після основної освіти йдуть 3 класи середньої школи, яка має напрями загального і професійного навчання. Навчальний рік у Португалії має 197 днів. Наприкінці навчального року складаються іспити за середню школу для отримання атестата про повну середню 12-річну освіту.

Учні, які досягли граничного віку обов'язкової освіти (15 років), але завершили навчання у 9 класі не з позитивними оцінками, можуть продовжувати загальнообов'язкову освіту в рамках: „Освіта *recorrente*” (освіта для дорослих).

Середня школа. У школах загального типу учні можуть вибрати один з чотирьох профілів: конкретні науки, природничі науки, економіка, суспільні науки, мистецтво та науки гуманітарного профілю. На додаток до предметів загального профілю вони також вчать вибрані предмети з обраного профілю. У школах технічного типу на додаток до обов'язкових предметів учні вибирають професійні предмети, а після завершення навчання можуть складати професійні іспити. Професійно-технічні училища готують студентів до роботи на виробництві або для подальшого трирічного навчання, результатом якого є диплом техніка.

Реформа середньої освіти була затверджена в 2004 році. (Закон № 4/2004 від 26 березня) і впроваджений у 2004/2005 навчальному році. Навчальна програма включає в себе: I – Природничо-математичний профіль і гуманітарний у 5 галузях науки: прикладні та технічні науки, економічні та суспільні науки, науки про людину та суспільні науки, мови та література, мистецтво. Ці програми призначені для студентів, які збираються навчатися в коледжі; II-Програма технічної освіти в 10 галузях науки: електротехніка та електроніка, інформатика, програмування, дизайн, мультимедіа, менеджмент, маркетинг, просторове планування, соціальна допомога, спорт. Ці програми призначені для студентів, які мають намір працювати, продовжувати свою освіту за спеціалізованими технічними програмами в коледжах або університетах; III – спеціалізовані мистецькі програми в 3 основних напрямках: мистецтво, та-

нець, музика; IV – Освіта для дорослих. Програма розділена на 3 секції: природничо-математичні та гуманітарні, технічні, спеціалізовані, художні. Ця програма повинна надавати „другий шанс” тим людям, які перервали своє навчання в школі або вони були не в змозі продовжувати освіту у більш ранньому віці.

Загальні компоненти, які є спільними для всіх програм, включають в себе такі обов’язкові предмети: португальська мова, одна або дві іноземні мови, філософія, фізична освіта (за винятком програм освіти для дорослих) та інформаційні технології. Після введення комп’ютерів до загального компоненту, інформатика стала обов’язковою для всіх учнів і студентів.

Соціально-культурний компонент у системі професійної освіти включає в себе такі обов’язкові предмети: португальську мову, одна або дві іноземні мови, інтеграції заняття, інформатика та фізичне виховання.

На етапі середньої освіти також є можливість освіти у формі дистанційної або вечірньої освіти. Дипломи видаються після захисту відповідних кваліфікаційних робіт та іспитів перед державною екзаменаційною комісією.

Спеціальна освіта здійснюється, як правило, в загальноосвітніх школах у співпраці з місцевими навчальними педагогічними центрами. Більшість учнів, які потребують спеціальної допомоги в школі, здобувають освіту в рамках I та II і III циклу. Тільки 3% дітей з особливими потребами навчаються в середніх загальноосвітніх школах. Із загального числа учнів, що потребують довгострокової, спеціальної допомоги в навчанні, переважна більшість має проблеми когнітивні, емоційні або мовні. Співвідношення учнів і викладачів складає 9:1.

Вища освіта включає в себе два види вищої освіти: навчання в університеті / *Ensino Universitario* / – триває чотири, п’ять і шість років і закінчується одержанням ступеня магістра. До категорії „університет” на лежить також Відкритий університет (дистанційне навчання); політехнічні університети / *ensino politecnico* / – навчання триває три, чотири або п’ять років і за-

кінчується отриманням диплому ВА – бакалавра або ліцеїста. Є також вищі навчальні заклади, які перебувають у відомстві Міністерства освіти і інших міністерств. До них відносяться військові училища, академії та школи міліції або школи, пов'язані з охороною здоров'я, туризмом і готельним бізнесом.

Вища освіта пропонує такі академічні рівні: бакалавр (перед ліцеїстом – має місце в школах, які ще не прийняли Болонської системи) – після трьох років навчання, з технічними і культурними програмами і дозволяє обіймати певні посади; Licenciado (бакалаврат, ліцеїст) – чотирирічний цикл навчання, з відповідними технічними, культурними та спеціалізованими предметами у даній галузі; магістр (майстер) – поглиблені знання у даній галузі науки і можливості для проведення наукових досліджень; doutor (доктор) – високий культурний рівень і можливості для проведення наукових досліджень в конкретній галузі знань.

Кількість місць у вищих навчальних закладах щорічно визначається Міністерством освіти. Відбір кандидатів здійснюється на основі результатів шкільних іспитів і спеціальних тестів, які необхідні для деяких конкретних специфічних галузей науки.

1.20. РУМУНІЯ (РУМУНІЯ)

Офіційною мовою навчання є румунська, але на всіх рівнях освіти навчання здійснюється також і мовами етнічних та національних меншин (угорською, німецькою, сербською, українською, чеською, хорватською, турецькою та ромською).

До державних шкіл, що фінансуються державою, ходять близько 95,6% всіх учнів. Приватні навчальні заклади, що засновані і керуються неурядовими організаціями, працюють на більш високому рівні.

Дошкільна освіта охоплює дітей у віці від 3 до 6 років. Освіта

на цьому рівні ведеться в дошкільних закладах, більшість з яких є державними установами. Дошкільна освіта є необов'язковою і безкоштовною. І державні, і приватні дошкільні заклади здійснюють освітню діяльність в рамках стандартних програм (5 годин в день), довших програм (10 години на добу), щотижневих програм (5 днів на тиждень). Дошкільна освіта організовано відповідно до вікових груп: 3-4 роки, 4-5 і 5-6 років.

Обов'язкове навчання триває 10 років (з 6-16 років). Початкова школа 6-10 років. Гімназії – (I етап загальної середньої школи I рівня (10-14 років). Середня школа – II етап загальноосвітньої школи – профільної гімназії I рівня (14-16 років). Професійна освіта – середня школа I рівня (14-16 років).

Шкільний рік – 36 тижнів навчання, розділений на два семестри. Заняття відбуваються упродовж п'яти днів на тиждень. Кількість занять (тривалістю 50 хвилин) на тиждень: у молодших класах початкової школи – 18-20; у старших класах – 29-30; на першому етапі середньої школи I ступеня – максимум 30; в школі мистецтв і ремесел або ліцєях – до 32.

Мінімальна річна кількість дидактичних занять: 540 годин в початковій школі, 870 в гімназії (гімназії та середні школи I рівня), 900 – в школі мистецтв і ремесел, і 960 – в ліцєях.

Відповідно до положень у класі може бути від 10 до 30 учнів. Заняття проводяться спільно для класу, який складається з учнів одного віку. У середній школі I рівня учні, які щонайменше на два роки старші, ніж учні в класі можуть відвідувати вечірню школу.

У початковій школі всі предмети (за винятком релігієзнавства, іноземної мови, фізичної культури та музичної освіти) викладає лише один учитель, натомість в середній школі I рівня – викладачі різних предметів.

Для шкіл I рівня плани визначаються Міністерством освіти і науки, і це дозволяє школам розробляти свої власні плани уроків, навчальний план та основні компоненти навчальної програми, які школа готує сама. Дисципліни згруповані в наступні сім програмних галузей: мова та спілкування, матема-

тика і наука, людина і суспільство, гуманітарні науки і мистецтво, фізична культура, технології, керівництво та консультування. Основними предметами є: румунська мова, іноземні мови, історія Румунії та фізичне виховання (що складає половину тижневого навантаження). Методи навчання не визначаються положеннями Міносвіти, але є деякі рекомендації щодо альтернативних підручників, домашніх завдань і використання ІКТ в навчальному процесі.

Вчителі оцінюють рівень знань учнів упродовж навчального року. Учні, які мають труднощі в навчанні, можуть вчитися повторно у тому ж класі. Після закінчення початкових шкіл учні автоматично переходять до наступного рівня (без випускних іспитів). Після закінчення курсу в гімназії, учні складають випускні державні экзамени, розроблені Міністерством освіти і науки. Результати цих тестів разом з результатами, одержаними упродовж чотирьох років навчання в гімназії, дозволять учням вибрати один з двох типів шкіл, в яких вони будуть продовжувати свою середню освіту на I рівні. Через два роки навчання в таких школах, тобто після завершення циклу, проводяться іспити. Випускники нижчого рівня ліцею отримують сертифікат про закінчення середньої школи на даному етапі і документи, які необхідні для навчання на наступних етапах. Учні, які закінчили нижчий цикл середньої школи переходять до вищого циклу.

Повна середня освіта II рівня і освіта вища середньої. Середні загальноосвітні школи і профільні. Старша середня школа II рівня передбачає навчання або загальноосвітнє, або профільоване, і дає можливість продовжити освіту у професійних училищах, або вчз (вік: 16-18/19 років).

Технікуми готують студентів виробничої кваліфікації і передбачають зайнятість у виробничих спеціальностях. Вік: 18-20/21 років.

Професійна освіта на II рівні середньої школи (рік навчання означає отримання повної середньої освіти II рівня, а також виробничу кваліфікацію на найвищому рівні). Вік: 16-17 років.

Так званий атестат зрілості видається після складання екзамєну, і передбачає можливість складати вступні іспити до вищих навчальних закладів. Всі студенти, які мають повну середню освіту, – незалежно від того, чи вони одержали „атестат зрілості”, чи ні – можуть складати вступні іспити до технікуму (однак, медичні навчальні заклади вимагають наявність диплома). Диплом про закінчення середньої професійно-технічної школи – це свідоцтво на право виконувати виробничу (професійну) роботу. Наприкінці вищій цикл професійно-технічної школи закінчується підсумковим іспитом. Ріст знань учнів з усіх предметів оцінюються вчителями упродовж усього навчального року. Вчителі також вирішують питання про повторне навчання учнів в тому ж класі. Випускники додаткового року отримують свідоцтво про завершення цього етапу навчання, відповідну документацію, необхідну для наступних етапів навчання, і на їхнє прохання, копію переліку отриманих оцінок. Після здачі іспиту на професію можна також отримати атестат спеціаліста з виробничої кваліфікації II рівня. Випускники, які мають атестат спеціаліста з виробничої кваліфікації II рівня, можуть бути прийняті у старші класи середньої школи II рівня відповідно до правил, які встановлюються за рік до початку кожного нового навчального року. Наприкінці вищій цикл професійно-технічної школи закінчується підсумковим іспитом.

Вища освіта включає в себе: короткий цикл (2 - і 3 роки) в коледжах при університетах; довгий цикл (від 4 до 6 років) – в університетах, інститутах і академіях. Всі вищі навчальні заклади вимагають від кандидатів атестат зрілості. На навчання абітурієнти приймаються на основі результатів вступних іспитів, проведених в університетах відповідно до загальних критеріїв, які встановлює Міністерство освіти і науки. Студенти, які мають диплом про закінчення коледжів при університетах, можуть продовжити навчання в університетах на довгому циклі за тією ж або подібною спеціальністю після здачі вступних іспитів, проведених радами факультетів. Довгий цикл навчан-

ня завершується екзаменом на одержання рівня бакалавра. Випускники цього циклу можуть продовжити своє навчання в системі післядипломної освіти.

Різноманітні навчальні заклади Румунії в основному надають три рівні освіти: *undergraduate* (перші чотири роки освіти, що завершуються отриманням ступеня бакалавра), *graduate* (ще два роки навчання, після яких присвоюється ступінь магістра), *postgraduate* (присвоєння звання доктора наук).

Університети Румунії, як правило, пропонують всі три рівні. Коледжі (наголосимо, що яскраво вираженої відмінності між коледжем і університетом немає: це назви не різних рівнів освіти, а різних типів організації навчального закладу), як правило, перші два.

Варто відзначити, що в організації процесу навчання в університетах і коледжах Румунії застосовуються: гнучкі методи контролю і управління освітнім процесом (використання тестування і рейтингів, коректування індивідуальних програм за наслідками контролю, перехід до автоматизованих систем управління, забезпечення профорієнтації в процесі навчання); організація і проведення майстер-класів шляхом запрошення педагогів світового рівня; оперативність в організації нових відділень, які потребує сучасне суспільство; система кредитів, грантів і заохочень.

1.21. СЛОВАЧЧИНА (РЕСПУБЛІКА СЛОВАЧЧИНА)

Базовим нормативним актом, який регулює освіту в Словацькій Республіці, є Закон № 245/2008 Збірник законів „Про виховання та освіту” в новій редакції (далі „Шкільний закон”). Згідно з даним законом громадяни Словацької Республіки мають право на безкоштовну освіту в державних початкових та середніх навчальних закладах. В інших, крім державних закла-

дах, громадянам Словацької Республіки надається освіта за оплату.

Обов'язковими предметами в початкових і середніх школах є словацька мова і література в обсязі, необхідному для її вивчення. Глухоніми дітям та учням гарантується виховання та освіта на мові жестів.

Виховання та освіта може в даних умовах проводитись і на іншій – іноземній мові (білінгвістичне навчання). У школах або класах з білінгвістичним навчанням складовою частиною навчання є обов'язковим предмет – словацька мова і література.

Система освіти Словацької Республіки складається із загальноосвітніх навчальних закладів, середніх професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів.

Загальноосвітні навчальні заклади діляться на школи першого рівня (1-4 класи) та школи другого рівня (5-9 класи).

Середні професійно-технічні заклади забезпечують повну загальну освіту (гімназія, середні професійно-технічні заклади, чотирирічні училища з отриманням атестата зрілості) або ж неповну загальну освіту (дво- та трирічні училища). Середні професійно-технічні заклади надають студентам теоретичні знання та практичні навички за конкретною обраною спеціальністю.

Загальноосвітні навчальні заклади та середні професійно-технічні навчальні заклади в Словацькій Республіці є державної та недержавної форми власності (приватні, церковні). Цього часу недержавні навчальні заклади становлять 7% від загальної кількості навчальних закладів Словацької Республіки. До досягнення 16-річного віку відвідання школи у Словаччині є обов'язковим.

Шкільну систему в Словаччині утворює сітка шкіл і шкільних закладів. Систему утворюють: дитячий садочок, початкова школа, гімназія, середня професійна школа, консерваторія, школи для дітей із спеціальними виховними і освітніми потребами, початкова школа мистецтв, школа іноземних мов.

Дитячі та спеціальні садочки забезпечують виховання і освіту дітей дошкільного віку, тобто до шести років. Дитячі садочки відносяться до виховних і освітніх установ, які забезпечують виховання та освіту дітей у співпраці з сім'єю та установами альтернативного сімейного виховання відповідно до їх вікових та індивідуальних особливостей. Готують дитину до навчання у школі, яка починається на шостому році життя дитини. Коли дитині виповняється шість років, але вона ще не може почати навчатись в початковій школі, навчання можна відкласти або записати дитину в нульовий клас.

Обов'язкове навчання у дітей починається в шість років (десятирічне), та триває до кінця шкільного року, в якому учень досягне 16 років, якщо законом не встановлено інакше. Заяву на відвідування дитиною школи подають законні представники дитини, яка має 6 років, з 15 січня до 15 лютого. Кожна школа встановлює день запису в школу та інформує про це на своєму сайті.

Початкові школи мають дев'ять класів з можливістю використання нульового класу. Початкові школи надають початкову освіту, знання з мови, природознавства, суспільних наук, мистецтва, спорту, транспорту, життєвої орієнтації та іншу освіту та виховання.

Середні школи надають середню професійну освіту, повну середню освіту, повну середню професійну освіту, вищу професійну освіту, а також готують учнів виконувати свою професію або навчатись у вищих навчальних закладах. До середніх шкіл відносяться гімназії, середні професійні школи та училища.

Гімназія є загальноосвітньою середньою школою, яка надає учням повну середню освіту. Загальноосвітні програми гімназії спрямовані, в першу чергу, на підготовку до навчання у вищих навчальних закладах, можуть готувати і до виконання деякої іншої діяльності в адміністративних культурних чи спортивних органах.

Середня професійна школа – це така середня школа, яка

упродовж мінімально двох максимально п'ятирічних навчальних програмах готує учнів за відповідними спеціальностями. Навчальні програми середньої професійної школи направлені, в першу чергу, на виконання майбутньої професії в народному господарстві, у сфері охорони здоров'я, в державній адміністрації, культурі, мистецтві та інших сферах, а також можуть готуватися до навчання у вищих навчальних закладах.

Консерваторія – це школа, яка надає комплексну мистецьку та мистецько-педагогічну освіту.

Школи для дітей та учнів з спеціальними виховними і освітніми потребами поділяються: для дітей з різними захворюваннями (дитячий садок, початкова школа, практична школа, професійне училище), для талановитих дітей, для соціально слабких дітей.

Початкова школа мистецтв є школою, яка забезпечує виховання та навчання згідно з навчальною програмою в основному для дітей початкових і середніх шкіл. Початкова школа мистецтв організує навчання для учнів початкових та середніх шкіл, але також і для дорослих, і для дітей дошкільного віку. У початкових школах мистецтв можуть навчатись за спеціальностями – музика, образотворче мистецтво, танець та літературно-драматичне мистецтво. Інші мистецькі спеціальності школа може відкрити лише на рішення Міністерства освіти Словацької Республіки.

Школи іноземних мов надають освіту в галузі іноземних мов згідно з навчальною програмою, організують також навчання іноземних мов з різними спеціальними напрямками, готують учнів до перекладацької діяльності. Освіта в школах іноземних мов проходить у формі курсів.

Відповідно до чинних законодавчих положень дітей можна інтегрувати двома різними шляхами. Дитина може бути інтегрована індивідуально в школі за місцем проживання або в спеціальному класі у звичайній школі. Дитину з вадами зору можна інтегрувати як у початковій, так і в середній школі. В указі про середню школу говориться, що вади зору

не повинні бути перешкодою при прийомі до обраного відділення навчання.

У випадку індивідуальної інтеграції в одному класі можна помістити не більше як трьох дітей зі спеціальними потребами. При прийомі кожної нової дитини зі спеціальними потребами в клас максимально допустиму кількість дітей у класі необхідно зменшити на три одиниці. Це все стосується й інтеграції в середніх школах. Доречно поміщати всіх дітей з вадами зору в один клас. З іншого боку, не рекомендується поміщати дітей з різними фізичними вадами в одному класі, наприклад, незрячих, глухих, і т. п.

Створення спеціального класу в загальній середній школі регулюється юридичними положеннями. Вчителі спеціальних класів повинні мати кваліфікації спеціальної педагогіки (для учнів з візуальними вадами вчителі повинні бути тифлологами). Дитину з вадами зору можна включити в спеціальний клас тільки за письмовим рішенням. Це рішення приймається на основі цілісного психологічного, фізіологічного і спеціального педагогічного діагнозу. Звичайно, потрібна згода батьків перед тим, як дитина піде до спеціального класу.

Центри спеціальної педагогіки організовані з тією метою, щоб надавати професійні поради вчителям, батькам і їхнім дітям. Послуги, як правило, надаються амбулаторно, і при необхідності радники готують короткотермінові перебування для дітей і курси для батьків.

Вищі навчальні заклади є вершиною навчальних, наукових та мистецьких навчальних закладів, які мають виняткове право надавати вищу освіту. Для здобуття вищої освіти в Словаччині необхідно від 3 до 6 років, навчання завершується державним іспитом.

Вища освіта Словацької Республіки складається з трьох ступенів:

Перший ступінь – на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр. Тривалість навчання 3-4 роки, після чого випускники отримують академічне звання „Бакалавр“, (скорочено „Вс“).

Другий ступінь – на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістр, інженер, або PhD. Зазвичай, тривалість навчання такого типу 1-3 роки, продовжуючи перший ступінь навчання за такою ж або суміжною спеціальністю (загалом тривалість навчання – не менше 5 років), після чого випускники отримують академічне звання: „Магістр“ (скорочено „Mgr.“) – за творчими спеціальностями; „Інженер“ (скорочено „Ing.“) – за технічними спеціальностями включно економіки; „Інженер архітектор“ (скорочено „Ing. Arch.“) – архітектори та урбаністи; „Магістр мистецтв“ (скорочено „Mgr. art.“) – за мистецькими спеціальностями; „Доктор медицини“ (скорочено „MUDr.“) – за спеціальностями загальної медицини; „Доктор стоматології“ (скорочено „MDDr.“) – за стоматологічною спеціальністю; „Доктор ветеринарної медицини“ (скорочено „MVDr.“) – за спеціальностями в ветеринарної медицини.

Третій ступінь – академічні програми PhD. Стандартна тривалість навчання такого типу 3-4 роки. Після складання кандидатського іспиту та захисту кандидатської дисертації випускники отримують академічне звання „Кандидат наук“ (скорочено „PhD“).

1.22. СЛОВЕНІЯ (РЕСПУБЛІКА СЛОВЕНІЯ)

Словенія займає одне з перших місць серед країн Центрально-Східної Європи та одне з провідних місць у світі за рівнем освіти та кваліфікації своїх робітників. У цій невеличкій країні є 37 спеціальних вищих навчальних закладів та 3 університети: Люблянський (заснований ще у 1595 році), Мариборський (існує з 1975 року) та університет у приморському місті Копер. Загалом, у Словенії здобувають вищу освіту біля 100 тис. студентів.

Система освіти в Словенії є розвиненою і диверсифікованою. На вершині цієї системи – університети, фонди і спеціа-

лізована дошкільна освіта. Це призвело до виникнення також і так званого третього покоління студентів – навчання літніх людей. У кожному великому місті є так звані Народні університети, в яких дорослі можуть завершити свою освіту.

Закон гарантує автономію світських шкіл і їх універсальність, і забороняє будь-які політичні і церковні заходи у приміщеннях школи.

Освіта дітей у віці від 6 до 15 років є обов'язковою і безкоштовною (Табл.1, Додаток Р).

Більшість учнів в початкових, середніх і старших класах середньої школи I і II рівнів відвідують державні школи (99,4%), які створюються і фінансуються виключно за рахунок державних і місцевих органів влади. Приватні школи, які створюються приватними організаціями та реалізують програми, затверджені державою, субсидуються державою (від 85% до 100%).

Адміністративні завдання розподіляються між національними органами, місцевими органами влади і школами. Колишні Міністерство освіти, науки і спорту було розділено (на початку 2005 року) на два нові міністерства: Міністерство освіти і спорту відповідає за розробку політики в галузі освіти, процедури перевірки, розподіл грошових коштів і виконання норм та адміністративних рішень, пов'язаних з дошкільною освітою, початковими та середніми школами. Місцеві органи влади несуть відповідальність за управління дошкільними закладами і школами загального спрямування. Шкільні ради відіграють важливу роль у процесі адміністративної децентралізації; Міністерство вищої освіти, науки і техніки відповідальне за вищу освіту.

Завершення загальної школи, що передбачає складання зовнішніх випускних іспитів, дає учням можливість вступити у вибрану середню школу II рівня. Учні, які відповідають вимогам, зазначеним у положеннях, що стосуються обов'язкової освіти і завершили принаймні сім класів в 9-річній початковій школі можуть продовжити свою освіту в рамках короткого циклу професійної підготовки.

Національний навчальний план, затверджений Національною радою експертів, вміщує загальний зміст обов'язкових предметів і необхідні показники успішності учнів. У цих окреслених рамках, школам і вчителям слід визначити конкретні питання змісту, вибрати свою власну методикку викладання і зробити свій вибір списку підручників (з переліком, що затверджується Радою експертів). Обов'язковими предметами в початковій школі є: рідна мова (словенська, угорська та італійська в районах проживання меншин), одна іноземна мова, математика, географія, історія, суспільствознавство та етика, екологія, фізика, хімія, біологія, основи громадянського суспільства, музична освіта і мистецтво, технології (в тому числі ІКТ), заняття з домогосподарства і фізичного виховання.

Учні оцінюються вчителями на основі записаних в навчальній програмі вимог до успішності учнів та викладених у рекомендаціях процедур оцінювання. Досягнення учнів оцінюються на постійній основі на основі письмових робіт, усних і практичних, і здійснюється за допомогою тестів, які проводяться викладачами. Вчителі в першому циклі ставлять описові оцінки, в рамках другого циклу – описові оцінки і числові, а в третьому циклі – тільки числові оцінки.

Середня освіта II рівня представлена в таблиці 1 додатку Р.

Основний зміст програми і цілі навчальних курсів визначає Національна Експертна Рада загальнообов'язкової освіти і Державна Рада професійної освіти. У рамках загальнообов'язкової освіти обов'язкові предмети (відповідно до національної програми) складають 80-90% від навчальної програми (словенська мова та література, математика, дві іноземні мови, історія, географія, фізична культура, біологія, хімія, фізика, мистецтво, психологія, соціологія, філософія та інформатика). У технічній і професійній освіті обов'язкові предмети і їх кількість залежить від типу освіти.

Професійна освіта у середній школі II рівня може здійснюватися в школах або частково за місцем роботи, як привчання до професії.

Навчальні програми для гімназій розроблені на 4-річний термін навчання. Навчальний рік поділяється на три періоди, і закінчується оцінкою прогресу учня. Оцінювання здійснюють учителі. Загальна освіта і середня технічна освіта закінчується складанням зовнішнього тестування на атестат зрілості (Matura), так званім загальним екзаменом, складання якого дозволяє отримати доступ до всіх видів вищої освіти, а також складання додаткового екзамену на технічний атестат зрілості, успішне складання якого дає право на одержання професійної освіти.

Екзамен на атестат зрілості у цілому складається з 5 тестів (математика, рідна мова, іноземна мова та два предмети на вибір), а технічний атестат зрілості включає 4 предмети (математика, рідна мова, дві дисципліни на вибір). Після складання іспитів на атестат зрілості випускники отримують відповідний окремий сертифікат, який надає подробиці про складені іспити, досягнутий рівень і одержані бали. Учні, які закінчили програму професійної підготовки, складають випускний іспит, успішний результат якого дозволяє найматися на роботу.

Завдання неповної вищої освіти – прагнення розширення і поглиблення знань. Програми призначені для учнів середніх шкіл, які не закінчили середню школу і хотіли б навчатися в університетах. Професійні програми призначені для тих, хто не пройшов тест на атестат зрілості або хотіли б отримати професійну кваліфікацію і роботу. Особи, які закінчили трирічну професійно-технічну середню школу і мають не менше трьох років професійного досвіду, можуть скласти іспити на виробничу магістратуру. Після складання цього іспиту, і короткого „проміжного” екзамену загальноосвітніх предметів майстри-ремісники можуть бути прийняті до вищих технічних коледжів.

Навчання проводиться в університетах і професійних коледжах. Державні університети і деякі факультети (які, як правило, є приватними установами) забезпечують академічні заняття і професійну підготовку відповідно до трирівневої

Болонської системи. Професійні коледжі, в основному, звертають увагу на професійне навчання. Коледжам, які відповідають академічним стандартам щодо персоналу та обладнання, також може бути надано право надавати освіту II рівня та забезпечувати навчання в докторантурі, в іншому випадку, такі дослідження можуть відбуватися лише у співпраці з академічними університетами.

Навчання проводяться також у вищих технічних коледжах строком на два роки після закінчення середньої професійно-технічної школи на рівні нижче професійної освіти.

Навчання в професійних коледжах закінчується державним екзаменом, який включає в себе написання і захист кваліфікаційної роботи. Випускники можуть влаштуватися на роботу на певні професії.

Докторантура триває теоретично 3 роки, а умовою вступу у докторантуру є, як правило, диплом професійного магістра. На докторантуру можуть бути зараховані особи, які завершили такі рівні освіти: освіта II рівня; навчання, що надає здобуття кваліфікації у певній професії, регулюється директивами ЄС, і повинно мати 300 балів; принаймні 4-х річна вища освіта I рівня на відповідному факультеті, якщо кандидат продемонструє визначні досягнення в галузі наукових досліджень або професійної діяльності, за навчання можна отримати принаймні 60 кредитів.

Освіта для людей з особливими потребами здійснюється в Словенії відповідно до багаторівневого підходу, орієнтованого на інтеграцію, що означає, що вона пропонує різноманітні форми – від навчання в загальноосвітніх навчальних закладах до навчання у спеціальних навчальних закладах.

У загальноосвітніх школах надається спеціальна допомога в навчанні (інтеграція освіти, викладачі, що займаються компенсаційною освітою і додаткові навчальні години) і реалізується адаптована програма, з тими ж вимогами і стандартами, які застосовуються у національних навчальних програм (програма адаптована таким чином, що учень з особливими

освітніми потребами може у ній активно брати участь). У дошкільних закладах і школах організуються спеціальні заходи. Державні школи також реалізують програму із зниженими вимогами і стандартами. Адаптація до конкретних потреб в даному випадку полягає в тому, що у навчальній програмі для шкіл відсутні окремі дисципліни (навчальні програми з більш вузькою спеціалізацією), і стандарти встановлюються на більш низькому рівні.

Спеціальні навчальні заклади реалізують спеціальну освітню програму для учнів з помірними і глибокими психічними вадами. Найбільш характерним в освітній програмі такого типу є так звана програма індивідуальних занять або занять в невеликих групах, ці заняття включають в себе різноманітний зміст: навички соціального спілкування, інтересу і мотивації, стратегії для запобігання проблем з дисципліною, і компенсаційні заходи, орієнтовані на позитивну поведінку.

1.23. УГОРЩИНА (РЕСПУБЛІКА УГОРЩИНА)

Перші школи в Угорщині з'явилися тисячу років тому, а державні „стандарти” (королівські декрети щодо програм) запроваджені понад два століття тому.

В Угорщині досить розвинена дошкільна освіта, яка охоплює більшість дітей.

Для угорців слова „середня школа” стосуються навчання після 14 років, коли діти переходять з 8-річної базової школи на наступний рівень. Обов'язкове навчання розпочинається з 6 років і налічує 10 класів. Перші 4 роки базової школи всі діти мають однакові програми, але вже з 5-го класу невелика частина може перейти у гімназію з 8-річним навчанням, а після 6-го – у шестикласні гімназії. У віці 14 років постає питання вибору профілю подальшого навчання. Загалом у середню школу переходить понад 90% всього випуску базових шкіл. Приблизно

половина обирає гімназії (4 роки) та профшколи з тривалими програмами (4-5 років), які надають в разі успіху на випускних екзаменах атестат зрілості (maturity) та можливість претендувати на вищу освіту. Решта чи залишає навчання, чи продовжує у проф- чи ремісничих школах з короткими (2-3 роки) програмами.

У систему вищої освіти входять університети та інститути (коледжі). До початку останніх реформ в Угорщині вищу освіту здобував надто малий відсоток молоді, а кількість студентів (усього 970 на 100 000 населення) була серед трьох найнижчих у Європі. виправлення цієї ситуації стало одним з пріоритетів країни з початку 90-х років. Була створена нова законодавча база з урядових актів та законів (з вищої освіти – у 1993 і 1996 р.), що зумовило появу групи приватних вищих закладів освіти та великого розширення автономії державних закладів. 1996 рік став роком прийняття державних стандартів в освіті у вигляді основного національного навчального плану.

Один з перших приватних бізнес-коледжів у Центральній і Східній Європі – Міжнародна Школа Бізнесу (МШБ), яка відкрилася в Угорщині в 1991 році. Тут чудово поєднуються досвід університетів Великої Британії з традиціями угорської освіти. МШБ бере участь у програмі Socrates/Erasmus Європейської Комісії, тому студенти мають нагоду провести один семестр за межами Угорщини в одному з університетів-партнерів. Особливість вищих навчальних закладів – виробнича практика в престижних європейських компаніях, після якої можна одержати пропозицію про подальше працевлаштування.

Університет пропонує навчання англійською мовою за програмами ступеня бакалавра (Bachelor) і магістра (Master) за такими спеціальностями: ступінь бакалавра (рівень університетської освіти) – 3 роки: Бізнес. Міжнародні бізнес-відносини. Міжнародні і європейські дослідження. Ступінь магістра (рівень постуніверситетської освіти) – 1 рік: Фахівець міжнародного менеджменту. Міжнародний диплом у галузі маркетингу.

Програма ступеня бакалавра бізнесу готує студентів до

кар'єри у бізнесі і менеджменті або пов'язаних з ним галузях. Тут здобувають глибокі сучасні знання про те, як впливають на бізнес зовнішні фактори, вирішують практичні задачі бізнесу, вчать розробляти бізнес-плани, вести переговори, працювати з електронними таблицями, розробляти стратегію і тактику конкурентної боротьби тощо.

Міжнародні бізнес-відносини навчають декільком мовам і сприяють набутти знання у галузі права, економіки, міжнародної торгівлі і бізнесу, комунікації і дипломатії.

Міжнародні і європейські дослідження дозволяють здобути сучасні знання і відомості про розвиток міжнародних відносин і європейської інтеграції.

Програма ступеня бакалавра у фінансах призначена для тих, хто хоче працювати у фінансовому світі корпорацій або банківському секторі. Навчаючись за цією програмою, студенти одержують спеціалізовані знання з бухгалтерського обліку, корпоративних фінансів, банківської діяльності та інвестицій.

Особлива гордість університету – програми постуніверситетського циклу на ступінь магістра у галузі економіки та менеджменту. Студенти здобувають унікальну можливість поглибити свої знання і одержати міжнародно-визнаний ступінь Магістра міжнародного менеджменту, Магістра у галузі фінансів, Магістра у галузі міжнародного бізнесу, які їм присвоює Oxford Brookes University. Це програми тривалістю 12 місяців. Завершують їх студенти написанням наукової роботи з обраної галузі.

Економіст і менеджер – найпопулярніші професії в Угорщині. МШБ пропонує університетські і постуніверситетські програми ступеня бакалавра (3 роки теоретичного навчання) і доктора у цих галузях. Навчальний матеріал тут подається у вигляді навчальних посібників і спрямованого читання. Студенти також працюють у маленьких семінарських групах, де розбирають різні ситуації, проводять ділові ігри, моделюють і вирішують проблеми, пишуть ділові звіти тощо, тобто на практиці застосовують одержані теоретичні знання.

1.24. ФІНЛЯНДІЯ (ФІНЛЯНДСЬКА РЕСПУБЛІКА)

Фінляндія відрізняється від інших країн в тому відношенні, що їй фактично вдалося розв'язати проблему друго-річників, притому, що у багатьох розвинених країнах частка учнів, які навчаються в одному і тому ж класі два роки під-ряд, понад 2%.

Фінляндія, втім, знайшла спосіб відрізнитися у піклуванні про учнів: у школах цієї країни повсюдно запроваджене безкоштовне харчування (яке існує також у Швеції, Шотландії та Індії, але не у всіх школах). На нього можуть розраховувати всі школярі у віці від 7 до 18 років.

Дошкільне виховання поза сім'єю має середній розвиток, що пов'язано з довготривалою традицією перебування маленьких дітей у складі сім'ї під опікою матері та інших членів родини. Несприятливі природні умови і вимушена розпорошеність населення утруднювали акумуляцію дітей в якихось центрах – яслах, дитячих садках та ін. Лише з появою у країні мережі транспортних шляхів, підвищенням рівня життя, ростом освіченості матерів та їх залученням до продуктивної праці з'явилася суспільна потреба у розвитку дошкільної освіти.

Перші експерименти щодо формування у Фінляндії системи спеціалізованих закладів для дошкільної підготовки дітей датуються 60-ми роками. Накопичення досвіду і розширення експерименту на всю територію країни завершилося прийняттям законодавства, яке спершу визнало право на перебування дітей в дошкільних закладах (Закон № 36, 1973 рік), а пізніше врегулювало їх організацію і створення навчальних програм (Закон про обов'язкову освіту, 1985 рік).

Та перетворення дошкільної підготовки у важливе державне завдання датується останнім десятиріччям ХХ ст., коли в межах великого стратегічного плану удосконалення освіти

країни, головним завданням якого стало реформування системи професійної підготовки, було прийняте рішення про поступовий перехід до “гнучкого” вступу до школи, початковою стадією якого став рух до повного охоплення дітей віком шести років дошкільною підготовкою. Вступ у початкову школу нагадує практику прийому до школи в Україні – зарахування як 6-річних, так і 7-річних дітей, що визначається їх сформованістю і готовністю до успішного і регулярного навчання.

Сучасні закони про дошкільну підготовку датуються 1998 роком, коли було прийняте рішення про створення і розширення дитячих дошкільних відділень у складі загальноосвітніх шкіл. Перебування дітей в них взяла на себе держава, а не сім'я. У майбутньому саме школи навчатимуть більшість шестирічок, але в той час переважала підготовка у відокремлених дитячих садках, які працювали з дітьми широкого вікового діапазону 0-6 років з двома режимами перебування вихованців – частину дня (4 години) або повний день (10 годин). До роботи з дітьми допускалися лише спеціалісти з професійними дипломами.

Програма навчання визначається законодавством і передбачає включення у навчальні плани вивчення мови і навичок спілкування, одержання вихідних знань з математики, природи і довкілля, релігії, етики, мистецтва, фізичного розвитку та ін. Обсяг подібних занять у згаданих відділеннях початкових шкіл становить 700 годин за рік (19 годин щотижня).

Обов'язкова освіта (Basic Education) розпочиналася для всіх дітей з віку 7 років і поділялася на два ступені: нижній (шестирічний), який можна назвати “початковою школою”; верхній (трирічний) – основна школа чи “молодша середня школа”.

Навчання в системі обов'язкової освіти безкоштовне. Воно розпочинається рідною мовою, а з третього року додається інша мова (друга державна або іноземна). На верхньому ступені вивчається третя мова (або друга державна – для тих, хто вибрав на третьому році навчання іноземну мову, або іноземна).

Крім цього, вивчається також за вибором учнів четверта мова (друга іноземна). Вважається, що сучасні міжнародні зв'язки Фінляндії вимагають вивчення у школі в обов'язковому порядку основних світових мов.

У початковій школі (нижній ступінь) викладаються такі предмети: математика, географія, біологія, історія, суспільствознавство, основи екології, громадянські знання, релігія, музика, фізкультура, образотворче мистецтво.

На верхньому ступені (13-16 років) додаються фізика, хімія, діловодство, технічна праця, комерційні предмети, фермерство і садівництво. Харчування і охорона здоров'я в основній школі безкоштовні. Навчальний рік налічує 190 днів.

Особливістю системи обов'язкової освіти Фінляндії є надання законодавством муніципалітетам права організувати додатковий – десятий рік з 1100 навчальними годинами (тривалість кожної – 45 хвилин) для молоді, яка може його отримувати за своїм бажанням. До того ж, як зазначено нижче, реформування шкільної системи розширило право шкіл застосовувати предмети за вибором.

Великого значення надають у Фінляндії вдосконаленню системи оцінювання знань учнів, яку розглядають як інтегральну частину тісної кооперації школи і сім'ї. Остаточні оцінки виставляються лише після спільного обговорення результатів учнів їхніми батьками і вчителями. Це сприяє втіленню гуманістичних підходів до педагогічних вимірів, перетворенню їх у засіб орієнтації учнів, своєчасного інформування, як про успіхи, так і про зони виникнення загроз успішному виконанню навчального плану.

Впродовж перших шести років навчання дозволені і описові, і кількісні оцінювання. Більшість шкіл (і проти цього не заперечують батьки) застосовує кількісне оцінювання, яке доповнюється описовим. Шкала оцінювання включає такі бали: 4 – незадовільно, 5 – “прохідний” бал, 6 і 7 – задовільно, 8 – добре, 9 – дуже добре, 10 – відмінні знання і вміння. Описове оцінювання містить вказівки про ставлення учня до своїх

обов'язків, темпи прогресу в окремих дисциплінах виконується класним керівником за участю всіх вчителів.

Оцінювання поділяється на поточне (впродовж року) і заключне (наприкінці кожного класу). Для отримання свідоцтва про основну освіту необхідно успішно виконати програму 9 класів. Ті, хто навчається у 10-му класі, отримують додатковий сертифікат. У разі невиконання цих вимог учень має право лише на довідку про навчання (certificate of resignation).

У системі обов'язкової освіти більшість закладів належить муніципалітетам. Відтак, можна стверджувати, що система обов'язкової освіти у Фінляндії була і залишається державною.

Середня освіта. Після закінчення обов'язкової школи переважна більшість підлітків продовжує освіту в навчальних закладах системи середньої освіти – гімназіях (3, зрідка 4 роки) або профтехучилищах (2-4 роки). Навчання тут здійснюється у формі 38-годинних “курсів” (модулів). Для виконання програми необхідно завершити принаймні 75 модулів. Фінські джерела стверджують, що у даний момент старша середня школа “не поділяється на класи” – учні мають право вибору темпу навчання, кількості і змісту навчальних курсів та ін. Практично не існують обмеження щодо вибору учнями головної мови навчання – в окремих групах за їх бажанням можливі різноманітні варіанти – від офіційних мов (фінської і шведської) аж до англійської чи російської.

Стандартний термін перебування учнів у закладах загальної середньої освіти складає три роки. Закон дозволяє подовжити його до 4 років, а більші терміни вимагають особливих підстав і окремих дозволів відповідних інстанцій.

Навчання у системі середньої освіти закінчується складанням „студентського” іспиту, успіх складання якого забезпечує право вступу в заклади університетського рівня. Цим Фінляндія нагадує багато інших країн Європейського Союзу – Францію, Італію, Німеччину, Великобританію тощо, де поєднанні випускні іспити в закладах середньої освіти й конкурсні іспити у вищі навчальні заклади.

Заклади середньої освіти (гімназії та ін.) можуть бути звичайні (загальноосвітні) або спеціальні. В усіх випадках існує як група спільних для всіх учнів предметів, так і група спеціалізованих чи прикладних. Більшість останніх учні отримують в стінах “своїх” школи, але це буває не завжди. Все більшою стає кількість закладів поглибленої спеціалізації, в яких акцентується увага на вивченні тих чи інших предметів, наприклад, музики, іноземних мов, спорту чи мистецтва, але більшість орієнтована на природничі науки, зокрема, математику, предмети прикладної технології тощо. Постійно зростає автономія учнів у виборі шляху свого розвитку.

З прийняттям Національною Радою Освіти Фінляндії 1994 року нового навчального плану системи обов'язкової освіти було введено спільні для всіх учнів країни предмети: рідну мову і літературу, другу національну мову, іноземні мови, природознавство, фізику, хімію, біологію, географію, етику, фізичну підготовку, музику, образотворче мистецтво, працю та економіку домашнього господарства. До того ж, учні можуть обирати додаткові предмети, які вони вивчають факультативно упродовж основного курсу. У країні докладається багато зусиль для надання учням вибору та покладається на них відповідальність за цей вибір.

Новий національний навчальний план акцентує увагу на індивідуальності, свободі та гнучкості навчання. Типовий розподіл навчального часу на різні предмети в системі обов'язкової освіти показано в таблицях 1, 2 додатку С.

Ознайомлення з цим переліком свідчить – у Фінляндії цілком сучасні європейські підходи до вибору змісту навчання молодших школярів і підлітків. Наприклад, історію не вважають „царицею наук” і намагаються викладати лише необхідний мінімум. Натомість, багато уваги звертається на фізичний і творчий розвиток дітей, на вивчення математики і групи природничих предметів, знання з яких у Фінляндії розглядають як надійну основу всіх видів подальшого навчання для засвоєння обсягу професійно-ви-

робничих знань і розвитку компетентності з обраної спеціальності.

Законодавство забезпечує високий рівень свободи вчителів у виборі методів викладання і трансляції учням інформації, засобів поточного педагогічного оцінювання тощо. Демократизм підходів демонструє той факт, що законодавство дозволяє кількісне оцінювання прогресу і здобутків учнів, якщо йдеться про: обов'язкові дисципліни, за винятком фізкультури і тих занять, де обсяг становить один модуль; психологію з обсягом занять два кредити і більше; іноземні мови за вибором (обсяг занять становить, принаймні, три кредити).

Короткі курси необхідно оцінювати якісно або за фактом присутності учня на них.

Важливу роль у Фінляндії відіграють випускні (матрикуляційні) екзамени, які оцінюють інтегральні досягнення учня за весь період одержання загальної чи професіоналізованої середньої освіти (так звані, *ylioppilastutkinto*). Вони включають: головну рідну мову (фінську/шведську); другу державну мову (шведську/фінську); іноземну мову; математику; екзамен із загальних знань (гуманітарні і природничі науки). Учні мають вибір між двома останніми екзаменами. Додатковим екзаменом є екзамен з предмета "за вибором".

Випускні матрикуляційні екзамени мають подвійну систему оцінювання письмових робіт (спочатку шкільні вчителі, а згодом, Національна комісія), а також латинську систему оцінок (7-2) і відповідні бали (6-2,0): оцінка "7" – *eximia cum laude approbatur* (пройшов з виключно похвальним результатом – 6 балів); оцінка "6" – *magna cum laude approbatur* (пройшов з дуже похвальним результатом – 5 балів); оцінка "5" – *cum laude approbatur* (пройшов з похвальним результатом, 4 бали); оцінка "4" – *lubenter approbatur* (пройшов без труднощів, 3 бали); оцінка "3" – *approbatur* (пройшов, 2 бали); оцінка "2" – *improbatur* (провал, 0 балів).

Кілька десятків старших середніх шкіл Фінляндії у другій половині 90-х років брали участь в експериментах з модерні-

зації матрикуляційних екзаменів. Головне нововведення – застосування лише одного обов'язкового екзамену з державної (рідної) мови і надання учасникам екзаменів права вибору трьох інших обов'язкових екзаменів з групи наступних: друга державна мова; іноземна мова; математика; гуманітарні чи точні науки.

Останнім екзаменом є додатковий – з предмета “за вибором”, обсяг занять з якого перевищує два модулі.

Атестат про середню освіту (*certificate of matriculation*) отримує особа з випускним сертифікатом про отримання загальної середньої освіти після успішного складання комплексу матрикуляційних екзаменів. Цей документ забезпечує вступ в університети без додаткових конкурсних іспитів.

Розширюється практика зовнішнього оцінювання під час проведення всіх випускних процедур для загальних і спеціалізованих закладів середньої освіти. Рух до вищої об'єктивності вимагає поліпшити склад студентів, оскільки випускні документи закладів середньої освіти Фінляндії дають доступ до всіх закладів вищої освіти. Брак місць в університетах примушує частину молоді чекати вакансії, а за час чекання більшість встигає отримати у професійних закладах спеціальність.

Система освіти Фінляндії централізована, роль міністерства освіти значна навіть у навчанні дорослих. Досить вказати, що освіта в країні розвивається на основі п'ятирічних планів.

Післясередня освіта Фінляндії досить складна і має університетський та неуніверситетський сектори.

В університетський сектор входять 10 багатопрофільних університетів, 3 політехнічних, 3 економічні вищі школи, а також 4 академії мистецтв. Всі з вказаних закладів ведуть наукові дослідження і присуджують докторські дипломи. Легко порохувати, що у Фінляндії один університет припадає на 0,5 млн. мешканців.

Неуніверситетський сектор післясередньої освіти Фінляндії серйозно перебудовується з метою підвищення ефективності та якості навчання. Всю цю групу часто називали „про-

фесійні інститути” (чи „коледжі”), але рівень навчання в них дуже поступався вимогам вищої освіти. Їхнім випускникам доводилося розпочинати університетські програми з першого курсу. Для виправлення цього недоліку міністерство освіти планує перетворити профінститути на вищі заклади типу тих, які існують у Німеччині чи Нідерландах.

Заклади вищої освіти. Діяльність закладів університетського сектора визначається законодавством. Вони мають чималу автономію і фінансуються з бюджету. Відповідальність за їх роботу покладено на міністерство освіти. Навчання обов’язково поєднується з науковими дослідженнями, консультаційними та експертними послугами, курсами перепідготовки чи освіти дорослого населення („відкритими курсами”).

Неуніверситетський сектор невдовзі включатиме лише нові політехнічні інститути АМК/УН (ammattikorkeakoulut / yrkeshogskolor) (чи „політехнічні вищі школи”), частина яких недержавні. Диплом АМК/УН має професійне наповнення і дає право на виконання досить високих фахових функцій.

Вища освіта поділяється на два типи навчання: політехнічне (АМК/УН), університетське.

Політехнічна освіта є більш орієнтованою на практику, підготовку професіоналів для посад, що вимагають великої майстерності і знань, тоді як університетська освіта, як правило, орієнтована на дослідницьку роботу і забезпечує навчання на основі цього.

Для вступу у фінські заклади університетського рівня громадяни країни повинні успішно скласти випускні іспити (matriculation) у гімназіях чи сучасних закладах вищої профосвіти і мати не менше 12 років денного навчання. Офіційно визнаються міжнародний та європейський бакалаврат, атестат про випускні іспити у ФРН тощо. У країні вважають, що до 10% зарахованих мають бути дорослими, яких слід брати і без matriculation, тому проводяться дослідження зі створення хорошої системи відбору таких кандидатів.

Процес зарахування контролюють самі вищі заклади освіти,

тому вимоги для різних дисциплін аж надто різноманітні навіть в одному й тому ж університеті. Державні квоти місць існують для всіх фахів. Абітурієнти подають документи до кількох закладів, конкурси чималі, з приблизно 40 000 щорічних вступників на успіх розраховує приблизно половина. Щорічний набір в університетські заклади становить 18-19 тисяч осіб.

Навчання у фінських вищих навчальних закладах повністю безкоштовне. Навчальний рік поділяється на 2 семестри і триває з вересня до червня. У нових політехнічних інститутах він може розпочинатися з серпня. Підрахунки навчального навантаження і засвоєного виконуються тільки у „кредитах”. Один кредит відповідає приблизно 40 годинам роботи студента у внз та поза ним. Кожен рік навчання відповідає 40 кредитам. Для отримання диплома слід мати від 140 до 250 кредитів.

Одержання найнижчих вчених ступенів (звичайно їх називають *kandidaatti*) вимагає 120 кредитів, і, звичайно, навчання триває 3 роки; отримання більш високих вчених ступенів (звичайно їх називають *masteri*) вимагає вже 160-180 кредитів, що означає 5 років денного навчання.

Університети також надають ступінь, який одержують випускники університету (*lisenziatti*/ ліценціат).

Цікавою особливістю фінської вищої освіти є система „літніх університетів” (21 по всій країні), де найздібніші зі студентів можуть добирати кредити і прискорити закінчення навчання у закладі.

Екзамени проводяться традиційним способом, шкала оцінок звична для нас 5-бальна (1 – найнижча). Остання урядова програма передбачає створення новітньої системи належного оцінювання знань учнів і студентів, для чого на кошти бюджету створений новий орган – Рада з оцінювання у вищій освіті.

З часу введення неуніверситетського сектора у вищій освіті в 1990-у році всі вищі технічні навчальні заклади поступово були перетворені в політехнічні (АМК). Вчений ступінь в такому навчальному закладі вимагає 140-180 кредитів, залежно від галузі навчання, і повний курс навчання складає від 3,5 до

4,5 років. Навчальні заняття включають основні і професійні, додаткові заняття і практичну роботу з метою розвитку професійних навиків, а крім того, ще і науково-дослідний проект. Ступені можна отримати в таких галузях: природні ресурси, технології і комунікації, бізнес і управління, туризм, постачання і управління, охорона здоров'я і система соціального забезпечення, культура і гуманітарні науки, і освіта.

Підготовка в університетських вищих навчальних закладах ведеться за 12 профілями. Деталі змісту та методів обирають самі заклади. Всі дисципліни поділяються на три великі групи: загальні (сумарно 15 кредитів і більше); предмети фаху (50% всього обсягу часу); поглиблене навчання (1/4 обсягу), яке включає наукові дослідження і написання магістерських тез (дипломної роботи).

Структуру фінських освітніх кваліфікацій подано в таблиці 3, додатку С. Навчання передбачає 4 стадії з основними дипломами АК; К і L; L; Т. АК – найнижчий академічний диплом з частини фахів, кількість яких має розширюватися; К – кандидат для більшості профілів та L – ліценціат у медицині – основні види дипломів повної вищої освіти після програми 5-6 років. Є також додаткові види дипломів: А – архітектора; DI – дипломованого інженера, Р – провізора; Е – економіста тощо. Диплом АК (отримання після 120 кредитів) самі фіни вважають аналогом бакалаврського. Дипломи 6-річного навчання фінських вищих закладах освіти досягають магістерського рівня у міжнародному вимірі. Залежно від фаху вони вимагають 160-250 кредитів, тому дипломи К і L отримують після 6, рідше – 5 років денного навчання.

Третя стадія складається з навчання для отримання академічного рівня ліценціата, який раніше був умовою допуску до докторських студій (четверта стадія) і отримання диплома Т. Ця система переглядається з наміром спростити і скоротити доступ до докторату і перетворити диплом L на фаховий, документ про поглиблену спеціалізацію (існуючу систему для медичних фахів перенести на решту профілів).

Перший етап: ступінь бакалавра. Здобуття найнижчого навчального ступеня (kandidaatti/kandidat) вимагає мінімум 120 кредитів і щонайменше 3 роки навчання. Навчання включає основні предмети і перехідні предмети, які необхідні для головної галузі освіти, дисертацію бакалавра.

Другий етап: ступінь магістра. Більш високі навчальні ступені вже мають на увазі мінімум 160 кредитів або низький навчальний ступінь плюс 40-60 кредитів, а також успішне представлення дисертації Майстра. Навчання, звичайно, повне, денне, і триває щонайменше 5 років для тих, у кого немає низького ступеня, і 2 роки для тих, у кого вже є низький ступінь. З часів реформи системи щодо здобуття вчених ступенів, яка проводилася в 1990-і роки, вищі навчальні ступені називаються maisteri / magister (магістр). Інші ступені рівня Майстра наступні: diplomi-insinööri / diplomingenjör в галузі інженерного мистецтва (машинобудування); arkkitehti / arkitekt (архітектор) і maisema-arkkitehti / landskapsarkitekt (архітектор з ландшафту) в галузі архітектури; upseeri / officer і yleisesikuntaupseeri / generalstabsofficer в галузі оборони; і proviisori / provisor (провізор) в галузі фармацевтики. В галузі юриспруденції ступінь називається kandidaatti / kandidat (кандидат).

Третій етап: ступінь доктора. Студенти можуть подати заяви на навчання за програмами для здобуття ступеня доктора після завершення навчання після здобуття попереднього навчального ступеня (магістр). У більшості галузей можна одержати (за бажанням) ступінь ліценціат. Ліценціат передбачає, звичайно, приблизно 2 роки денного навчання плюс попередній (більш низька) вчений ступінь. Навчання для одержання ступеня доктора (tohtori/doktor), звичайно, передбачає 4 роки денного навчання плюс попередній вчений ступінь або ж 2 роки навчання плюс ліценціат і складається з теорії (навчання з предметів) і підготовки докторської дисертації.

Заочна вища освіта. Відкрите університетське навчання організовано центрами з продовження освіти при університетах відповідно до університетських програм. Формальних на-

вчальних вимог не існує. Відкрите навчання не дає ступенів, але якщо студенти закінчують цикл навчання, який дає 60 кредитів, то вони можуть подавати заяву на навчання у відповідних університетах.

1.25. ФРАНЦІЯ (ФРАНЦУЗЬКА РЕСПУБЛІКА)

Сучасна система французької освіти складалася упродовж останніх двох сторіч та вважається однією із найбільш передових у світі. Основні її особливості – перевага державних навчальних закладів і безкоштовність навчання для всіх, включаючи іноземців (правда, університети стягують зі студентів номінальну плату).

Французька освітня система має яскраво виражену національну специфіку. У цій країні своя система дипломів та вчених ступенів, особливий розподіл на цикли, і особливе відношення до дипломів державних навчальних закладів: вони, як правило, цінуються набагато вище, ніж дипломи приватних шкіл та університетів.

У Франції існують як приватна, так і державна системи освіти. Але саме держава затверджує шкільні програми і для приватних, і для державних шкіл, організовує конкурси та екзамени. Тільки держава має право на видачу дипломів до рівня бакалавра (baccalaureat). Але проте в приватних закладах однаково навчається близько 20% усіх учнів у Франції.

Основні компоненти структури національної освітньої системи Французької Республіки після прийняття базового Закону про освіту 1975 р. по-різному схематично позначаються в різних аналітичних джерелах про освіту Франції 70-90-х років ХХ ст. (Рис.1,2,3, Додатку Т), особливо це стосується кодифікації простору обов'язкової освіти.

Освітня система у Франції має таку структуру: дошкільна освіта (до 6 років); початкова освіта (6-11 років); середня осві-

та (11-18 років), після закінчення навчання відбувається екзамен, присвоюється ступінь бакалавра; вища освіта.

Дошкільна підготовка у вигляді „материнських шкіл” охоплює практично всіх дітей з віку 3 років. У таких школах педагоги й психологи 3-4 роки готують їх до школи. Відповідно до Закону про орієнтацію освіти (1989 рік) дозволяється відвідувати цей навчально-виховний заклад і раніше – з двох років. Отже, дошкільна освіта у країні забезпечується материнськими школами, які не є обов’язковими, але бажаними для відвідування, тому що там діти одержують елементарні знання з читання, письма, мислення відповідно до розроблених навчальних програм.

Початкова освіта у Франції є обов’язковою і безкоштовною. До початкової (елементарної) школи приймають дітей з 6 років. Початкова освіта триває 5 років (для порівняння: у деяких землях Німеччини, кантонах Швейцарії, областях Італії – аналогічний термін тривалості початкової освіти; в Англії та Уельсі початкова освіта продовжується до 6 років; у Шотландії та Ірландії – 7 років; у країнах Скандинавії – 9 років). Початкова школа складається з трьох циклів: підготовчий цикл (один рік) (*cycle préparatoire*); елементарний цикл (два роки) (*cycle élémentaire*); середній цикл (два роки) (*cycle moyen*). Прийнята у Франції система шкільної освіти розділена на три цикли: початкова школа (5 років навчання), коледж (4 роки), ліцей (2-3 роки). Обов’язковими є перші два. Перші два роки складають цикл спостереження, заключні – орієнтації, під час якого та випускних іспитів відбувається скеровування учнів в різні потоки заключного рівня середньої освіти: 1) ліцеї загального і технічного навчання (3 роки); 2) професійно-технічні ліцеї (3-4 роки); 3) заклади профосвіти і учнівство.

Середня школа має два цикли: перший цикл – чотири роки навчання у коледжі; другий цикл – три роки навчання у ліцеї.

Ліцей – завершальна ланка системи середньої освіти й одночасно перехідний щабель до вищої освіти. Головних відмінностей французького ліцею від української середньої школи

два. По-перше, на цьому етапі починається спеціалізація, а, по-друге, атестат про середню освіту (baccalaure-at, або скорочено ВАС) одержують далеко не всі учні ліцеїв, а тільки в середньому 80%. Ліцеїсти складають комплексні заключні екзамени й можуть отримати „бакалаврат” – свідоцтво про повну середню освіту з правом вільного вступу в університети.

Ліцеї поділяються на загальноосвітні, технологічні, професійні. Загальноосвітні та технологічні ліцеї зорієнтовують молодь на здобуття вищої освіти в університетах, Великих школах та спеціалізованих вищих навчальних закладах.

Загальноосвітні ліцеї мають секції: економіка, література, математика і природничі науки. У цих навчальних закладах крім дисциплін зі спеціалізації викладаються мертві мови (латина і давньогрецька) та дві-три сучасні іноземні мови, історію мистецтв, фізичну культуру і спорт, інформатику. У ліцеях загальної освіти, які відкривають шлях у вищі навчальні заклади Франції, строк навчання – три роки. Відповідно до обраної спеціалізації ліцеїсти складають випускні іспити. Атестат про середню освіту (ВАС) має три різновиди: з орієнтацією на літературу (L), природничі науки (S) або економіку (ES).

Технологічні ліцеї мають такі секції, як менеджмент підприємств, готельний менеджмент, медицина, екологія, сільське господарство, харчова промисловість, хореографія, музика і т. ін. Тут обов’язково вивчаються дві іноземні мови, інформатика, історія мистецтв, фізична культура і спорт.

Професійні ліцеї є полівалентними навчальними закладами середньої освіти із секціями загальної, технічної та професійної підготовки.

Після закінчення ліцею учні складають надзвичайно серйозні і важкі іспити, які відбуваються поза межами школи. Їх приймає урядова комісія, незалежна від освітніх управлінських органів. Позитивним результатом іспитів є здобуття ступеня бакалавра.

Коледжів тобто середніх професійних навчальних закладів як таких у Франції не існує. Коледжем тут називають II ща-

бель середньої школи. Для людини, що не ставить своєю метою одержати вищу освіту, є прийнятний шлях – лицей професійної освіти, аналог ПТУ. За 2-3 роки навчання тут можна одержати будь-яку робітничу спеціальність. Після складання випускного іспиту учні, як правило, ідуть працювати на підприємства промисловості або сфери послуг. Є й інший шлях – після закінчення коледжу вступити в один із центрів професійно-трудового навчання й одержати сертифікат, що дозволяє працювати за спеціальністю. З 1995 р. в коледжах Франції введена нова програма, згідно з якою навчання поділяється на три цикли: адаптаційний цикл (*cycle d'adaptation*); загальний (центральный) цикл (*cycle central*); орієнтаційний цикл (*cycle d'orientation*). Коледжі надають загальну та професійну освіту. Тут вивчається латина, дві іноземні мови, спеціалізація.

У Франції не існує значної межі між середньою спеціальною і вищою освітою: перша є сходинкою для другої.

Середня освіта. Система здобуття середньої освіти у Франції складається з двох блоків і включає перший цикл навчання (коледж) та другий цикл навчання.

Цикл спостереження – 5-й і 6-й класи. Всі діти вступають до коледжу, проходять однакову програму навчання і в обов'язковому порядку вивчають одну з „живих” мов. Після закінчення п'ятого класу деякі діти з відставанням у розумовому розвитку, а також учні, у яких є проблеми з адаптацією в школі, направляються до спеціальних секцій навчання.

Цикл орієнтації – 4-й і 3-й класи. Діти починають вивчення другої „живої” іноземної мови і можуть вибрати додатково латину, грецьку мову або будь-яку іншу. Наприкінці 3-го класу учні складають екзамени для отримання свідоцтва про закінчення коледжу (раніше цей документ називався ВЕРС). Після 3-го класу орієнтація подальшого навчання не залежить від наявності свідоцтва про закінчення коледжу. Вона є головною метою і головним напрямом у навчанні, оскільки надалі учні зможуть продовжити своє навчання або за „коротким”, або за „довгим” циклом навчання. Рішення про подальший напрям

(орієнтацію) навчання школярів приймається радою класу після консультації з учнями та їхніми сім'ями. Батьки можуть вимагати перегляду рішення, якщо воно видається їм необґрунтованим.

У деяких коледжах створюються спеціальні секції для навчання дітей з різними видами відхилень розвитку і поведінки. Їх навчають викладачі, які пройшли професійну підготовку для роботи з „важкими” дітьми. Зазвичай, ці секції називаються SEGPA.

2-й „короткий” цикл (*les formations courtes*) професійної освіти. Професійні ліцеї LEP (аналог наших ПТУ) готують учнів упродовж 2-х років до професійного диплома. CAP (сертифікат професійної підготовки) видається учням, які опанували певну професію. BEP (сертифікат загальної професійної освіти) готує до роботи в певній галузі, наприклад, у готельно-му господарстві, транспорті тощо.

У системі французької освіти професійна і загальна освіта більше розділені, ніж в інших країнах, і через це професійна не є престижною серед школярів.

У LEP поганий імідж у суспільстві, оскільки вона вважається прямим шляхом до невисокого соціального становища і низької зарплати. Це викликано тим, що довгі роки цей цикл навчання проходили неуспішні учні.

Серед учнів, які одержують BEP, майже половина продовжує навчання, щоб скласти іспит на ступінь бакалавра, завдяки наявності „перехідних” класів.

2-й „довгий” (*les formations longues*) цикл навчання: ліцей. Ліцей готує до іспиту на ступінь бакалавра упродовж 3-х років. 2-й клас – це „невизначений” клас, тобто, тут немає певної спеціалізації. 1-й клас має багато напрямів – філіалів навчання, які ведуть до різних видів бакалаврату. Після 1-го класу учні складають тест з французької мови, оцінка за який враховується на екзамені на ступінь бакалавра. „Терміналь” або останній клас ліцею завершується складанням іспиту на ступінь бакалавра. Бак, як його скорочено називають французи, не є дипломом,

але дуже важливий, оскільки у подальшому відкриває шлях до вищої освіти.

Характерною рисою системи вищої освіти Франції (вища освіта – будь-яка освіта після середньої школи, яка базується на освітньо-кваліфікаційному рівні “бакалавр”) є різноманітність вищих навчальних закладів. Дослідити діяльність усіх вищих навчальних закладів неможливо, але в основному вони поділяються на два типи: університети й Великі школи.

Великі школи (*Grandes écoles, GE*), до яких належать ВНШ, – це елітарні, як правило, комерційні вищі навчальні заклади, вступ до яких обмежений. Після отримання диплома бакалавра та після навчання у дворічних “підготовчих класах” (*classes préparatoires aux Grandes écoles, CPGE*) абітурієнт має можливість, витримавши серйозний конкурс (склавши іспити), навчатися в них. Термін навчання – 3-5 років. Закінчивши Велику школу, студент отримує диплом магістра (*magistère*).

Проте, незважаючи на престижність Великих шкіл, молодь надає перевагу навчанню в університетах, бо вони є доступними навчальними закладами.

Основу системи вищої освіти країни складають університети – найстаріші державні навчальні заклади із сильними академічними й демократичними традиціями.

У Франції частина вищої освіти практично повністю відкрита (це переважно університети), і вступ майже зводиться до простого запису на навчання й сплачуванням символічної суми на витрати канцелярії, інша – „закрита” (домінують неуніверситетські заклади), бо прийом ведеться з суворим відбором при кількох претендентах на одне місце. Відбір натомість гарантує роботу після отримання диплома. Навчаючись в останньому класі ліцею („терміналі”), учень може звернутися до його ради з проханням на основі досьє вирішити питання вступу в такі види закладів з конкурсним зарахуванням: підготовчі класи, які інтенсивно готують до вступу через жорсткий конкурс у вищі школи; університетський технологічний для отримання через два роки технологічного диплома, що є

насамперед професійною і вигідною для успіху на ринку праці кваліфікацією; секцію вищих техніків з виходом через два роки на посвідчення „вищого техника”; спеціалізовану (вищу) профшколу.

Для запису в університети необхідно мати документ про середню освіту (12 чи 13 років навчання), який у Франції має назву „бакалаврат” й отримується після складання комплексу випускних екзаменів, що проводяться одночасно по всій країні так, що списування практично виключене. Незалежність цих екзаменів від ліцеїв дає змогу досить об’єктивно порівнювати між собою заклади середньої освіти. Дані про ці екзамени (включаючи й результати учнів) оприлюднюються у пресі. Оскільки останні роки середньої освіти досить спеціалізовані, то екзамени на „бакалавра” мають варіанти, які дають доступ лише на відділення за профілем.

Вища освіта „короткий” цикл”. У системі вищої освіти немає такої спеціальності, яку не можна було б здобути в одному з навчальних закладів Франції.

Здобути вищу освіту можна тільки за наявності ступеня бакалавра. Французька система освіти має різні форми навчання у вищих школах (*Grandes ecoles*), університетах і передбачає проходження 2-х циклів – „короткого” і „довгого”. Отже, розпочнемо з освіти, яка, зазвичай, триває два роки і тому називається „коротким” циклом вищої освіти. Ця форма надзвичайно популярна в суспільстві, оскільки дає можливість реального і швидкого працевлаштування. Зазвичай, роботодавець вибирає своїх майбутніх працівників, виходячи з конкурсу досьє, оскільки кандидатів на вакантне місце більше, аніж наявних вакансій.

„Короткі програми” тривають переважно два, зрідка – три роки й призводять до професіональних кваліфікацій, які надають право працевлаштування в промисловості, торгівлі і в сфері послуг. Цей напрям вищої освіти обирають 30% усіх володарів шкільних бакалавратів. Є чотири головних види програм короткого навчання: програми університетських техно-

логічних інститутів (IUT) у 19 окремих профілях (дисциплінах) з тривалістю два роки й присудженням університетського диплома з технології (DUT), що дає змогу потрапити на керівні пости нижчого і середнього рівня. DUT популярний і кількість кандидатів в IUT часто у багато разів перевищує кількість місць, що призводить до конкурсного вступу; програми секцій вищих техніків (STS), що тривають переважно 2 роки і надаються у частині ліцеїв з післясередніми профпрограмами, схожими на щойно описані програми IUT, але такими, що відзначаються вищою спеціалізацією і присудженням диплома вищого техніка (*brevet de technicien superieur*). Звуженість його фахового змісту стає серйозним недоліком у випадку вимушеної зміни заняття, тому STS менш популярні, ніж варіант університетських інститутів. У багатьох країнах аналоги STS не відносяться до вищої освіти; другим варіантом короткої університетської є дворічна і високоспеціалізована програма, що завершується дипломом про університетську наукову і технологічну освіту (DEUST), який також виводить на ринок праці у сервіс чи індустрію; триваліші (до чотирьох років включно) програми підготовки санітарного та іншого медичного персоналу нижчої і середньої кваліфікації у спеціалізованих школах системи Міністерства охорони здоров'я користуються успіхом, і тому вступ на ці програми конкурсний.

Серед освітніх закладів „короткого” циклу існують: відділення вищої технічної освіти в ліцеях. Вони готують до отримання BTS (*brevet de technicien superieur*) – диплома про вищу технічну освіту; університетські технологічні інститути (*institut universitaire de technologie*) при університетах, які ведуть до отримання DUT (*diplome universitaire de technologie*) – університетського технологічного диплома; спеціалізовані школи, які готують фахівців упродовж 2-х або 3-х років у галузі охорони здоров'я і соціальних служб: акушерок, медсестер, масажистів-кінезіотерапевтів тощо.

Вища освіта „довгого” циклу. „Довгі програми” пропонують університети та інші вищі заклади освіти високого рівня.

Цю групу закладів можна класифікувати так: а) університети; б) інститути політичних студій; в) Вищі школи кількох типів; г) Вищі нормальні школи; д) Школи мистецтва і архітектури.

Університети – єдині заклади, які приймають усіх кандидатів без попереднього відбору (хоча негласно і нелегально існує відбір за оцінками на ступінь бакалавра) і саме тому в університетах часто опиняються студенти, які просто не вступили до інших шкіл.

Більше половини бакалаврів вступають до університету, але близько 40% залишають навчання упродовж першого року навчання.

У Франції можна вступити до університету і без ступеня бакалавра, склавши спеціальний іспит до університету (ESEU), але це можливо тільки в небагатьох випадках і лише для досвідчених фахівців, які мають великий стаж практичної роботи.

Майже всі університети тут державні, за винятком декількох конфесійних. Університети навчають за трьома циклами (2+2+1) (таблиця 1, додаток Т). Перший передбачає два роки викладання загальних основ і базових дисциплін обраного профілю й призводить до диплома загальної університетської освіти (DEUG) – проміжного документа з академічним змістом. Студенти медичних фахів мають високий бар'єр екзаменів у момент переходу з першого на другий курс, у решти спеціальностей такої суворості немає.

Другий цикл триває два чи три роки і поділяється на дві частини, перша з яких надає лісанс (licenc), друга – метріз (maitrise). Проте така черговість притаманна не всім фаховим профілям. Навчання на другому циклі поглиблене і спеціалізоване. Дипломи мають академічний і професійний компоненти. Така чіткість порушується нововведеними професіоналізованими університетськими інститутами (IUPs), які набирають студентів після першого курсу, досить інтенсивно вчать три роки і після кожного з них послідовно видають тим, хто утримається, посвідчення: DEUG, лісанс, а у кінці – метріз. Во-

лодарів останніх уважно переглядає комісія для присвоєння кращим звання „головного інженера” (чи магістра-інженера = *Ingeniuer-Maitre*).

Третій цикл у першому варіанті за рік вузькофахового навчання надає диплом з вищої спеціалізованої освіти (DESS), у другому – за 1-2 роки ширшого навчання готує до наукової роботи, присуджує диплом поглибленого навчання (DEA) і видає перепустку на докторські студії й захист дисертації.

Багатоваріантна ситуація і зі студіями після третього циклу. Після років аспірантури звичного нам університетського типу можна захистити дисертацію і стати доктором наук, потім ще попрацювати й одержати хабілітацію для керівництва науковими дослідженнями (HDR). Сенс зусиль – підвищення шансів на конкурсне заміщення місць університетських професорів.

Інженери з хорошими дипломами мають можливість навчатися на програмах, аналогічних до аспірантури з класичних спеціальностей, бо можуть за два роки навчання і досліджень у наукових центрах відповідного профілю отримати диплом з технологічних досліджень (DRT).

Медичні спеціальності мають цілком оригінальну систему дипломів і звань. Навчання також поділяється на три цикли: перший рік навчання дуже „змагальний”, після нього контингент студентів істотно зменшується.

DESS (диплом вищої спеціалізованої освіти) – це професійний диплом. Підготовка до захисту диплома триває упродовж одного року після того, як студенту присвоїли ступінь *maitrise*. Включає навчання і практику.

DEA (диплом поглибленого вивчення) – це навчання дослідницькій роботі. Після отримання DEA (упродовж одного року) можна підготувати наукову роботу (*these*), мінімум упродовж двох років.

Вивчення медицини і фармацевтики посідає особливе місце в системі освіти Франції. Навчання відбувається у CEU (госпітальних університетських центрах), при цьому вищі на-

вчальні заклади забезпечують теоретичне навчання, а лікарні – практичну частину. Вивчають медицину тут від двох до десяти років. У кінці першого року навчання студенти складають досить складний іспит, і лише склавши його, можуть продовжувати навчання.

Після шести років навчання студенти проходять конкурс спеціалізованої інтернатури, що дозволяє стати лікарем-спеціалістом після закінчення чотирьох чи п'яти років навчання, або одержати диплом із „загальної медицини” за конкурсом після двох років навчання.

За кількістю іноземних студентів Франція посідає друге місце у світі, поступившись лідерством Великобританії, але випередивши Німеччину. Пов'язано це, перш за все, з тим, що навчання у Франції справді безкоштовне, і цілком фінансується французьким урядом. Кількість студентів у Франції постійно збільшується.

Французькі вищі навчальні заклади відрізняються розмірами, але в цілому, незалежно від місця розташування, гарантують високу якість освіти. Для невеликих університетів характерне різноманіття дисциплін і велика кількість студентів першого циклу навчання. Університети великих провінційних міст – Лілля, Тулузи, Ліона, Екс-ан-Провайса, Бордоіль, Гренобля – як правило, відрізняються більш вузькою спеціалізацією, у них більше студентів другого й третього циклів. Нарешті, у Паризькому окрузі, де зосереджена чверть всіх французьких студентів, можна знайти практично все, що завгодно – будь-який факультет, будь-яку програму, будь-яку спеціалізацію.

Вищі Школи наукових і технічних профілів належать кільком міністерствам, мають трирічні програми й присуджують дипломи інженерів (Diplome d'Ingenieur). Вступ конкурсний і лише після попереднього дворічного навчання у підготовчих класах з дуже інтенсивним і глибоким вивчення математики і фізики.

Вищі Школи з комерції й управління – приватні і для вступу вимагають попереднього дворічного підготовчого навчання

у спеціалізованих закладах вищої комерційної освіти (НЕС).

Вищі Нормальні школи (всього їх чотири) мають добру славу як кращі заклади підготовки викладачів ліцеїв і післясередніх закладів освіти. Вступ на конкурсній основі з попереднім успішним закінченням дворічних підготовчих класів відповідного профілю, потрапити куди теж можна лише після відбору впродовж навчання у коледжі й ліцеї. Навчання триває переважно чотири роки; випускники отримують сертифікат здатності до викладання (CAPES), що може доповнюватися додатковим профекзаменом (агрегація = agregation), складання якого дуже добре впливає на підвищення зарплати і кар'єру. За умовами доступу випускники повинні не менше 10 років провести у державному секторі освіти, проти чого вони й не заперечують: усі 4 роки навчання стипендія істотно перевищує мінімальну зарплату у промисловості й надалі теж залишається привабливою.

Принципової різниці між університетами й вищими школами не існує, мова може йти швидше про історично сформовані типи. Диплом випускника однієї з вищих шкіл за престижем іноді цінується вище, ніж диплом університету.

У Вищі школи, які готують держслужбовців і гарантують випускникам постійне місце роботи, надаючи освіту дуже високого ґатунку, вступають за конкурсом після дворічних післяшкільних підготовчих класів, програми і вимоги яких вищі, ніж на двох курсах університетів. Вступ у ці класи теж відбірний і лише за рекомендаціями шкіл і ліцеїв. У випадку невдачі під час вступу у Вищі школи випускники підготовчих класів вільно продовжують навчання відразу на третьому курсі університетів (за профілем).

Академічний рік має два семестри, розпочинається у вересні і закінчується у червні. До літніх канікул додаються двотижневі перерви на Різдво і Великдень, інколи ще тиждень у лютому між семестрами. Дати залежать від вищого закладу освіти і щороку змінюються. Заняття проводяться традиційним способом, але наголошується на самостійній роботі сту-

дентів, для якої створені прекрасні умови (бібліотеки, бази даних, комп'ютеризовані робочі місця для студентів тощо).

Шкала оцінок досить своєрідна: від 20 (найвища) до 0 (найнижча): 16-19 – дуже добре і відмінно, 14-15 – добре, 12-13 – досить добре, 10-11 – задовільно (прохідні бали), нижче 10 – незадовільно.

Мовні школи Франції. Шкіл і курсів, що спеціалізуються на викладанні французької мови як іноземної, у Франції безліч. Короткострокові курси для вдосконалення розмовної практики легко знайти практично в будь-якому великому місті країни. Заняття ведуть носії мови, а в основу навчання покладений комунікативний метод. Основний наголос на заняттях робиться на формуванні, розвитку й удосконаленні навичок розмовної мови, велика увага приділяється вимові й граматиці. Спеціально розроблені програми, адаптовані для дітей.

1.26. ЧЕХІЯ (ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА)

У “Національній програмі розвитку освіти в Чеській Республіці”, затвердженій Міністерством освіти, молоді та фізичної культури в 2002 р. визначено три головних сектори освіти: 1) дошкільний, початковий, середній (від 3 до 15 років); 2) навчальні заклади терціарного рівня (тобто професійні й вищі навчальні заклади) – поширюється на систему освіти осіб, які вже одержали атестат зрілості та проходять післяшкільне спеціальне навчання та інші короткострокові форми освіти; 3) освіта дорослих осіб. У документі зазначено, що на сьогодні найменш сформованим сектором є освіта дорослих.

У Програмі викладені проблеми трьох головних секторів освіти, дана низка рекомендацій, які були б директивами для майбутніх зусиль політиків. Зокрема, у регіональній системі освіти визначено спільні проблемні питання: 1) проблематика

визначення цілей та змісту освіти; 2) питання про систематичне та регулярне оцінювання якості освіти; 3) спостереження за процесами перетворення, що відбуваються всередині шкіл на засадах самоврядування; 4) професійна діяльність та становище педагогічних працівників як головних носіїв перетворень в освіті.

Освіта розкривається як явище суспільне, що суттєво може сприяти мобільності в суспільстві, вирівняти життєві можливості, обмежити витіснення на край суспільства груп людей, які перебувають у незручному становищі, і тим сприяти його стабілізації. Програма визначає принципи демократичної освітньої політики, основні засади управління освітою. Програма також визначає головні стратегічні напрями розвитку освіти в Чеській Республіці, передбачає основні цілі, принципи та наміри, над якими повинні працювати державні структури та заклади самоврядування, окремі школи та педагого тощо.

У Національній програмі розвитку освіти в Чеській Республіці здійснено аналіз та оцінку чеської системи освіти. Документ висловлює наміри уряду в галузі освіти та повідомляє про законодавчі й організаційні заходи, що впливають з них, а також про програму розвитку.

У Чехії налічується 30 державних і приблизно стільки ж приватних вищих навчальних закладів. Причому не завжди приватний вищий навчальний заклад поступається державному якістю знань, адже більшість приватних навчальних закладів створені іноземними компаніями, які хочуть підготувати фахівців для себе.

Навчання в державних вищих навчальних закладах Чехії проводиться чеською мовою і є безкоштовним. А навчання в недержавних – від 1200 євро на рік.

Чітко встановленого строку навчання в чеських вищих навчальних закладах не існує. Щоб закінчити програму підготовки за фахом, треба скласти іспити й тести з певного набору навчальних дисциплін і набрати необхідну суму балів. Строк,

упродовж якого студент зможе виконати ці вимоги й одержати диплом, залежить від того, з яким навантаженням він формує свій розклад. Графік навчання студент встановлює сам, а також сам обирає потрібні лекції й навчальні дисципліни.

Знання чеської мови – обов'язкова умова для вступу в державні вищі навчальні заклади. Вивчення мови не стане камінем спотикання для бажаючих одержати якісну освіту з перспективами працевлаштування в Європі, тим більше, що чеську мову можна вивчити менш ніж за рік.

Хоча деякі абітурієнти, не бажаючи витратити цілий рік на вивчення мови, без особливих проблем вступають у комерційний вищий навчальний заклад. Практично у всіх таких закладах є інтенсивні курси з вивчення мови. Уже через 3-4 місяці студенти можуть скласти сесію чеською мовою. А після року навчання вони переводяться на наступний курс державного навчального закладу.

Останні дослідження засвідчили, що у студентів медичних і педагогічних спеціальностей зовсім немає проблем з пошуком роботи, а серед випускників сільськогосподарських факультетів без роботи залишився кожний одинадцятий. Після входу в Шенген чеський диплом юридично нового статусу не набув, але можливості в студентів з'явилися нові. Як під час навчання – вільне відвідування будь-якої країни Шенгенської зони, для практики й просто розширення кругозору, так і після – після працевлаштування, відсоток працевлаштування може вирости додатково.

Причини навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах Чехії: Чехія з 2004 року є членом Євросоюзу; безкоштовна освіта в держвузах; дипломи на рівні європейських стандартів; студенти, що одержали диплом у Чехії, мають право на одержання виду на проживання; високий рівень життя, стабільність, недорогі ціни на житло й харчування; найнижчий рівень злочинності в Європі; дуже лояльна візова політика; одна із кращих у світі систем охорони здоров'я.

1.27. ШВЕЦІЯ (КОРОЛІВСТВО ШВЕЦІЯ)

Вже кілька сторіч тому за рівнем письменності населення Швеція входила у число європейських лідерів, а в наш час вона має одну з кращих у світі систем освіти. Основа її – державний сектор. Приватна освіта відіграє другорядну роль, хоча Освітній акт 1962 р. знімає всі перешкоди щодо її організації чи вибору такої освіти батьками дитини. Як і державні, приватні школи так само отримують бюджетні кошти, якщо дотримуються загального для всіх видів закладів шкільного статуту.

Система освіти має всі рівні й різноманітні заклади освіти (Рис.1, Додаток У).

Обов'язкова освіта розпочинається з віку 7 років, але ще до того практично всі діти відвідують дошкільні заклади. Основна освіта триває 9 років і включає початкову (6 р.) та нижчу середню освіту (3 р.), закінчуючись тестуванням і свідоцтвом, оцінки в якому впливають на вибір учнем потоку заключного рівня середньої освіти. Заключна стадія середньої освіти Швеції є унікальною, бо майже реалізувала фантастично важке поєднання надання загальної і професійної освіти у стінах однієї школи. До 1971 р. вони надавалися в окремих закладах, у наш час – в школах-гімназіях, що є інтегрованими школами другого рівня (СШ-2). СШ-2 пропонує учням вибір у межах трьох великих потоків навчання (мистецтво і соціальні науки, економіка й торгівля, наукові й технічні предмети) один з 25 треків (шляхів) з тривалістю 2-4 роки. В принципі, вибір учнем треку вільний, СШ-2 може прийняти всіх, але приходять 90% випуску основної школи. Обмеженість місць на деяких треках примушує використовувати відбір за рівнем отриманих раніше оцінок. Преференції учнів істотно враховують вимоги і перспективи ринку праці.

У 1992 році була проведена реформа в освіті, яка повною мірою почала реалізовуватися у 1995-1996 навчальному році. Навчання відбувається у формі трьохрічних освітніх програм.

Серед них є 16 державних програм, з яких 14 – професійного спрямування, а дві – мають на меті підготувати учнів до навчання в університеті. Індивідуальний розвиток навичок і здібностей кожного учня визнано за найважливішу мету освіти. Іншим важливим завданням є підготовка особистості до участі в житті суспільства, а також турбота школи про виховання традиційних цінностей.

Упродовж десятиліття (1962-1972) шведську систему обов'язкової освіти продовжено до 10-річної школи (основна школа), в якій об'єднані початкова школа і нижчі та вищі класи середньої школи. У цій новій школі розрізняють профілі: загальноосвітній, технічний та професійний. Дошкільні заклади були реорганізовані в 1967-1971 роках, а університети – в період 1975-1992 рр. У той же час приватні дошкільні заклади і школи отримали високий рівень автономії. Вони отримують фінансову і матеріальну підтримку від держави, якщо не відхиляються занадто далеко від принципів організації державної освіти.

Більшість дітей у віці 7-16 років ходять до початкової школи. Обов'язкова освіта закінчується у віці 16 років. Студенти можуть, однак, вчитися в школі після обов'язкового шкільного навчання в старших класах середньої школи, водночас можна відвідувати лише профільні предмети, які учні вибирають. Навчання може відбуватися як у формі вечірньої освіти, так і заочно або дистанційно. Інтегровані старші класи вищої школи в моделі розширеної школи мають три основні напрями навчання: гуманітарні й соціальні науки, економіка і торгівля, природничі науки, технічні і математика. У межах кожного з цих напрямів є теоретичні курси, загальні та професійні, які тривають від 2 до 4 років.

Упродовж багатьох років в Швеції, існували тільки державні школи. На початку дев'яностих років праві сили уряду, які були при владі одну каденцію, дозволили існування приватних шкіл, які фінансувалися також і державою. Проте таких шкіл дуже мало, і відкриття їх повинно відповідати низці критеріїв. Уні-

верситети в Швеції є виключно державними, і навчання у них – безкоштовне. Крім того, всі учні, незалежно від прибутків батьків, упродовж першого року отримуватимуть стипендію.

Після реформи освіти нова навчальна програма спрямована в основному на набуття знань і формування норм і цінностей. Звертається увага і на освітні цілі (які потрібно досягнути за допомогою освіти) та освітні потреби (цілі повинні бути досягнуті студентами). Завдання освіти мають бути сформульовані таким чином, щоб мати можливість визначити, чи були вони досягнуті.

Шведська система державних шкіл складається з обов'язкової і додаткової освіти. Обов'язкова освіта включає в себе: універсальні громадські (державні) школи, школи етнічних меншин, і спеціальні програми шкіл для учнів з обмеженими можливостями. Необов'язкове шкільне навчання – це дошкільна освіта, школи після закінчення середньої освіти, школи після закінчення середньої освіти для учнів з обмеженими можливостями, освіта для дорослих і освіта для дорослих з обмеженими можливостями. Навчання у всіх типах шкіл є безкоштовним. Зазвичай учнів і батьків не обтяжують оплатою за шкільне обладнання, шкільне харчування, медичне обслуговування та транспортування дітей до шкіл.

Відповідно до Закону „Про освіту” всі діти та молоді люди повинні мати рівний доступ до освіти. Всі діти повинні користуватися цим правом, незалежно від місця проживання або економічних умов. Закон говорить, що „освіта повинна надати учням знання за співпраці родинного кола, гармонійно розвивати їх як відповідальних людей і громадян суспільства”. Особливу увагу слід також приділити учням з особливими потребами.

Основоположні принципи навчальних програм для шкіл встановлюються державою. Населені пункти забезпечені ресурсами, необхідними для проведення різноманітних заходів. Вони самі вирішують, як забезпечувати діяльність шкіл. Можуть розробляти місцеві плани з організації та оцінювання в

школі. На основі затвердженої навчальної програми, державного, національного та місцевого плану, директор може розробити свій власний план роботи після наради зі співробітниками школи.

Національне агентство з питань освіти контролює і оцінює діяльність державних шкіл у Швеції. І кожні три роки звітує перед урядом.

Навчальний рік в Швеції, зазвичай, починається в кінці серпня і закінчується на початку червня. Триває близько 40 тижнів і ділиться на два семестри. Точні дати початку та закінчення навчального року визначає муніципалітет, запроваджений п'ятиденний навчальний тиждень. Найдовші канікули упродовж року припадають на Різдво. Клас складається із 30-33 учнів. Уроки починаються о 8:10. Уроки тривають до 14.00. Позакласні заходи також включені в план. Перерви між уроками тривають 15-20 хвилин, перерва на обід – 60 хвилин.

Дошкільна освіта. Шведська система догляду за наймолодшими дітьми сягає своїм корінням ще другої половини дев'ятнадцятого століття. У 1854 році з'являються перші ясла для немовлят. У той же час з'являються і своєрідні гуртожитки (дитячі сади і ясла) для дітей з бідних сімей. Дошкільна освіта не є обов'язковою, однак, шведські муніципалітети повинні забезпечити догляд для всіх дітей та їх батьків, що працюють або навчаються. Вони зобов'язані організувати дошкільні класи для дітей у віці від шести років аж до віку, коли їм час іти до школи. Оплата за навчання, що стягується батьків, залежить від кількості дітей у сім'ї, які користуються послугою догляду за дітьми чи ходять до школи, при цьому чітко визначена максимальна сума зборів за догляд за дітьми. Велика кількість сімей були повністю звільнені від зборів. Установами, які здійснюють догляд за дітьми, можуть бути цілодобові центри, які працюють круглий рік, п'ять днів на тиждень, з 6:30 ранку до 18:00, чи гуртки за інтересами, що діють три години на день, або відкриті дошкільні заклади, центри відпочинку дітей віком від 6-12 років (діють після уроків і під час свят, канікул). Ді-

тьми можуть також займатися у власних будинках господарів вихователі, яких наймає влада. Наразі більше 95% шведських дітей залучені до дошкільної опіки.

Дошкільна освіта в Швеції охоплює дітей у віці 1-12 років і поділяється на: дошкільна освіта (для дітей від року до 6 років) – здійснюється відповідно до основних принципів Закону про дошкільну освіту, освіту в сім'ї і так званих відкритих дошкільних закладах; шкільна опіка, що поширюється на учнів у віці 6-12 років у відкритих центрах культури та розваг.

Початкова школа. У Королівстві Швеція обов'язкову освіту було введено в 1842 році. Вона, як правило, розпочинається для дітей семи років (на прохання батьків у школу можуть бути прийняті діти і молодшого віку). Характерним для північного регіону є право на освіту, що підкреслює походження (патріотичне виховання) (вона охоплює перші шість років навчання в початковій школі). Особлива увага приділяється також розумово відсталим дітям. Їм виділена спеціальна початкова школа або школа, яка готує до життя.

Шведська початкова школа гарантує дітям, між іншим, заняття з художньої творчості, домоводства, англійської мови, другої іноземної мови, гігієни і виховання дитини, а також практику на робочих місцях, і навчальні курси, запропоновані муніципалітетом.

Оцінювання засноване на визначенні набору навичок, якими повинен володіти учень на конкретну оцінку. Рейтинги виставляються лише на восьмому році навчання, і для того, щоб оцінка була об'єктивною або порівняльною, по всій країні проводяться тестування досягнень учня.

Всі шведські школи проводять наприкінці другого класу тести на читання і рахування, а також тести з шведської, англійської та математики у кінці п'ятого і дев'ятого класів. Школа закінчується одержанням сертифіката (диплома), що містить результати (оцінки) з усіх предметів, а також результати державних екзаменів. На цьому етапі освіти, існує триступенева шкала залікових кредитів: оцінка (K), оцінка з відзнакою

(K3) або оцінка із спеціальною відзнакою (MVG). У результаті освітньої реформи вчителі отримали більше свободи в плануванні своїх методичних занять, у виборі методів роботи і теми. Проте парламент уточнив програму занять, в якій відведено мінімальний гарантованим час на навчання під керівництвом викладача або інструктора. Ці мінімуми зазначені в 60-хвилинних парах і встановлено поділ на різні предмети. Місцеві органи освіти самі можуть прийняти рішення про розширення програми занять (наприклад, введення третьої іноземної мови).

Наприкінці 9-го класу учні пишуть тест на підтвердження знання шведської мови і літератури, англійської мови, математики і другої іноземної мови. На основі оцінок в атестаті у початковій школі можна розраховувати на прийом до середньої школи, яка відома під назвою „гімназія”, де продовжують своє навчання більшість випускників початкової школи (97,7%).

Середня школа. Гімназія передбачає трирічне навчання в галузі гуманітарних профілів (samhällskunskap) та природничих (naturvetenskap), крім того, для підготовки навчання в університетах можна також вибрати профіль із практичним досвідом. Обдаровані учні можуть закінчити навчання раніше, інші ж можуть продовжити цей період, і це можливо з точки зору на специфіку конкретної програми середніх шкіл і все більшої індивідуалізації навчання.

Для школи було розроблено 17 профільних програм, які в обов'язковому порядку повинні містити 8 загальних предметів: шведська мова, англійська мова, суспільні науки, релігієзнавство, фізичне виховання і здоров'я, мистецтво, наука і математика, і предмети професійно-технічного спрямування.

Кожен учень зобов'язаний упродовж трьох років навчання бути присутнім певну кількість годин і набрати певну кількість балів, які включають як обов'язкові заняття, так і профільні, а також і вибрані індивідуальні заняття. На даному етапі навчання застосовується чотирирівнева система: зараховано (G), зараховано з відзнакою (VG), або зараховано зі спеціальною

відзнакою (MVG) і з'являється четверта оцінка – (ГІ) незадовільно. Однак учень, який отримав незадовільну оцінку, може перескласти і потім окремо складати шкільний випускний екзамен. Ліцеїсти і випускники шведської школи екзамен на атестат зрілості не пишуть. Замість цього проводиться державний іспит одночасно у всіх школах в той же час. Свідоцтво про закінчення школи містить оцінки з предметів з усіх циклів навчання і в найближчі 5 років є підставою для подачі заяви про вступ до коледжу чи іншого вищого навчального закладу.

У шкільній системі сьогоднішньої Швеції не має великої кількості іспитів і учні за сім років навчання мають лише описові оцінки. Тільки у восьмому і дев'ятому класах з'являються оцінки для направлення дитини на важливі для неї предмети у старших класах середньої школи.

У Швеції немає такого явища як залишення учня повторно на другий рік навчання, це можливо лише, якщо учень сам напише заяву про таке прохання. Дитина, у якої виявляють труднощі у навчанні, вчиться на основі індивідуальної програми, яка передбачає скорочення годин з предмету, з якого у неї проблеми, і збільшується кількість годин з предмету, який їй до вподоби.

Швеція має розвинену вищу освіту, більша частина якої досить молода. Майже три століття країна задовольнялася двома університетами: Uppsala (з 1477 р.), Lund (1668). Інститути вищої освіти у Стокгольмі і Гетеборзі стали університетами у середині ХХ ст. Як філіали 4 згаданих університетів були створені ще чотири (Orebro, Vaxjo, Linkoping, Karlstad) і пізніше конвертовані у незалежні. Кампуси організовувалися за групами дисциплін (гуманітарні і технічно-природничі). З міркувань географії створили університет на просторах півночі (Umea, 1963) та інститут вищої освіти в Lulea. З 1977 р. до згаданих додалося ще 14 вищих заклади освіти різного типу (переважно, профколеджі).

За винятком Стокгольмської вищої школи економіки вся вища освіта фінансується державою. Національна рада

університетів і коледжів з керування і планування відповідає за більшість вищих закладів освіти, підпорядковуючись безпосередньо Міністерству освіти і культури та іншим.

Вища освіта здійснюється у формі курсів (кредитів). Коледжі та університети пропонують широкий вибір програм підготовки студента. Розрізняють шість академічних екзаменів: дворічне навчання: Диплом (högskoleexamen); трирічне навчання: Бакалавр (kandidatexamen); чотирирічна програма: Ступінь магістра (magisterexamen); Master (masterexamen); п'ятирічне навчання: Магістр (наукове звання) (masterexamen).

Додатково існує можливість отримання вченого звання, склавши кандидатський екзамен, після додаткового трирічного навчання. Усі студенти мають право подати заявку на стипендію, незалежно від доходів батьків. Заявки розглядаються на індивідуальній основі, а гроші надаються на термін не більше 240 тижнів академічного навчання.

Навчання у вищих навчальних закладах закінчує до 45% випускників. У Швеції не має вступних іспитів, існує лише конкурс документів про середню освіту. Умовою прийому до університету є виконання основних критеріїв, які є однаковими на всіх факультетах. Кандидати повинні мати свідоцтво про завершення загальнонаціональної програми старших класів середньої школи II рівня (принаймні оцінки „зараховано”, це приблизно 90% балів, що присвоюється кожному предмету) або мати підтверджений досвід роботи (це оригінальна умова, аналогів в інших країнах не має). Критеріями, що стосуються досвіду роботи, є такі: вік – не менше 25 років, крім того, щонайменше чотирирічний стаж роботи і знання шведської та англійської мови на рівні, еквівалентному до того, який отримують учні після завершення середньої освіти II рівня.

На більшості факультетах також є спеціальні вимоги, які залежать від особливостей обраного напрямку.

Кожен вищий навчальний заклад проводить заняття у формі курсів (кредитів), які кожен студент в тій чи іншій мірі може обрати відповідно до власних інтересів.

З 70-х років існує бальна система оцінювання. Один бал дорівнює одному тижню навчання плюс власна робота студента. Річна курс включає в себе 40 балів. Є шість іспитів, після успішного складання яких видаються дипломи за відповідною кваліфікацією. Після двох років навчання можна одержати „диплом” (högskoleexamen) – 80 балів, після бакалавра (kandidatexamen) принаймні 120 балів, інша ступінь магістра (magisterexamen), після чотирьох років навчання – 160 балів, останнім рівнем є магістратура (masterexamen) – 200 балів. Крім того, можна спробувати одержати ступінь доктора після трьох років докторантури.

Навчання, після якого можна отримати диплом, триває від року до п'яти. Під час навчання відбувається систематична перевірка знань. Проте немає випускного іспиту. Оцінки, як правило, триступеневі: незадовільно, добре, відмінно.

Учні з особливими освітніми потребами навчаються в школах на всіх рівнях в державних школах. Тільки якщо виявиться, що навчання такою особою у загальних школах неможливе, то комітет, заснований при кожному навчальному закладі, вирішує питання про утворення спеціальної позакласової групи, переведення дитини в таку групу або навіть у спеціальну школу. Таким чином, учні відвідують заняття у звичайних класах, і тільки по мірі необхідності для них збільшуються освітні пропозиції: додаткове позакласне навчання, кількатижневі курси у спеціальних школах чи спеціальні індивідуальні курси. Розумово відсталі діти потрапляють до спеціальних шкіл, а також у відповідні навчальні заклади. Те ж саме відбувається і з дітьми з порушеннями слуху, зору або з фізичними вадами. У цих установах знаходиться близько 1% дітей кожної вікової групи.

Професійно-технічні училища. Інтегровані старші класи у середній освіті мають три основних напрями навчання: гуманітарні й соціальні науки, економіка та торгівля, наука, техніка та математика. У рамках кожного з цих напрямів існують теоретичні дисципліни, дисципліни загального блоку та профе-

сійного блоку, навчання триває від 2 до 4 років. Професійно-технічна освіта була включена в старші класи середньої школи та у вищі навчальні заклади, створюючи таким чином багаторівневу систему освіти.

У результаті широкої децентралізації відповідальність за освіту (початкова і середня освіта, включно із професійно-технічною освітою) знаходиться в руках місцевих органів управління у галузі освіти. Ці органи підпорядковуються Міністерству освіти з питань стратегічного характеру, але однак, наприклад, інспекція і контроль за школами здійснюється владою на місцях.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Критерії прийому дітей до початкової та загальноосвітньої школи в Німеччині.
2. Охарактеризуйте середню освіту II рівня в Німеччині.
3. Розкрийте зміст терміну „бінарність” у застосуванні до бельгійської системи вищої освіти.
4. Виділіть рівні у структурі системи освіти Бельгії.
5. Структура вищої освіти Болгарії.
6. Національна політика Болгарії у сфері наукових досліджень.
7. Вища освіта Великої Британії.
8. Докторантура у Великобританії.
9. Сучасна освітня система Грецької Республіки.
10. Університетський та неуніверситетський сектори закладів вищої освіти Королівства Данія.
11. Професійна освіта в Естонії.
12. Специфіка освітньої системи в Ірландії.
13. Особливості вищої освіти в Іспанії.
14. Характеристика структури середньої освіти сучасної Італійської Республіки.
15. Система освіти на Кіпрі.
16. Структура системи освіти в Латвії та Литві.
17. Принципи обов'язкової освіти Великого Герцогства Люксембург.
18. Англійська система освіти на Мальті.
19. Типи вищих навчальних закладів у Нідерландах.
20. Класична структура системи освіти в Німеччині.
21. Особливості ступеневої освіти та кваліфікацій вищої освіти у Польщі.
22. Структура португальської системи освіти.
23. Загальна характеристика структури системи освіти в Румунії.
24. Шкільна система в Словаччині.
25. Ступені вищої освіти Словацької Республіки.

26. Освіта для людей з особливими потребами у Республіці Словенія.

27. Приватні бізнес-коледжі в Угорщині.

28. Система оцінювання знань учнів у Фінляндії.

29. Особливості сучасної системи французької освіти.

30. Національна програма розвитку освіти в Чеській Республіці.

31. Загальна характеристика структури системи освіти в Королівстві Швеція.

РОЗДІЛ II**ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ
РОЗВИТКУ ОСВІТИ В
КРАЇНАХ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ**

2.1. ФОРМАЛЬНА, НЕФОРМАЛЬНА, ІНФОРМАЛЬНА ОСВІТА

Р. Дейв, Ф. Кумбс і М. Ахмед виділяють “формальну”, “неформальну” та “інформальну” освіту. Формальна освіта, вважають Ф. Кумбс і М. Ахмед, – це “інституціоналізована, побудована за віковою ознакою та ієрархічно структурована освітня система, що охоплює всі ступені від початкової школи аж до випускного курсу університету”. Неформальна освіта – “будь-яка організована, систематична освітня діяльність поза рамками формальної системи освіти, що забезпечує певні види навчання...”. І, нарешті, інформальна освіта являє собою “набуття знань, навичок, норм і умінь в ході повсякденного життя і контактів з оточенням”.

Відправною точкою тут служить звичайна система освіти, названа “формальною”, увесь інший освітній вплив, що виходить за межі останньої, класифікується як неформальна та інформальна освіта. Розходження між ними, на думку згаданих авторів, полягає в тому, що перша охоплює свідоме, цілеспрямоване навчання, характеризується наявністю програм та ін. Інформальна ж освіта розчиняється в процесі “стихійної” соціалізації, якщо основними її ознаками є відсутність структурності, свідомої постановки цілей і організації процесу, реалізація в ході повсякденної діяльності.

Специфіка неформальної освіти, зазначає Т.М.Десятов, полягає не тільки і не стільки в тому, що вона реалізується поза рамками “школи”, скільки в тому, що вона реалізується в інших організаційних формах, у неї свої конкретні, особливі цілі, свої види і рівні освітньої діяльності. Тому навіть у тих випадках, коли чисто фізично ця діяльність відбувається у стінах “школи”, вона істотно відрізняється багатьма параметрами від “формальної” освітньої діяльності і не пов’язана з нею.

Основні відмінності неформальної освіти порівняно з

освітою формальною, насамперед, визначаються значною гнучкістю і розмаїттям форм, здатністю охопити всі соціально-професійні і вікові групи. Гнучкість виявляється в значно більшому виборі програм, часу, термінів і місця проведення занять, їхньою індивідуалізацією, більшою орієнтованістю на конкретні потреби й інтереси кожного, кого навчають. Ще одним аспектом неформальної освіти може виступати і те, що іноді вона доповнює або виправляє результати діяльності формальної освіти.

Незважаючи на те, що відправною точкою є формальна освіта, співвідносна з нею неформальна освіта в цілому більш радикальна, говорячи словами Б. Сіссе, вона “революційна у своїй методології”.

Зворотним боком усіх цих переваг є менша ефективність (порівняно з формальною освітою). Нерідкі також випадки розпилення сил і засобів, дублювання діяльності інших компонентів системи неперервної освіти. Невипадково спостерігається стійка тенденція орієнтуватися – в організаційно-структурному плані – на формальну освіту, що призводить іноді до сліпого копіювання останньої, до некритичного запозичення її процедур, методів та ін. Більше того, нерідкі і спроби оцінювати ефективність функціонування і неформального компонента якості освіти за критеріями формальної освіти. Тим більше, що багато елементів цієї ланки легко інституціоналізуються, “формалізуються”, а іноді і переходять під керівництво системи освіти, чи з’являються усередині неї, але ніби на периферії.

Прагнення наблизитися до формальної освіти, долучитися до неї нерідко пов’язане із соціальними причинами: престижем і недоступністю деяких форм і ланок формальної освіти, із привілеями, якими користуються особи, які мали до них відношення.

Зближує неформальну освіту із традиційною освітньою системою і те, що вона має більш-менш чітку структуру, програми, заняття проводяться систематично, реалізуючи заплановану, заздалегідь поставлену мету. Важливими аспектами їх

взаємодії є акцентування на відвідуванні колективних, групових форм занять під керівництвом викладачів і, відповідно, на зовнішньому контролі. Саме тому найбільше поширення в соціології освіти одержало кумулятивне, компіляційного характеру визначення неформальної освіти Р. Польстона. На його думку, неформальна освіта – це “структурованість, що її має систематична позашкільна освітня і навчальна діяльність, яка триває відносно недовго і має на меті конкретні зміни в поведженні певної категорії людей...”

Найбільш нечіткі уявлення існують відносно “інформальної” освіти. Виходячи з нагальної потреби освіти, за висловом П.Шукли, “вихлюпнутися” за межі “школи” у навколишню соціальну дійсність, справедливо виступаючи проти неправомірності зведення поняття освіта до “формальної” освіти (“школи”), дехто ототожнює освіту з процесом соціалізації, принаймні, не виділяє її з цього процесу. Якщо ж і робляться застереження, то, як правило, в плані приписування їй характеру несвідомого, нецілеспрямованого, спонтанного, “ненавмисного” навчання тощо. Усе це відбувається під гаслом ліквідації “монополії школи” на освіту, залучення всіх ресурсів освітнього потенціалу суспільства.

Зрозуміло, наскільки неможливо і недоцільно намагатися увесь виховний і навчальний вплив суспільства втиснути у рамки освітніх установ, настільки ж неправомірно і катушовувати межу між власне освітнім і спонтанним виховно-освітнім впливом з боку суспільства. Суть проблеми полягає не в тому, в яку “графу” записати “інформальну” освіту. Від її розв’язання залежить практичне функціонування всієї системи неперервної освіти, оскільки від того, що вважати інформальною освітою, залежить і її соціальна значущість і ставлення суспільства до неї і її форм.

Більш продуктивним бачиться підхід, який розділив би “інформальну” освіту (взято в трактуванні Ф. Кумбса і М. Ахмеда) на дві частини: на “стихійно” чи “несвідомо-інформальний” і “цілеспрямовано-інформальний” компоненти. Зрозумі-

ло, що перший випадає із системи неперервної освіти, а другий приєднується до неї і використовується, координується і цілеспрямовано керується. Усе стихійне, спонтанне, позбавлене явно виражених цілей і т.п. не може бути включене в інформальну освіту.

На відміну від формальної і неформальної освіти у інформальній можуть бути відсутні і, як правило, відсутні, систематичність, чітка структура, але цілі освітнього характеру не випадкові і не побічні. Вони спеціально визначаються і реалізуються всім набором наявних відповідних способів. Зрозуміло, що така освіта, як правило, буває неглибокою. Але вона, на думку польського вченого Б. Суходольського, розширює інтелект, стимулює розум і уяву.

Концепція освіти дорослих (“adult education”) сформувалася як самостійний науковий напрям у 70-х роках ХХ ст. Це одна з найбільш дискусійних сфер, що пояснюється специфікою загальнокультурного і освітнього рівня розвитку різних країн та неоднозначністю трактування категорії дорослої людини (Р.Каффарелла, А.Грейс, П.Джарвіс, М.Ноулз, А.Роджерс та інші).

Найпоширенішим трактуванням поняття “освіта дорослих” є розгляд її як будь-якої освітньої діяльності дорослої людини незалежно від змісту, професійної спрямованості, термінів і форм навчання, ступеня інституціалізації. Єдиним критерієм є вік людини.

Останнім часом простежується тенденція до звуження значення цього поняття: воно трактується як „інституціоналізовані послуги з освіти дорослих” після одержання основної освіти. Таке визначення розглядуваного навчання зближує його з сучасними визначеннями зарубіжними авторами понять „продовжена освіта” та „додаткова освіта”.

На заході освіта дорослих на початку ХХІ ст. існує у двох основних формах: європейській та американській. Історія освіти дорослих у Сполучених Штатах Америки має свої традиції.

Історичний аналіз свідчить, що в 1919 році було засновано Світову Асоціацію з питань освіти дорослих у Лондоні, яка

функціонувала до початку Другої світової війни. Починаючи від 1949 року ЮНЕСКО постійно актуалізує проблематику розвитку міжнародного руху у сфері освіти дорослих. В Ель-сінорі (Данія, 1949 рік), в Монреалі (Канада, 1960 рік), у Токіо (Японія, 1972 рік), у Парижі (Франція, 1985 рік) та Гамбурзі (Німеччина, 1997 рік) було проведено міжнародні симпозиуми з питань освіти дорослих. На VI Міжнародній конференції у Бразилії експертами ЮНЕСКО було заплановано затвердити постанову про збільшення фінансування і підвищення відповідальності урядів країн за освіту дорослих.

Міжнародна конференція ЮНЕСКО з освіти дорослих (КОНФІНТЕА) є важливою основою міжнародного рівня для політичного діалогу і прийняття нових зобов'язань у сфері освіти дорослих; вона є також одним із найбільших форумів, очолюваних ЮНЕСКО, з широкою участю недержавних організацій, установ системи ООН, регіональних організацій, профспілок і приватного сектора.

Міжнародна проблематика у сфері освіти дорослих, на думку М.Боукувалас, – це ідея, яка має своє коріння в античності, оскільки ще Олімпійські ігри створювали основу для міжнародного порозуміння, коли спортсмени і митці збиралися не лише для конкуренції, але і для демонстрування взаєморозуміння лідерів різних міст. Їхній досвід засвідчує миротворчу філософію освіти дорослих різних країн світу, її гуманізм та орієнтацію на загальнолюдські цінності; такі принципи – і в основі міжнародної громадської діяльності ISCAE.

Перша конференція, ініційована та організована ISCAE, відбулася в 1995 році в місті Бамберг (Німеччина). Провідне питання, яке обговорювалося на зібранні, – методи, проблеми і труднощі, пов'язані з проведенням міжнародних порівняльно-педагогічних досліджень у сфері освіти дорослих.

Друга конференція проходила в 1998 році в Радовліце (Словенія); саме під час її проведення було сплановано проводити конференцію з питань освіти дорослих кожні два-три роки у різних країнах світу.

За час свого існування ISCAE намагається розвивати і підтримувати міжнародні стандарти у сфері методології міжнародного порівняння освіти дорослих, що може допомогти дослідникам цього напрямку. Серед перешкод на цьому шляху можна визначити міжнародну комунікацію (англійську мову), якою не володіють усі європейські науковці, хоча вона вже давно є мовою міжнародного наукового спілкування.

Інша проблема полягає в тому, що установи у сфері освіти дорослих, закони, політичний і культурний розвиток різних європейських країн суттєво різняться між собою. Саме тому для порівняльного аналізу важливо знайти точний переклад кожного наукового терміна.

Ще однією перешкодою є нерегулярна присутність представників національних товариств у сфері освіти дорослих на центральних міжнародних зустрічах через недостатність інвестицій, що обмежує обмін позитивним педагогічним досвідом у сфері освіти дорослих між країнами.

Освіта дорослих відрізняється від освіти юного покоління своїми цінностями і мотивами, метою і завданнями, змістом і формами організації, способами контролю і оцінки, а, отже, – і своїми результатами. Для забезпечення високого рівня ефективності освіти дорослої людини важливо проаналізувати кожен із зазначених компонентів та усвідомити їх особливості. Насамперед розглянемо докладніше зміст навчання.

Зміст неперервної професійної освіти дорослих зумовлений, по-перше, потребами суспільства, по-друге, – потребами самого фахівця.

Освіта визначається як процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок, як необхідна умова підготовки людини до життя і праці, як система цілеспрямованої дії на особистість з метою її адаптації до потреб суспільства. Потреби суспільства часто співвідносять з потребами держави, що призводить до ототожнення соціального замовлення з державним замовленням.

Питання змісту освіти дорослих можна розглядати в та-

ких аспектах: 1) освіта як спосіб вирішення життєвих проблем дорослої людини; 2) проблемність як характеристика подання матеріалу, за якої знання передаються не у вигляді готового підсумку, рецепта (дорослі самі навчаються, залучаючись до евристичного пошуку рішень; при цьому актуалізуються їхні знання, досвід, аналітичні вміння, усвідомлюється недостатність знань і тим самим стимулюється пізнавальний процес); 3) проблема як вихід за межі конкретної певної галузі у більш широкі сфери науки, суспільного життя, мистецтва; 4) зв'язок навчання з глобальними проблемами людини і людства.

Освіта дорослих є найбільш мобільною сферою освіти. Для забезпечення оперативності змісту освіти дорослих вона повинна бути відкритою, а її організація повинна допускати практично неперервне коригування навчальних програм, планів. При цьому повинні враховуватися як важливі запити дорослих людей, їхні потреби, актуальність наукових знань, так і зміни, які відбуваються у соціально-економічній і політичній ситуації країни.

Специфіка освіти дорослих полягає, насамперед, в тому, що її контингентом є залучені у сферу зайнятості повнолітні громадяни. Звідси важливий методологічний принцип, якого необхідно дотримуватися у формуванні нормативно-правової бази: законодавство про освіту дорослих повинно регулювати відносини, пов'язані з професійною діяльністю, з різними сторонами життя людини, суспільства, держави.

Освіта дорослих – соціальний інститут, що історично склався. Це складна поліфункціональна, соціально-педагогічна і соціально-культурна система, спрямована на задоволення професійно-освітніх та особистісних потреб людини. Вона включає всі види післявузівської професійної і додаткової, формальної та неформальної освіти, спрямована на збереження і розвиток загального освітнього простору. Комплекс проблем, пов'язаних з її функціонуванням і розвитком, має свою змістову своєрідну специфіку, зумовлену особливостями контингенту дорослих людей.

Освіта дорослих базується на теорії навчання дорослих – андрагогіці, науково-методичною основою якої є технологія навчання дорослих. В її основі також концепція вільного, „відкритого” навчання (open learning – англ.), психологія навчання дорослих, що розвивається в контексті неперервної освіти людини впродовж усього життя.

Сучасне застосування інновацій у цій сфері освіти дорослих можливе на основі застосування дистанційної форми навчання, використанням комунікаційних інформаційних технологій, оскільки ця сфера не може ефективно функціонувати і розвиватися без сучасного інформаційного забезпечення, що передбачає створення баз даних, забезпечення сучасною технікою інформаційних потоків, використання комп'ютерних технологій та можливостей системи Інтернет.

Інститут освіти ЮНЕСКО в Гамбурзі істотно впливає на формування європейської політики в освіті дорослих і надає низку послуг національним мережам, організаціям і фахівцям – тренінгові та стипендіальні програми. Він є найбільшим центром інформації і документації, а його співробітники надають консультативну допомогу фахівцям різних регіонів країн світу.

У навчанні дорослих людей важливо враховувати особливості дорослих, зокрема, наявність у них сформованого життєвого досвіду. Зокрема, британські дослідники враховують такі особливості дорослих у процесі навчання: наявність у дорослих власної мотивації до навчання, яка є детермінованим процесом навчання професійними, соціальними, побутовими і тимчасовими чинниками; наявність певних навчальних стереотипів унаслідок попереднього досвіду, які можуть сприяти чи заважати новому навчанню.

В європейських дискусіях з проблем освіти дорослих прийнято використовувати різноманітні терміни: lifelong learning (навчання впродовж життя) та lifewide learning (навчання все життя, тобто таке, що включає всі форми навчання – формальні з видачею сертифіката чи диплома, неформальні, які здійснюються на семінарах, конференціях, та інформальні, тобто

самоосвіту за допомогою спілкування, використання ЗМІ, читання тощо). Серед багатьох актуальних проблем передусім постає питання системного вдосконалення теорії і практики освіти дорослих у контексті системи неперервної освіти.

Освіта дорослих має особливу проблематику змісту; вона відрізняється від освіти юного покоління своїми цінностями і мотивами, метою і завданнями, змістом і формами організації, засобами контролю й оцінювання, а також результатами.

Для забезпечення мобільності змісту освіти дорослих її організаційні форми повинні передбачати механізм неперервного коригування навчальних програм, урахування запитів тих, хто навчається, сучасних наукових знань, що постійно змінюються, та змін соціально-економічної і політичної ситуації в суспільстві.

Наприклад, ключовим поняттям, що визначає загальне спрямування політики сучасного уряду Англії в галузі освіти дорослих, стало поняття “вміння” (skills), показником яких виступають набуті кваліфікації. Департамент освіти виділяє три основні типи вміння: 1) загальні вміння, які включають базові (читати, писати, рахувати), та ключові (робота в команді, комунікація, вирішення проблем, використання інформаційно-комунікаційних технологій) вміння; 2) професійні вміння, тобто специфічні “технічні” вміння, необхідні для виконання стандартних професійних завдань за безпосередньою спеціальністю працівника; 3) вміння, необхідні для виконання конкретних завдань на робочому місці, що визначаються специфікою конкретної робочої посади.

Трансформація професіоналізованої моделі освіти дорослих в Англії з другорядної та додаткової у домінуючу значною мірою зумовила зміст реформ останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст., які характеризувалися зниженням обсягів державного інвестування та активізацією альтернативних джерел фінансування, посиленням централізації управління, введенням єдиних національних стандартів та кваліфікацій; уніфікація змісту навчальних програм спрямована на органічне поєднан-

ня академічного та професійного компонентів з метою підготовки універсальних робочих кадрів.

У Німеччині існує принаймні три основні форми освіти для дорослих: загальна, професійна та політична. Загальна освіта для дорослих надається народними університетами, що фінансуються, зазвичай, з бюджету місцевої влади. Дорослі на таких курсах можуть вивчати іноземні мови, математику, природничі науки, політологію і суспільні науки, педагогіку, психологію, теологію, літературу, мистецтво тощо. Народні університети проводять курси у галузі професійної освіти для дорослих за принципом, як це роблять торгові і промислові палати. Відповідальність за освіту покладається на райони, а школи підлягають регіональному адмініструванню. Контроль стосується головним чином трьох справ: процесу навчання, юридичних моментів, пов'язаних із функціонуванням школи, роботи і позицій вчителя.

У Швеції можна виділити три напрями освіти для дорослих: традиційна освіта для дорослих, позааудиторна освіта дорослих, професійно-технічна освіта на ринку праці. Освіта для дорослих бере також активну участь в організації професійної підготовки фахівців для ринку праці, особливо це стосується безробітних або тих, хто може втратити роботу. Вечірні курси – це група самонавчання дорослих (5-20 осіб), яка зустрічається щонайменше 12 разів на місяць. Держава надає фінансову підтримку цій освітній діяльності. З 1967 року місцеві органи управління у галузі освіти зобов'язані організовувати освітні програми для дорослих. На вечірніх курсах навчається більше 200 тисяч. чоловік на рік. Дорослі люди мають шанс на завершення своєї освіти або на розширення (отримання нових кваліфікацій та підвищення кваліфікацій).

У Словенії освіта дорослих здійснюється у всіх формах, які призначені для молодих людей – від освіти на рівні середньої школи до університету. Програми призначені тільки для дорослих забезпечують народні університети і ряд інших популярних видів освітніх установ. Найбільш поширеними є шко-

ли іноземних мов для дорослих слухачів. Освіта для дорослих також здійснюється у формі навчальних програм на робочих місцях.

У старших класах середньої школи II рівня для дорослих розроблені програми для підготовки до випускних іспитів. Дорослі можуть також брати участь у програмах професійного навчання та складати професійні іспити.

Спеціально для дорослих впроваджено так звану систему „сертифікації” на основі компетенції. Вона являє собою систему оцінювання та акредитації національних кваліфікацій (2000), яка була підготовлена Міністерством праці, сім’ї та соціальних справ у співпраці з соціальними партнерами. Дорослі можуть перевірити свої професійні навички та отримати кваліфікацію на підставі визначеної системи національних стандартів та вимог. Одержання державної кваліфікація вимагає спеціальної процедури оцінювання та акредитації, що здійснюється на основі аналізу окремих папок з документацією.

На Кіпрі діють вечірні курси, які вже багато років популярні як у кіпріотів, так і серед іноземців. Департамент освіти для дорослих пропонує вивчити майже всі європейські мови, освоїти комп’ютер, навчитися готувати страви індійської, італійської і китайської кухонь, а також закінчити курси з автосервісу, юриспруденції і теслярської справи. Заняття, зазвичай, проводяться раз в тиждень упродовж півроку. Слухачами курсів можуть стати як громадяни Республіки Кіпр, так і іноземці, що проживають на острові.

Таким чином, провідними тенденціями розвитку освіти дорослих стали: кількісне зростання дорослого студентського контингенту внаслідок відходу від вузької елітної моделі вищої освіти та переходу до масової, всеохопної, орієнтованої на підготовку широких кіл спеціалістів; варіативність навчальних закладів вищої школи через розширення неуніверситетського сектору; реформування системи управління, поглиблення централізації шляхом суворого фінансового та адміністративного контролю; структурна модернізація системи вищої осві-

ти, покликана реалізувати основні вимоги Болонської декларації (введення прозорої кваліфікаційної шкали вищої освіти); гнучкість освітніх послуг вищої школи для дорослих, яка забезпечується широким використанням системи накопичення та переведення кредитів, а також активне використання в навчальному процесі дистанційної форми навчання та дистанційних технологій, що дають можливість максимально повно реалізовувати концепцію освіти дорослих у країнах Європейського Союзу.

Т.М.Десятов, досліджуючи тенденції розвитку неперервної освіти, розглядає моделі системи неперервної освіти, запропоновані угорським вченим Ш. Борошем, німецьким педагогом А. Флехзигом.

Ш. Борош описує такі системи навчання: 1. Шкільна система: а) зміст навчання строго визначено і твердо структуровано; б) домінуючою дидактичною формою є урок; в) основний метод передачі знань – вербальний (хоча і доповнюється іншими); г) обробка і засвоєння знань в основному колективні, фронтальні; д) контроль поставлений добре, засвоєння знань під контролем постійно. 2. Заочне навчання і навчання на відстані (“дистанційне”): а) досліджуваний матеріал чітко виділений і структурований; б) головні дидактичні форми – консультації й індивідуальне, самостійне навчання; в) основний метод передачі знань – письмовий, але використовуються і вербальні методи; г) обробка і засвоєння знання відбувається переважно індивідуально; д) самоконтроль, але під керівництвом викладача. 3. Позашкільна освіта дорослих: а) коло знань, що викладаються, визначається з урахуванням бажань та інтересів тих, кого навчають; наявні конкретні, структуровані навчальні програма і план; б) домінуючими дидактичними формами є лекції, бесіда і дискусія; в) найбільш характерним методом передачі знань є наочна вербальність; г) обробка знань відбувається в колективній формі; д) контроль засвоєння знань опосередкований, евентуальний (спорадичний, тобто від випадку до випадку) чи взагалі відсутній. 4. Самоосвіта:

а) вибір досліджуваних знань відбувається самостійно, але це не тільки не виключає, а й передбачає їхню структурованість; б) домінуючою формою є індивідуальне навчання; в) знання передаються за допомогою письмових форм; г) обробка знань переважно індивідуальна, але не виключаються і педагогічна допомога і керівництво; д) контроль знань здійснюється тим, хто навчається.

Модель Бороша приваблива тим, що в ній досить переконливо у свій час було показано відмінність і одночасно взаємодію чотирьох різних дидактичних систем, що зливаючись, по суті призводять до створення системи неперервної освіти. Особливо слід вказати на виділення самоосвіти як рівноправної, цілком автономної ланки. Разом з тим, очевидно, було б доцільніше об'єднати компоненти 1 і 2, а 3, навпаки, розділити на дві частини та істотно доповнити іншими, на жаль, не охопленими автором формами, такими як: неформальна та інформальна освіта.

Якщо уявити собі модель системи неперервної освіти, як це іноді робиться в роботах з соціології освіти, у вигляді концентричних кіл, то в самому центрі необхідно, як і належить, помістити формальну освіту. Наступне, безпосередньо за ним, коло буде символізувати неформальну освіту. Нарешті, зовнішнє, найбільше коло, розділене навпіл, становитимуть інформальна освіта і самоосвіта.

Чим далі від центру і ближче до периферії, тим нижчий ступінь формалізації й інституціоналізації, систематичності та організованості, тим слабша координація і тим більше спонтанності і стихійності, варіативності й автономності. А, отже, відповідно збільшується число “вільних” форм, волі, вибору, ступінь добровільної участі.

У цілому модель неперервної освіти можна уявити у вигляді двох зустрічних процесів: перетворення звичайної системи освіти, з одного боку, а, з іншого, – поява, розвиток і зміцнення її нових ланок і форм неформальної та інформальної освіти.

Найважливіша модель неперервної освіти – формальна

освіта. Система інституціоналізованої освіти, як і раніше, залишається основою всієї неперервної освіти, фундаментом для всіх видів наступної освіти. Якою б не була за рівнем, характером і спрямованістю формальна освіта, вона залишається базовою, вихідною. Це та освіта, яку людина здобуває до початку професійної діяльності. Вона повинна бути фундаментальною, вагомою, поєднувати елементи загальної і професійної, оскільки, як справедливо зазначає Ф.Р. Філіппов, “ніяка неперервна освіта не буде можливою без ґрунтовних загальноосвітніх знань, здобутих у молодості”.

Формальна освіта охоплює всю сукупність початкової, середньої, професійної та вищої освіти, а також і усі види “освіти”, що поєднуються.

Наведемо приклади моделей формальної освіти окремих країн Європейського Союзу.

Сучасна структура моделі формальної освіти Угорщини складається із таких компонентів: дошкільна освіта – заклади дошкільної освіти; загально-середня школа, яка включає в себе різні рівні і типи навчальних закладів (звичайні школи, ліцеї, гімназії); професійна школа; професійно-технічна школа; середня професійна школа; гімназія (граматична школа); коледж-бакалаврат; університет-магістрат; додаткова; наукова.

Як бачимо, складові формальної освіти Угорщини містять у собі функції звичайної системи освіти, а також специфічні функції інших видів і форм освітньої діяльності, що лежать на периферії системи або взагалі за її межами.

Сьогодні структура моделі формальної освіти Румунії виглядає так: дошкільний заклад; початкова школа; початкова середня школа; професійна школа; технічна гімназія; гуманітарна гімназія; педагогічна гімназія; післясередня освіта і короткотривала університетська освіта; довготривала університетська освіта; аспірантура.

Свій шлях розвитку формальної освіти обрали країни Балтії (Естонія, Литва, Латвія). В усіх трьох балтійських країнах простежується тенденція до вироблення уніфікованої моделі

неперервної освіти, на що вказує декларація про співпрацю в цих країнах, підписана міністрами освіти балтійських країн 25 жовтня 1994 року. Основна стратегічна мета освіти згідно з цією декларацією полягає у забезпеченні кожному індивіду оптимальних умов для адаптації на ринку праці.

Становлення і розвиток структури моделі формальної освіти Естонії відбувалося у загальному контексті східноєвропейських освітніх реформ, тому вона має багато спільного з цими країнами і на сьогодні її структура виглядає так: дитячі садки – дошкільна освіта; основні школи – неосновна середня освіта – 1-6 клас; основна середня освіта – 7-9 клас; поглиблена середня загальна освіта – 10-12 клас; професійна освіта; після-середня технічна освіта; ступінь бакалавра; ступінь доктора; ступінь магістра.

У сучасній Латвії функціонує така структура моделі формальної освіти: дошкільна освіта; базова школа; загальна середня; базова професійна; професійна школа; професійна післясередня; середня спеціальна школа; університет; докторантура.

Основна суть моделі неперервної освіти у Литовській республіці полягає в забезпеченні відповідних умов для роботи людини у ринкових умовах.

Освіта в сучасній Польщі розглядається як інвестиція, що в майбутньому впливає на рівень життя людини і професійну кар'єру. Сьогодні в Польщі поняття “система навчання” замінено поняттям “система освіти”, що за своїм значенням набагато ширше. Нині сучасну структуру моделі формальної освіти Польщі становлять: підготовка до школи; 1-3 класи; 4-6 класи; початкова школа; гімназія – 3 роки; після цього іспит щодо визначення критеріїв компетентності; школа професійного навчання – 2 роки. Після завершення цієї школи можлива робота за професією або продовження навчання у: професійному ліцеї – 3 роки; у додатковому ліцеї – 3 роки. Після навчання у ліцеї можлива робота за професією або подальше навчання у ВНЗ; навчання ліценціатів (6-8 семестрів); додаткове навчання

(6-8 семестрів); навчання у внз для одержання диплома магістра (3-4 семестри); навчання у внз для одержання диплома магістра (10 семестрів після закінчення ліцею); аспірантура – 4 роки.

Структура моделі формальної освіти Чеської Республіки має такий вигляд: дошкільна освіта; перший рівень; базова школа; другий рівень; середні професійні школи; інтегровані середні школи; середні технічні школи; середні загальні школи; університети; докторантура.

Словенська структура моделі формальної освіти багато в чому подібна до структур інших країн Європейського Союзу, зокрема, країн Східної Європи. Вона об'єднує такі види, як: дошкільна освіта (для дітей у віці до 7 років); початкова школа (термін навчання 8 років для дітей віком від 7 до 15 років, загальноосвітня восьмирічна початкова школа введена ще за часів Югославії за рішенням федерального уряду в 1958 р.); середня освіта (для осіб у віці від 15 до 19-20 років), до якої належать середня класична школа або гімназія (із чотирирічним терміном навчання), коледжі, професійно-технічні навчальні заклади різних рівнів (в основному з чотирирічним, а з недавніх пір – п'ятирічним терміном навчання); вища освіта для осіб у віці від 19-20 до 24-25 років: інститути або університети, де термін навчання чотири, п'ять років, а також аспірантура та навчання дорослого населення.

Оновлення системи освіти Болгарії відбувалося також під час переходу держави від надмірно централізованої до ринкової економіки у загальному контексті освітніх перетворень у східноєвропейських країнах.

Сьогодні в Болгарії існують три основні рівні освіти: основна середня освіта; повна середня освіта; вища освіта.

Крім того, функціонують два рівні програм у секторі вищої/післясередньої освіти. Структура моделі формальної освіти Болгарії охоплює: дошкільну освіту; початкову школу; загальну середню; професійну школу; середню професійну; післясередню; середню технічну; коледж; університет; аспірантуру.

Порівнюючи процес диверсифікації та трансформації старої системи освіти країн Європейського Союзу, зокрема, Східної Європи, Т.М.Десятов робить висновок, що оптимальні моделі неперервної освіти цих країн характеризуються: раціональним використанням наявних ресурсів; доступністю освіти для кожного, хто навчається; фінансовими принципами, які дають змогу залучати додаткові ресурси; прозорістю розміщення ресурсів у межах освітньої системи; відповідністю освіти тенденціям розвитку суспільства; відповідністю освіти поточній демографічній ситуації; відповідністю загальноприйнятим світовим стандартам та сумісністю із освітніми системами інших країн.

Оптимальна система освіти у кінцевому підсумку повинна сприяти: збалансованому економічному розвитку країни; розвитку культурного середовища у кожному регіоні та країні в цілому.

Незважаючи на подібні в більшості своїй проблеми і стратегічні напрями їх розв'язання, кожна країна прямує своїм шляхом реформування освіти.

2.2. ОBOB'ЯЗKOBA TA CEPEDHЯ OCBITА

Експерти з освіти Іспанського відділу EURYDICE (Mercedes Muñoz-Repiso, F.Javier Murillo, Javier M.Valle та Raquel García) й експерти Європейського відділу EURYDICE, аналізуючи за ініціативи Європейської комісії (DG XXII: Education, Training and Youth) матеріали офіційних даних про реформи структури обов'язкової освіти у країнах Європейського Союзу за 1984–1994 рр., виокремлюють у порівняльному плані чотири основних характерологічних параметри: визначення понять “обов'язкова освіта” й “обов'язковий термін перебування в школі” з позицій їх семантико-змістової близькості й видів офіційної інституціоналізації; встановлення хронологічних

меж, власне, тривалості обов'язкової освіти; стратифікація моделей закладів обов'язкової освіти чи типів їх структури; атестація завершення обов'язкової освіти.

Серед зазначених вище чотирьох характерологічних параметрів трансформації структур обов'язкової освіти в різних державних ареалах Європейського Союзу надзвичайно вагомим – з позицій демократичного поступу Європи – видаються перші три параметри.

У зв'язку із першим характерологічним параметром звертається увага на те, що в більшості країн ЄС (крім Королівства Данія, Австрійської Республіки, Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії, частково Королівства Бельгія) батьки не зобов'язані віддавати дітей до школи тоді, коли вони самостійно “забезпечують їх освітою”. До того ж у Королівстві Бельгія, Федеративній Республіці Німеччини та у Королівстві Нідерландів, де “обов'язковий шкільний вік” сягає 18 років, навчання на старшому етапі (від 16 до 18 років) може проходити за вечірньою формою. Щодо свободи вибору батьками типу школи – загальнодоступної державної чи приватної, то в різних регіонах Європейського Союзу ситуація неоднакова. Так за обставин переповнення школи учнями в Англії та Уельсі передусім враховується – як специфічний критерій – територіальна близькість школи до місця проживання учня. Домінантним є географічний критерій для розподілу шкільних місць у Шотландії. В Королівстві Іспанія та у Королівстві Нідерландів, де серед шкіл значним є приватний сектор з державною підтримкою, вибір школи залежить від дотримання учнями вимог вступних критеріїв (*admission criteria*).

Щодо другого характерологічного параметру, в більшості країн Європейського Союзу відзначається соціально, економічно й духовно вмотивована тенденція до зростання тривалості обов'язкової освіти в різних часових вимірах від восьми (Італійська Республіка) й дев'яти років (Федеративної Республіки Німеччини, Грецька Республіка, Ірландська Республіка, Австрійська Республіка, Португальська Республіка, Фінлянд-

ська Республіка, Королівство Швеція) до десяти (Королівство Іспанія, Французька Республіка) й одинадцяти років (Велике Герцогство Люксембург, Англія, Уельс і Шотландія) та понад одинадцять років (Королівство Бельгія, Федеративна Республіка Німеччини, Королівство Нідерландів й Північна Ірландія). У цілому за 1984–1994 рр. майже в половині країн ЄС терміни обов'язкової освіти зросли на один, два і навіть на три роки, доводячи граничний середній вік учнів до п'ятнадцяти, шістнадцяти або вісімнадцяти років.

Обов'язкове навчання (обов'язкова освіта) у країнах Європейського Союзу починається переважно з шести років, водночас у деяких регіонах ЄС спостерігається два типи інших державних нормативів початку обов'язкового навчання, зокрема: 1) початок обов'язкового навчання з більш раннього віку: з п'яти років (Королівство Нідерландів) і навіть з чотирьох років (Велике Герцогство Люксембург, Північна Ірландія); 2) початок обов'язкового навчання з більш пізнього віку: офіційно з семи років – практично – з восьми років (Фінляндська Республіка, Королівство Швеція).

За третім характерологічним параметром структурний простір обов'язкового навчання періоду 1984–1994 рр. у країнах Європейського Союзу поділяється на шість серій модельних типів у двох класифікаційних версіях: диференціація моделей структур обов'язкової освіти на певні ступені чи цикли; стратифікація моделей структур обов'язкової освіти на більш або менш диференційовані рівні середньої освіти.

З позицій алгоритму першої класифікаційної версії, виокремлюються такі три типи структурних моделей за ступенями чи циклами обов'язкової освіти у країнах Європейського Союзу, як: обов'язкове загальне навчання без його офіційного на державному й регіональному рівнях розмежування на початкову і середню освіту – в Королівстві Данія, Фінляндській Республіці, Королівстві Швеція, в Португальській Республіці (з 1986 р.) та в Королівстві Іспанія (до 1990 р.); поділ обов'язкового загального навчання на два окремих цикли:

початкову освіту і середню освіту, звичайно, у двох різних типах навчальних закладів – у тих регіонах, де діти навчаються в початковій школі до 12 років, крім Французької Республіки, Італійської Республіки і частково Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії (без Шотландії), де діти переходять до середньої школи у віці 11 років, і де середня освіта починається з 10 років, крім більшості Земель (Länder) Федеративної Республіки Німеччини та крім Австрійської Республіки; виокремлення з 1994 р. у Великому Герцогстві Люксембург в обов'язковому одинадцятирічному стаціонарному навчанні специфічного циклу – дошкільної освіти (для всіх дітей віком з чотирьох до шести років), що передує початковій школі, яку зобов'язані відвідувати всі діти віком від шести до п'ятнадцяти років (як мінімум); в кінці шостого року початкової школи учні починають навчатися за різними напрямками.

За алгоритмом другої класифікаційної версії – рівнями диференціації обов'язкової середньої освіти – у країнах Європейського Союзу виділяються також три структурних модулі: найпоширенішим, характерним для більшості країн Європейського Союзу є навчання в обов'язковій середній школі на базі загальної програми; варіативність (у Федеративній Республіці Німеччини, Великому Герцогстві Люксембург та в Австрійській Республіці) навчальних напрямів у системі середньої освіти, один з яких учні обирають у віці від десяти до дванадцяти років перед завершенням навчання в початковій школі; вибір (у Французькій Республіці) майбутньої професійної орієнтації на старшому ступені середньої освіти – за один рік до завершення обов'язкового навчання; відміна у Фінляндській Республіці селективної за своєю сутністю недемократичної норми розподілу учнів на останньому етапі навчання (три роки) на різні освітні рівні й напрями.

Трансформації в структурі обов'язкової освіти у цьому напрямі у країнах Європейського Союзу характеризується переважно такими п'ятьма тенденціями, як: відміна системи випускних екзаменів по закінченні навчання в початковій

школі більшості країн, крім Великого Герцогства Люксембург, де такі екзамени залишалися тривалий час у значно менш селективному вигляді – як екзамени для вступу до середньої школи після шести років навчання за а core curriculum у початковій школі; скасування випускних екзаменів по закінченні обов'язкової середньої освіти майже в усіх країнах Європейського Союзу, крім Ірландської Республіки, Королівства Швеція та Сполученого Королівства Великої Британії й Північної Ірландії; функціонування в більшості країн Європейського Союзу сертифіката єдиного зразка як нормативного документа про завершення обов'язкового шкільного навчання; реформування в багатьох країнах Європейського Союзу, зокрема, в Королівстві Іспанія, в Ірландській Республіці та у Сполученому Королівстві Великої Британії й Північної Ірландії, правових норм існуючих систем екзаменування, оцінювання та атестації при завершенні обов'язкової освіти у напрямі недопущення будь-якої дискримінації учнів, що могло б у подальшому негативно позначитися на їх майбутньому загальноосвітньому й професійному становленні й самоствердженні як рівноправних членів демократичного суспільства; так в Королівстві Іспанія з 1990 р. вводиться як документ про завершення обов'язкової освіти атестат єдиного зразка без складання випускних екзаменів, в Англії та Уельсі з 1998 р. вводиться Загальний сертифікат про середню освіту, в Шотландії з 80-х років реформується попередня система Стандартів оцінювання "O Grade" і встановлюється єдина екзаменаційна система Стандартів оцінювання; зорієнтування, насамперед, у країнах із різноманітною структурою обов'язкової середньої освіти, принципів і практики визначення різних комплексів кваліфікаційних дисциплін в атестатах про завершення цього періоду шкільного навчання у напрямі їх відповідності до спеціалізацій різних закладів вищої освіти.

Для шкільних систем більшості країн Західної Європи до 60-70-х років ХХ ст. характерною є – після завершення учнями

у віці 10-12 років елементарного циклу навчання – організація структури обов'язкової освіти за селективною моделлю переважно у трьох версіях – трьох типах шкіл.

Найбільш престижний тип – повна середня школа (граматичні школи – у Великій Британії, ліцеї – у Франції, Італії, Іспанії, гімназії – у ФРН, скандинавських країнах, деяких кантонах Швейцарії). Тут був найбільш високий теоретичний рівень освіти, а основна мета – підготовка до навчання у вищій школі.

Інший тип – сучасні школи у Великій Британії, реальні школи у ФРН – займав якесь серединне становище між початковою і середньою школою. Теоретичний рівень навчального матеріалу тут був нижчим від старших класів ліцеїв або гімназій, найбільший акцент робився на прикладні знання.

Нарешті, третій тип – практична освіта. У різних країнах називався по-різному, але фактично це були старші класи початкової школи, де учні перебували до завершення терміну обов'язкового навчання. Для них відкривався шлях лише до системи професійного учнівства або безпосередньо на некваліфіковану роботу в промисловості, сільському господарстві, сфері обслуговування.

Уряди європейських країн не тільки приділяють значну увагу процесам, що відбуваються в системах освіти, але й мають значну зацікавленість у тих напрямках, які обере освіта у своєму подальшому розвитку, та яких громадян вона має на меті виховувати. Існує багато причин, що спонукають країни проводити реформи в системах освіти, які є невід'ємною частиною змін та розвитку світу в цілому: перш за все, це економічна мотивація, необхідність уникнути ситуації залишитися “за бортом технологічного прогресу”. Попри все освіта має велике значення не тільки для розвитку особистості або індивіда, а і для всього суспільства в цілому; по-друге, існує гуманістична мотивація, намагання гарантувати різним верствам населення отримати якісну освіту; існують також причини чисто політичного характеру, які ставлять перед своїми урядами завдання зробити законні зусилля, задовольняючи вимоги свого електорату, проводити удосконалення суспільства.

Порівняльний аналіз, здійснений І.Д.Малицькою, показав, що різні країни по-різному визначають пріоритети в цілях освіти. Так в Бельгії, Греції більше уваги приділяється безкоштовній освіті та рівноправності в отриманні освіти для всіх верств населення; в Іспанії – захисту прав на отримання освіти та демократизації системи освіти; у Франції створена концепція освіти, яка розглядає освіту як надання послуг населенню країни.

Одна з основних цілей – це забезпечення всього населення країни обов'язковою базовою освітою. Саме визначення “базова освіта” має різноманітне тлумачення залежно від традицій країни, часу, конкретної освітянської політики.

З одного боку, спостерігається тенденція щодо продовження обов'язкової освіти, з іншого, – це розширення навчальних програм (Бельгія, Німеччина, Іспанія, Ірландія, Люксембург, Австрія та ін.).

В деяких країнах обов'язкова освіта цілеспрямована на забезпечення всіх учнів базовою освітою, яка включає базові, основні та збалансовані навчальні програми (Бельгія, Греція, Ірландія, Англія і Уельс, Норвегія). Для більшості країн це означає оволодіння базовими навичками, уміннями та методами праці (Бельгія, Данія, Іспанія та Франція).

У всіх системах освіти основною метою обов'язкової освіти залишається підготовка дітей до дорослого життя та праці, відпочинку, створення сім'ї та суспільства. Але на практиці найчастіше за все ця ціль обмежується тільки підготовкою до праці.

Деякі країни (Франція та Шотландія) сформулювали дуже конкретно серед своїх цілей здібність до адаптації у майбутньому суспільстві. Фламандська община у Бельгії, так само як і Іспанія, Ірландія визначають серед своїх основних цілей підготовку до праці (робочого життя) або інтеграції в світ економічних відносин, Англія та Уельс – загальну підготовку до навчання, відповідальності та визначення можливостей дорослого життя. Багато країн наголошують на участі школярів

у житті суспільства, відокремлюючи та пропагуючи громадянське виховання. Майже всі європейські країни визначають ціль, спрямовану на набуття учнями мотивації щодо продовження навчання та їх підготовки до світу, що змінюється. Деякі країни чітко формулюють цілі в освіті, які стосуються змін або перспектив її подальшого розвитку. Бельгія, Франція найбільш чітко визначились як у терміні „навчати вчитись” та в гнучкості щодо змін у визначенні цілей, так і у визначенні того, що пріоритетом в освітянській політиці є досягнення найбільш високого відсотка залучення учнів до навчання після отримання ними обов’язкової середньої освіти. У Данії цей напрям доповнюється визначенням цілі, яка спрямована на підтримку в учнів бажання навчатись та розвивати в собі творчі здібності та почуття ініціативи. У Португалії однією з основних цілей є стимулювання в учнів почуття необхідності продовжити отримання сучасних знань. В Англії та Уельсі при формулюванні цілей освіти та підготовки особлива увага надається отриманню повної обов’язкової освіти для продовження навчання упродовж життя. У Фінляндії наголошується на формуванні творчого підходу до навчання. Проблема розробки змісту освіти та її стандартів, а також „мінімального змісту освіти та її стандартів”, а також „мінімального ядра” базових навчальних програм є дуже важливою при порівняльному аналізі наслідків реформування європейської освіти. Навчальна програма повинна надавати можливість учням набувати „базові навички”, але проблема полягає в тому, як визначити, які базові навички є суттєвими для позитивного розвитку молоді у складному сучасному суспільстві. Окрім традиційно узгоджених базових навичок сьогодні існує велика кількість причин, які сприяють розширенню поняття базові навички. Вже не досить навчати тільки читати, писати та рахувати; до цього треба додати ще знання з нових форм спілкування та доступ до інформації, знання іноземних мов і т.д. Постійно зростаючий розвиток знань робить суттєвим для школи забезпечення учнів основою (базою) для їх подальшого самостійного

навчання. Неможливо навчати “всьому” у світі, тоді коли розвиток знань та інформації розвивається по експоненті. Більш того, світ зростаючої конкуренції об’єднує в собі велику гнучкість, необхідну людям, які здатні на виконання різних типів роботи та мають більшу здатність до адаптації.

Структура обов’язкової освіти у різних країнах достатньо різноманітна, але в більшості з них (за невеликим винятком, як в Іспанії та Португалії) вона не підпадала під якісь особливі зміни як це було у 1960-х. У більшості випадків реформування вплинуло на збільшення межі тривалості обов’язкової освіти або на зміни в структурі та змісті навчальних програм в напрямі їх модифікації та в розподілі на цикли.

Порівняльний аналіз, проведений І.Д.Малицькою, виявив два дуже контрастних явища: уніфікацію навчальних програм в одних країнах та часткову диверсифікацію загальних навчальних програм в інших. Взагалі спостерігається тенденція щодо спроби знаходження балансу між загальними навчальними програмами (державними) та диверсифікацією навчальних програм або заміною коротких, чітко обмежених часом програм, скажімо, як шкільний рік, іншими більш широкими та гнучкими (цикли або стадії).

Між структурами систем освіти європейських країн існують значні відмінності. Це, звичайно, спричинено різними культурами, традиціями та історіями розвитку країн. Однак, не зважаючи на те, що зараз основним напрямом розвитку освіти є її гармонізація, деякі країни проводять структурні реформи, які ведуть до негативного результату. Найбільш розповсюджена структура обов’язкової освіти до якої прийшли майже всі країни – це два ступені навчального процесу: початковий та перший рівень середньої освіти. Загальною тенденцією цих рівнів є досягнення балансу між загальною, базовою освітою та різноманітністю навчання. Але існує група країн, де дотримуються обраної єдиної структури обов’язкової освіти, яка завершується вищим рівнем середньої освіти.

Структури обов’язкового навчання у країнах Європи та-

кож значно відрізняються. Наприклад, у Данії, Фінляндії, Швеції та Норвегії (де структура школи залишається без змін) та у Португалії (яка представила у 1986 році свій *Ensino Basico*) – обов'язкова освіта існує без якогось розподілу між початковою та середньою. В Іспанії, яка мала подібну структуру, цю систему відмінили у 1990 році. В інших країнах обов'язкова освіта розділена на два відокремлені ступені, початковий та середній. У цих випадках діти отримують початкову освіту поки їм не виповниться 12 років, окрім Франції, Італії і частково Об'єднаного Королівства (виключаючи Шотландію), де учні переходять до середньої освіти у віці 11 років, та більшості земель Німеччини та Австрії, де середня освіта починається для дітей віком 10 років. Таким чином, різноманітність реформ та їх відмінності одна від одної залежать від напряму та цілей, а також стартових позицій, з яких вони починаються у різних країнах. Більшість країн задовольняє існуюча початкова освіта, що не можна сказати про середню освіту, яка потребує практично в усіх країнах як структурних, так і змістовних змін. Реформи, що проведені в європейських системах освіти, мало торкнулися самих структур систем освіти, практично у всіх країнах вони стосувалися продовження навчання у школі (продовження середньої освіти) або змін у ступенях середньої освіти. Більш ніж половина всіх європейських країн продовжили термін навчання в обов'язковій середній школі, довівши вік випускників до 15-16 років або знизивши вік початківців до 5-6, а інде до 4 років. У Данії та Фінляндії упродовж багатьох років учні, які одержали обов'язкову освіту, мають додатковий 10-ий рік навчання для одержання базової освіти. Обов'язкова освіта, як правило, починається з 6 років, але деякі країни надають можливість розпочати її з 5 років (Нідерланди) і навіть з 4-х років (Люксембург та Північна Ірландія). У Нордичних країнах офіційно затверджено найпізніший вік для одержання обов'язкової освіти. Однак, у Фінляндії та Швеції хоча початок обов'язкової освіти і затверджено з 7 років, практика показує, що вступ до школи, як правило, починається на 1 рік раніше.

Незважаючи на тенденцію до збільшення шкільного періоду, проблема збільшення тривалості обов'язкового навчання у школі залишається дискусійною. Труднощі з впровадження подовження тривалості освіти при оптимальних умовах для учнів, які іноді дуже слабо мотивовані, поновлюють дискусії з визначення моделі обов'язкового навчання, яке може бути досить різним та повинно задовольняти усі визначені вікові групи так, щоб це відповідало їх різноманітним умовам та здібностям.

Упродовж всієї історії початкова освіта зберегла своє призначення досить чітко та прозоро, яке полягає в тому, що учні повинні наприкінці початкової освіти оволодіти базовими навичками, навчитися читати, писати та вивчити елементарну математику. За останні роки значно змінилися методи навчання у початковій школі. Сучасний концептуальний підхід розвитку у напрямі індивідуалізації спрямував початкову освіту на розвиток особистості, включаючи такі аспекти як емоційний, соціальний та естетичний.

Середню освіту можна розглядати не тільки як загальну систему освіти, яку повинно отримати все населення, але й як рівень навчання, що веде до створення соціальної еліти, захожуючи учнів до здобуття вищої освіти. Саме цей важливий факт говорить про необхідність суттєвих змін у перспективах розвитку середньої освіти, яка повинна не тільки надавати учням можливість здобути вищу освіту, але й надати загальну освіту всім верствам населення. Для вирішення цієї проблеми кожна країна шукає свої шляхи та методи, які були б притаманні саме для неї. Такий процес проходить, беручи до уваги потреби учнів з різними здібностями, при цьому не занижуючи стандарти середньої освіти; зміцнення зв'язку між початковим та нижнім рівнем середньої освіти та нижнім рівнем середньої освіти і освітою після закінчення обов'язкової; включення до навчальних планів та програм на цьому рівні наукових та соціальних здобутків, не забуваючи при цьому про те, що освіта повинна бути для всіх. На цей час середня осві-

та намагається знайти своє місце в обов'язковій освіті: бути об'єднаною або існувати окремо від початкової; розподілитися на два напрями або існувати як одне ціле; розподілитися на ступені, цикли тощо. Середня освіта без сумніву зараз є найбільш проблематичним та суперечливим питанням для всіх систем освіти всіх європейських країн, тому що саме вона виховує та навчає учнів, які досягли найбільш важливого та важкого перехідного віку і саме наприкінці навчання на цій стадії учні визначають своє подальше життя (продовжити навчання або йти працювати). За останній час спостерігається тенденція щодо суттєвих змін в оцінюванні по закінченні різних ступенів обов'язкової освіти. Так в більшості європейських країн були відмінені випускні іспити наприкінці початкової школи (окрім Люксембургу, де їх замінили тести). З 1997\98 шкільного року вступні іспити з вступу до середньої школи також відмінені та замість їх введено тестування. Більшість європейських країн підтримує напрям щодо відміни іспитів наприкінці обов'язкової середньої освіти (окрім Ірландії, Швеції, Об'єднаного Королівства та Норвегії) та отримання єдиного сертифікату з метою уникнення можливої дискримінації, яка у такий ранній вік може вплинути на академічне та професійне майбутнє молодих людей. В Іспанії з часу реформи 1990-го року наприкінці обов'язкової освіти присуджується єдиний сертифікат без випускних іспитів, це замінило попередню систему, завдяки якій учні отримували різні сертифікати, з якими або без яких вони успішно закінчували етап обов'язкової освіти. В Ірландії у червні 1992 року проведено першу сесію Junior Certificate examinations для того, щоб оцінити рівень учнів наприкінці обов'язкової освіти. У Об'єднаному Королівстві (Англія та Уельс) дуальна система громадських іспитів для учнів наприкінці обов'язкової освіти з 1988 року була замінена Загальним сертифікатом середньої освіти. У таких країнах як Німеччина, Греція, Франція, Італія, Австрія, Фінляндія, Об'єднане Королівство були впроваджені реформи з навчальних програм як наслідок нового мислення, відповідно методам

організації обов'язкової освіти. (З кінця 1995 року у Данії існує новий напрям в навчальних програмах folkeskole). У Швеції у 1995 році був відмінений розподіл grundskola (обов'язкова школа) на три рівні. Замість цього була впроваджена нова навчальна програма з визначеною загальною кількістю годин на всі дев'ять років навчання у grundskola (6.665 годин). Нові навчальні програми наголошують на отриманні знань, норм та цінностей. У Німеччині були розроблені навчальні програми для шкіл з професійної підготовки (з початку 1980-х років). Після установчої конференції Міністерства освіти та культури були надані рекомендації, що стали основою для різних змін у навчальних програмах обов'язкової освіти. У Греції в 1985 році був схвалений базовий закон, який впливає на початкову та середню освіту та наголошує на необхідності удосконалення навчальних програм. Франція у 1985 році затвердила нові навчальні програми для початкових шкіл та нижнього рівня середніх шкіл (colleges) та у 1992 році впровадила у життя оновлений план для ліцеїв (вищий рівень середньої освіти), перший рік навчання у яких – це частина обов'язкової освіти. Більш того, організація початкової освіти за стадіями, що була впроваджена у 1992 році у початковій освіті, також підказала необхідність переоцінки навчальних програм. В Італії у 1985 році були схвалені нові навчальні програми для початкової школи. У Фінляндії навчальні програми були переглянуті згідно із законом 1983 року та у 1985 році їм був наданий новий напрям. Результатом реформ була відміна диференційованих навчальних програм для дітей різних рівнів розвитку на вищій стадії peruskoulu/grundskola. В Сполученому Королівстві Велика Британія Законом 1988 року про реформи в освіті були введені Національні навчальні програми, у Північній Ірландії були розроблені та введені нові навчальні програми відомі як „План розвитку 5-14” для школярів віком 5-14 років. В організаційному плані реформи у навчальних програмах спрямовані більш на структурування згідно з отриманою кількістю знань, ніж на конкретні предмети.

Аналізуючи структуру та кількісні характеристики освітніх систем країн Європейського Союзу, Г.Г. Поберезська зазначає, що у Великобританії, Італії, Німеччині і Франції, після народження діти певний час перебувають у родинах, але пізніше обов'язково вступають до так званої “формальної” (офіційної, визнаної компетентними органами і всією громадськістю) системи виховання і навчання. У Франції всі діти найдовше перебувають у дитячих садках (“материнських школах”) під доглядом кваліфікованих працівників, які отримують своє робоче місце, як правило, конкурсним шляхом. Умови сприятливі, а тому батьки легко залишають у дитсадках своїх дітей. Вікова група 3-6 років практично на 100% охоплена материнськими школами, які є об'єктом уваги всієї місцевої громади. Довготривале перебування дітей у материнських школах дає позитивні результати – незалежно від рівня прибутків батьків, їхні діти добре готуються до навчання у початковій школі Франції.

Менш тривала та інтенсивна дошкільна підготовка в Італії – частина батьків віддає перевагу родинному вихованню, тим більше, що в Італії практично не буває випадків того, щоб у неповних сім'ях батько чи мати не проводили з власною дитиною кілька годин щотижня.

Своєрідний варіант організації навчання дітей у системі формальної освіти обрала Великобританія – там дошкільна підготовка внесена до програми початкової школи (навчання розпочинається з чотирьох років). Очевидно, це значно спрощує завдання початкової школи.

У Німеччині, де з'явилися перші у світі дитячі садки (наша їх назва – текстуальний переклад німецького “Kindergarten”), дошкільна підготовка не така цілеспрямована, як у Франції.

Порівняно висока подібність цілей, змісту й організації навчання дітей спостерігається у вказаних країнах лише для початкової школи – перших років навчання (рівень 1 згідно з МСКО-97). Надалі відмінності зростають для кожного нового щабля освіти.

До віку 14-15 років уніфікована програма навчання ви-

користується у Великобританії, Італії і Франції. Цей варіант прихильники конвенцій про права людини і захист дітей вважають найбільш гуманним і соціально-справедливим. У закладах, які загалом подібні до нашої початкової та основної школи, особливу увагу звертають на найбільш здібних учнів і формують національну базу даних про них, піклуючись про те, щоб з тих чи інших причин вони не були у подальшому позбавлені підтримки чи взагалі виштовхнуті з системи освіти.

Виняток з правила уніфікації перших 7-10 років навчання становить Німеччина, де профілізація розпочинається з основної школи (рівень 2 в МСКО-97). Це відбувається ще до початку підліткової стадії трансформації внутрішніх структур дитячого мозку, яка триває у період від 11 до 14 років і призводить до формування тих побудов, з якими пізніше людина проведе найбільш активний період першої половини свого життя (13-45 років).

Проте подібний поділ дітей на кілька потоків “за здібностями” до виконання програми основної школи вважається передчасним і є об’єктом критики частини німецьких науковців і представників більшості країн Європейського Союзу, де профілізація віднесена на вік 14-15 років, коли здібності більш виразні і спеціалізовані.

Якщо неупереджено підійти до діяльності старшої середньої школи у чотирьох країнах-ініціаторах Болонського процесу, то можна зробити такі висновки: 1. У Великобританії ідея піклування про здібних втілюється у життя найбільш послідовно, що помітно у структурі навчання вікової групи 14-16 років. Крім того, у цій країні відсутня державна система базової і середньої професійної освіти. Наслідок – кількарічна профільна підготовка з поглибленим вивченням дуже малої групи найбільш важливих предметів за профілем майбутньої вищої освіти, яка охоплює переважну більшість старшокласників країни. Відмінні оцінки з нормативних предметів під час заключних шкільних іспитів дають доступ майже у всі ВНЗ. Чотири роки такого “державного репетиторства” дають змогу

надати майбутнім студентам основи фахових знань та опанувати чималу частину того, що українські студенти вивчають на 1–3 семестрах закладів університетського рівня. Для даного дослідження важливий той факт, що саме у Великобританії найбільш тривала і цілеспрямована підготовка до початку вищої освіти, а тому бакалаврські програми молоді британці дуже часто виконують усього за три роки, досягаючи рівня диплома “з відзнакою”. Британці віком 14–17 років не отримують фах у системі професійної підготовки. Після закінчення визначеного законом терміну перебування в системі середньої освіти менш здібна до засвоєння класично-академічних дисциплін молодь скеровується у складну і різноманітну мережу курсів, лекторіїв і закладів “подальшого” (післясереднього) навчання, яка фінансується не як освіта, а як “програми боротьби з безробіттям”.

2. Подібна ситуація існує у Франції, де різноманітні ліцеї відіграють велику роль у підготовці старшокласників до продовження навчання у вищій школі. Вони поділяються на три великі групи (загальні, технічні і професійні) і кожна успішно готує молодь до здобуття того чи іншого варіанту вищої освіти.

Лише невеликий відсоток молоді віком 17–19 років потрапляє у систему учнівства і закладів базової професійної освіти, навчальні програми яких не дають змоги вступати до вищих шкіл університетського і нижчих рівнів. Уряд Франції щорічно збільшує фінансування програм підтримки освіти у “зонах з проблемами”, де багато іммігрантів з нижчим рівнем знань мови, сильніший вплив так званої “прихованої” програми впливу перебування у школах, яка істотно відрізняється від офіційної. Саме ці зони охоплюють більшість тієї молоді, що так і не отримує свідоцтво про середню освіту, яке з давніх часів має назву “бакалаврат” (на жаргоні учнів – “бак”).

Очевидно, “бакалаврат”, що поширений у франкомовних країнах і у країнах з аналогом французької системи освіти (Італії, Іспанії, Португалії та ін.), не слід плутати з дипломом вищої

освіти “бакалавр”, який учасники Болонського процесу мають присуджувати після 3–4 років навчання в університетах чи закладах аналогічного рівня.

3. В Італії була найбільша за кількістю років навчання (4–5 класів) і професіалізацією старша середня освіта. Наприкінці 1990-х років країна спробувала прискорено реформувати цей рівень освіти, скоротити термін на один рік і, що досить мало-ймовірно, доповнити академічну складову навчання ще й базовою професійною освітою.

На практиці італійці не виконали заплановані заходи у визначений терміни, а чергова зміна уряду може ще більше затримати інновації. Для аналізу важливий той факт, що Італія розпочинає перехід до загальної вищої освіти, у зв'язку з цим намагається максимально підвищити якість роботи ліцеїв та інтенсифікувати навчання в них. Заплановане скорочення навчання в ліцеях пов'язано з відмовою надавати у частині ліцеїв професії та орієнтації всіх випускників на подальший вступ до університетів.

4. Найбільш суперечлива ситуація з середньою освітою існує в Німеччині, яка послідовно обстоює правило – навчання у будь-яких державних закладах має бути безкоштовним і для громадян країни, і для іноземців. Інше правило – обов'язкове надання професії кожній молодій людині для створення передумов утримання нею родини без потреби використовувати кошти батьків чи інших осіб. Саме тому Німеччина має найбільш розбудовану, стару і досконалу систему професійно-технічної підготовки, яка включає практично всі види навчання – від дуже старої моделі учнівства (кількарічна підготовка на робочому місці) до подібних до наших технікумів професійно-технічних закладів з денним навчанням, частина якого відбувається на виробництві.

У Федеративній Республіці Німеччина була спроба запровадити загальноосвітній середній заклад універсального типу, який мав поєднати академічне навчання і професійну підготовку, але вона виявилася невдалою. Справді, існують плани

модернізації середньої освіти, але терміни втілення їх у життя залишаються відкритими. Набагато успішніше у Німеччині змінюється і удосконалюється вища освіта.

Отже, порівнявши системи середньої освіти Великобританії, Італії, Німеччини і Франції, Г.Г.Поберезська робить висновки про те, що в усіх країнах навчання триває не менше 12 років і його результатом є належна підготовка до вступу у вищу заклади освіти. Зрештою, кожна країна обрала власний варіант загальної і професійної освіти, а тому й деталі згаданої підготовки істотно різняться, як і типи атестатів та інших заключних освітніх кваліфікацій (документів – атестатів, сертифікатів, дипломів).

2.3. ВИЩА ТА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Структура світової вищої освіти видається надзвичайно різноманітною, однак домінують дві тенденції:

1. Унітарна або єдина система, коли вища освіта забезпечується університетами чи відповідними до них закладами. Такі заклади пропонують як загальні академічні ступені, так і професійно орієнтовані програми різної тривалості і рівня. В унітарній системі вищої освіти до її складу входять лише університети (частка інших внз становить незначний відсоток). Такою є освіта в Італії, Іспанії, Австрії, Фінляндії, Швеції. Деякі експерти виділяють в окрему групу країни з т. зв. “інтегрованими” університетами, до складу яких увійшли спеціалізовані середні і вищі навчальні заклади (Швеція та Іспанія) та країни, що належали до соціалістичного табору.

2. Бінарна або подвійна система з традиційним університетським сектором, що так чи інакше опирається на концепцію університету та на окремий неуніверситетський сектор вищої освіти, що має чітко окреслену структуру. Така система освіти притаманна більшості розвинених країн світу, де поряд з університетським сектором існують численні спеціалізовані

заклади, які приймають чималу частину молоді. З європейських країн бінарну систему вищої освіти мають Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Норвегія, Німеччина, Франція, Швейцарія та ряд інших.

Достатньо ефективною для світової вищої освіти є тенденція удосконалення і розширення “короткої і професіоналізованої” вищої освіти. Йдеться не про аналоги наших технікумів, а про інтенсивне навчання у справжньому ВНЗ (це, нерідко, – особливий підрозділ університетів), але упродовж малого проміжку часу, до трьох років. За умови доброї організації (прикладом є створені нещодавно “університетські інститути” у Франції) здобувається ґрунтовна освіта, як наслідок – випускники легко знаходять роботу.

Тенденції до всебічної (єдиної) університетської системи разом із розвитком сильного сектору вищої освіти неуніверситетського рівня сприяли ширшому тлумаченню поняття “університет”, що відрізняється від визначення, яке традиційно використовується щодо континентального європейського університету, – установа з інтенсивною співпрацею, узгодженістю між викладанням, навчанням та успіхами у ньому, де велика увага приділяється індивідуальному навчанням.

Ця тенденція чітко спостерігається сьогодні в основному в університетах тих країн, які встигли найглибше зануритися у процес створення інформаційного суспільства. Донедавна мало структуровані системи вищої освіти виконували достатньо обмежену кількість завдань щодо збереження й зміцнення державних структур країни, проведення наукових і технологічних досліджень з одночасною підготовкою науковців, а також забезпечення економіки фахівцями високої кваліфікації. У більшості країн світу ці завдання заклади вищої освіти виконували шляхом використання моно- (чи мало-) дисциплінарного навчання. Якщо вища освіта була загальною, то фахова підготовка переносилася на робочі місця (класичним прикладом є Японія).

Основні ж завдання щодо організації навчальних закладів

вищої освіти, які мають професійно орієнтовані програми навчання паралельно з університетським сектором, майже однакові у більшості країн: запропонувати професійно орієнтовані та економічно вигідні типи освіти для задоволення потреб ринку праці; забезпечити потреби зростаючої кількості вступників без істотного збільшення урядових витрат на вищу освіту; запропонувати передусім програми, орієнтовані на викладання, в яких частково використовуватимуться дослідження прикладного характеру; поновлення та покращення вже існуючої професійно орієнтованої освіти.

Разом зі зростаючою диверсифікацією структур вищої освіти відбувається паралельна диверсифікація ступенів і кваліфікацій, які видаються різними закладами освіти.

Існує традиційна диференціація між структурою „континентального європейського” ступеня з досить довгим академічно інтегрованим навчанням та структурою „англо-американського” університетського ступеня з коротшим за тривалістю навчанням на отримання першого ступеня та розмаїттям після бакалаврських студій, що частково базуються на модульній системі.

У деяких країнах типи ступенів коротшого циклу впроваджуються у національну структуру ступенів (наприклад, у Данії, Фінляндії, Італії і Португалії). В інших країнах така система впроваджується разом із традиційною ступеневою структурою (напр., у Німеччині та Нідерландах).

У неуніверситетському секторі також відбувається безперервна диверсифікація кваліфікацій. Аби відповідати вимогам ринку праці у певних професійних сферах, запроваджено велику кількість нових програм для здобуття ступеня бакалавра, розроблено низку після бакалаврських курсів. Вони можуть завершуватися отриманням національного ступеня чи ступенів із подвійною спеціалізацією. Заклади освіти неуніверситетського типу, які не мають права на магістерські програми, за власним бажанням можуть співпрацювати із зарубіжними установами, які таке право мають. Отже, у такий спосіб зазна-

чені заклади освіти отримують можливість пропонувати студентам міжнародні магістерські програми.

Заклади вищої освіти неуніверситетського сектору не пропонують докторські ступені, але це не означає, що кандидати на докторські програми з неуніверситетського сектору не можуть на них навчатися. У деяких країнах такі кандидати мають можливість отримати доступ до докторської (РЮ) програми в університеті одразу (напр., Норвегія і Нідерланди) або через т. зв. підготовчі курси (напр., Австрія і Німеччина). У Норвегії декілька навчальних закладів неуніверситетського сектору здобувають право проводити дослідницькі студії та надавати докторські ступені.

Зростаюча диверсифікація в цілому вважається позитивним явищем для систем вищої освіти як у середині кожної країни, так і в міжнародному контексті. Але зростаюча диверсифікація стикається з проблемами недостатньої прозорості структур кваліфікацій окремої країни і труднощами у взаємному визнанні кваліфікацій через велику кількість різних рівнів та варіацій змісту кваліфікацій. Вирішення цих проблем спонукає до пошуку інших інструментів, які сприятимуть розумінню отриманої інформації про кваліфікації.

Здійснюючи порівняльний аналіз систем вищої освіти Великобританії, Італії, Німеччини і Франції Г.Г.Поберезька доходить висновку про те, що є багато відмінностей в освітніх системах цих країн на рівні вищої освіти, хоч є спільне – для вступу до ВНЗ з класичними чи професіоналізованими програмами спочатку необхідно здобути середню освіту. Інколи, як у Франції, так складно успішно скласти випускні іспити, що уряди змушені винаходити обхідні шляхи прийому до університету тих дорослих осіб, які мають стаж роботи на певному робочому місці, але не отримали атестат про середню освіту.

За формою проведення набору студентів всі французькі університети можна розділити на 4 групи: університети з вільним набором; університети з “м’яким” відбором, коли набір відбувається за географічним розташуванням чи за роком

отримання диплома бакалавра; університети з “кількісним” відбором, коли вільний набір кількісно обмежений, студентами стають ті, хто подав заяву першими; університети з “якісним” відбором, коли набір здійснюється методом проведення іспиту чи конкурсу-досє.

На рівні вищої освіти найбільшою складністю відрізняється система дипломів у Франції – десятки документів з різноманітними назвами. Основний потік випускників ліцеїв без іспитів вступає до університетів Франції, програма яких поділяється на дві частини: першу – досить ліберальну за контролем і вимогами до студентів дворічну “загальну університетську освіту”, заключний диплом якої має лише академічну складову і є перепусткою не на ринок праці, а на подальше навчання; другу – профільне навчання, що є підготовкою до певної професії чи заняття.

Під час другої частини навчання в університетах, після завершення програми кожного наступного року студент отримує певний диплом: спочатку “лісанс”, який французи намагаються в рамках Болонського процесу прирівняти до британського “бакалавра”; після 4 років навчання – диплом “метріз” (подібний до “магістра”), пізніше – дипломи поглибленого навчання чи спеціалізованого навчання, які не нижчі за “магістра” і гарантують належну підготовку для виконання дисертації на здобуття наукового ступеня “доктора”, подібно до нашого “кандидата наук” чи британського “доктора філософії”.

Існують великі школи різних профілів, але всі призначені для підготовки державних службовців чи інших фахівців державного сектору економіки. Тому зараховані у них особи укладають контракт на 15 років роботи на визначеному місці, а впродовж навчання отримують стипендію, яка значно перевищує мінімальну зарплату у Франції.

Вищі школи – це специфічні вищі навчальні заклади, які проводять вимогливу політику і мають обмежений контингент учнів. Набір ведеться за суворими правилами вступу для всіх претендентів. Відбір є досить-таки привабливим, бо дає освіту

дуже високого ґатунку і гарантує роботу після отримання диплома, що посилює престиж вищих шкіл.

У сучасній Франції Вищі школи поділяються на 4 категорії: Вищі Нормальні (педагогічні) школи; Школи інженерів; Школи управління й комерції; інші Вищі школи.

Щоб вступити до Вищої школи, необхідно витримати серйозний конкурс, підготовка до якого здійснюється упродовж двох років у підготовчих класах, де програми й вимоги вищі, ніж на двох курсах університету, і які поділяються на 3 типи: природничо-наукові підготовчі класи; словесні та класи торгівлі й управління, що функціонують у ліцеях і рідше у самих школах.

У цій країні досить поширені “короткі професіоналізовані програми”. Приватні роботодавці створили для власних потреб велику мережу приватних ВНЗ, у яких навчаються їхні діти та інші особи, яких вони планують взяти на свою фірму чи підприємство. Ця мережа аналогічна “Спеціалізованим вищим школам”, і є другим (недержавним) сектором вищої освіти у Франції. У цій країні є ще й третій сектор – мережа релігійних закладів усіх рівнів, включаючи теологічні ВНЗ.

Ця трисекторна побудова варта уваги тому, що французи вирішили для кожної великої суспільної групи дозволити створити свій сектор вищої освіти. Найбільший – державний, який існує за рахунок бюджетних коштів (різноманітних платників податків), два менших – позабюджетні. Наслідком цього підходу є орієнтація відповідного сектору вищої освіти на специфічні потреби певної групи громадян.

Як відомо, інструмент, який довго вдосконалювали для виконання певних функцій, найчастіше ми вважаємо “якісним”. Тому вказана орієнтованість кожного з трьох секторів вищої освіти дає змогу забезпечити високу якість навчального процесу. Отже, Франція доволі успішно поєднує вільний доступ до вищої освіти та її цілком прийнятну якість.

Таким чином, історично у Франції склалася дуалістична система вищої освіти, що існує й сьогодні. Ця система вклю-

чає елітарні, престижні школи й університети. Університети стали центрами передачі культурної спадщини й наукових досліджень, у той час коли Вищі школи відіграють провідну роль у підготовці фахівців вищого класу. Елітні школи зі своїми високими конкурсами мирно співіснують з абсолютно вільним записом на більшість факультетів університетів.

Одночасно у Франції розвивається неуніверситетський сектор вищої освіти: трирічні чи чотирирічні Вищі професійні школи, чия популярність достатньо велика і складає конкуренцію університетам. Цьому сприяє менш тривалий, ніж в університеті, термін навчання й чітка професійна спрямованість підготовки, у результаті чого на випускників цих навчальних закладів збільшується попит із боку промислових та комерційних фірм. Щоб підняти свій академічний рівень спеціалізації, школи переймають університетські методи організації навчальної роботи, запрошують для читання лекцій кращих університетських професорів.

У системі вищої освіти Франції історично склалася певна ієрархія навчальних закладів, де найнижчим рівнем вважаються університети та їх відділення, що дають вищу освіту в галузі гуманітарних наук, мистецтві, природничих науках; більш престижними є технологічні інститути й інженерні школи; вищими за них є спеціалізовані навчальні заклади, що дають спеціальну підготовку в галузі управління, іноземних мов, політики, комунікації, фізичного виховання; але провідне місце обіймають Вищі школи (професійні недержавні чи державні Вищі школи), що мають суворі правила прийому й дають вищу професійну освіту та забезпечують високі шанси на ринку праці.

За секторами підготовки до професійної діяльності означені типи навчальних закладів майже не перетинаються між собою, навчання у них якісно відрізняється за тривалістю, цінністю диплома, професійною спрямованістю. Ранній вибір спеціальності й професійної кар'єри дозволяє навчальним закладам утримувати високі вимоги на різних етапах навчання.

Характерною особливістю вищої освіти Франції є її різноманітність. Поряд з університетським сектором існують Вищі школи та спеціалізовані вищі навчальні заклади (Університетські технологічні інститути, Університетські професійні інститути). З'ясовано, що провідне місце в структурі вищої освіти Франції посідають університети, навчання в яких поділяється на коротко-і довготермінове. Короткотермінові програми обирають 30% власників дипломів бакалавра, які після двох років навчання надають випускникам можливість розпочати професійну діяльність. Студентам, які навчалися за довготерміновими програмами, побудованими за циклами послідовного, рівневого навчання, наприкінці кожного циклу видається державний диплом.

В Італії, на відміну від Франції, майже 100% всієї вищої освіти надається в університетах. Подібна простота повторюється і в системі дипломів – їх усього чотири: “університетські дипломи” після коротких програм навчання зі стандартною тривалістю 2–3 роки; “диплом лауреа” (*Diploma di laurea*) — найбільш поширений “повний” диплом, для отримання якого необхідно навчатися після середньої школи (ліцею) 4–6 років. Тривалість навчання з переважної більшості фахів 4 роки, з інженерії, архітектури, стоматології – 5 років, з медицини – 6 років; третім є “диплом зі спеціалізації” – чи не єдиний зарубіжний диплом, назву якого можна перекласти як “диплом спеціаліста”. В усіх інших країнах назва українського диплома “спеціаліст” викликає нерозуміння. Програми італійської “спеціалізації” тривають 1-2 роки, їх створюють самі університети, а тому вони відрізняються у різних закладах; диплом “доктора з наукових досліджень” (*Dottorato di ricerca*), що є аналогом нашого кандидата наук чи доктора філософії (*Ph.D.*) і присуджується після 3-5 років наукових пошуків під керівництвом наукового керівника.

Порівняно просто з дипломами і у Великобританії – саме там домінують назви “бакалавр” і “магістр”. Найбільш поширений перший з них – його отримує переважна більшість сту-

дентів країни, які задовольняються подібним “undergraduate degree”. Тому система вищої освіти Великобританії є дуже привабливою для зарубіжних студентів: диплом бакалавра найчастіше вимагає усього 3-4 роки навчання, а для окремих фахів зі сфери обслуговування – 2 чи 2,5 роки. Лише ветеринарів і медиків готують довго – 5-6 років.

Диплом бакалавра має три ступені якості, які визначаються кількістю ґрунтовно вивчених та успішно складених дисциплін: Honours degree – 1 дисципліна, Joint Honours degree – 2, Combined Honours degree – 3 (чи більше) дисципліни. Кількісно переважають бакалаври з гуманітарних, економічних і суспільних наук – BA чи “Bachelor of Arts”. Серед інших – бакалаври з точних наук (BSc = Bachelor of Science), бакалаври-педагоги (BEd = Bachelor of Education), бакалаври з інженерії (BEng = Bachelor of Engineering), а також права (LLB = Bachelor of Law) і медицини (MB = Bachelor of Medicine). Менш престижним є поверхове навчання і отримання диплома „посереднього” (Ordinary Pass degree) бакалавра.

Диплом бакалавра дає право на подальше навчання. Важливо вказати, що це може бути не лише програма підготовки магістрів, але й аспірантура, якщо студент-бакалавр засвідчив здібності до проведення наукових досліджень і спроможний без витрат часу на магістерську програму підготувати докторську дисертацію. Більшість бакалаврів продовжують навчання на другому циклі для одержання вищої кваліфікації (postgraduate degree), яку називають „магістр”. Окрім вказаних вище профілів, велику увагу молоді привертає фах менеджера-магістра бізнесу та управління (MBA = Master of Business Administration). Магістри складають більшість аспірантів, які після захисту дисертації отримують звання „доктор філософії” (PhD = D.Ph = Doctor of Philosophy). Зрідка ця стрункість порушується – частина університетів присвоює дипломи бакалавра тільки після обох циклів навчання, а інколи замість “доктора філософії” аспірант отримує диплом „магістр філософії”.

Єдина кваліфікаційна шкала, за якої всі кваліфікації роз-

поділяються в межах п'яти рівнів: 1 – сертифікатний, 2 – проміжний, 3 – почесний або з відзнакою, 4 – магістерський, 5 – докторський (табл. 1, Додаток В)., підкреслює ще одну важливу характеристику англійської системи вищої освіти – її багатоступеневість, що відображує об'єктивну потребу сучасної економіки в підготовці спеціалістів різних рівнів.

Багатоступеневість англійської системи вищої освіти забезпечує її гнучкість, система максимально орієнтується на освітні потреби не тільки традиційних студентів, а й дорослих. Автономні цикли навчання, що дають право отримати відповідні офіційні кваліфікації, розглядаються при цьому як інтегральні складові системи вищої освіти в цілому та одночасно самостійні, завершені кваліфікації, що передбачають поетапне “зростання” і можливість чергувати навчальну та трудову діяльність у зручному для дорослого студента темпі.

Найскладніше модернізувати структуру вищої освіти у Німеччині, оскільки там ніколи не було дипломів бакалавра та магістра, а абсолютна тривалість навчання студентів для здобуття документа про повну вищу освіту більша від показників Великобританії майже вдвічі (у середньому – 6-7 років).

У Німеччині існує невелика кількість заключних документів, назва яких (“диплом” чи “магістр”) залежить від профілю підготовки та її тривалості. “Диплом” присуджують у результаті підготовки інженерів, економістів, фахівців із соціальних і природничих наук, які упродовж шести місяців готують і прилюдно захищають дипломну роботу; “магістр” – у галузі мистецтва і гуманітарних наук. У дипломі вказують головну спеціалізацію, наприклад, для інженерних спеціальностей пишуть „Diplom-Ingenieur”, для інших – поряд зі словом „диплом” вказується фах: Diplom-Physiker. “Диплом” дає змогу вийти на ринок праці, насамперед, у галузі промисловості і бізнесі. Після закінчення вищих фахових шкіл поряд з дипломом додається у дужках примітка: (FH)=Fachhochschule (19 фахів і 56 спеціалізацій). Для підготовки дипломної роботи відводиться 3 місяці.

Освітня кваліфікація “магістр” – Magister Artium (M.A.)

– присуджується у сфері мистецтв і гуманітарних наук після такої ж процедури (іспити і дипломна робота), як і під час отримання “диплома”, але її деталі залежать від самого вищого навчального закладу. У посвідченні “магістр” спеціалізація не вказується, а замінюється уніфікованою формулою “М.А”.

Виявляється, що розділити “диплом” і “магістр” складно, про що свідчить той факт, що в університетах за одне й теж саме присуджують то один, то другий документ. Диплом чи магістерське посвідчення видають і через 1 – 2 роки поглибленого додаткового навчання, яке відбувається після виконання програми другого циклу. Особливість вищої освіти Німеччини – так звані “державні іспити”, які складають як педагогічні працівники, так і всі інші фахівці, які бажають вступити на державну службу чи працювати у регульованих державою спеціальностях (медицина, фармацевтика, харчова хімія і промисловість).

У сфері народної освіти повноту розпорядчих функцій мають регіони Німеччини, які мають назву “землі” – Баварія, Північний Рейн-Вестфалія та інші. Тому державні іспити для вчителів проводять землі, а для решти фахів – центральний уряд. Екзаменаційні комісії залучають викладачів вищих навчальних закладів, земельних чи урядових структур. Для юристів та вчителів після складання першої групи державних іспитів передбачений період глибокого ознайомлення з професією під наглядом досвідченого вчителя-консультанта. Упродовж одного-двох років фахівці працюють безпосередньо на робочому місці, після чого передбачений другий державний іспит, успішне складання якого надає повноту прав і відповідальності, гарантуючи захищеність місця державного службовця. Зауважимо, що у Німеччині та інших німецькомовних країнах Європейського Союзу заробітки вчителів відносно високі, тому ця професія привертає велику увагу молоді.

Історично склалося так, що Німеччина має розвинену систему підготовки науковців високого рівня, що відбувається найчастіше в аспірантурі (докторантурі). Кандидати мають

попередньо отримати одну з кваліфікацій вищої освіти (диплом, магістр чи скласти державний іспит аналогічного рівня), а також високі оцінки з профільюючих предметів.

Робота виконується під контролем наукового керівника (Doktorvater) і має звичну для нас назву „дисертація”, а організація аспірантури в Німеччині стала зразком для Росії, США і багатьох інших країн. Підготовка дисертації та її захист регулюються відповідним законодавством. Захист відкритий, кваліфікація присуджується рішенням факультету чи департаменту і має назву Doctor philosophiae чи аналогічну (Dr.jur. тощо).

Вища освіта у Фінляндії складається з двох однаково важливих секторів – університетського (після закінчення якого визнають переважно “академічні” дипломи типу А, і неуніверситетського, орієнтованого на формування виробничих компетентностей і дипломи типу). Наведемо загальний опис обох секторів.

Університетський сектор: десять університетів класичного типу з багатьма (від 4 до 11) факультетами і підготовкою фахівців усіх рівнів, включаючи докторів філософії; три університети технологій та сільського господарства; три вищі школи економіки та управління бізнесом; університет промислового дизайну; три академії (образотворчого мистецтва, театру, музики). Міністерству оборони належить два вищих заклади університетського рівня.

Неуніверситетський сектор включає лише нові політехнічні інститути АМК/УН (Ammattikorkeakoulut / Yrkeshogskolor) (чи „Політехнічні вищі школи”), частина яких недержавні. Диплом АМК/УН має професійне наповнення і дає право на виконання досить високих фахових функцій.

Таким чином, в країнах Європейського Союзу системи вищої освіти дуже різняться одна від одної, що призводить до труднощів під час оцінювання і визнання того чи іншого документа, що засвідчує здобуття вищої освіти. Тим часом ліквідація кордонів усередині Європейського Союзу посилює мі-

грацію висококваліфікованої робочої сили, якій перешкоджає різноманіття дипломів.

Для визначення основних переваг і недоліків професійних освітніх систем країн Європейського Союзу Л.М.Ляшенко аналізує п'ять сучасних моделей професійної підготовки, що істотно відрізняються одна від одної.

1. Дуальна модель професійної підготовки (М-1). Глибокі традиції застосування цієї моделі підготовки кваліфікованих працівників мають німецькомовні країни – Німеччина, Швейцарія, Австрія. Програми створюють національні тристоронні комісії з представників роботодавців, фахових об'єднань і державних освітніх органів. Торгові і промислові палати (чи інші об'єднання цього типу) відповідають за контроль якості фахової підготовки і проведення кваліфікаційних екзаменів. У цій моделі нерозривно поєднуються “тренування” на робочому місці у статусі „учня” і теоретичне навчання у професійній школі (1-2 дні в тиждень та 3-4 дні у фірмі).

Для вступу підліток звертається до вільного (запропонованого) місця й підписує контракт на учнівство на певний термін, в якому чітко вказані зобов'язання обох сторін. У кінці підготовки, що триває переважно три роки, учень отримує розряд і посвідчення кваліфікованого робітника (випадки провалів трапляються, але рідко), яке не є перепусткою в університети.

Однак, воно дає право вступу в денні (очні) технічні школи, після закінчення яких можна продовжити навчання в університетському секторі вищої освіти – у, так званих, “вищих фахових школах”.

Позитивна оцінка дуальної системи професійного навчання, зокрема, Німеччини, ґрунтується на особливостях організації праці в німецькій системі виробництва і надання послуг, вона складається з трьох рівнів працівників: 1) робітників-фахівців, що є базовим рівнем; 2) менеджерів; 3) інженерів. У інших країнах, включаючи і європейські, є більше рівнів організації праці. Передусім – це рівень працівників нагляду,

контролю, підготовки трудового процесу; є також нижчі рівні робітничих професій, які передбачають відносно не кваліфіковану робочу силу, праця яких надмірно тейлоризована або раціоналізована.

До позитивних сторін дуальної системи, що мають перехідне значення, зазначає Н.В.Абашкіна, належать також практична професійна підготовка на індустріальному підприємстві.

Система професійного навчання у Німеччині надзвичайно диференційована. Це знаходить своє вираження у наявності великої кількості різних типів професійних шкіл і напрямів спеціальностей. Зокрема, це такі професійно-навчальні заклади: професійні школи (складова дуальної системи), професійні спеціалізовані училища, професійні гімназії, середні спеціальні професійні навчальні заклади – фахові школи. Ці типи професійно-навчальних закладів не слід оцінювати лише як результати історичного процесу: швидше їх слід сприймати як гнучку міру впливу на процеси і вимоги економічного і суспільного розвитку, а також на нові тенденції технічного прогресу.

2. Модель традиційного учнівства (М-2). Традиційне учнівство було і зберігається практично всюди в Європі, але обмежується чисто ремісничим сектором (до нього належать чимало видів діяльності у сфері прикладних мистецтв), і його частка не перевищує кількох відсотків молоді вікової групи 16-19 років.

Традиційне учнівство – найстаріша модель професійної підготовки. Від попереднього варіанту “дуального” учнівства вона відрізняється тим, що весь процес набування виробничої кваліфікації проходить лише на робочому місці, без теоретичного навчання. Витрати на підготовку робітника несе роботодавець (фірма, підприємство тощо), який несе також відповідальність за її якість і результати навчання. Державні органи освіти не впливають вирішальним чином, оскільки вони не фінансують таку форму професійної підготовки.

3. Модель професійних шкіл чи професійних коледжів (М-3). Ця модель домінує у Франції, Італії, Іспанії, Нідерландах. Навчальні заклади входять у підпорядковану Міністерством освіти мережу. Створені ним програми й навчальні плани мають загальнонаціональне охоплення, часто включають практику на фірмах (рідко більше кількох тижнів) упродовж останнього року навчання. Іспити стандартизовані чи для всієї країни, чи на локальному рівні.

Для цієї моделі повночасове (денне) навчання молоді чи в професійних школах, чи в технічних ліцеях. Програми структуровані за роками, як і в звичайній старшій середній школі, але після закінчення учні отримують професійний сертифікат чи технічний диплом, які відрізняються від атестата закладів загальної середньої освіти. Випускник отримує дозвіл на продовження освіти і вступ у вищі навчальні заклади (переважно, за профілем).

У цій моделі професійна освіта розглядається як альтернатива загальній освіті. В Італії і Франції домінують три потоки структури: 1) потік загальної середньої освіти з виходом на університети; 2) потік технічного навчання з виходом на кваліфікацію техніка і правом вступу у вищі технічні навчальні заклади; 3) потік професійної освіти з отриманням посвідчення кваліфікованого робітника.

Програми, навчальні плани і підготовка вчителів та викладачів різні для всіх цих потоків. У деяких країнах розроблені певні заходи для полегшення переходу з одного потоку в інший.

4. Поєднання загального і професійного навчання на ключній стадії середньої освіти (М-4 або “шведська” модель). Здавна Швеція була серед світових лідерів з навчання дітей і молоді. За цією моделлю заключна кількарічна стадія середньої освіти стає для всіх учнів і шкіл органічним поєднанням загального і професійно-фахового навчання. У світі було кілька спроб реалізувати цю амбітну ідею, найвдаліша з них – шведська, що спиралася на принципи рівності у межах ві-

домого “шведського соціалізму”. У новій системі для старшої середньої школи паралельно з загальною освітою створено 13 досить широких „ліній” професійної освіти тривалістю 2 роки (на економічній лінії – тривалістю 3 роки, на технічній – тривалістю 4 роки). Учні мають можливість продовження подальшої спеціалізації.

5. Модель післяшкільної підготовки (М-5). У багатьох країнах Європи подібні підходи використовуються з середини 80-х років, як засіб боротьби з безробіттям молодих. Тому вони розглядаються як соціальні заходи, а роботодавці отримують гранти від уряду на підготовку молоді. Післяшкільна професійна підготовка певної частини молоді, яка не вступила у вищі навчальні заклади, поширена у багатьох країнах (Бельгії, Франції, Ірландії, Італії, Нідерландах та ін.), та лише у Великій Британії вона стала основним засобом фахової підготовки після стадії обов’язкової освіти для 16-17-річних підлітків (прикладом є відома програма YTS = Youth Training Scheme).

Ця модель передбачає підготовку на місці роботи, куди молодь приходить лише після закінчення обов’язкової освіти. Інколи вона доповнюється короткотерміновим навчанням у професійних навчальних закладах. Мета такого підходу не стільки в наданні якісного посвідчення про фах, яке б мало високий рейтинг на ринку праці, скільки в полегшенні переходу зі старшої середньої школи на цей ринок.

Для цієї моделі професійної підготовки характерний широкий спектр адміністративної відповідальності, різноманітність залучених до справи фірм, агентств, установ, спілок та об’єднань. Негативним аспектом подібної ситуації є складність контролю за якістю підготовки, позитивним – її гнучкість і непогане залучення молоді на ринок праці.

Система професійної підготовки фахівців у Франції є наскрізною і побудована за принципом неперервної освіти, що, з одного боку, дозволяє фахівцям постійно вдосконалювати свої професійні вміння та підвищувати рівень кваліфікації, а з іншого, дає можливість оволодіти новими спеціальностями на

основі вже отриманих дипломів, а також дозволяє підприємствам контролювати рівень професійної компетентності своїх працівників.

На сучасному етапі система професійної підготовки фахівців, зокрема, соціальної сфери різних спеціальностей у Франції здійснюється за такими освітніми рівнями: допрофесійна освіта; початкова професійна освіта; середня професійна освіта; вища професійна освіта, що включає три цикли навчання; післядипломна професійна освіта.

Допрофесійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери здійснюється на підготовчих курсах, які функціонують при більшості навчальних закладів, у процесі волонтерської діяльності та учнівства.

Система професійної підготовки фахівців соціальної сфери Франції виключає як безвихідні варіанти, що не передбачають можливості подальшого навчання, так і довгострокову підготовку. На кожному із рівнів професійної освіти здійснюється підготовка фахівців соціальної сфери відповідного рівня кваліфікації, де п'ятий є найнижчим, а перший – найвищим.

Розглянемо загальну схему системи кваліфікацій професійної освіти Фінляндії, запропоновану Л.М.Ляшенко. На рівні старшої середньої школи заклади базової і середньої професійної освіти дають учням ті навички, які необхідні на сучасних робочих місцях. Їх мета полягає в забезпеченні комплексного навчання, яке поєднує в собі хороші професійні навички і достатньо глибоку загальну освіту. Вона виходить з загальноприйнятого припущення, що необхідно зробити якомога вищою інтегральну компетентність молоді. У країні переважає модель професійної освіти (заклади + практика). Вона передбачає і теоретичне, і практичне навчання, як в школі, так і на робочому місці.

У Фінляндії існує досить чітка система класифікації у сфері професійної освіти. Вона поділяється на сектори, сектори – на профілі, ті – на кваліфікації (спеціальності). Все це стосується, як середньої, так і вищої професійної освіти. Рекордсменами за

кількістю студентів є сектори технології, управління і комерції, соціальної і медичної допомоги. Детальна інформація про сектори і профілі професійної підготовки подається у таблиці 4, Додатку С.

З викладеного аналізу головних моделей професійної підготовки молоді шкільного віку випливають кілька висновків: минулі досягнення розвинених країн Європи у підготовці працівників нижчих (робітничих) рівнів кваліфікації не гарантують успіхів у майбутньому, тому професійна освіта інтенсивно розвивається для задоволення потреб сучасного швидкозмінного ринку праці; ліквідація кордонів між країнами Європейського Союзу та уніфікація стандартів якості продукції не справили глибокого впливу на формування спільної для Союзу стандартної моделі професійної підготовки. Кожна країна вдосконалює свій варіант, зрідка використовуючи зарубіжний досвід. Заклики до гармонізації систем професійної підготовки лунають переважно з освітнього директорату Європейського Союзу з Брюсселя, але вони не справляють особливого враження на керівників систем освіти окремих країн. Більш ефективним є поширення детальної інформації про стан розвитку професійної освіти, що спонукає до певних роздумів і практичних висновків. Ці міркування стали причиною дуже помітного накопичення і розповсюдження інформації про стан і тенденції розвитку систем професійної освіти всіх країн Європейського Союзу. Ця організація створила програми сприяння аналогічним процесам на теренах Центральної і Східної Європи, фінансувавши появу так званої „обсерваторії” для стеження за професійною освітою і в Україні.

З наведеного аналізу структури систем професійної освіти країн Європейського Союзу впливає їх висока різноманітність і зв'язок з історичними традиціями підготовки виробничників у кожній окремій країні.

2.4. ПІСЛЯДИПЛОМНА ОСВІТА

Аналіз розвитку післядипломної освіти, проведений Т. М. Десятовим, свідчить, що у минулому столітті в європейських країнах створювалися курси з обміну досвідом, проводилися конференції і семінари для працюючих у різних галузях економіки. Перші курси, які можна вважати прообразом сучасних курсів підвищення кваліфікації, почали виникати саме на європейському континенті в середині ХХ століття.

У другій половині ХХ століття у зв'язку з актуалізацією проблеми неперервного навчання у більшості країн Європи починає поширюватися розуміння необхідності оптимальної координації систем відбору, підготовки і підвищення кваліфікації працюючого населення. Перші звернення щодо необхідності неперервного навчання дорослого населення на міжнародному рівні були зроблені у 60-х роках ХХ століття. Зокрема, на Міжнародній конференції з питань освіти, що проводилася ЮНЕСКО спільно з Міжнародною Організацією Праці в 1966 р. (Париж), були прийняті положення про стан післядипломної освіти та рекомендації щодо його поліпшення.

У результаті вже у 70-80-х роках практично в усіх європейських країнах значно збільшилися інвестиції в післядипломну освіту, а також були започатковані певні національні системи підвищення кваліфікації робітників та службовців. При цьому мета фахового зростання працюючих у кожній країні визначалася по-своєму, а принципи функціонування їх організаційних моделей характеризувалися таким різноманіттям, що, за висновком відомого європейського дослідника Ф. Бухберге-ра, їх просто неможливо порівняти. На думку цього вченого, започатковані у європейських країнах системи підвищення кваліфікації мають розглядатися, як “специфічна і комплексна сукупність змінних величин, що є результатом вирішення освітніх проблем в особливих умовах тієї чи іншої країни, а не

продуктом розумної системи планування чи керованих теорією дій”.

Післядипломна освіта у країнах Європейського Союзу, зокрема, Болгарії, Польщі, Румунії, Словаччини, Словенії, Угорщини, Чехії, охоплює широкий спектр проблем: від підвищення кваліфікації спеціалістів, які працюють у різних галузях промисловості і сільського господарства, до професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації незайнятого населення.

У нових соціально-економічних умовах, коли інтенсифікується процес вивільнення працівників і значно посилюються вимоги до рівня кваліфікацій кадрів, на порядок денний постало дуже багато питань, пов'язаних з незайнятим населенням, зокрема, з організацією його професійного навчання.

Розв'язання комплексу цих проблем, як показує аналіз, потребує розробки концептуальних підходів та законодавчого забезпечення післядипломної освіти. Мова йде про концепцію державної системи професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації незайнятого населення.

В основу післядипломного навчання незайнятого населення в країнах Європейського Союзу, зокрема, Східної Європи покладено ряд принципів, зокрема: добровільність навчання; відповідність навчання незайнятого населення державним потребам; зв'язок навчання з процесами ринкових перетворень, розвитком різних форм власності і господарювання, з реструктуризацією економіки та зайнятості населення; орієнтація незайнятого населення на перспективні сфери трудової діяльності згідно з попитом на ринку праці; диференційований підхід до різних соціальних груп незайнятого населення; впровадження модульної системи навчання з використанням індивідуального підходу до кожної особи; децентралізація управління освітою незайнятих громадян; взаємозв'язок навчання незайнятого населення із загальною системою неперервної професійної освіти.

На державному рівні в цих країнах визначено основні на-

прями і завдання післядипломного навчання незайнятого населення, організаційну структуру та управління нею, а також шляхи наукового і навчально-методичного забезпечення. Особливо актуальною стає потреба гнучкості і багатоваріантності різних освітньо-виховних систем. Йдеться про різні їх складові і передусім про багаторівневі програми навчання для різних вікових груп, різних категорій населення.

В умовах, коли відповідно до законодавства цих країн засновниками закладів освіти можуть бути різні міністерства, відомства, громадські організації і окремі громадяни, виникають певні суперечності, пов'язані з визначенням змісту навчання засновником того чи іншого закладу освіти. Як відомо, у законодавчих актах досліджуваних країн і в Україні передбачена відповідність освітніх послуг, що надаються, державним стандартам і вимогам, обов'язкове ліцензування, інспектування, атестація та акредитація закладів освіти в порядку, встановленому урядами цих країн. Спостереження і аналіз відповідних матеріалів дають підстави стверджувати, що має місце деяка фрагментарність їх змісту, вузькопрофесійне спрямування, недооцінка загальноосвітніх, культурологічних, морально-етичних знань як важливої складової неперервної освіти. Особливо це стосується різних організаційно-педагогічних форм професійної підготовки і перепідготовки населення. Зрозуміло, що різні засновники закладів освіти одержують ліцензії на освітні послуги, змістовий аспект яких не забезпечує наступності, зокрема, у професійному навчанні.

Складовими системи післядипломної освіти є різноманітні форми підвищення кваліфікації та перепідготовки.

Професійне підвищення кваліфікації німецький педагог А. Шельтен поділяє таким чином: 1) підвищення кваліфікації на підприємстві; 2) підвищення кваліфікації для безробітних; 3) індивідуальне підвищення кваліфікації.

У сфері професійного підвищення кваліфікації у ФРН, зазначає Н.В.Абашкіна, розрізняють два види заходів: превентивні (запобіжні) і реінтеграційні. Професійне підвищення

кваліфікації на виробництві і індивідуальне підвищення кваліфікації запобігають безробіттю. На думку А. Шельтена, безробіття можна уникнути, якщо за допомогою системи професійного підвищення кваліфікації створити нові кваліфікації, а існуючі – поглиблювати і адаптувати до технічних і економічних досягнень.

У професійному підвищенні кваліфікації найбільшого значення надається заходам, що пов'язані з адаптацією до підвищених вимог праці.

Якщо професійну освіту переважна більшість майбутніх робітників здобуває у дуальній системі, то гарантоване професійне підвищення кваліфікації відбувається у різних освітніх сферах, внаслідок чого цей структурний компонент системи освіти відзначається великою вітальністю.

Зкладами, де здійснюється професійне підвищення кваліфікації, є: підприємства, школи спеціальностей для підготовки майстрів виробничого навчання, професійні школи, технічні академії, вечірні школи, система заочного навчання, навчальні курси при вищих школах, об'єднання роботодавців, навчальні курси при Федеральній службі праці та при земельних і місцевих службах праці, а також при Палатах (ремісничих, торговельних).

Серед особливостей підвищення кваліфікації на підприємстві Н.В.Абашкіна виділяє такі, як: 1) підвищення кваліфікації переважно керівників підприємства; лише останнім часом у сфері підвищення кваліфікації збільшується кількість робітників-фахівців; 2) перевага віддається короткотерміновим заходам, розрахованим максимум на один тиждень; 3) мета і зміст професійного підвищення кваліфікації визначається підприємством у зв'язку з його подвійною функцією – як субстанцією, що пропонує, і як субстанцією, що має попит.

Післядипломна освіта в Іспанії – це додатково 2-3 роки навчання (у деяких вищих навчальних закладах більше). Слід мати на увазі, що в Іспанії небагато вищих навчальних закладів можуть запропонувати післядипломне навчання з усіх

предметів, тому треба бути готовим продовжити свою освіту в іншій провінції.

Інститут підготовки і підвищення кваліфікації, що є державною навчальною установою Республіки Кіпр, пропонує пройти курси іноземних мов (англійська, французька, німецька, італійська, іспанська і російська), а також курси бухгалтерів та інформатики. Успішно склавши іспити з вибраному курсу, можна отримати сертифікат міжнародного зразка – G.C.E., F.C.E., D.E.L.F., L.C.C.I або E.C.D.L. При оплаті курсів надаються знижки членам багатодітних сімей.

Таким чином, Т.М.Десятов, акцентує увагу на наявності двох протилежних тенденцій. З одного боку, як Болонський процес, так і Копенгагенська декларація європейських країн передбачають створення європейської освіти з єдиними принципами та вимогами уніфікації освітніх структур в цих країнах. З іншого боку, стратегія і прийняті рішення базуються на реальному досвіді, традиціях і потенціалі освітніх систем країн Європейського Союзу, а уніфікація не передбачає позбавлення їх національної своєрідності.

2.5. ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ОСВІТИ

Основою нової освітньої парадигми стала дистанційна освіта (distance education) – якісно прогресивний вид навчання, що базується на активному використанні у навчальному процесі сучасних інформаційних технологій та засобів комунікації, а, отже, дозволяє викладачеві та студенту, роз'єднаним у просторі, інтерактивно взаємодіяти на всіх етапах навчального процесу. Піонером впровадження такого типу освіти в Англії вважається заснований у 1969 році Відкритий Університет Об'єднаного Королівства (ВУОК).

На сучасному етапі дистанційне навчання характеризують такі обов'язкові компоненти: відсутність безпосереднього кон-

такту між викладачем та студентом, на відміну від традиційного навчального процесу; вплив навчального закладу на планування та підготовку навчальних матеріалів, на відміну від самостійного навчання; активне використання у навчальному процесі інформаційних технологій та засобів масової комунікації; наявність системи зворотного зв'язку між викладачем та студентом; можливість інтерактивного навчання з тьютором.

Особливістю дистанційної форми навчання є відкритість системи освіти для її споживачів, що передбачає проведення політики “вільного” доступу до послуг вищої школи та виражається у відсутності обмежень стосовно віку, початкового освітнього рівня, вступних контрольних заходів (тестування, екзамени, співбесіди). Студенти мають можливість вибирати власний час, термін та темп навчання, оскільки прийом до ВНЗ здійснюється упродовж всього навчального року, що значною мірою сприяє залученню широкого кола представників різноманітних груп та прошарків населення, утверджуючи, таким чином, принципи демократичності та рівності освітніх можливостей. У більшості випадків студент моделює власну навчальну програму шляхом вибору із системи курсів.

Створення навчальних закладів нового типу, що функціонували за принципами відкритості, гнучкості та доступності, стало своєрідною “ною ерою” у розвитку освіти дорослих. Існуюча на сьогодні в Англії мережа навчальних закладів, які пропонують дистанційні навчальні програми, є достатньо розгалуженою і базується на відомих у всьому світі моделях.

Модель 1. Автономні навчальні заклади. Навчальні заклади, орієнтовані виключно на організацію та проведення програм дистанційно, з використанням мультимедійних засобів навчання. Яскравим прикладом цієї моделі є Британський Відкритий Університет (OU UK), який на сьогодні надає можливість здобути вищу освіту дистанційно близько 200 тис. студентам, включаючи закордонних слухачів (в тому числі з України).

Останнім часом спостерігається процес активного впро-

вадження моделі онлайнного навчання (on-line learning), що передбачає широке використання локальних та глобальних комп'ютерних мереж у структурі навчального процесу Відкритого університету. Інтерактивний контакт в режимі он-лайн дає можливість швидко надіслати та одержати навчальний матеріал, організувати та отримати консультацію, взяти участь у роботі електронної конференції тощо. Виділяють три типи курсів, що базуються на активному використанні інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ): веб-інтенсивні (Web-intensive) – навчальний процес повністю відбувається в онлайнному режимі; веб-фокусовані (Web-focused) – передбачається використання ІТК як обов'язкового елемента навчальної програми; веб-підсилені (Web-enhanced) – забезпечується можливість вільного доступу до електронних послуг, але студенту не обов'язково знаходитися в режимі он-лайн.

Модель 2. Консорціум декількох навчальних закладів. Співпраця декількох навчальних закладів у підготовці програм дистанційного навчання дозволяє підвищити їх якість, зменшити собівартість та значно розширити студентський контингент. У Британії за такою моделлю з 1987 року функціонує консорціум “Співдружність в освіті” (Commonwealth of Learning), який включає вищі навчальні заклади всіх країн Співдружності, під'єднаних до мережі дистанційної освіти на основі телекомунікацій. Таким чином, будь-який громадянин країн Співдружності має можливість здобути необхідну освіту віртуально за межами своєї країни, на базі коледжів та університетів, що входять до даного консорціуму.

Модель 3. Університетська освіта (на базі одного університету). Спеціальні відділення вищих навчальних закладів, які фокусуються на програмах заочного, дистанційного, відкритого, самостійного навчання при частковому використанні аудиторних занять. Така схема склалася в Англії в ході тривалого історичного розвитку і на сьогодні залишається однією з найпопулярніших форм освіти для дорослого контингенту студентів. Студентам заочних відділень пропону-

ються, крім друкованих матеріалів, аудіо-, відео та інтерактивні матеріали в режимі он-лайн. Аудиторні години у формі семінарських та практичних занять покликані доповнити індивідуальне навчання студента. Обов'язковим компонентом навчання за цією моделлю є викладач-консультант або тьютор, який проводить індивідуальні консультації, використовуючи телефонний зв'язок, а останнім часом – електронну пошту або Інтернет.

Модель 4. Неформальне дистанційне навчання на основі мультимедійних програм. Як правило, в Англії ці програми націлені на дорослих людей, які мають прогалини у базових вміннях, та орієнтовані на подолання проблеми функціональної неграмотності. Наймасовішою освітньою кампанією, що охоплює аудиторію близько 6 млн. глядачів щотижня, вважається кампанія “Brookie Basics”. У ході трансляції навчальних програм глядачі мають можливість телефонувати до лінії допомоги “Learndirect” і отримувати поради від спеціально підготованих консультантів.

Дистанційне навчання в Європі інтенсивно розвивалося на початку 70-х років. Це було пов'язано із створенням ряду відкритих університетів, в яких впроваджено дистанційне навчання. Тепер в кожній європейській країні існує група навчальних закладів, які реалізують дистанційні програми. Методики такого навчання досить добре відпрацьовані. Становлять значний інтерес програми навчання з використанням нових інформаційних технологій, в тому числі супутникового телебачення, комп'ютерних мереж, мультимедіа та ін.

У 1987 р. була заснована Європейська асоціація університетів дистанційного навчання (ЄАУДН), щоб прискорити і підтримати створення європейської мережі дистанційного навчання, заохочувати розвиток дистанційного навчання на вищому рівні в Європі; підтримувати дво- і багатосторонні контакти між викладачами університетів; підтримувати співпрацю в сфері наукових досліджень, розробки курсів, обміну курсами і визнання дипломів; розробляти нові методи і техно-

логії дистанційного навчання, включаючи нові технологічні і інформаційні системи; організовувати нові проекти в цій сфері спільно з європейськими урядами і промисловими підприємствами; розширити доступ до можливостей отримати вищу освіту в Європі. У результаті такої співпраці було створено Європейський відкритий університет на основі Мережі європейських відкритих університетів (МЄВУ). В організацію входить 17 відкритих університетів і факультетів в університетах з 15 країн.

Угода про оцінки і сертифікацію полегшує сумісний розвиток курсів, гарантуючи якість і стандарти для студентів у всій Європі, даючи можливість окремим Європейським відкритим університетам з дистанційним навчанням присуджувати Європейську кваліфікацію. Ця угода зміцнює дво- і багатосторонні контакти, забезпечуючи переміщення дипломів і ступенів по всій Європі. В той же час вона зберігає незалежність університетів, як єдиних установ, що мають право видавати дипломи. Це так само допоможе захистити права споживача, даючи можливість студентам з однієї країни вивчити курси у відкритому дистанційному вчнз іншої країни.

Мережа – це європейська інфраструктура відкритого і дистанційного навчання. Вона пов'язана не тільки з існуючою в Європі мережею ЄАУДН, але й з іншими основними європейськими організаціями, які працюють у сфері ВДН, включаючи промислові підприємства Європи, як важливого споживача продукції відкритого і дистанційного навчання.

Основним інститутом МЄВУ є організована мережа Європейських центрів навчання (ЄЦН). Мета цієї мережі – продемонструвати можливості ДН, надати доступ до курсів з установ у всіх європейських країнах і підтримати студентів відкритої дистанційної форми навчання.

ЄЦН організовані на базі місцевих центрів навчання, що вже склалися у відкритих університетах або центрах навчання в традиційних університетах. Вони так само можуть бути організовані як нові органи спільними зусиллями організацій

відкритого дистанційного навчання, місцевих властей і промисловості.

ЄЦН на місцевому рівні будуть пов'язані з установами, зайнятими у сфері відкритого і дистанційного навчання через телепатичну мережу, яка полегшить передачу матеріалів курсів ВДН для забезпечення студентів по всій Європі.

У Європейських країнах у сфері дистанційного навчання домінують відкриті університети, присутні яскраво виражені інтеграційні процеси з взаємною акредитацією вищих навчальних закладів і високоякісні стандарти освіти. Проте, необхідно відзначити, що технічний рівень європейських ВНЗ не досягає американського рівня.

Відкритий університет Геленік у Греції вибрав для укладання курсів модель Відкритого університету Великобританії і переробив її відповідно до своїх вимог, водночас за угодою використовуються кілька програм і модулів інших університетів, зокрема, Манчестерського університету.

Студенти бакалаврату Відкритого університету Великобританії можуть вибирати із більше ніж 160 курсів від першого до четвертого рівнів, підготовлених викладачами восьми факультетів і шкіл: мистецтв, соціальних наук, охорони здоров'я і соціального забезпечення, менеджменту, математики, комп'ютерних наук і технологій.

Відкритий університет Нідерландів (ВУН) приймає студентів лише на курси магістерського рівня з семи різних академічних дисциплін, а саме: права, психології, бізнесу і державного адміністрування, економіки, культури, інформатики і екології. Для навчання розроблено близько 350 курсів. Більшість курсів ВУН є повністю автономними друкованими пакетами навчальних матеріалів, розрахованими на 100 годин навчання. Це так звані матеріали другого покоління.

Відкритий університет Каталонії в Іспанії почав свою роботу 1995 р. із 200 студентів з ділового адміністрування і навчальної психології. Через 6 років в університеті навчалось вже 16 000 студентів з одинадцяти офіційно акредитованих

спеціальностей (бізнес і економіка, комп'ютерні науки, право, гуманітарні науки, інформаційні науки, філологія і мультимедійні науки) та 4 000 студентів за програмами безперервної освіти (більше 250 курсів).

У внз Латвії підготовлено перші курси з психології навчання і права, 27 міжнародних дистанційних курсів за проектом PHARE ODL, 6 з яких були розроблені під керівництвом і за участю спеціалістів з Латвії, а саме: з англійської мови, ділового планування, маркетингу і менеджменту агробізнесу, екології сільського господарства, європейського законодавства та підготовки майбутніх керівників середньої школи.

Науковці університетів у співпраці з вчителями шкіл розробляють відеоматеріали для шкіл, наприклад, в мультимедійному центрі Даугавпільського педагогічного університету, спеціалісти Ризького політехнічного університету випустили компакт-диски з бізнес адміністрування, комп'ютерних наук, стратегії якості й фінансування вищої освіти.

У 1998-1999 рр. спеціалісти центрів ДН спільно із місцевим і зарубіжним радіо і телебаченням розробили ряд курсів, зокрема, з ділової англійської мови, поглиблений курс з англійської мови "Look Ahead", з основ бізнесу та ін. П'ять програм бакалаврського і магістерського рівня для відкритого і дистанційного навчання було розроблено для зарубіжних студентів.

Жителі Латвії мають можливість навчатися у зарубіжних дистанційних університетах. Наприклад, з 1995 р. на базі Ризького технічного університету розташований центр Відкритого університету м. Гаген, Німеччина. Студенти можуть навчатися за такими програмами: соціальні й гуманітарні науки, математика, економіка, енергетика, інформаційні науки.

Починаючи з 1997-1998 навчального року Центр дистанційного навчання при Університеті Бейбес-Боліяй в Румунії пропонує бакалаврські програми з таких дисциплін: політичні науки, історія, психологія, соціологія, фізична культура і спорт, філософія, соціальна робота, європейські студії і менеджмент європейських установ. З 2000 р. були запропоновані

нові програми з журналістики, державного адміністрування, економічних наук, хімії, менеджменту готельного бізнесу.

Університет Любляни у Словенії з 1995/96 навчального року пропонує дистанційне вивчення програм з менеджменту, туризму, підприємництва та міжнародного бізнесу. Однією з причин повільного розроблення і впровадження дистанційних курсів є відсутність коштів.

Механізми оцінювання знань студентів.

Академічна успішність студентів Відкритого університету Великобританії постійно перевіряється у формі письмових і проектних робіт в кінці курсу і порівнюється з поточним тестуванням, з метою отримання кінцевого результату перевірки знань.

У Відкритому університеті Геленік у Греції проводиться творче (formative) і підсумкове (summative) оцінювання студентів. Творче оцінювання проводиться за допомогою навчальних завдань, які студент виконує у певний термін і передає тьютору для оцінювання. Кількість завдань до кожного модуля – від 4 до 6. Тьютор може продовжити термін відправлення виконаних модулів максимум на 20 днів. Право на продовження цього терміну з поважних причин має координатор модулів.

Виконані завдання оцінюються за десятибальною шкалою. Якщо студент не погоджується з отриманою оцінкою, він може обговорити це питання з тьютором або координатором модулів. Студент допускається до кінцевого екзамену, якщо виконав всі завдання.

Виконані завдання становлять 30% кінцевого екзамену за умови, що вони оцінені більше ніж 5 балами із 10. Письмовий кінцевий екзамен є підсумковим оцінюванням студента після кожного модуля і становить 70% від усього оцінювання. У випадку негативного результату студенту дозволяється повторна перездача через 2 місяці, а якщо знову не склав екзамен, то повинен оплатити за повторне навчання цього модуля і потім знову пройти процедуру оцінювання.

У Відкритому університеті Нідерландів кожний дистанційний курс завершується екзаменом. Екзамен може проходити у кількох формах: кінцевий проект або стаття, тест з множинним вибором або відкритий тест у формі письмового твору чи усного тесту.

Збагатьох курсів екзамен проводяться три рази за рік. Поряд з письмовими екзаменами впроваджується комп'ютеризоване їх проведення. Студенти можуть також скласти екзамені віртуально, „на вимогу”.

Стандартні письмові або комп'ютеризовані екзамені проводяться на базі вісімнадцяти навчальних центрів Відкритого університету. Студенти з будь-якої із європейських країн змушені скласти екзамені у Нідерландах, за винятком жителів Бельгії, які можуть письмово скласти екзамені у датських навчальних центрах університету. Датчани, які живуть за межами Європи, можуть скласти письмові екзамені в датських посольствах або консульствах за рубежом. Комп'ютеризоване тестування проводиться лише у Нідерландах.

Для складання екзамену у вnz Словенії потрібно отримати 6-10 балів із 10. Аналіз результатів дистанційного навчання студентів показав, що в них успішність краща, ніж у студентів денного і заочного навчання.

Оцінювання успішності студентів Університету Бейбес-Боляй в Румунії проводиться у присутності професора у вигляді письмового екзамену, написання статті, письмового тесту в кінці семестру або короткими статтями чи тестами, які проводяться впродовж семестру однаково як для студентів денного, так і дистанційного навчання. Порівняльний аналіз успішності студентів денного і дистанційного навчання показав, що рівень знань студентів ДН нижчий, ніж у студентів денної форми навчання.

У Національному університеті дистанційного навчання в Іспанії проводиться постійне оцінювання (ПО) студентів впродовж семестру. Проте це оцінювання проводиться вибірково і студенти можуть відмовитися від нього. Результати оці-

нювання курсу – це сума результатів поточного оцінювання і кінцевого екзамену. Студенти, які відмовилися від ПО, можуть скласти тільки кінцевий екзамен з вивченого курсу.

Віртуальні навчальні середовища відносно прості для користування і значно полегшують роботу зі створення дистанційних курсів, навіть якщо викладачі не мають глибоких знань мультимедійних і комунікаційних засобів або мов, наприклад, HTML, JAVA.

У Іспанії для взаємодії студентів і викладачів на кафедрі інформаційних систем Відкритого університету Каталонії створено власну систему викладання і підтримки електронного навчання на базі Інтернет за назвою „Віртуальне студентське містечко” (The Campus Virtual TM). Система забезпечує створення ефективного середовища для теле- і електронного навчання, включаючи ряд функцій, які уподібнюють структуру відкритого і традиційного університетів. Ці функції дають можливість доступу до інтерактивних навчальних матеріалів, бібліотеки загальної навчальної інформації, до інформаційної служби студентського менеджменту і взаємодію із викладачами та іншими студентами через спеціально підготовлені канали зв'язку для проведення форумів, е-бесід.

З метою встановлення міцних зв'язків між всіма учасниками навчального процесу в Національному центрі дистанційного навчання у 1997 р. в Інтернеті було створено платформу „Університетське електронне містечко” (le Campus Electronique). Його інформаційні і довідкові служби доступні всім: від користувача домашнього комп'ютера до висококваліфікованого спеціаліста у Франції або будь-якій іншій країні, де є Інтернет; тим, хто хоче навчатися, здобути консультацію, перевірити рівень своїх знань або займатися самоосвітою. Крім французької мови іноземні користувачі можуть вибрати версії на англійській та іспанській мовах.

У Швеції в основному використовують зарубіжне програмне забезпечення для систем менеджменту знань “Luvit”, “Mentor”, “Telia Instant Education”, “Maestro”, “FirstClass”,

“Comenious online”, “Lecando”, “Librix”, “Marratech” і “WebCat”. Багато навчальних закладів використовують вітчизняне програмне забезпечення “PingPong”. Всі державні університети використовують ПЗ систем керування студентами “Ladok” або “Ladok Novau”, яким володіє консорціум із 37 вищих навчальних закладів Швеції. Обслуговування програмного забезпечення для системи „Ладок” (Ladok) здійснює група обслуговування при університеті Умеа (Umeå), а за локальні системи відповідають інститути, які оплачують роботу серверів, мереж, обладнання і місцеву підтримку. Дані системи „Ладок” доступні для Міністерства освіти та інших агентств, коли готуються річні урядові звіти про стан навчання студентів в усіх закладах, які користуються цією системою.

Європейські навчальні заклади використовують у своїй роботі власні розробки віртуального навчального середовища (систем викладання і підтримки електронного навчання, платформ) або зарубіжні ВНС, а північноамериканські – власні університетські або вітчизняні ВНС (системи швидкого розроблення і викладання курсів). Використання вітчизняних віртуальних навчальних середовищ, однакових для більшості університетів США, дає можливість знизити витрати на підготовку і обслуговування системи дистанційного навчання.

2.6. ВИКЛИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СИСТЕМАМ ОСВІТИ

Освіта стає найвагомішим важелем впливу на життя суспільства, і вона сама зазнає також глибокого реформування. Глобальними тенденціями розвитку світового освітнього простору стали: прагнення до демократичної системи освіти, тобто доступність освіти для всього населення; розростання ринку освітніх послуг; розширення мережі вищої освіти та зміна соціального складу студентів; пріоритетність фінансування

освіти; постійне оновлення освітніх програм вищих навчальних закладів; відхід від орієнтації на середнього студента, підвищений інтерес до обдарованого студента, до особливостей розкриття його здібностей та потенціалу.

Модернізація європейської освіти нерозривно пов'язана з розвитком усього суспільства, характерними рисами якого на сучасному етапі є оновлення структури та змісту освіти, послідовного впровадження інноваційних технологій навчання, введення кредитно-трансферної системи в навчальний процес. Модернізація системи освіти має бути спрямована на виховання нового покоління людей, що усвідомлюють загальнолюдські цінності і живуть за гуманістичними законами. Перед сучасною освітою постають універсальні цілі: вийти на новий рівень якості європейської освіти і забезпечити її конкурентоспроможність на світовому ринку, реформуючи її на засадах демократизації, відкритості, безперервності, рівного доступу до здобуття освіти, мобільності, зберігаючи при цьому автентичність національної освіти.

Визначальним пріоритетним напрямом створення єдиного європейського освітнього простору є розвиток полікультурної освіти та виховання, що зафіксовано у документах країн Європейського Союзу.

З огляду на це, вчені, політики, державні діячі у країнах Європейського Союзу докладають зусиль, що спрямовані на досягнення діалогу й взаємопорозуміння між представниками різних культур і етносів у європейській спільноті. Турбота про збереження самобутності культур та їхнього розмаїття в країнах ЄС ґрунтується на визнанні культурного плюралізму як потужного чинника соціального поступу.

Зростання культурної розмаїтості за рахунок міграційних процесів в країнах Європейського Союзу зумовлюють розвиток ідеї полікультурної освіти, що знаходиться в центрі уваги педагогів країн Європейського Союзу.

Основними напрямами впровадження засад полікультурності в країнах Європейського союзу є: по-перше, реформування

(чи створення) освіти для меншин (як “традиційних”, тобто інонаціональних етнічних груп, що здавна й компактно проживають в межах держави, так і “нових меншин” – іммігрантських громад), з метою забезпечення для них та їхніх культур “рівних можливостей”, що і є головною метою, поставленою мультикультурним підходом; по-друге, виховання взаємного культурного розуміння та толерантності між представниками різних етнічних (мовних, релігійних, культурних) груп у суспільстві, що досягається реформуванням навчальних програм, підручників та методів навчання для всієї системи освіти (а не лише для меншин).

Реалізація засад мультикультурності в освіті в країнах Європейського Союзу далеко не зводиться ані до викладання рідної мови дітям із меншинних груп (чи навіть до створення для них шкіл із рідною мовою викладання), ані до запровадження в усіх школах країни такого собі “предмета мультикультуралізму” – вона передбачає перспективу перегляду всієї системи організації освіти й характеру викладання багатьох предметів, від мов та історії – до природничих дисциплін. А звідси випливають проблеми написання підручників з мультикультурних позицій, перепідготовки вчителів, запровадження нових навчальних методик тощо. Ключового значення у цьому процесі набувають навчання мов та мова навчання. Перевага надається білінгвальній (двомовній) освіті, наслідком якої є успішне опанування як рідною, так і домінантною мовами.

Проте проблема полікультурності в сфері освіти залишається суперечливою та неоднозначною. Наприклад, двомовну англійсько-валлійську освіту запроваджено в усіх школах Уельсу, двомовною є освіта в багатьох автономних провінціях Іспанії, але, з іншого боку, Франція вперто опирається проникненню каталонської та баскської мов до своїх південних районів на рівні вищому, ніж розмовний усний. В італійському Трієсті, де традиційно мешкає багато словенців, досі не запроваджено навчання словенської мови хоча б у деяких школах.

Хоча принцип полікультурної освіти посів почесне місце в

документах, що визначають культурну політику Ради Європи та Європейського Союзу, однак із практичним застосуванням цього принципу і тут виникають складнощі. Так, цілком умотивованим виглядав поділ Бельгії на валлонську й фламандську громади. Але ж коли численна мусульманська громада міста Брюсселя (столиця об'єднаної Європи має водночас статус третьої адміністративної одиниці Бельгії) цілком відповідно до проголошених засад культурної різноманітності зажадала проголосити ще одною офіційною мовою... арабську, навіть демократична Бельгія виявилася до цього не готовою. І тому навіть у Європі досі тривають дискусії між консерваторами-прихильниками концепції національної держави (звісно ж, із гарантіями всіх прав меншин) і лібералами-прихильниками „безберегого” мультикультуралізму.

У цілому ідеї полікультурної педагогіки, рекомендації ради Європи щодо полікультурного виховання далекі від здійснення. Лише в окремих країнах, зокрема, в Данії, Нідерландах і Швеції, на офіційному рівні полікультурне виховання визнає одним із напрямів навчання і виховання, особливо у початковій школі. Проте офіційні дані по Великій Британії, Нідерландах, Франції, Швеції підтверджують факт полікультурного виховання, що здійснюється у трьох напрямках: полегшення шкільного успіху дітей-вихідців з етнічних меншин (перехід до стратегії профілактики відставання, диференціація навчання); впровадження в освіту білінгвізму, навчання рідною мовою; застосування принципів полікультурного виховання та навчання не тільки до меншин, але і до провідного етносу для розвитку взаєморозуміння та взаємозбагачення.

Серед основних завдань, що забезпечать підвищення якості та ефективності систем освіти та підготовки майбутніх фахівців у країнах ЄС, О.І.Локшина виділяє: підвищення якості та ефективності освіти і професійної підготовки вчителів в країнах-членах у контексті нових вимог „суспільства знань”; розвиток навичок для суспільства знань; забезпечення рівного доступу до ІКТ; збільшення частки осіб, хто займається за

технічними та природничими напрямками; ефективно використання ресурсів.

Розвиток навичок для суспільства знань було визначено складовою цілі підвищення якості освіти. Необхідно зазначити, що ЄС, визнаючи це завдання як надзвичайно пріоритетне, доклав чималих зусиль, починаючи з 2000 р., у напрямі розробки уніфікованого переліку базових навичок для спільноти. Тривала робота результувалась прийняттям у 2006 р. Європейської довідкової системи ключових компетентностей для навчання впродовж життя, яка рекомендована для впровадження у національні системи освіти країн-членів. Система охоплює вісім ключових компетентностей: спілкування рідною мовою, спілкування іноземною мовою, математична компетентність та базові компетентності у галузі науки та техніки, цифрова компетентність, вміння вчитись, міжособистісна, міжкультурна, соціальна і громадянська компетентності, підприємливість та культурне самовираження.

Іншим дієвим інструментом забезпечення високого рівня освітньої якості було визначено забезпечення рівного доступу до ІКТ, що планувалось досягти не тільки за рахунок забезпечення відповідним обладнанням та широкими комунікаційними можливостями (Інтернет/Інтранет), але й за рахунок високоякісного програмного забезпечення. Проблема залучення молоді до вивчення природничо-наукових та математичних дисциплін планувалась вирішуватись шляхом як оновлення змісту природничо-математичної освіти на рівні середньої школи, так і посилення зв'язків з промисловістю та бізнесом.

Реалізація цілі “Покращення рівного доступу до освіти” передбачала виконання таких завдань, як: створення відкритого освітнього простору; додання привабливості освіті; підтримка активного громадянства, рівних можливостей та соціальної злагоди. Вирішення завдання „створення відкритого освітнього простору” передбачало, по-перше, спрощення доступу до освіти усім віковим групам, що планувалось досягти, передусім, шляхом розробки інформаційних та орієнтаційних

довідників, і, по-друге, створення системи так званих „мостів” для того, щоб зробити можливим перехід від одного напрямку навчання або однієї системи освіти в іншу – європейці повинні мати змогу накопичувати попередні освітні досягнення та бути впевненими, що одержані кредити та кваліфікації будуть визнані в усьому просторі ЄС. Стратегічна ціль “Відкритість освіти ЄС усьому світові” у контексті фундаментальної потреби посилення відповідності ринку праці та викликам глобалізації включає: посилення зв’язків між виробництвом та науковими дослідженнями і суспільством в цілому; розвиток духу підприємництва; інтенсифікація навчання іноземних мов; посилення мобільності та обмінів; посилення європейського співробітництва.

Для проведення моніторингу якості освіти фахівцями Європейського Союзу розробляється модель освітніх індикаторів. Концептуально підхід ЄС базується на таких основних складових, як контекстуальна інформація, освітній процес, освітні досягнення, ресурсний внесок в освіту. Статистичні збірники, підготовлені в рамках ЄС, містять інформацію про всі компоненти освітнього процесу та оточення, в якому він відбувається. Відмінності можуть стосуватися структурування індикаторів (наприклад, за рівнями освіти – дошкільна, середня, вища освіта або за предметними сферами – навчання іноземних мов, навчання ІКТ, спеціальна освіта тощо). Зокрема, щорічні збірники „Основні дані про освіту в Європі” (Key Data on Education in Europe), які розроблені Європейською Комісією спільно з EURYDICE (інформаційною мережею з освіти в Європі) та Eurostat (Статистичним бюро Європейського Союзу), інформують про стан систем освіти країн-членів та тенденції її розвитку з метою діагностики рівня якості освіти.

Велику увагу забезпеченню якості освіти приділяє і ЮНЕСКО. Підхід її у галузі моніторингу освітніх послуг в країнах-членах ґрунтується на аксіомі про те, що доступ до базової освіти високої якості є невід’ємним правом людини, проголошеним на форумах „Освіта для всіх” та зафіксовано у Джем-

тєнській (1990) та Даккарській (2000) деклараціях. Оцінка врахування цього права державами передбачає аналіз доступу до якісної освіти, що робиться, наприклад, у виданні ЮНЕСКО та Інституту статистики ЮНЕСКО „Global Education Digest 2003: Comparing Education Statistics Across the World” („Всесвітній звіт з освіти 2003: порівняння світової статистики у світі”), де аналізуються освітні системи та тенденції розвитку за основними показниками, структурованими за рівнями освіти (дошкільна, початкова, середня, вища освіта).

Об'єднання європейських країн призвело до створення багатомовного середовища та необхідності визначення певних принципів і правил співіснування як окремих країн-членів, так і об'єднання загалом. Виникла необхідність в реалізації організаційних та технічних заходів, в управлінні процесом багатомовності, що дістало назву *multilingualism management* (управління багатомовністю), а також у створенні відповідного „EU language regime” (мовного режиму ЄС). На сьогоднішній день мовна проблематика є окремим пріоритетним напрямом діяльності ЄС, яка має офіційну назву „EU Language Policy” („Мовна політика ЄС”).

Інституційна мовна політика регламентує використання мов всередині або між інституціями ЄС, з країнами-членами, їх громадянами та поза Європейським Союзом. Мовна політика Європейського Союзу реалізується у напрямках: політика у сфері перекладів; навчання висококваліфікованих перекладачів, які спеціалізуються у сфері Євросоюзу; в освіті для дорослих; вивченні іноземних мов людьми з особливими потребами; сприянні збільшенню різноманітності мов, що вивчаються; створенні спеціалізованих мовних класів; навчанні вчителів іноземних мов, які, зокрема, володіли б не однією іноземною мовою; розвитку європейської системи тестування та визначенні рівня знань іноземної мови; публікації аналітичних, довідкових, статистичних, тематичних видань та досліджень, що мають на меті забезпечення та поширення інформації для процесу ухвалення рішень на національному та наднаціональному рівнях.

Мовна політика ЄС реалізується в тому числі через програми у сфері освіти. З 1980-початку 1990 рр. реалізовано такі програми, як: COMETT (Community Action Programme for Education and Training for Technology in the European Community); ERASMUS (European Community Action Scheme for the Mobility of University Students) – з 1987 р. у ній взяли участь понад 1,5 млн осіб; LINGUA – програма, спрямована на сприяння вивченню іноземних мов; TEMPUS – Trans-Mobility Programme for University Students; LEONARDO DA VINCI – програма, спрямована на стимулювання розвитку нових методів навчання; YOUTH FOR EUROPE – Європа для молоді; SOCRATES – включала у себе ERASMUS та LINGUA, але мала надзвичайне значення для розширення сфери діяльності в школах, через включення програми COMENIUS у шкільну освіту.

З 2007 року більшість цих програм об'єднано у програму Lifelong Learning Programme („Навчання впродовж життя”), яка розрахована до 2013 року. Програма спрямована на підтримку тих проектів освітніх інституцій, що розвивають взаємодію, кооперацію та мобільність між освітніми та тренінговими системами усередині ЄС з метою одержання ними можливості конкурувати на світовому ринку. У цих програмах велика увага зосереджена на навчанні іноземним мовам.

У Лісабонській стратегії, яка визначила цілі ЄС включно до 2010 року, зазначено важливість посилення географічної мобільності європейців та поліпшення вивчення іноземних мов. Ці цілі стали частиною програми Education and Training 2010 (Освіта та тренінги 2010), яка є компонентом Лісабонської стратегії щодо освіти.

Вивчення двох іноземних є пріоритетом у програмі ЄС щодо співробітництва в сфері освіти та тренінгів, яка була прийнята в червні 2009 р. на засіданні Ради міністрів освіти країн-членів ЄС. Варто зазначити, що імплементація мовної політики ЄС на національних рівнях не є рівномірною. Наприклад, вивчення іноземних мов стало частиною реформи наці-

ональної освітньої системи, прийнятої парламентом Болгарії у 2006 році. Уряд Угорщини запровадив всебічну стратегію викладання та вивчення іноземних мов „Світові мови” (World Language Programme). Заходи в межах цієї програми включають багаторазове підвищення фінансування вивчення іноземних мов в школі, запровадження року інтенсивного вивчення іноземної мови у сфері обов’язкової освіти, іспит з іноземної по закінченні школи, збільшення щонайменше на 40 % навчального часу, присвяченого вивченню іноземних мов тощо. У Люксембурзі у 2005-2006 рр. Міністерство освіти та професійного навчання запровадило Національний план дій на 2007-2009 рр. Plan d’action pour le réajustement de l’enseignement des langues з 66 пунктів, які охоплюють усі аспекти викладання та вивчення іноземних мов, починаючи з викладання для дітей дошкільного віку й закінчуючи проблемами вивчення іноземних мов у іммігрантських спільнотах. З 2003 р. реалізується Національна мовна стратегія у Великобританії, яка охоплює вивчення іноземних мов усіма віковими категоріями громадян та вивчення мов в університетах. Розбудова освітніх систем за принципом „рідна мова плюс дві іноземні” реалізується в реформах дошкільної та початкової освіти Естонії, Франції, Німеччини, Литви, Словенії та Іспанії. У школах вводять „європейські секції” (European sections), відвідуючи, які учні одержують можливість вивчати більше іноземних мов та в яких особливу увагу приділено європейській співпраці. Деякі із зазначених ініціатив мають форму пілотних проєктів, що з часом будуть системно запроваджені в освітні системи. У Німеччині, Нідерландах, Франції, Фінляндії та Австрії запроваджується сертифікат „Сертілінгва” (CertiLingua), в якому визначається мовна компетентність учня. Він доповнюватиме шкільний атестат. Особливістю Плану дій щодо вищої освіти було те, що він закликав європейські університети розвинути послідовні та узгоджені мовні політики, аби активізувати вивчення іноземних мов студентами та надати їм можливість вчитися за кордоном.

Мовна політика Європейського Союзу реалізується в освіті для дорослих, вивченні іноземних мов людьми з особливими потребами, сприянні збільшенню різноманітності мов, що вивчаються, створенні спеціалізованих мовних класів, навчанні вчителів іноземних мов, які, зокрема, володіли б не однією іноземною мовою, розвитку європейської системи тестування та визначенні рівня знань іноземної мови. Не менше значення має також публікація аналітичних, довідкових, статистичних, тематичних видань та досліджень, що мають на меті якомога повнішого забезпечення та поширення інформації для процесу ухвалення рішень на національному та наднаціональному рівнях.

Оскільки володіння іноземною мовою розглядається як одна з фундаментальних компетентностей громадянина суспільства знань, розвиток змісту іншомовної освіти та технологій для навчання іноземних мов, як і створення платформи для обмінів для учнів та викладачів в рамках ЄС було проголошено ще одним пріоритетом.

Мовна проблематика стала окремим напрямом політичної активності Європейського Союзу, одержавши назву EU Language Policy (у пер. з англ.: мовна політика ЄС). Половина європейців погоджується з політичними цілями ЄС, відповідно до яких кожен громадянин ЄС має володіти двома мовами, крім своєї рідної.

Поза офіційною мовною політикою мультилінгвізму, на рівні мовної практики європейці мовною поведінкою голосять за появу *lingua franca*. Нею поступово стає англійська мова (так звана проблема „English-only” (тільки англійська)). Фактично всі дослідження показують, що саме вона еволюціонувала у мову спілкування між країнами-членами. Парадокс в тому, що чим більше мов стає в Європейському Союзі, тим більше зростає роль англійської. В континентальній Європі англійська мова все менше і менше стає „іноземною” мовою, в тому числі і тому, що вивчається не тільки з метою її використання за кордоном. У країнах-членах ЄС англійська мова вико-

нує такі внутрішні функції: вона є обов'язковим або основним предметом для вивчення у школі; володіння англійською мовою є необхідною умовою набуття вищої освіти та подальшого підвищення професійного рівня. У демографічно невеликих європейських країнах підручники англійською мовою широко використовуються у вищій освіті практично з усіх предметів; володіння англійською є в багатьох випадках необхідною умовою працевлаштування; англійська мова є надзвичайно вживаною в медіа, попкультурі, суспільному та приватному житті.

Дослідження „Європейці та мови” свідчить, що вже сьогодні *lingua franca* для європейців може бути англійська мова. Вона залишається найпоширенішою мовою в Європі. Нею або як рідною (13%), або як іноземною (38%) володіють більше половини (51%) європейців. За нею йдуть французька та німецька (по 14%), іспанська та російська (по 6%) мови. 77% європейців погоджуються з тим, що як першу іноземну мову їхні діти повинні вивчати англійську. 90% учнів середніх шкіл усієї Європи сьогодні вивчають англійську.

У Німеччині, наприклад, англійська мова пропонується як перша іноземна мова в усіх початкових школах і може продовжуватися за бажанням на наступних етапах у школах різних рівнів та типів. Крім того, англійська комбінується з другою і третьою іноземною мовою за вибором, яка вивчається з сьомого класу. В основній школі англійська є єдиною іноземною мовою. Вибір англійської мови як першої іноземної є передумовою німецько-англійського білінгвального навчання. Якщо першою мовою обрано французьку мову, то англійська як друга є обов'язковою.

Як було зазначено на Першій міністерській конференції ЄС з багатомовності в березні 2008 р., „англійська мова продовжує завойовувати позиції як безпосередній засіб спілкування всередині Європи та засіб міжнародного спілкування”. Вона стала домінуючою іноземною мовою, яку вивчають у середній школі. 90 % учнів середніх шкіл по всій Європі сьогодні вивчають англійську.

Англійська мова стає превалюючою у дискурсі реформ вищої освіти країн-членів ЄС. Вона є другою мовою (крім державної), на якій ведеться навчальний процес. Цьому сприяють наступні фактори: 1. Процес глобалізації та глобальної модернізації, в якому англійська мова відіграє роль світової. Заходи урядів, спрямовані на модернізацію, одночасно ведуть до англізації внутрішнього середовища. Ідеологія глобалізації передбачає, що англійська мова є предметом вжитку, який в будь-якому разі має бути придбаним чим раніше, тим краще. 2. Процес інтернаціоналізації вищої освіти, який є однією з цілей реформ. Підвищення статусу європейських освітніх інституцій та збільшення конкурентоспроможності на світовій арені неможливе без збільшення кількості курсів англійською мовою та кількості викладачів, які ці курси здатні викладати. Привабливість європейської освіти для зарубіжних студентів неможлива, якщо викладання не ведеться англійською. Викладання на англійській мові розглядається як важливий фактор привертання іноземних студентів. 3. Освітня політика ЄС, яка має уже досить довгу історію і зараз активно реалізується. Наслідком масштабності та популярності різного роду програм ЄС, в тому числі обмінних, є те, що університети пропонують навчальні курси англійською, бо більшість приїжджених студентів з країн-членів ЄС не здатні навчатися мовою приймаючого вчнз. За статистикою, якщо немає можливості поїхати до англійської країни, студенти вибирають ту країну, де англійська є найбільш вживаною та поширеною. 4. Університетські кафедри мають в своєму складі викладачів, які здатні викладати англійською, а також викладачів, для яких рідною є англійська. 5. Процес уніфікації документів про освіту. Додаток до диплома видається англійською, хоча Європейською Комісією передбачається його видача на найбільш вживаних європейських мовах. 6. У системі обов'язкової освіти не дивлячись на те, що концепція „дві іноземні мови” не вказує на те, які саме мови вивчати, на практиці ні в кого не виникає сумнівів щодо того, що першою іноземною має бути англійська.

Перспектива домінування англійської мови в комунікативному полі об'єднання вже сьогодні змусила європейських інтелектуалів свідчити про необхідність заохочення європейських громадян вивчати другу мову, яка не є мовою міжнародного спілкування. Вони запропонували концепцію *personal adaptive language*, суть якої полягає в тому, щоб кожна людина вивчила легку для засвоєння іноземну мову. Ця друга мова має бути близькою до її рідної, фактично запроваджується концепція другої рідної мови (*second mother tongue*), вивчення якої має розпочинатися в школі та тривати у вищому навчальному закладі. Вивчення цієї мови має супроводжуватися вивченням історії, культури та літератури народу, який цією мовою говорить.

XXI століття ставить перед європейською освітою певні цілі, які повинні сприяти створенню єдиного європейського простору, формуванню „європейської ментальності” та європейської громадянськості поряд із громадянськістю національною. Відбувається універсалізація та стандартизація європейських знань, які б надавали молоді різних націй та народів усвідомлення її належності до єдиної європейської культури.

Вперше на міжнародному рівні спроба регламентувати обов'язки держав і міжнародних організацій з підготовки людини до життя в інформаційному суспільстві належить ЮНЕСКО в “Рекомендаціях про розвиток і використання багатомовності та загального доступу до кіберпростору”, у яких йде мова про те, що державам-членам і міжнародним організаціям варто сприяти розповсюдженню грамотності в галузі інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ).

Звернувшись до міжнародного досвіду щодо проблем розвитку інформаційних освітянських мереж, варто відзначити діяльність таких міжнародних організацій, як ЮНЕСКО та ЮНІСЕФ, що мають на меті вирішення проблем розвитку дітей та молоді, а також беруть активну участь у процесах оновлення освіти, спрямованої на задоволення потреб людини у сучасному світі.

Дитячий Фонд ООН (ЮНІСЕФ – UNICEF, United Nations Children's Found) та Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО – UNESCO, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)) – організації, діяльність яких є пріоритетною у галузі розвитку людини, здорового способу життя, навчання продовж життя і т.д., реалізують у своїй роботі ідею “вільного розповсюдження інформації” і відкритого доступу до неї. За часи існування кожна створила власну інформаційну мережу для забезпечення потреб освітян і широких кіл тих, хто цікавиться даною проблемою.

З визначенням необхідності розвитку інформаційної та комунікаційної сфери ЮНЕСКО створив власну інфраструктуру, спектр якої охоплює освітню галузь як провідну у вирішенні глобальних завдань організації. Основні підпорядковані підструктури інформаційної мережі ЮНІСЕФ: сектор комунікації та інформації (CI – Communication and Information Sector), який складається з таких відділів: відділу комунікаційного розвитку; відділу свободи самовираження, демократії та миру; відділу інформаційного суспільства. Сектор здійснює розвиток за трьома стратегічними напрямками: сприяння вільному розповсюдженню ідей і універсальній інформації; сприяння плюралізму та незалежності засобів інформації; сприяння модернізації інформаційних інфраструктур; сектор освіти (Education Sector) із своєю інфраструктурою, що охоплює широкий спектр проблем в галузі освіти.

Ще одним кроком до втілення ідей вільного розповсюдження інформації та використання інформаційно-комунікаційних технологій у освіті було підписання Генеральною Асамблеєю Об'єднаних Націй резолюції за номером A/RES/56/183 про проведення Всесвітнього Самміту з Інформаційного суспільства WSIS (World Summit on the Information Society), що відбулося 21 грудня 2001 року. У центрі обговорення Самміту знаходилися питання щодо створення і розвитку Інтернет-уряду та механізмів скорочення цифрового розриву.

Важливим напрямом роботи інформаційної мережі

ЮНЕСКО є також проект, який створив власну інформаційну мережу та мережу партнерів за назвою ЮНІТВІН (кафедри ЮНЕСКО). Програма була заснована у 1992 році і має на меті зміцнення співробітництва між вузами різних країн світу для ефективного обміну знаннями. Вона покликана сприяти міжвузівській співпраці з метою передачі знань, розвитку та удосконаленню підготовки спеціалістів і науковців у вищій школі, а також інтернаціоналізації вищої освіти. Проектом, спрямованим на забезпечення освітян інформацією є проект ЮНЕСКО „Інформаційна мережа культури світу”, мета якого полягає в створенні мережі сайтів, що дозволяють одержати інформацію про діяльність освітян у всьому світі.

Функцію з систематизації, збору, аналізу та розповсюдження освітянської інформації в країнах Європейському Союзу та Раді Європи виконують такі відомі міжнародні інформаційні центри та мережі як EURYDICE (Інформаційна мережа з питань освіти Європейського Союзу), EUDISED (Європейські документальні та інформаційні системи для освіти), CEDEFOP (Європейський центр з розвитку професійної підготовки) та інші. Наприклад, EUDISED – European Documentation and Information System for Education (Council of Europe) – Європейська система з документації та інформації для освіти) об’єднує тридцять дві агенції країн Європи, які повністю несуть відповідальність за збір та створення бази даних з науково-дослідницьких проектів з питань освіти в своїх країнах. Робота всієї мережі регулюється єдиними створеними для всіх її учасників законами. За всі ці роки сформувалася база даних з таких напрямів: викладання та перепідготовка вчителів; навчання; принципи створення систем освіти; системи освіти; адміністрування в освіті; оцінювання; зміст освіти; соціальні науки тощо.

Однією з найвідоміших міжнародних інформаційних освітянських мереж є EURYDICE (The Educational Information Network in the European Community) – Освітянська інформаційна мережа, створена Європейським Союзом, який приділяє особливу увагу освіті, її розвитку та напрямам, віддаючи

їй пріоритети. Враховуючи різноманітність систем освіти європейських країн Європейський Союз вважає, що саме ця різноманітність і є культурним багатством кожної окремої країни. Краще розуміння особливостей та самобутності кожної країни веде до плідної співпраці та створення взаємного європейського простору, що можливо лише завдяки володінню та поширенню необхідної інформації щодо будь-яких аспектів систем освіти. Саме для цього була створена і працює до цього часу освітянська інформаційна мережа ЄУРИДАЙС.

Першочерговим завданням створення її був обмін досвідом з питань освіти та освітянської політики на національному рівні та рівні Європейського співтовариства, що повинно сприяти зміцненню співпраці між членами-країнами Європейського Союзу. Спочатку у кожній країні, яка бажала співпрацювати з мережею, були створені Національні відділення для участі в її роботі. Європейською Комісією було створено Європейське відділення ЄУРИДАЙС, яке координує та підтримує роботу мережі, забезпечуючи адміністративну та технічну підтримку. Більшість Національних відділень відносяться безпосередньо до Міністерств освіти або мають тісні зв'язки з ними. Кожне Національне відділення очолює Голова, який координує роботу на місцях та двічі на рік зустрічається з Головою ЄУРИДАЙС Європейської Комісії. Освітяни, які зацікавлені в спілкуванні з цими мережами, мають можливість одержувати інформацію через систему мережі Інтернет.

Таким чином, пріоритетним напрямом в системах освіти європейських країн залишилося досягнення рівних можливостей в отриманні освіти, забезпечення всіх громадян базовими знаннями, здібностями та вміннями, які необхідні їм для соціальної та професійної інтеграції у суспільство, в якому вони живуть; підвищення якості освіти і забезпечення індивідуального розвитку; зближення змісту освіти до очікувань роботодавців; пристосування нових форм навчання до існуючої системи кваліфікацій у галузі освіти і підготовки кадрів; інтенсифікація мобільності студентів.

За останні роки значною проблемою для всіх європейських країн стала всезростаюча еміграція громадян. Тому саме інтеркультурна освіта стала однією з основних в системах освіти країн Європейського Союзу. У цих країнах склалася складна ситуація, яка вимагає від розвинутого та етноцентричного Європейського суспільства удосконалювати систему освіти, по-перше, залишаючи в ній її самобутність та, по-друге, враховуючи ситуацію, шукати нові перспективи саме в розвитку інтеркультурної освіти та виховання, виховуючи повагу до інших культур.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Специфіка неформальної освіти.
2. Концепція освіти дорослих.
3. Напрями освіти для дорослих.
4. Характерологічні параметри структур обов'язкової освіти країн Європейського Союзу.
5. Тенденції трансформації у структурі обов'язкової освіти у країнах Європейського Союзу.
6. Відмінності між структурами освіти країн Європейського Союзу.
7. Структура вищої освіти країн Європейського Союзу.
8. Сучасні моделі професійної підготовки у освітніх системах країн-членів ЄС.
9. Проблеми післядипломної освіти у країнах Європейського Союзу.
10. Моделі дистанційної освіти – якісно прогресивного виду навчання.
11. Пріоритетні напрями створення єдиного європейського освітнього простору.

ДОДАТКИ

**ОСВІТА КРАЇН
ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ У
ТАБЛИЦЯХ,
СХЕМАХ,
РИСУНКАХ**

Додаток А
Австрійська Республіка (Австрія)

Таблиця 1

Етапи обов'язкової освіти

Початкова школа	6-10 років
Середня школа I рівня Початкова школа – вищий рівень Загальноосвітня середня школа I рівня Загальноосвітня середня школа з академічним профілем (науковим спрямуванням) – I рівень	Вік: 10-14 років
9 клас Політехнічна школа – однорічне професійне навчання, так званий допрофесійний рік. Або інша середня школа II рівня	Вік: від 14 років
Спеціальна школа: у загальноосвітній спеціальній школі розрізняють I і II рівні, а також вищий цикл Спеціалізовані відділи для дітей з фізичними вадами, з вадами мови, вадами слуху, глухих, з вадами зору, сліпих, з тяжкими відхиленнями. Учні можуть ходити до спеціальної школи упродовж всього періоду загальнообов'язкового навчання.	Вік: 6-15 років

Таблиця 2

Середня освіта II рівня

Середня освіта II рівня	Вік
Загальноосвітня середня школа з науковим профілем – II рівень	14-18 14-15
Політехнічна школа (однорічне професійне навчання, так зване допрофесійний рік)	14+
Технічно-професійна школа (технікум)	14-19
Технічно-професійний коледж	14-19
Школи, що готують вихователів і (не)методичний персонал школи	14-19
Професійна школа, що готує вчителів початкових класів	15+
Коледж	18-20

Додаток Б Королівство Бельгія (Бельгія)

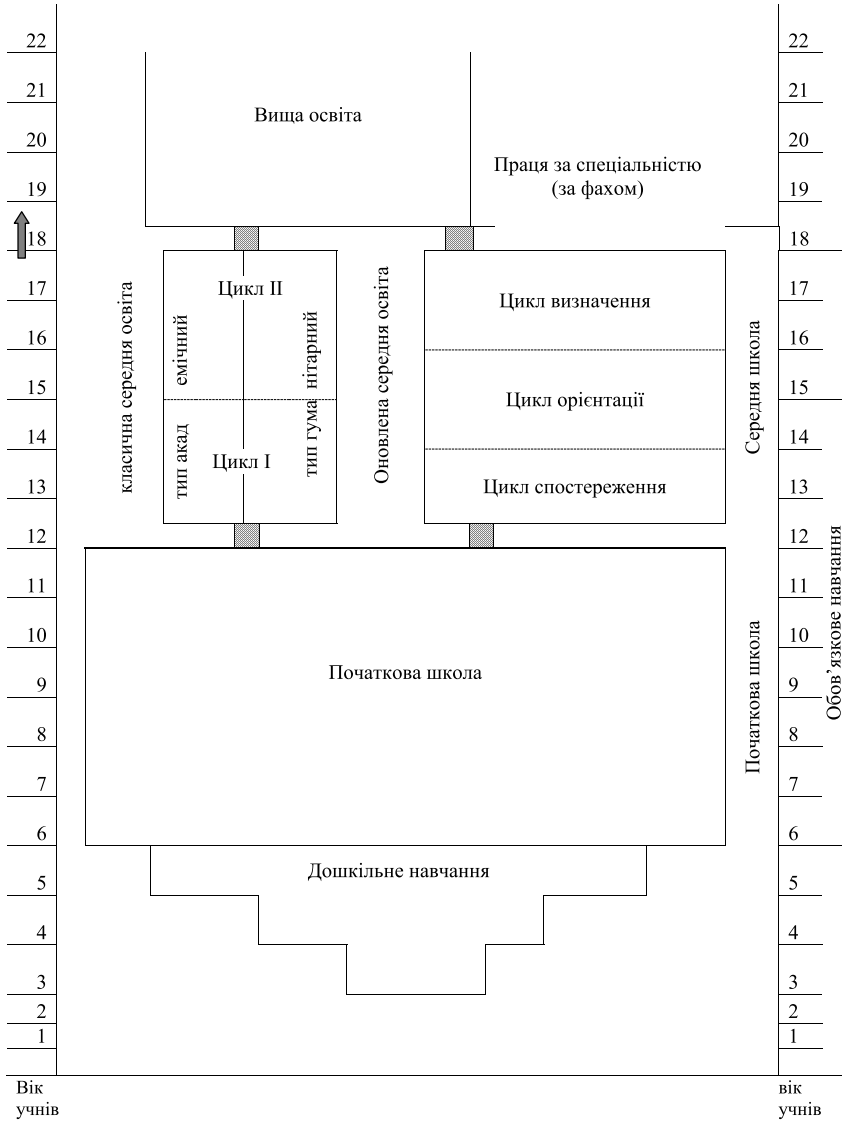

Рис. 1. Організація системи обов'язкової освіти Королівства Бельгія [33]

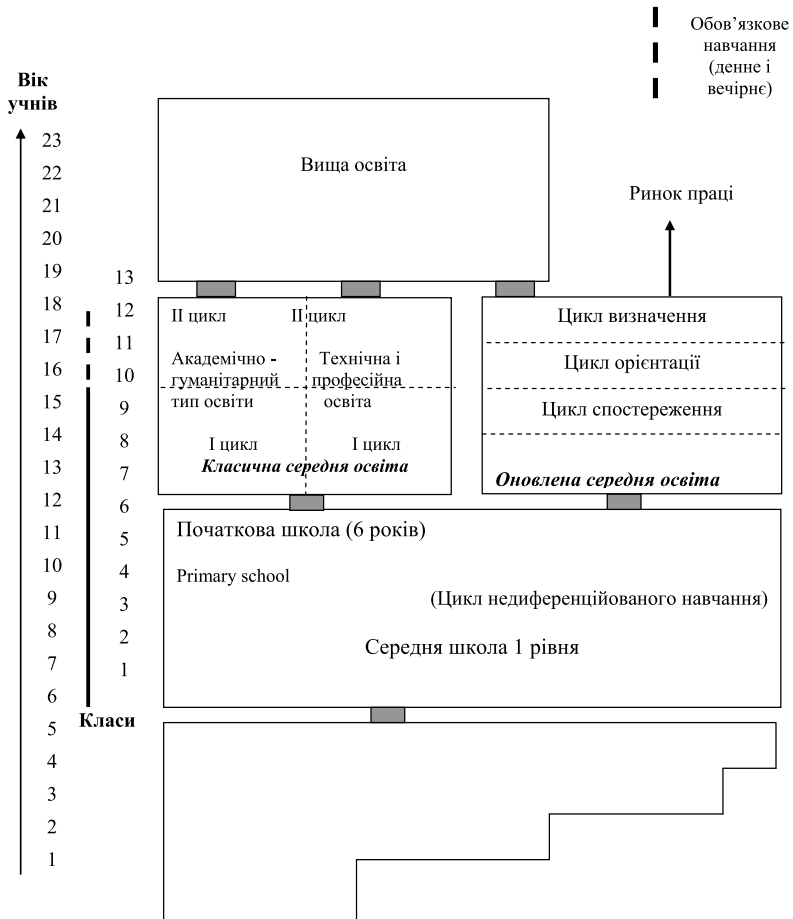

Рис.2. Структура системи освіти Королівства Бельгія [33]

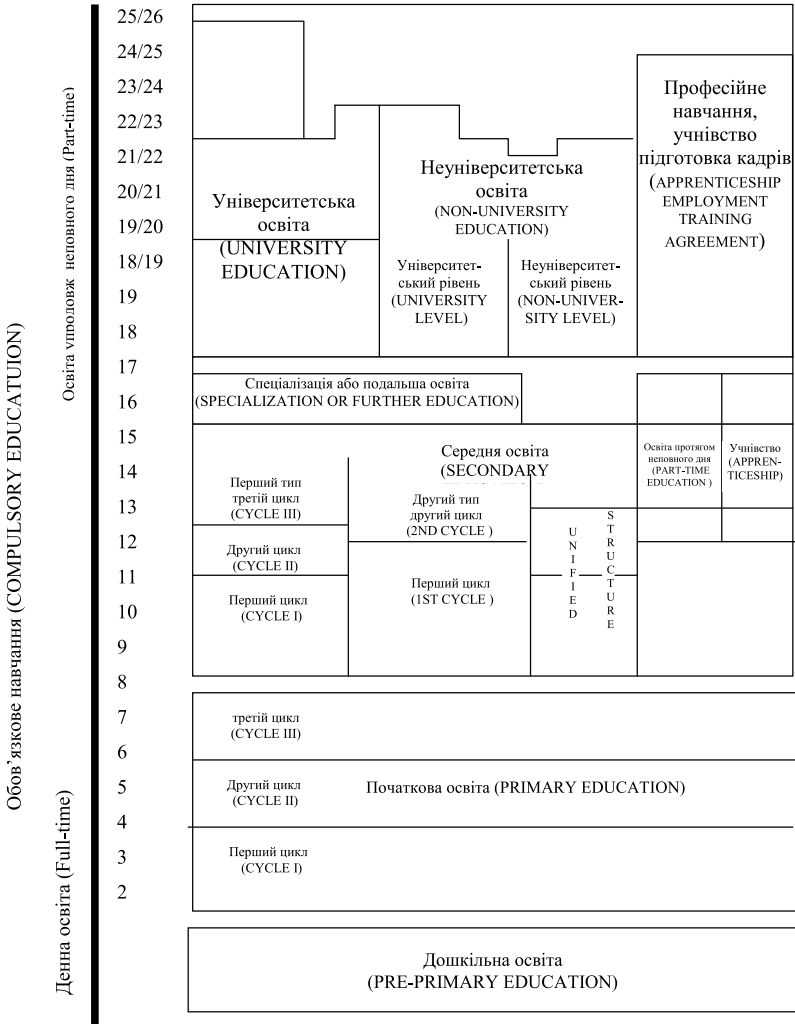

Рис. 3. Структура організації за циклами системи освіти Королівства Бельгія (Французька Громада, Німецькомовна Громада, Фламандська Громада) [33]

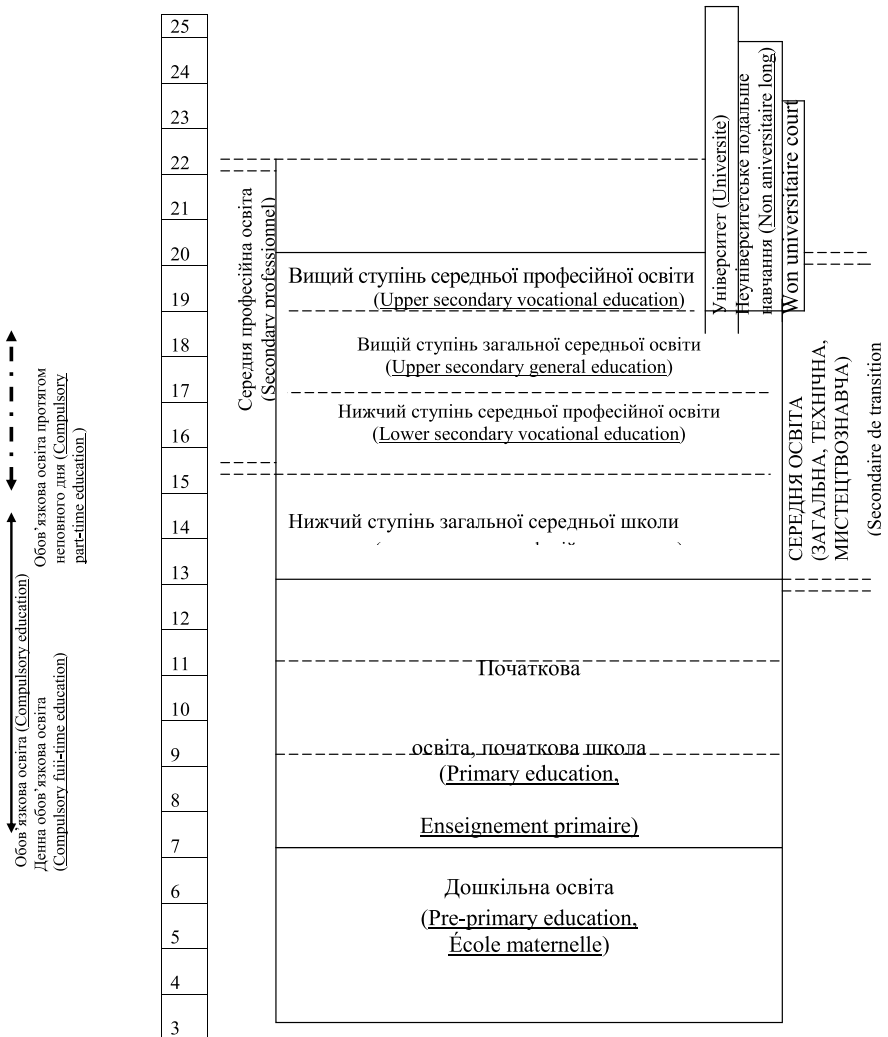

Рис. 4. Організація освітньої системи Французької Громади Королівства Бельгія [33]

Додаток В Сполучене Королівство Велика Британія

Рік
навчання

Вік

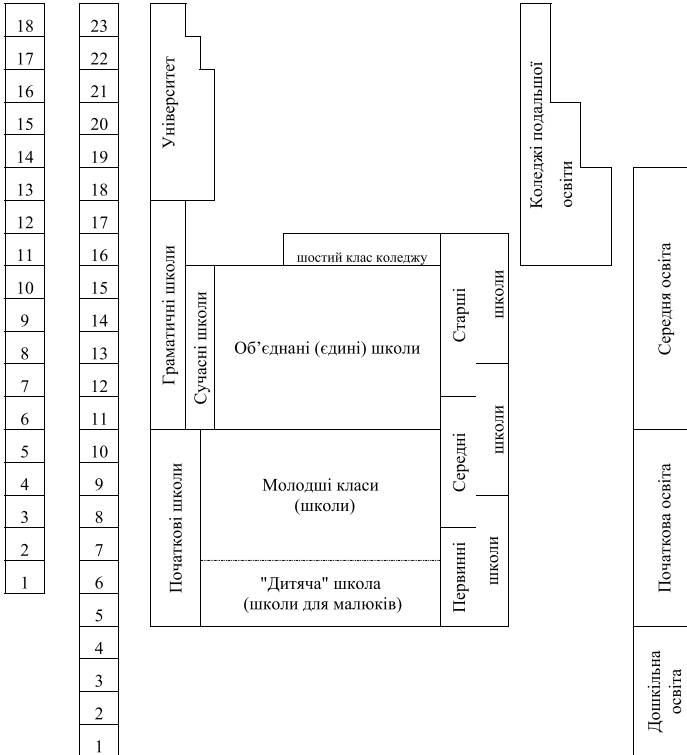

Рис. 1. Схеми шкільної системи Англії [33]

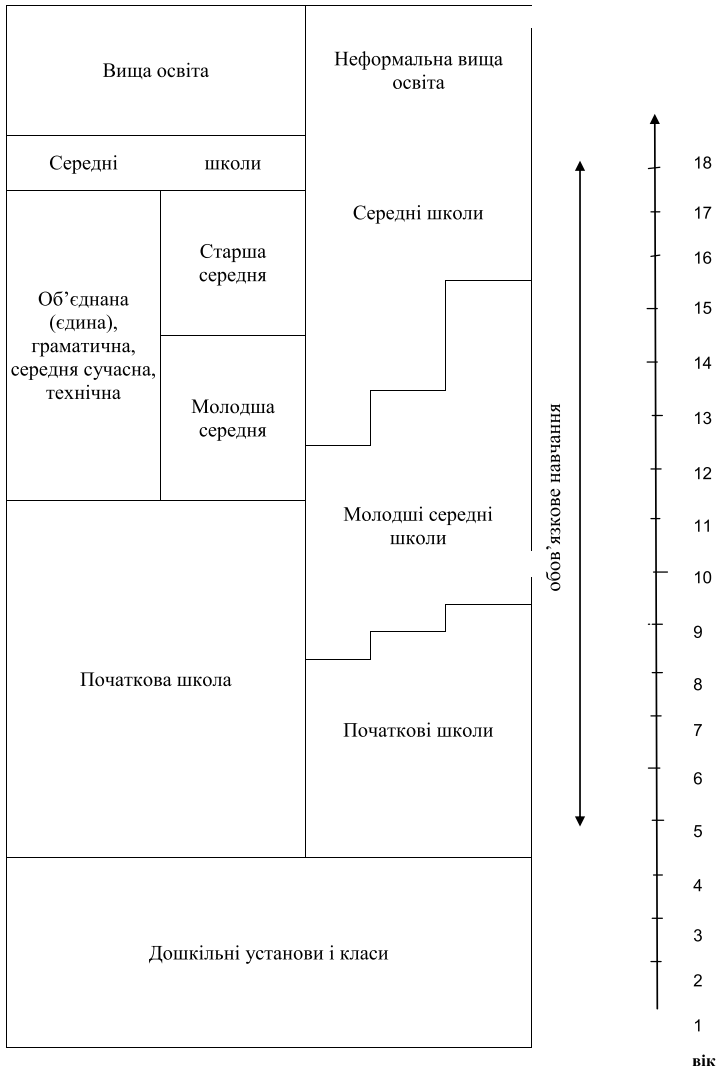

Рис.2. Структура шкільної освіти Англії [33]

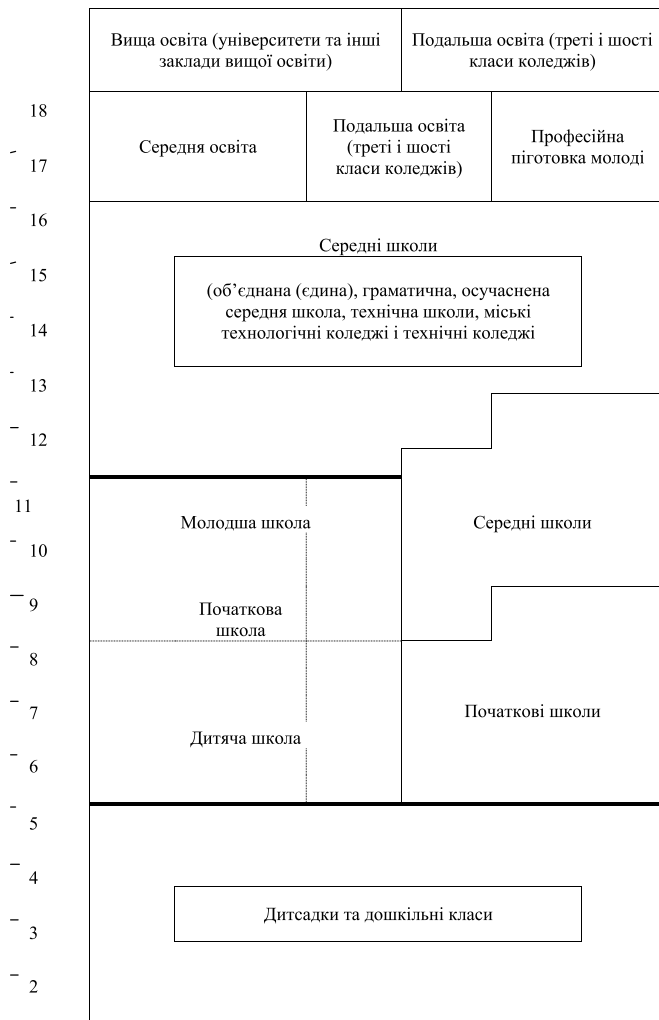

Рис.3. Структура шкільної системи Англії та Уельсу (за даними Європейської комісії – експертів EURYDICE та CEDEFOP) [33]

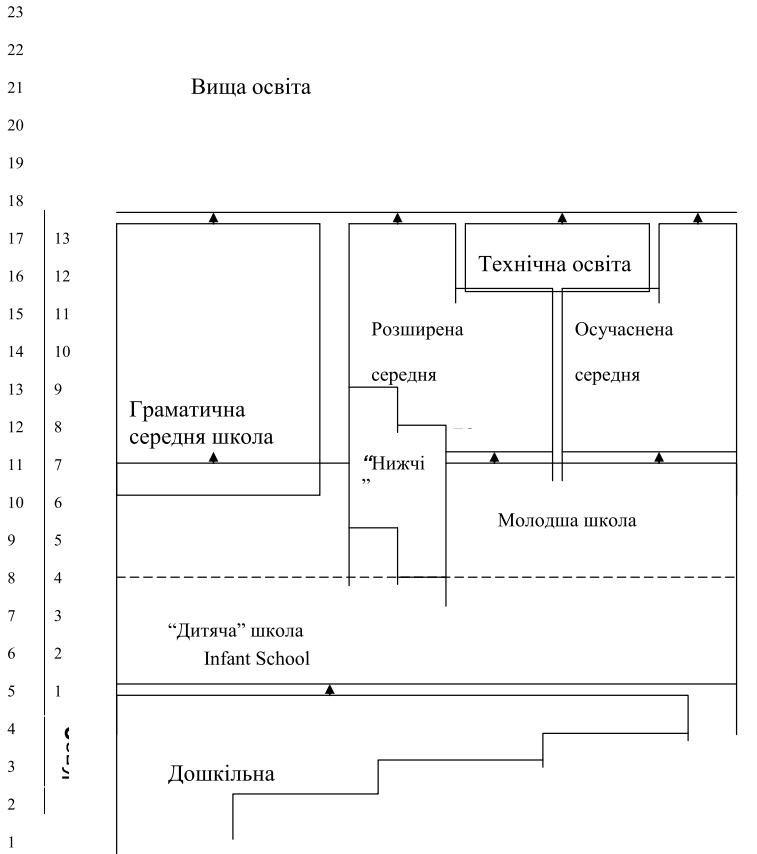

Рис.4. Організація і головні структурні елементи системи освіти Англії та Уельсу [33]

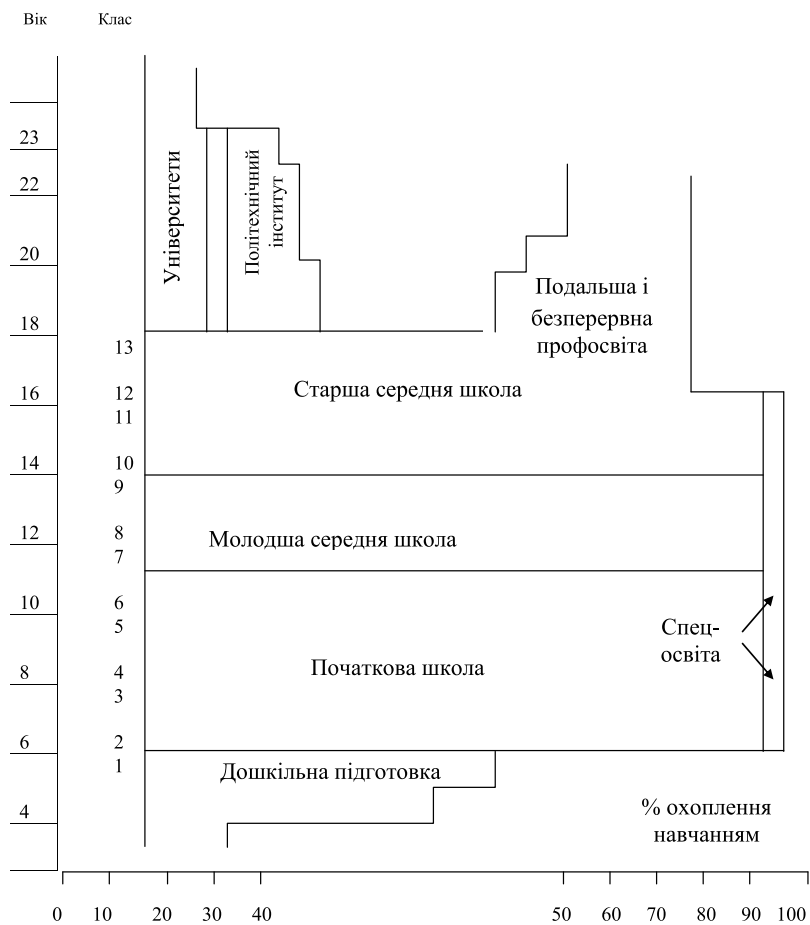

Рис.5. Структура сучасної системи освіти Англії та Уельсу [33]

2

Рис.6. Структура шкільної системи Північної Ірландії [33]

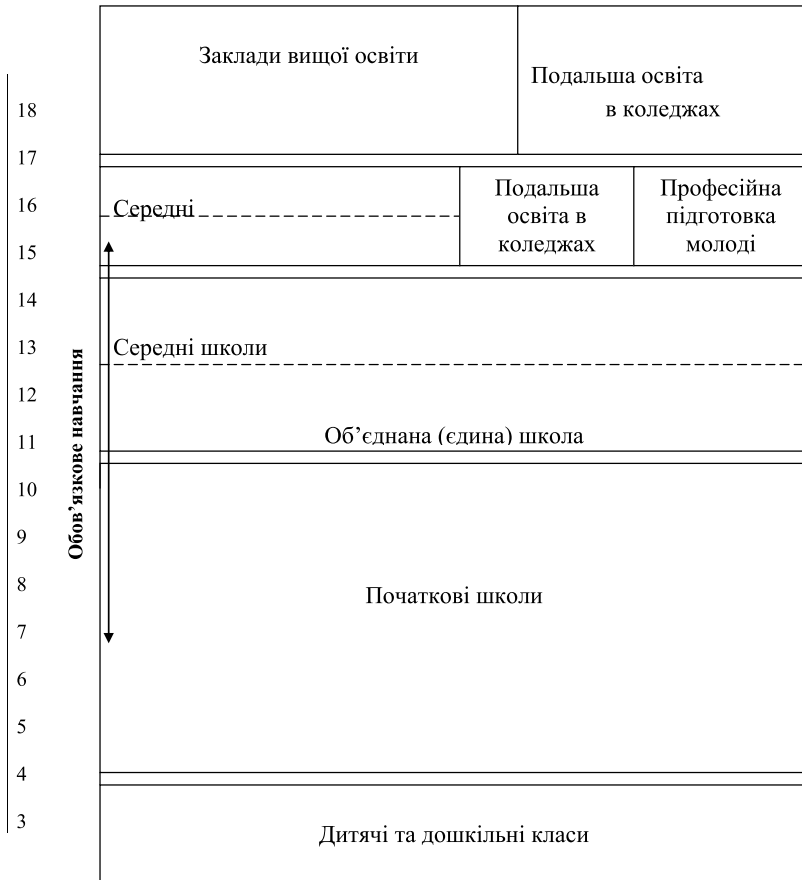

Рис.7. Структура шкільної системи Шотландії [33]

Таблиця 1[21]

Кваліфікаційна шкала вищої освіти Англії

Кваліфікаційний рівень	Назва кваліфікаційного рівня	Наукові ступені, що присуджуються
1-й рівень	Сертифікатний (<i>Certificate</i>)	Вищий національний сертифікат, Сертифікат про вищу освіту
2-й рівень	Проміжний (<i>Intermediate</i>)	Ординарний / звичайний бакалаврський ступінь, Базовий ступінь, Диплом про вищу освіту, Вищий національний диплом
3-й рівень	Почесний (<i>Honours</i>)	Почесний ступінь бакалавра, Диплом про базову вищу освіту, Сертифікат про базову вищу освіту
4-й рівень	Магістерський (<i>Master's</i>)	Магістерський ступінь, Інтегрований магістерський ступінь, Диплом про післядипломну освіту, Сертифікат про післядипломну освіту
5-й рівень	Докторський (<i>Doctoral</i>)	Докторський ступінь

Додаток Г Грецька Республіка (Греція)

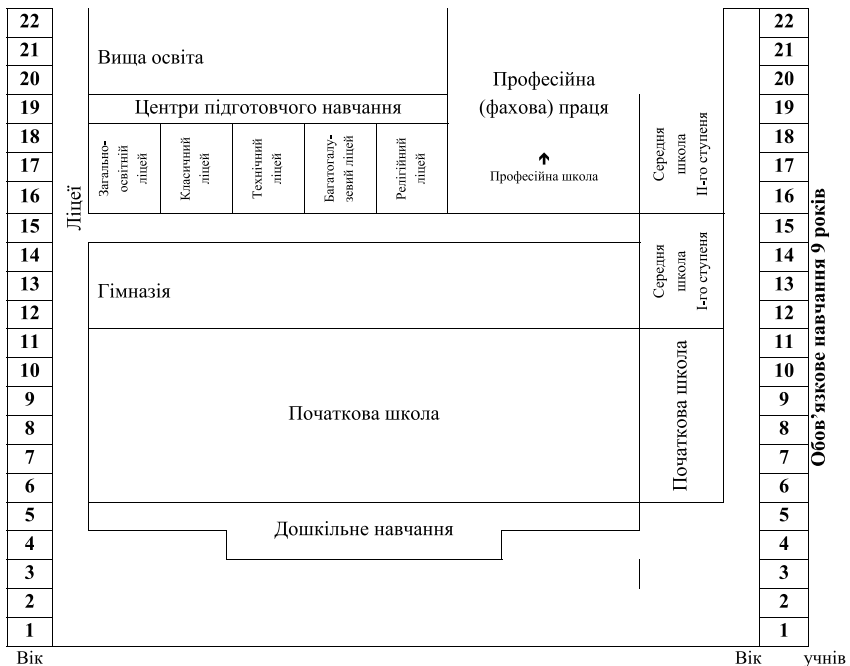

Рис.1. Організація шкільної системи сучасної Грецької Республіки [33]

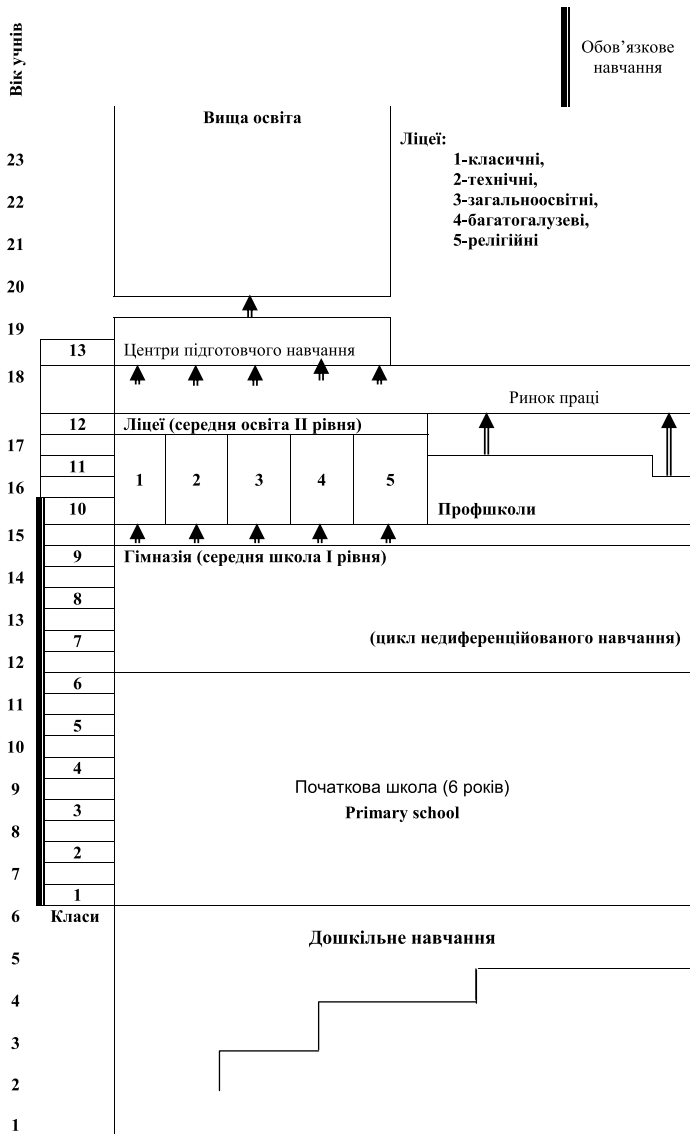

Рис.2. Організація системи сучасної освіти Грецької Республіки [33]

Обов'язкове навчання (Compulsory education)	18	ВИЩА УНІВЕРСИТЕТСЬКА ОСВІТА (Higher university education — AEI)		Вища технологічна освіта (Higher technological education — TEI)		ПІСЛЯШКІЛЬНЕ СЕРЕДНЄ ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ (Post-secondary vocational training – in Institutes of Vocational Training — ІЕК)		
	17	Загальноосвітній навчальний заклад — <i>Liceo</i>	Багаторічний навчальний заклад — <i>Comprehensive — Liceo</i>	Технічний професійний ліцей — <i>Technical vocational Lyceum</i>	Спеціалізований ліцей — <i>specialized liceum</i> (технічне, мистецьке і спортивне спрямування) — <i>Specialized Lyceum</i>	Технологічна професійна школа — <i>Technical vocational school</i>	Навчання ремесла, училища — <i>Apprenticeship</i>	Спеціалізоване навчання — <i>Specialized training</i>
	16							
	15	Гімназія (<i>Gymnasium – Gumnasio – Lower secondary education</i>)					СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ГІМНАЗІЇ — ЦЕРКОВНІ, МУЗИЧНІ, СПОРТИВНІ (<i>Specialized Gymnasio</i>)	
	14							
	13							
	12	Початкова школа (<i>Primary school – Dimotiko scholio</i>)						
	11							
	10							
	9							
	8							
	7							
	6	Дошкільна підготовка, дошкільна освіта (<i>Pre-school education, Nursery school - Nipiagogείο</i>)						
	5							
	4							
	3							

Рис.3. Освітня система сучасної Грецької Республіки [33]

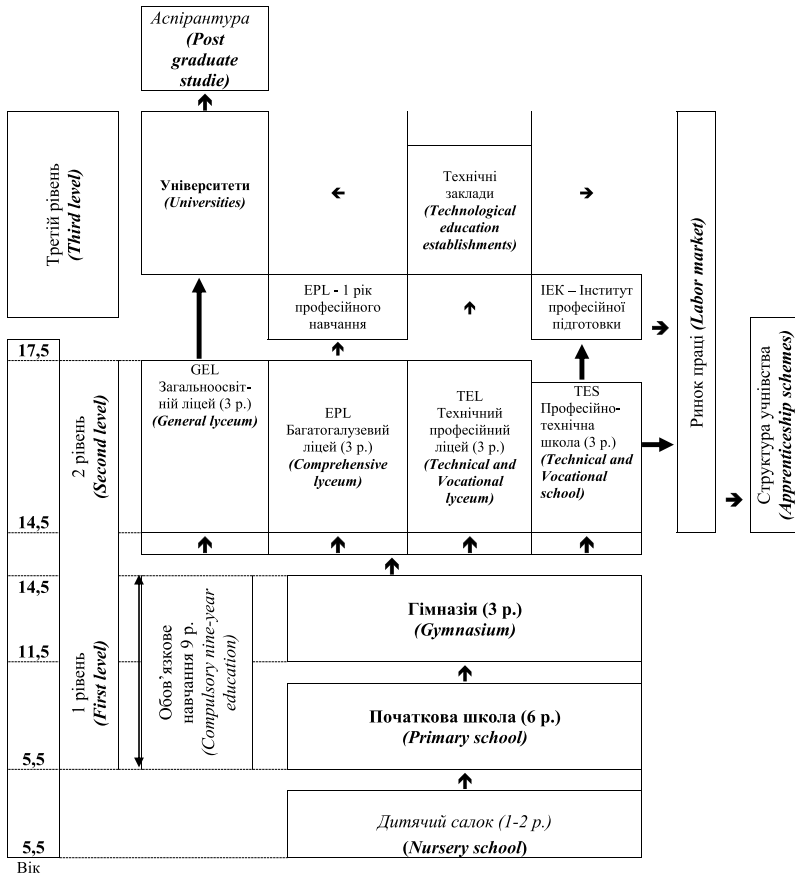

Рис.4. Структура освітньої системи сучасної Грецької Республіки [33]

Додаток Д Королівство Данія (Данія)

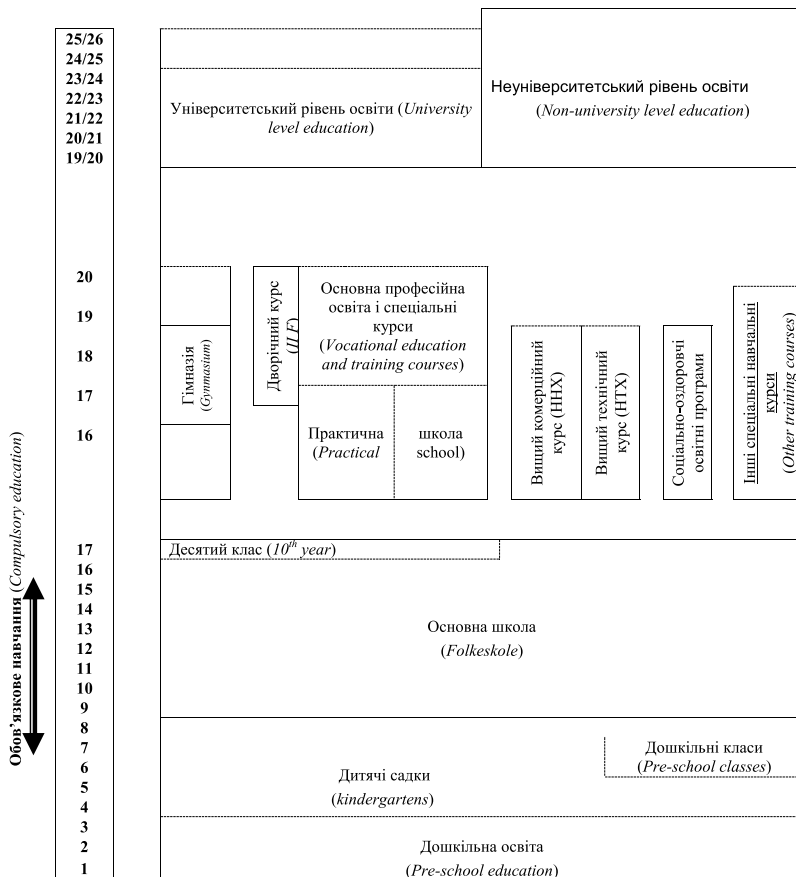

Рис.1. Організація системи освіти Королівства Данія [33]

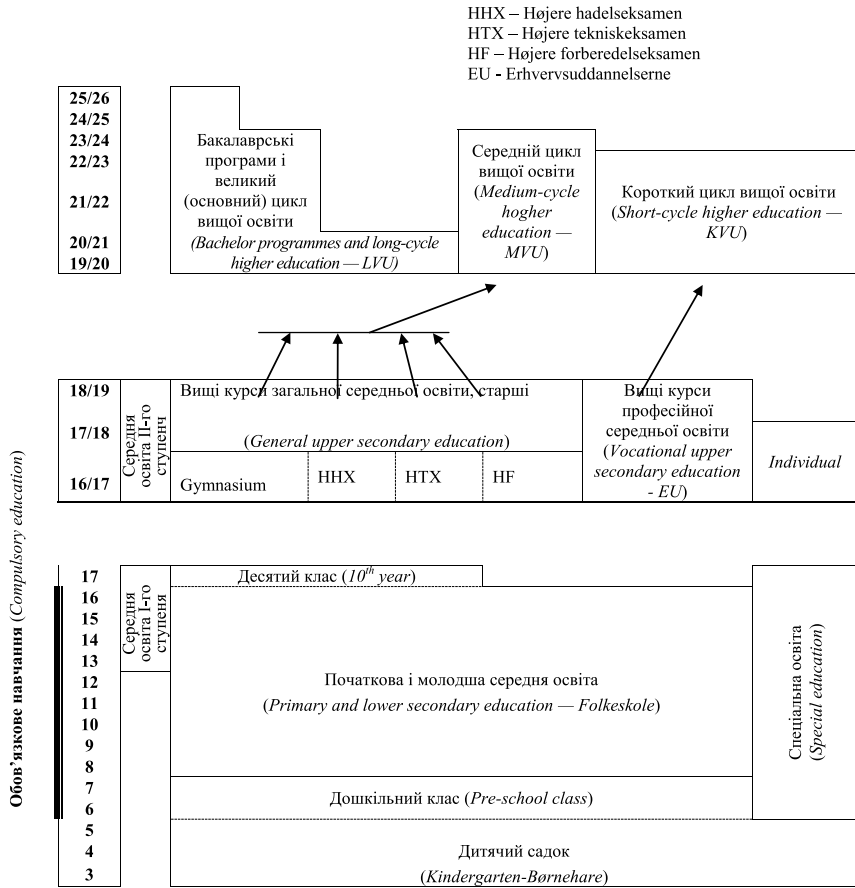

Рис.2. Структура освітньої системи Королівства Данія [33]

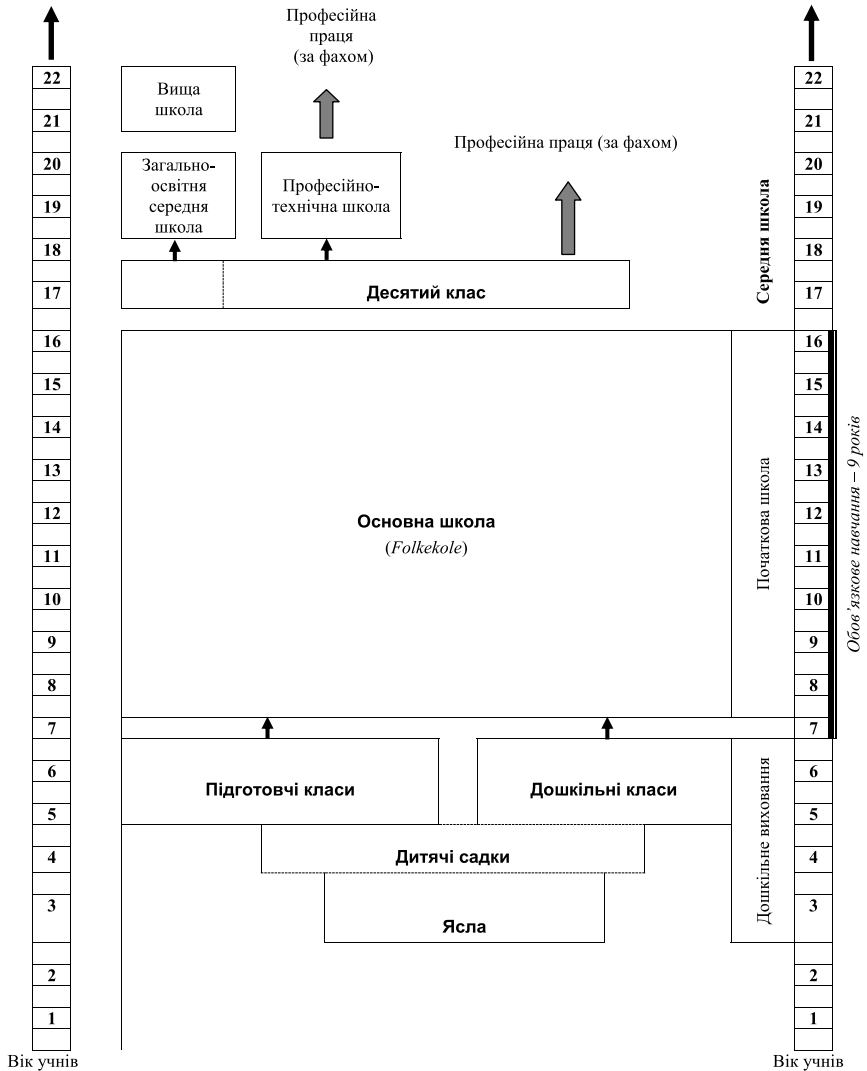

Рис.3. Організація шкільної системи Королівства Данія [33]

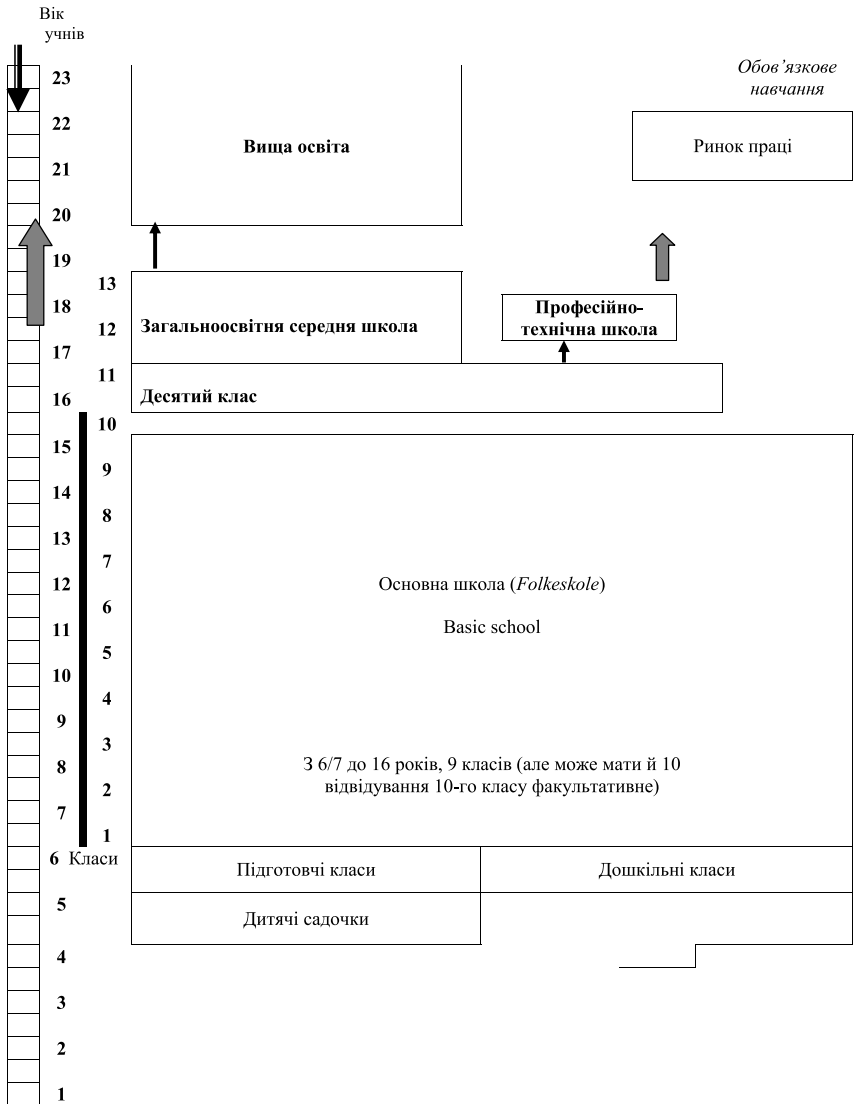

Рис.4. Структура сучасної системи освіти Королівства Данія [33]

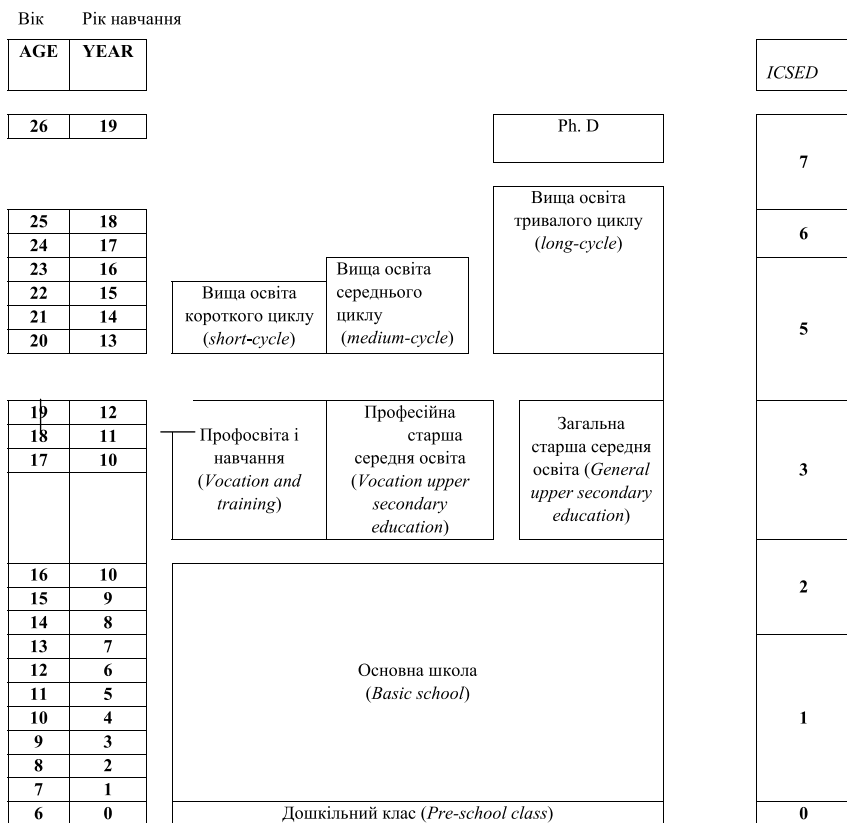

Рис.5. Освітня система Королівства Данія [33]

Таблиця 1

Шкала оцінювання в Данії

Бал	Умови одержання оцінки	Група	Порівняно з Україною	Порівняно зі США
13	Виключно глибокі знання, висока самостійність		не існує	не існує
11	Глибокі знання з помітною незалежністю суджень	дуже	відмінно	A
10	Відмінні знання з посередньою самостійністю	добре		A-
9	Хороші й трохи вищі середніх знання		добре	B+
8	Хороші середні знання	добре		B
7	Непогані, але трохи нижчі середніх знання			B-
6	Більш-менш задовільні знання		задовільно	C+, C, C-
5	Брак знань у поєднанні з помітною невпевненістю	нижче		D+, D
03	Брак знань і велика невпевненість	задов.	незадовільн	F
00	Виявити будь-які знання не вдається			не існує

Кваліфікації. Данія перейшла на англо-американський варіант багатоступеневої вищої освіти й дипломи бакалавра (BA) та доктора філософії (Ph.D.) визнаються так само, як аналогічні документи інших країн. Бакалаврська програма, як свідчить таблиця, вимагає трьох років навчання в університетах.

Таблиця 2

Тривалість навчання і дипломи у датській вищій освіті

Профілі, фахи, спеціалізації	Нормальна тривалість навчання чи підготовки (кількість років)									
	2	3	4	5	5 чи 5,5	6	7	8	9	різна тривалість
Педагогіка	CA	BA				K			d	D
Мистецтво					K/M			d		D
Релігія, теологія		BA			K			d		D
Архітектура				P						
Право, економічні науки					K			d		D
Політичні науки		BA			K					D
Соціальні науки		BA			K			d		D
Комерція, маркетинг	P		K		K			d		D
Точні і природничі науки					K			d		D
Інженерні, технологічні науки		P1	P2	P3	K			d		D
Медицина: загальна		P4		BA				K		D
стоматологія				K				d		D
фармакологія				K				d		D
ветеринарія					K			d		D
Сільське, лісове господарство			K			d				D

Позначення у таблиці: BA – bachelor; CA – candidates atrium; D – doktor; K – kandidat; M – magister; L – licentait = Ph.D.; P, P1, P2, P3, P4 – професійні кваліфікації різного рівня.

Додаток Е
Республіка Естонія

	Інтегрована університетська освіта: професійна (ліцеї), рівні бакалавра та магістра	Навчання на рівнях бакалавра та магістра	Середня професійна освіта (після загальнообов'язкової освіти)	Вище професійне навчання
20+				
19				
18	Основна освіта: професійна і шкільна	Загальнообов'язкова середня освіта		Середня професійна освіта
17				
16				
15	Основна освіта: професійна і шкільна		Основна освіта	
14				
13				
12				
11				
10				
9				
8				
7	Дошкільна освіта			
6				
5				
4				
3				
Вік				

Рис.1. Освітня система Республіки Естонія [38]

Додаток Ж Ірландська Республіка (Ірландія)

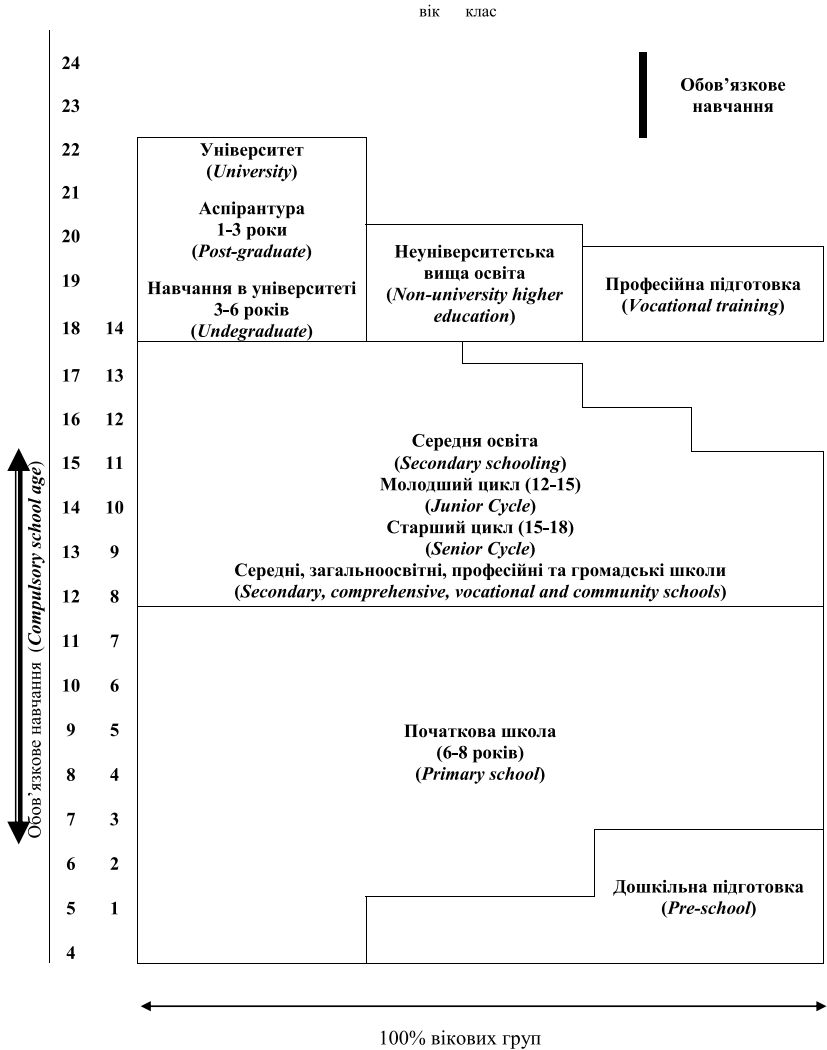

Рис. 1. Структура освітньої системи Ірландської Республіки [33]

24			24
23			23
22	Третій рівень освітньої системи -	Вища освіта - університетський сектор (<i>University sector - Universities</i>), Технологічний сектор (<i>Technological sector - Institutes of technology</i>) та інші третього рівня коледжі (<i>Other third - level Colleges</i>)	22
21			21
20			20
19			19
18			18
17	Старший цикл (<i>Senior Cycle</i>)	Трирічний або дворічний старший цикл обов'язкової середньої освіти (<i>Post-Compulsory Secondary Education — Upper secondary general and Upper secondary vocational</i>)	17
16			16
15	Молодший цикл (<i>Junior Cycle</i>)	Нижчий рівень (Молодший цикл) обов'язкової середньої освіти: класична і традиційна школа, загальноосвітня школа (граматична, технічна), громадські школи і громадські коледжі та профшколи (<i>Compulsory secondary education: academic or Voluntary secondary school, Comprehensive schools, Community schools and Community Colleges; Vocational Schools or Lower secondary Vocational</i>)	15
14			14
13			13
12			12
11			11
10			10
9		Початкові школи (<i>Primary schools</i>)	9
8			8
7			7
6			6
5		Необов'язкова дошкільна підготовка (<i>Pre-primary educational services, Infant Classes</i>)	5
4			4
3			3
2			2
1			1

Обов'язкове навчання (*Compulsory*)

Рис. 2. Структура системи освіти Ірландської Республіки [33]

Вік учнів

Обов'язкове навчання

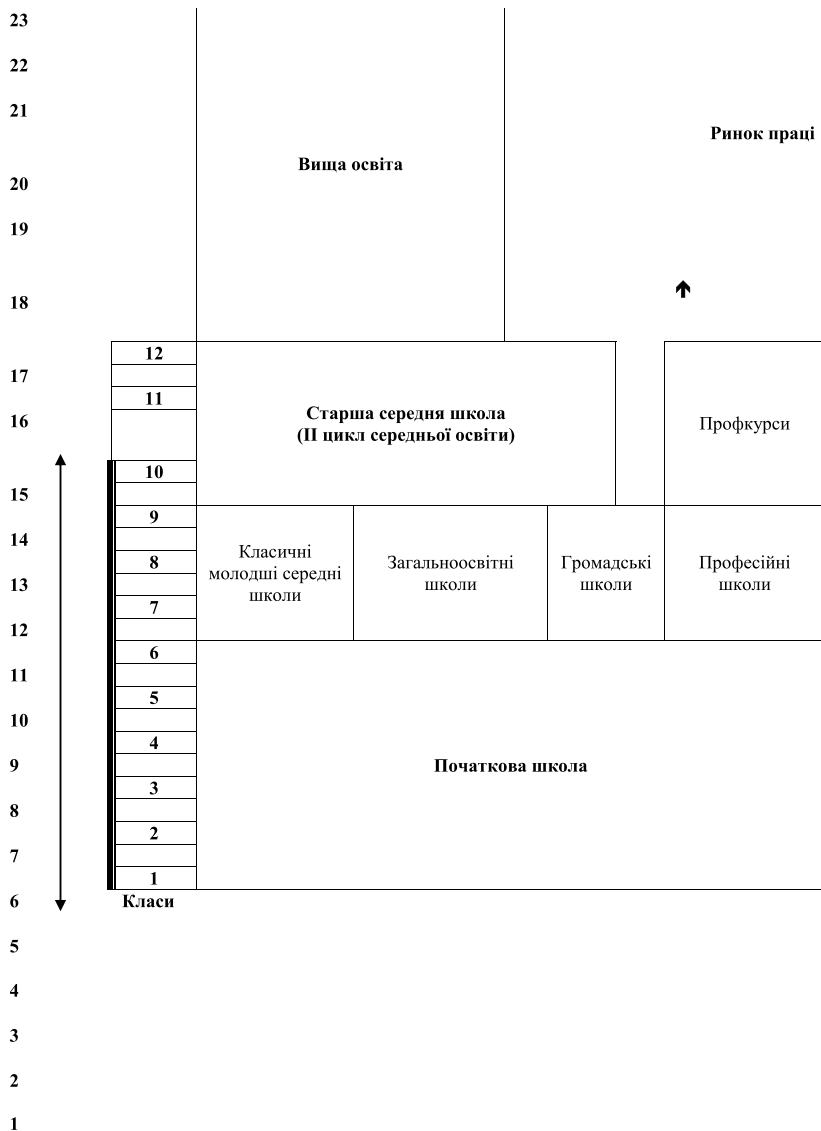

Рис. 3. Організація освітньої системи Ірландської Республіки [33]

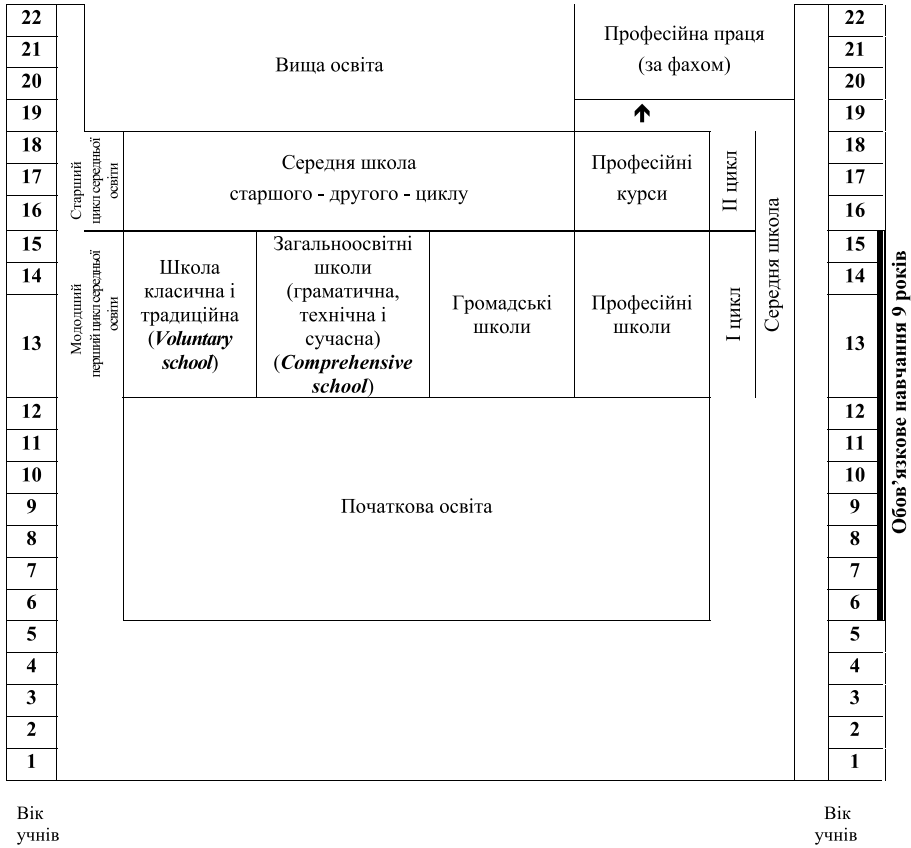

Рис. 4. Організація шкільної системи Ірландської Республіки [33]

Додаток 3 Королівство Іспанія (Іспанія)

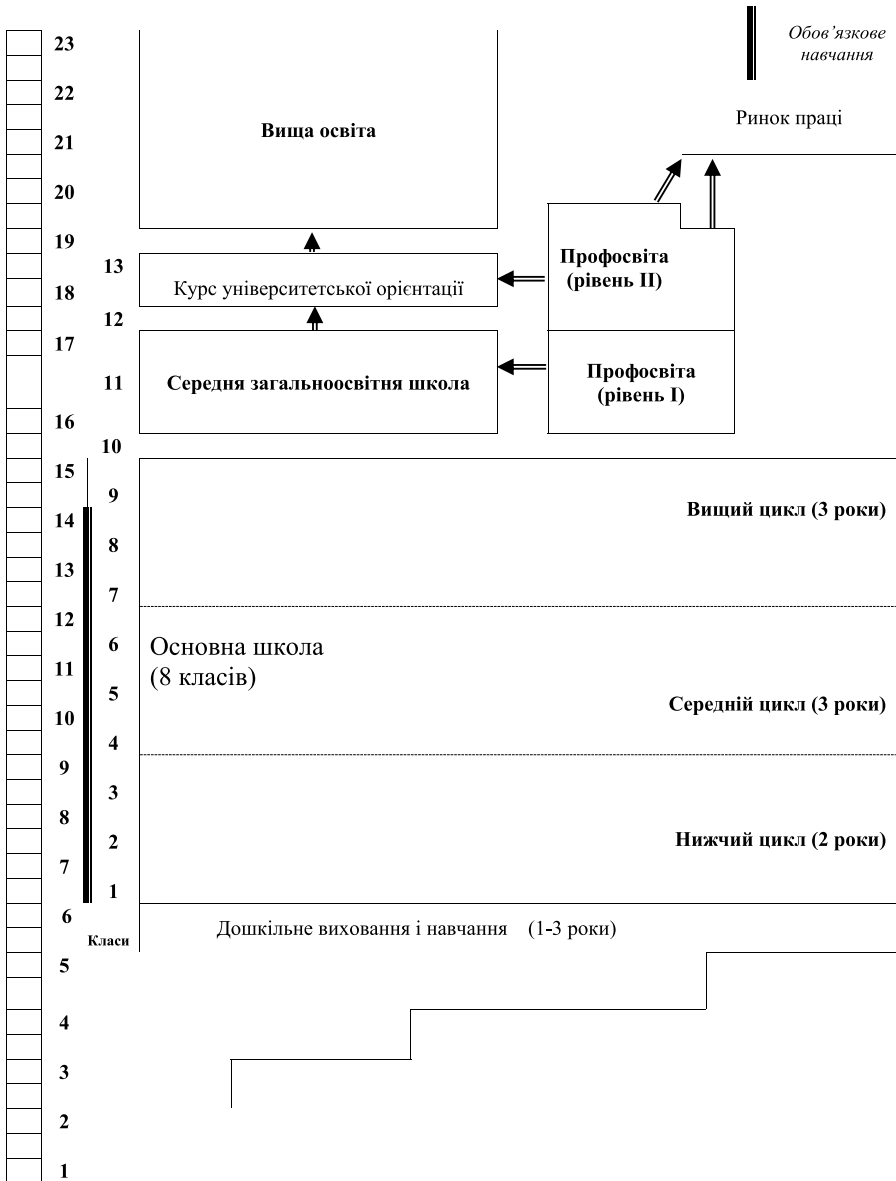

Рис. 1. Структура освітньої системи Королівства Іспанія [33]

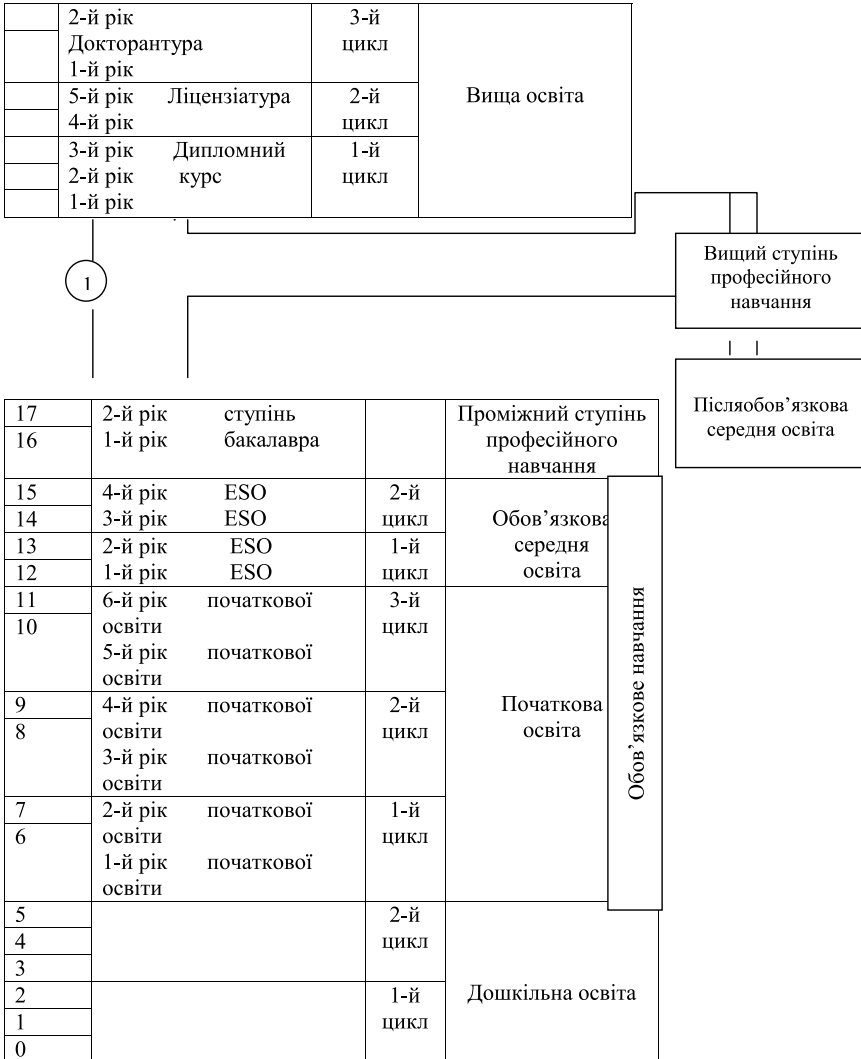
	Університетський рівень освіти (University level education)	Неуніверситетський рівень вищої освіти (Non- university level education)	Вища професійна підготовка (Higher Vocational training) - FP	Програми професійної підготовки (FPQ) - майстерно- цехові школи, ремієнчно-кваліфікаційні центри (Occupational training/ FPQ, workshop- schools, skilled craft centres)
18	Бакалаврат (Bachillerato)	Перехідна (проміжна) середня професійна підготовка (Intermediate vocational training) - FP		
17				
16				
15	Середня освіта (Secondary education)			
14	Другий цикл (2 nd cycle)			
13	Обов'язкова середня освіта (Compulsory secondary education)			
12	Перший цикл (1 st cycle)	(Educación Secundaria Obligatoria - ESO)		
11	Третій цикл (3 rd cycle)			
10	Початкова обов'язкова освіта			
9	(Primary – compulsory - education)			
8	Другий цикл (2 nd cycle)			
7	Перший цикл (1 st cycle)	(Educación Primaria)		
6				
5	Другий цикл (2 nd cycle)			
4				
3	Освіта для дітей (дитяча дошкільна підготовка) (Infant education)			
2				
1	Перший цикл (1 st cycle)	(Educación Infantil)		
0				

Обов'язкове навчання (Compulsory education)

..... = Поділ на рівні / типи освіти (Division in the level / type of education)

- - - - - = Початок або завершення рівня / типу освіти (Alternative beginning or end of level / type of education)

Рис. 2 Структура освітньої системи Королівства Іспанія [33]

① - вступні іспити до університету

Рис. 3. Структура системи освіти Королівства Іспанія [33]

Таблиця 1

Тривалість навчання і кваліфікації за трьома рівнями вищої освіти Іспанії

	Тривалість денного навчання (років) і присуджений диплом					
Рівні вищої освіти	3	4	5	6	7	8
Перший рівень	Di/At/It/P					
Другий рівень			L/I/A	x		
Третій рівень					D	x

Примітка: позначення x означає, що для медичних фахів тривалість навчання становить не 5, а 6 років

Позначення у таблиці: А – архітектор, Ат – архітектор-технік, D – доктор наук, Di – диплом (diplomado), I – інженер, It – інженер-технік, L – ліцензія (licenciatura), P – професійна кваліфікація.

Додаток И Італійська Республіка (Італія)

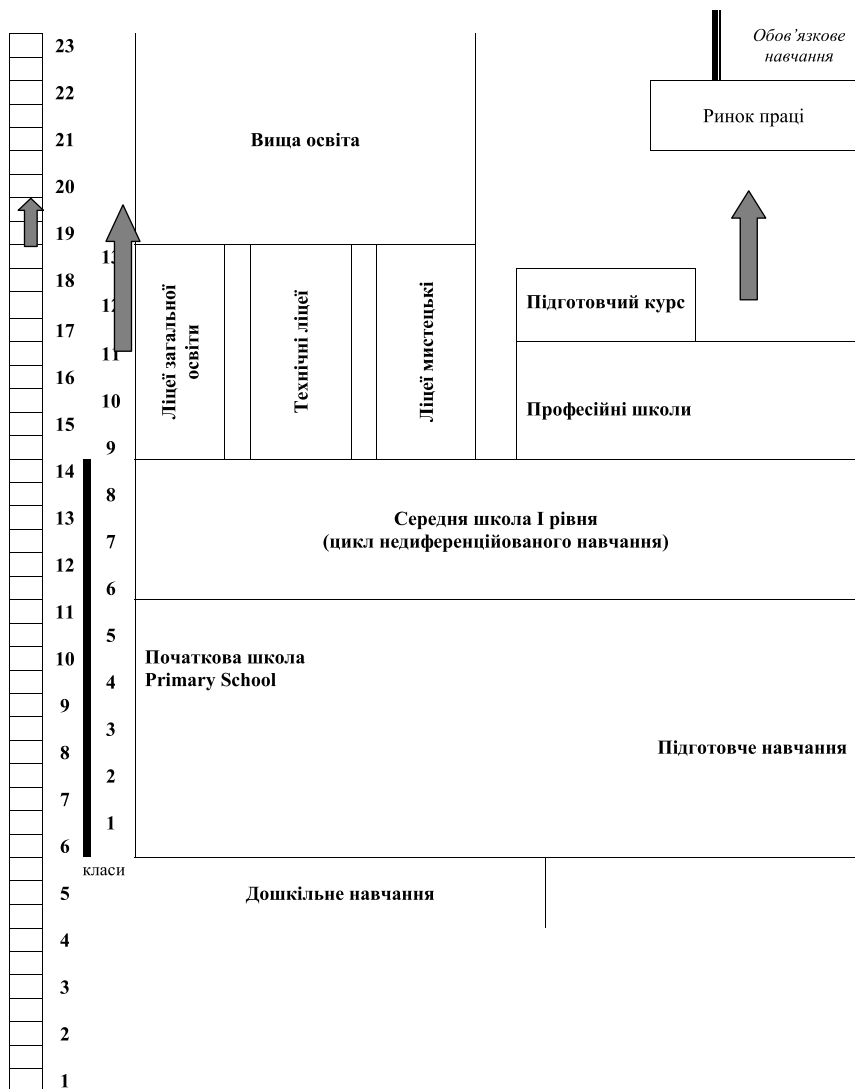

Рис. 1. Структура освітньої системи Італійської Республіки [33]

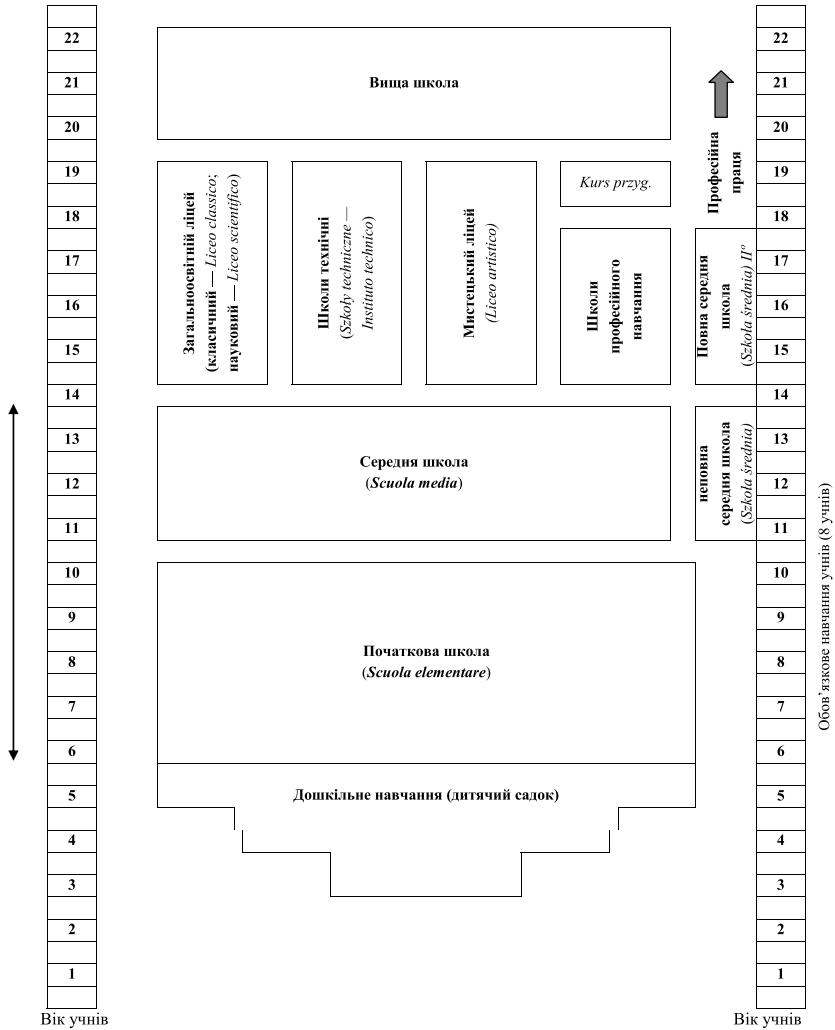

Рис.2. Організація шкільної системи Італійської Республіки [33]

Обов'язкове навчання (Compulsory education)

19	Університети та університет інститути (Universities and university institutes)	Академі мистецтв (Fine arts academies)
18		
17	Мистецький ліцей (Artistic Liceo)	Професійна школа (Vocational school)
16	Школа мистецтв (Art school)	Початкова школа підготовки вчителів (Primary teacher training school)
15	Технікум (Technical school)	Школа підготовки вихователів (Nursery teacher training school)
14	Середня освіта (неповні середні школи, проміжні школи) (Secondary education: intermediate schools — Scuola Media)	
13		
12		
11	Початкова освіта (початкові школи) (Primary education: elementary schools — Scuola elementare)	
10		
9		
8	Дитячі садки (Nursery schools)	
7		
6		
5		
4		
3		
2		

□ — початок або завершення рівня/типу освіти (alternative beginning or end of level/type of education)

■ — поділ на рівні/типи освіти (division in the level/type of education)

Рис. 3. Система народної освіти Італійської Республіки [33]

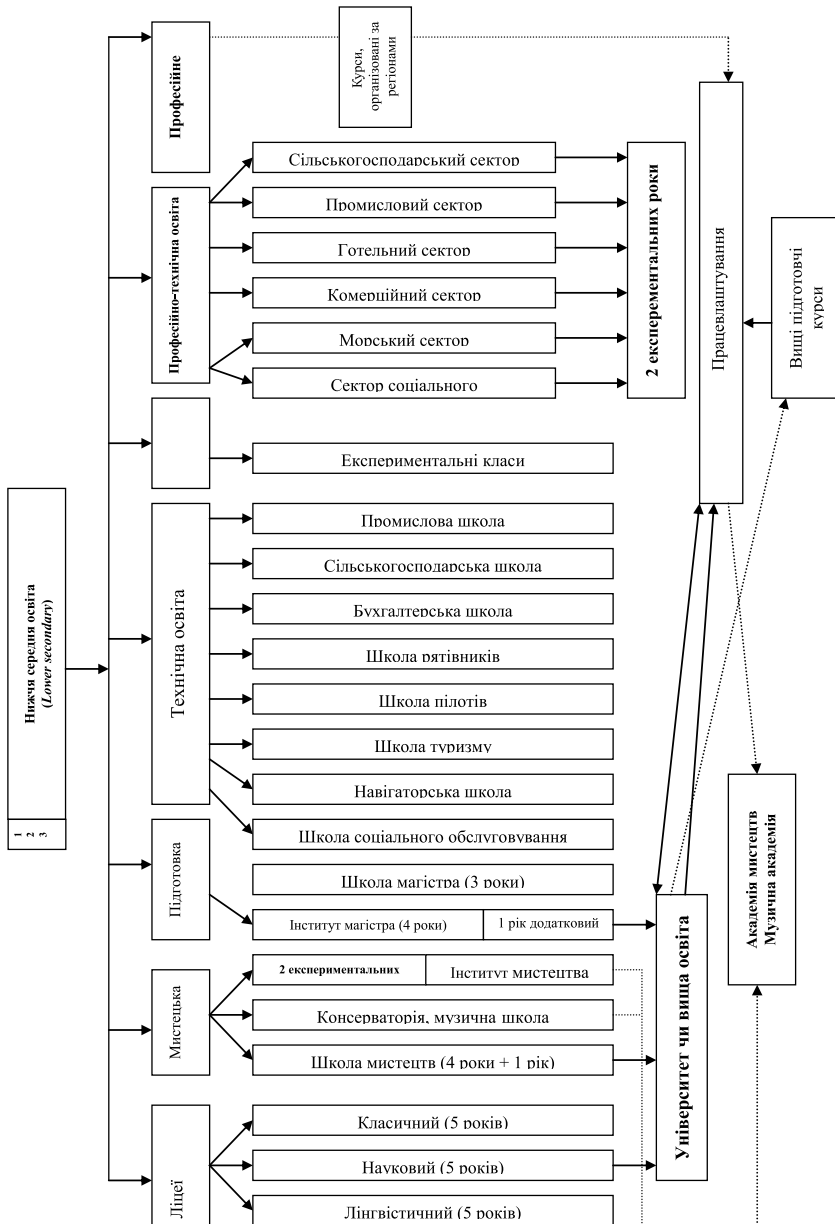

Рис.4. Структура середньої освіти Італійської Республіки [33]

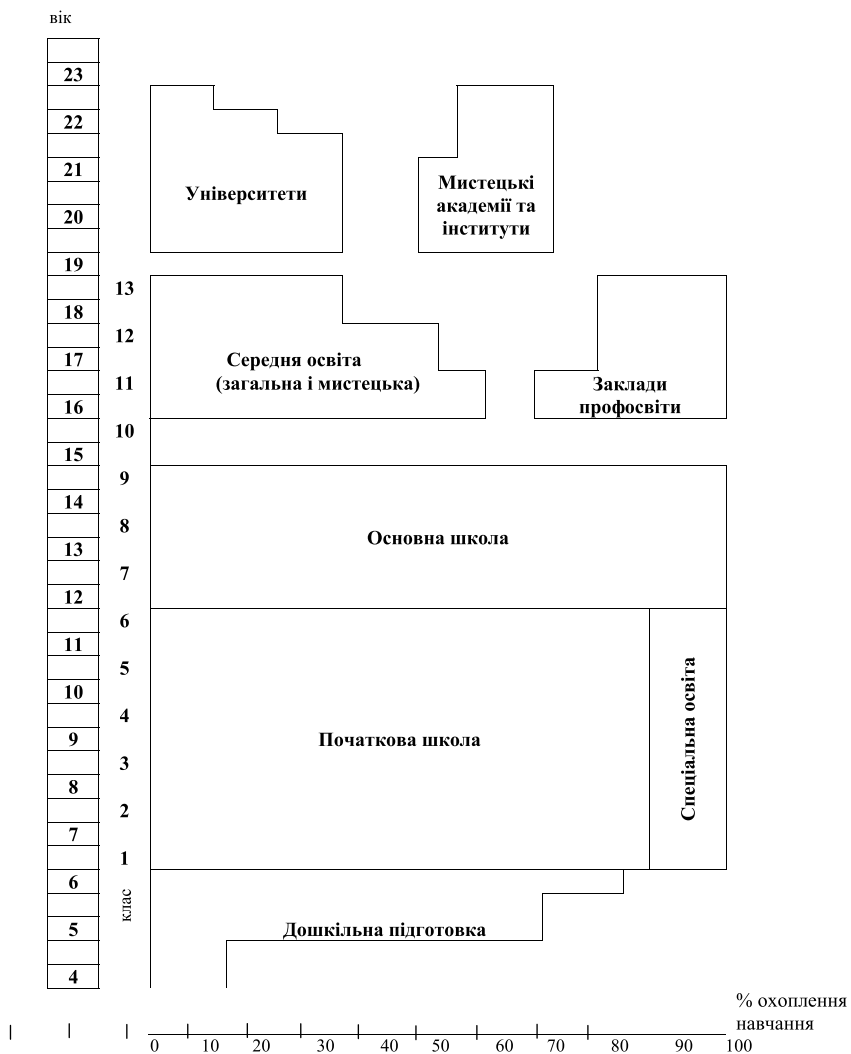

Рис. 5. Структура освітньої системи Італійської Республіки [33]

Таблиця 1

Тривалість навчання і дипломи для головних профілів вищої освіти сучасної Італії

Профілі, фахи	Тривалість денного навчання (років) і присуджений диплом						Різна тривалість
	3	4	5	6	7	8	
Педагогіка		L		DS	DR		
Гуманітарні науки		L		DS	DR		
Образотворчі мистецтва		La					
Архітектура			L		DS	DR	
Право, політичні науки		L		DS	DR		
Економічні науки	DU	L		DS	DR		
Точні та природничі науки (окрім хімії)		L		DS	DR		
Хімія, Інженерія	DU		L		DS		DR
Загальна медицина	DU			L		DS	
Стоматологія			L				DR
Фармакологія		L		DS			
Ветеринарія			L	DS			
Сільське господарство			L	DS		DR	

(DU – Diploma Universitario, L – laurea, La – licenza accademia di belle arti, DS – Diploma di Specializzazione, Dr – Dottorato di ricerca).

Примітка. Університети також можуть видавати дипломи за курси perfezionamento за угодою з державою чи з місцевою владою. Навчання на них триває переважно один рік і призводять до поглиблення знань з якогось фаху чи до засвоєння нового, що підвищує шанси випускника на ринку праці Італії.

Додаток К
Литовська Республіка

21	Професійна школа (рівень II)	Професійна школа (рівень III)	Професійна школа (рівень IV)	Вища освіта поза університетська	Вища освіта університетська	Університети
20						
19					Середня школа	Гімназії
18						
17						
16	Професійна школа I рівня		Середня школа нижчого рівня			
15						
14						
13						
12						
11						
10	Основна школа					
9						
8						
7						
6	Дошкільна освіта					
5						
4						
3						
2						
1						
Вік						

Рис. 1. Структура освітньої системи Литовської Республіки [19]

Додаток Л

Велике Герцогство Люксембург (Люксембург)

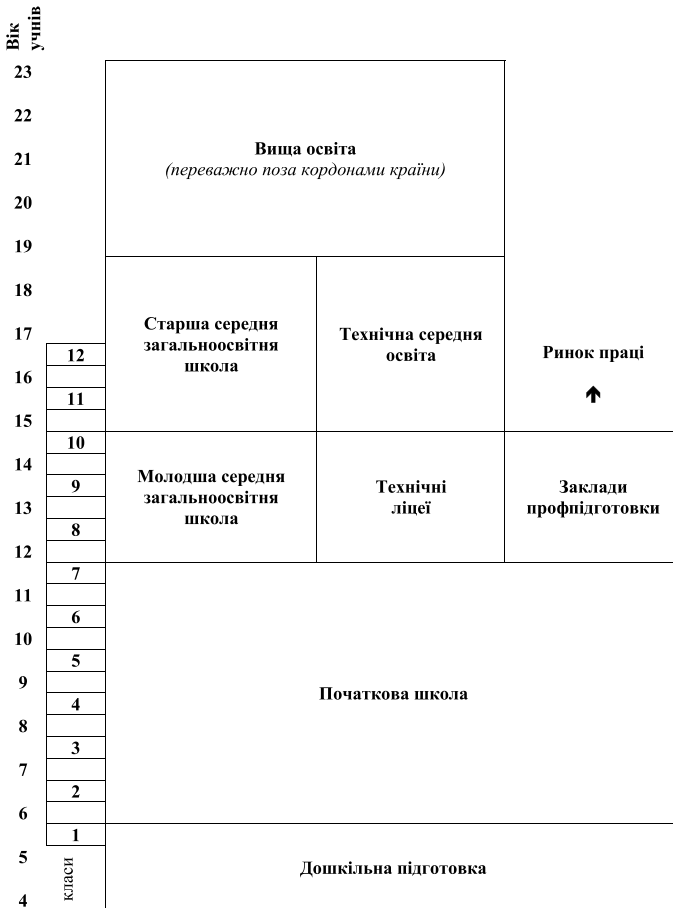
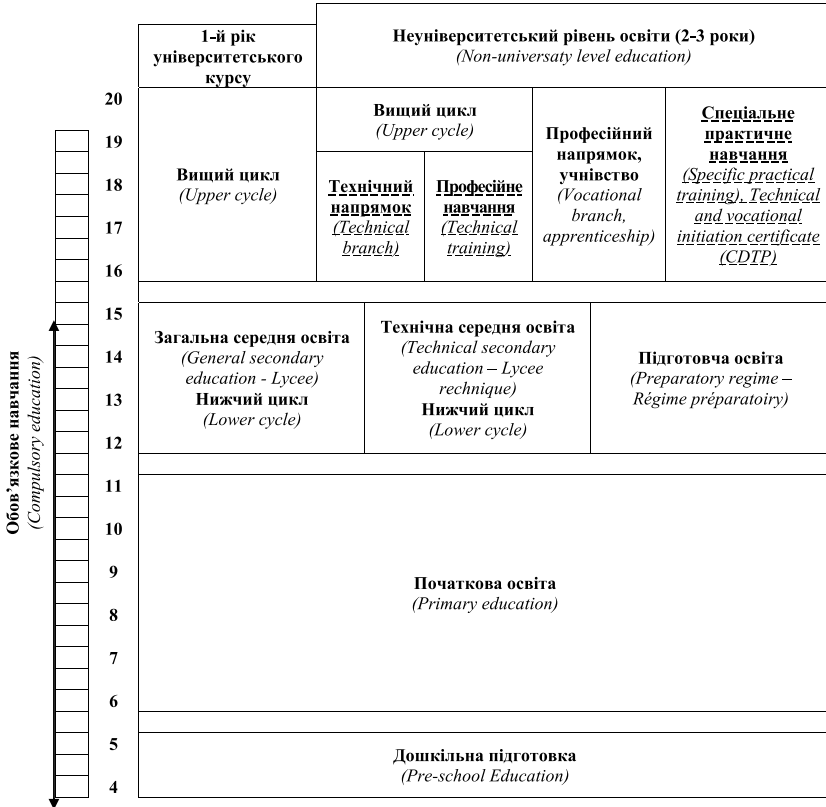

Рис. 1. Структура освітньої системи Великого Герцогства Люксембург [33]

----- = Початок або завершення рівня/типу освіти
(Alternative beginning or end of level/type of Education)

Рис. 2. Структура системи Великого Герцогства Люксембург [33]

21/22	Інститути педагогічні та суспільних наук (<i>Institute of educational and social studies</i>)	Вищий технологічний інститут (<i>Higher Institute of Technology</i>)	Вищий інститут педагогічних наук і наукових досліджень (<i>Higher Institute of Educational Studies and Reasearch</i>)	"Short Course"	Advanced Technical Certificate (BTS)
20/21					
19/20				Університетський курс (<i>University Course</i>)	

18/19	Технічна середня освіта, підготовча структура (<i>Technical secondary education, preparatory scheme</i>)	Технічна середня освіта (<i>Technical secondary education</i>)	Загальна середня освіта (<i>General secondary education</i>)	13			
17/18				12			
16/17				11			
15/16				10			
14/15				9			
13/14				8			
12/13				7			
11/12				Початкова освіта (<i>Primary education</i>)			6
10/11							5
9/10							4
8/9	3						
7/8	2						
6/7	1						
5/6	Дошкільна освіта, дошкільне навчання (<i>Pre-school education</i>)						
4/5							

Рис. 3. Структура освітньої системи Великого Герцогства Люксембург [33]

Додаток М

Королівство Нідерландів (Нідерланди)

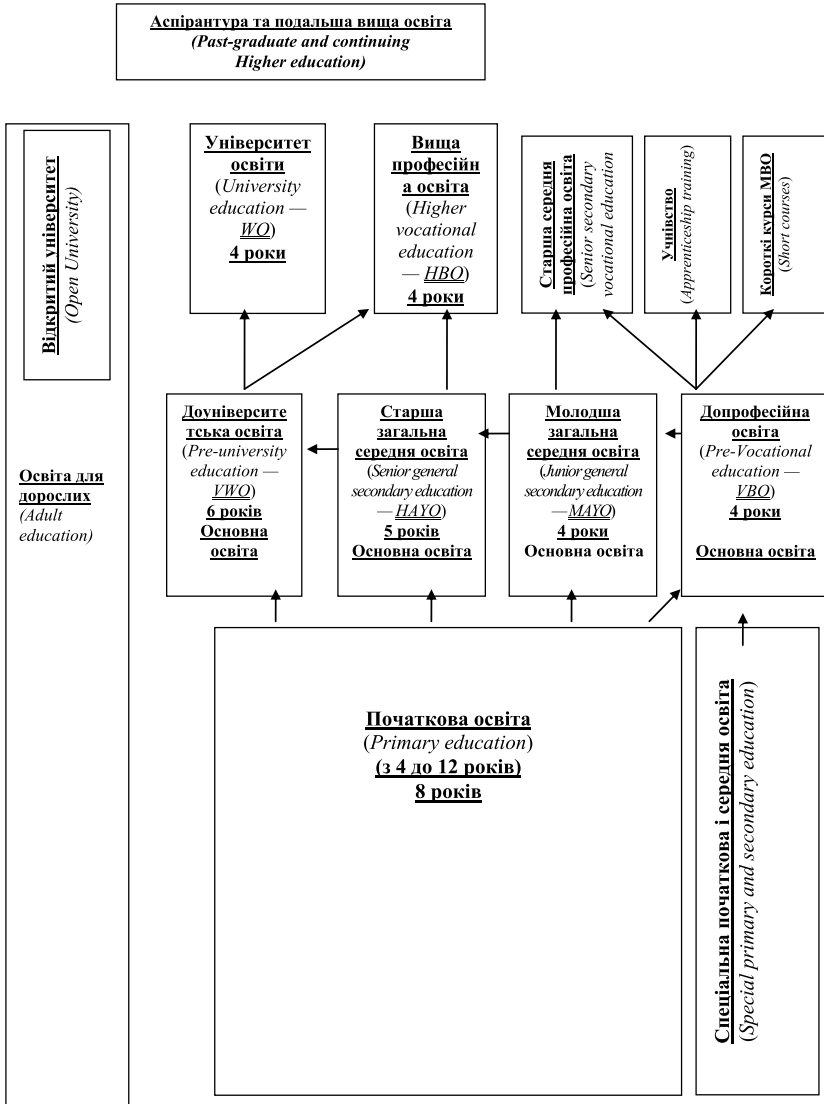

Рис. 1. Сучасна структура системи освіти Королівства Нідерландів [33]

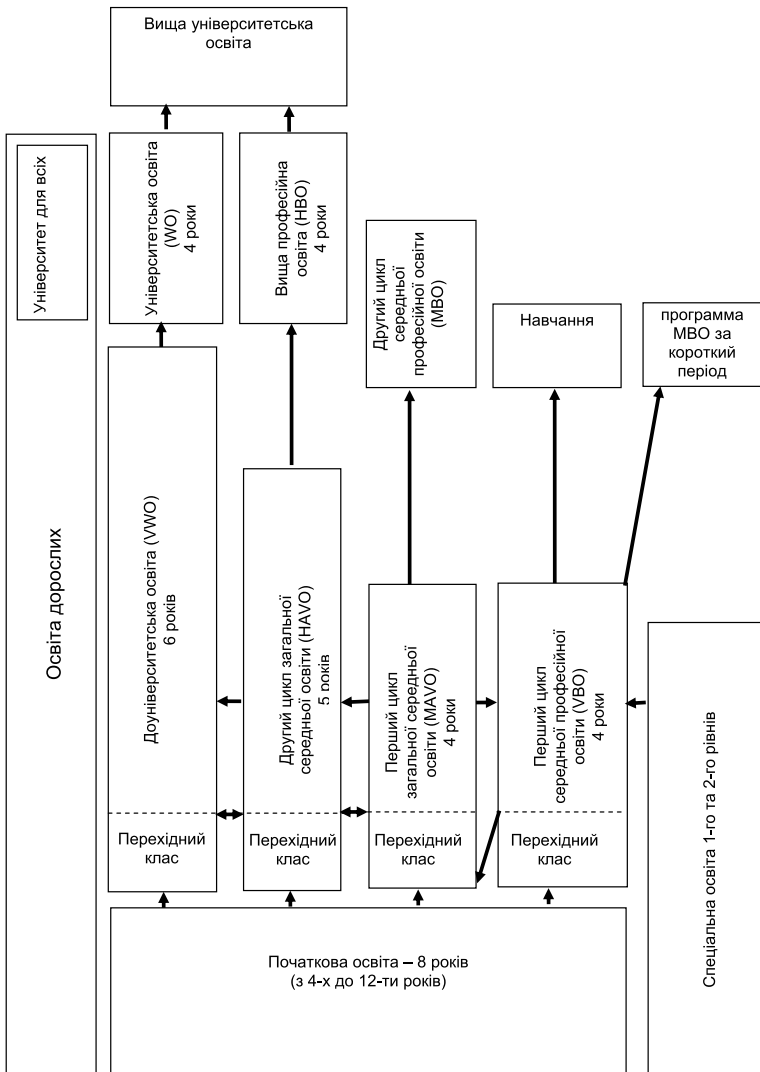

Рис. 2. Структура системи освіти Королівства Нідерландів [33]

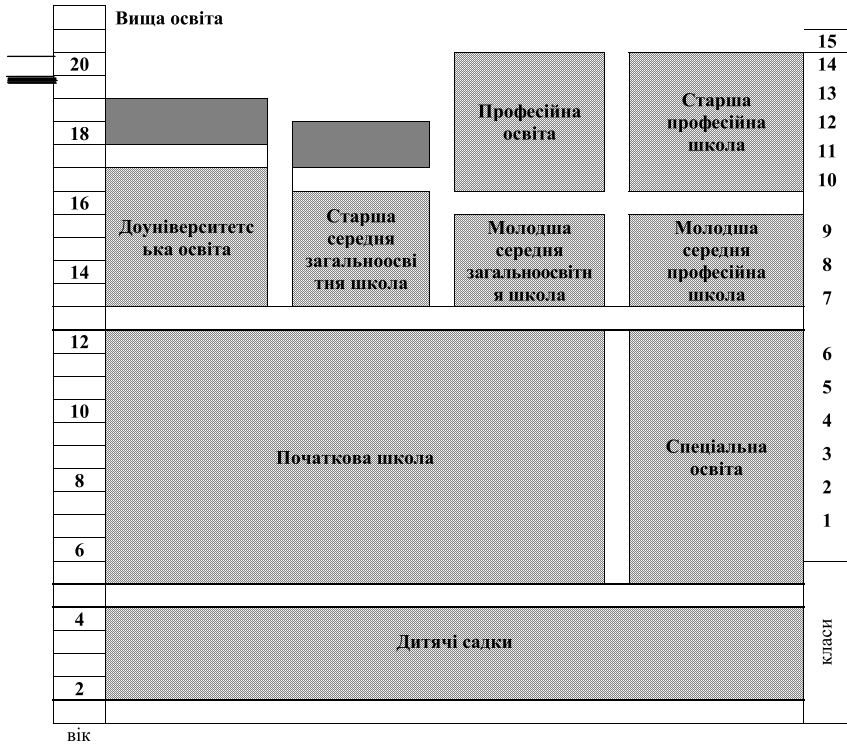

Рис. 3. Структура сучасної освітньої системи Королівства Нідерландів [33]

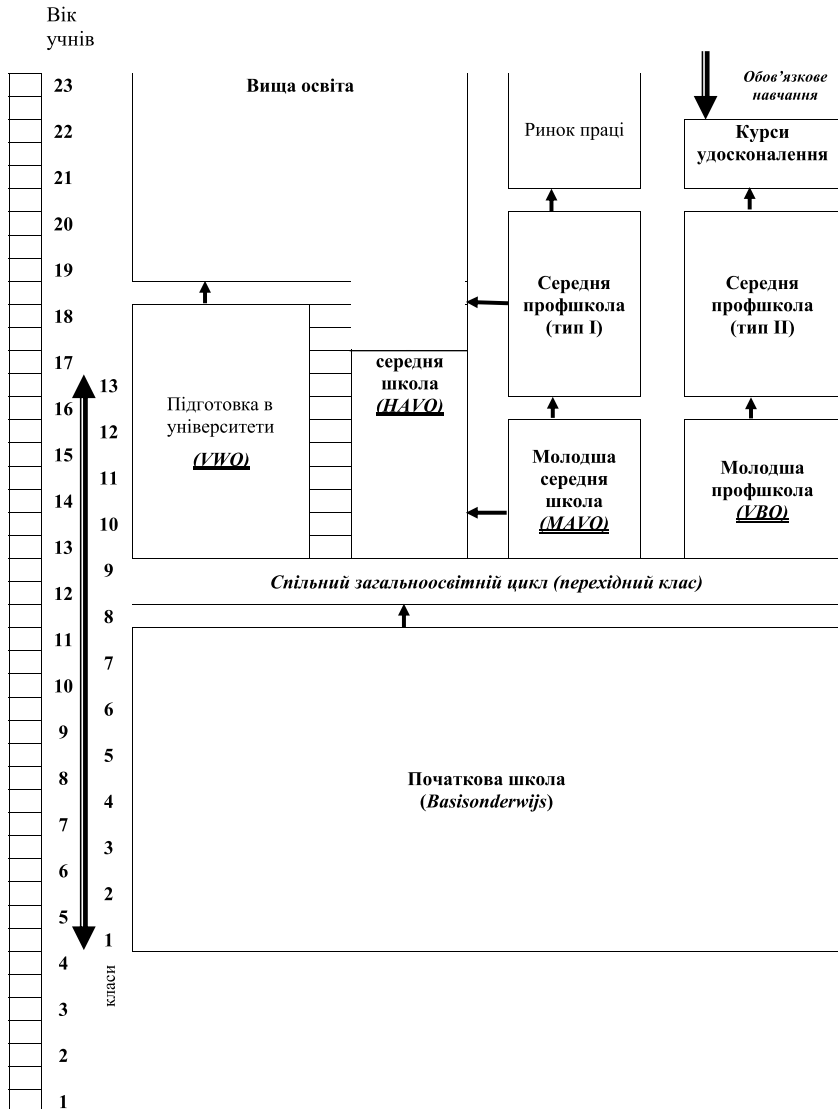

Рис. 4. Структура освітньої системи Королівства Нідерландів [33]

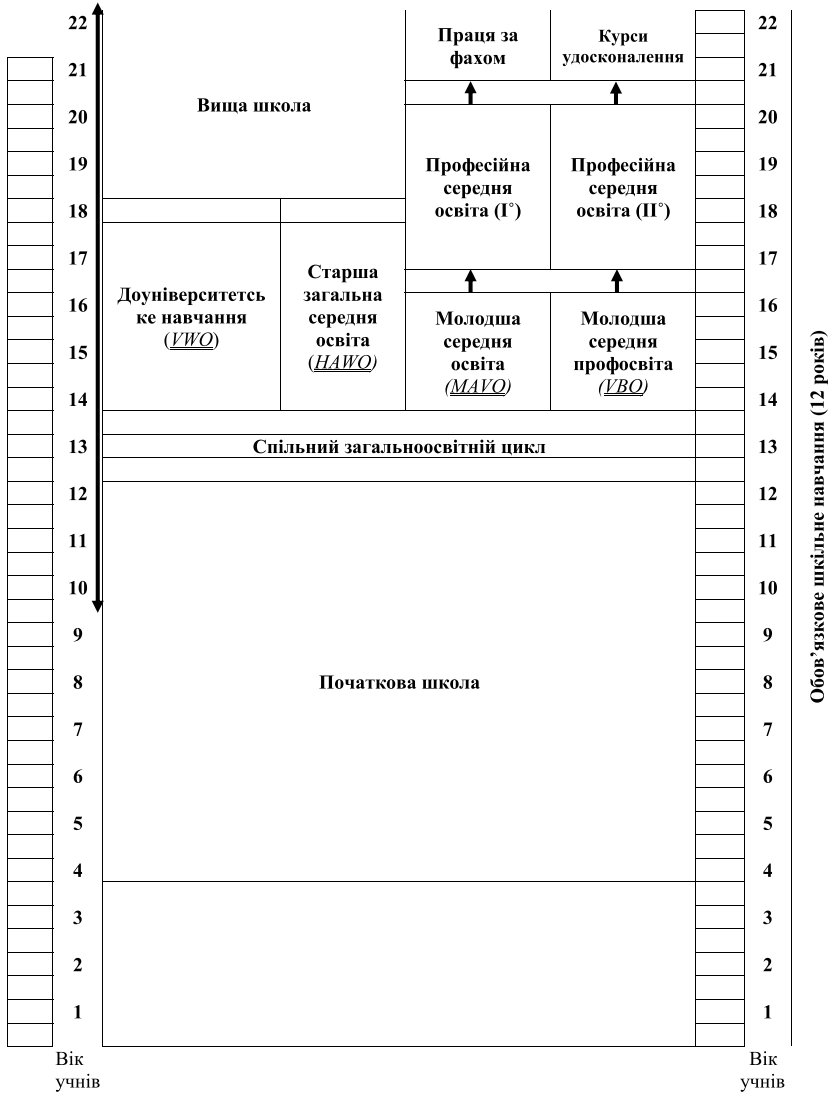

Рис. 5. Структура системи шкільної освіти Королівства Нідерландів [33]

24	Університетська освіта (University education— WO)	Вища професійна освіта (Upper secondary vocational education — HBO)	Specialistenopleiding	MBO Middenkaderopleiding	24		
23			MBO Vakopleiding (Старша професійна середня освіта)		23		
22			Освіта — Vocational secondary — Middelbaar beroepsopleiding		22		
21			Старша загальна середня освіта (Senior general secondary education — Hoger Algemeen Voortgezet Onderwijs — HAVO)		Молодша середня загально освіта (включаючи допрофесійну освіту — Lower secondary general — Middelbaar Algemeen Voortgezet Onderwijs — MAVO)	MBO Basisberoepsopleiding	21
20							20
19	Доуніверситетська освіта (Pre-university education — Voorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs — VWO)	Старша загальна середня освіта (Senior general secondary education — Hoger Algemeen Voortgezet Onderwijs — HAVO)	Молодша середня загально освіта (включаючи допрофесійну освіту — Lower secondary general — Middelbaar Algemeen Voortgezet Onderwijs — MAVO)	Допрофесійне навчання (Pre-vocational education — VBO; pre-vocational secondary education — VMBO)	19		
18					18		
17					17		
16					16		
15	Основна освіта (Basic education — Basisvorming)				15		
14	Початкова школа (Primary education — Basisonderwijs)				14		
13					13		
12	Початкова школа (Primary education — Basisonderwijs)				12		
11					11		
10					10		
9					9		
8	Дошкільна (допочаткова) освіта (Pre-primary education — Pre-primair onderwijs en buitenschoolse opvang)				8		
7					7		
6					6		
5					5		
4	Дошкільна (допочаткова) освіта (Pre-primary education — Pre-primair onderwijs en buitenschoolse opvang)				4		
3					3		
2					2		
1					1		

Рис. 6. Організація освітньої системи Королівства Нідерландів [33]

Додаток Н

Федеративна Республіка Німеччина (Німеччина)

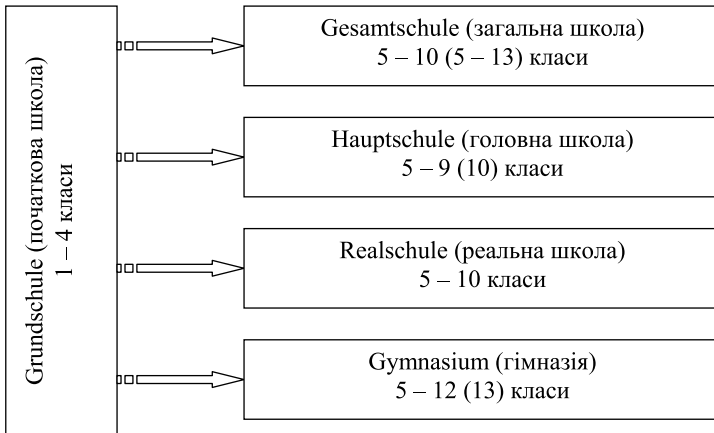

Рис. 1. Схема системи шкільної освіти Німеччини [11]

Таблиця 1 [11]

Види кваліфікацій вищої освіти Німеччини

	Тривалість денного навчання (років) і присуджений диплом				
Профілі, фахи	4	5	6	7	Різна тривалість
Arts (гуманітарні науки)	SP/MA		SP/MA		D
Теологія		(P/Di)			D
Право	(SP)		SP		D
Соціальні, економічні науки	(Di)		Di		D
Точні, природничі науки, технології	(SP*/Di)			(SP*/Di)	D
Загальна медицина			(SP)	SP	D
Стоматологія			SP		D
Ветеринарія			SP		D
Сільське господарство	(Di)	Di			D

SP – 1-ий держекзамен; Di – диплом; MA – Magister Artium; P – професійна кваліфікація; D – доктор.

Круглі дужки означають, що наведені мінімальні строки навчання для одержання даної кваліфікації, а їх відсутність – що йдеться про середні, а не про мінімальні строки. Для природничих і технічних спеціалізацій державні іспити складають ті, хто бажає надалі працювати в державному секторі. * Лише для осіб, які бажають одержати право викладати в закладах середньої освіти.

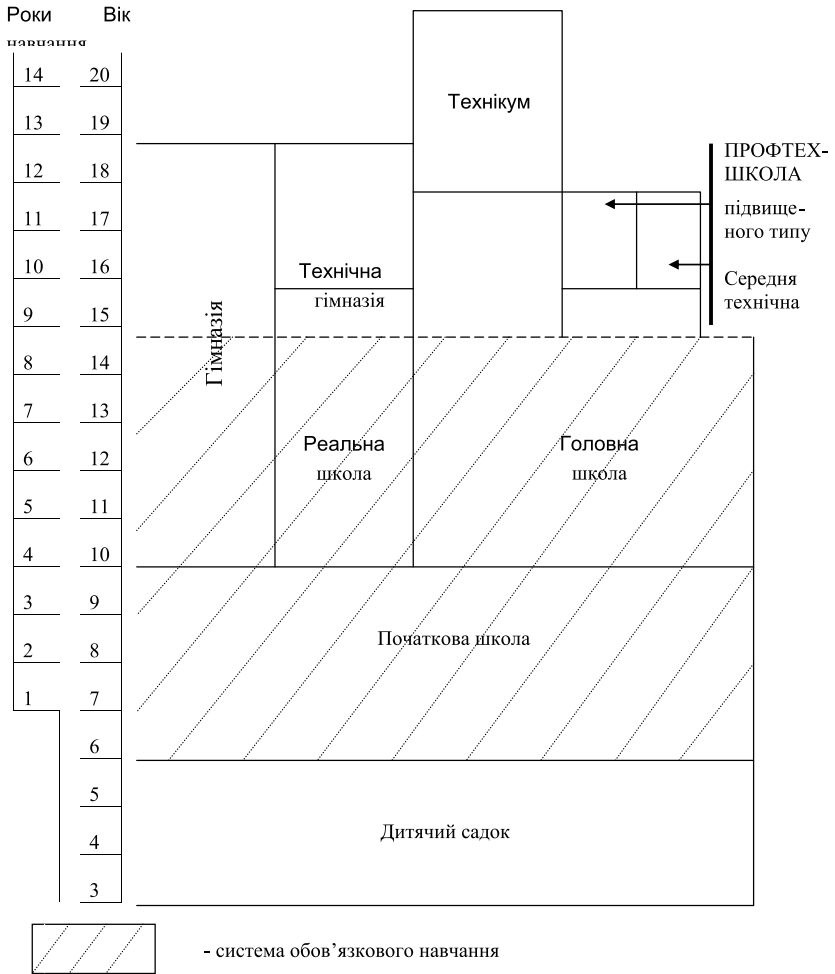

Рис.2. Система шкільної освіти у Федеративній Республіці Німеччини [33]

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ			СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ВИЩІ ШКОЛИ, СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ВИЩІ ШКОЛИ МЕНЕДЖМЕНТУ		УНІВЕРСИТЕТИ		Освітньо-верховні рівні	Вік учнів і студентів
Вечірні школи і коледжі					Технікуми			
Професійна діяльність			Школи охорони здоров'я		Педагогічні вузи		вищої освіти	23
Дуальна система					Фахові гімназії			
Додаткові професійні училища			Професійні спеціалізовані училища		Загальні вищі школи			
Підвищені спеціальні училища			Підвищені спеціальні училища		11-13 класи		повної середньої освіти	20
Головна школа			Реальна школа		Гімназія (5-10 класи)			
Ступінь орієнтації					Загальна школа		неповної середньої освіти	17
								18
								19
								20
Початкова школа							початковий	16
								15
								14
Дитячий садок							дошкільний	13
								12
								11
								10
								9
								8
								7
								6
								5
								4
								3

Рис.3. Структура системи освіти у Федеративній Республіці Німеччини [33]

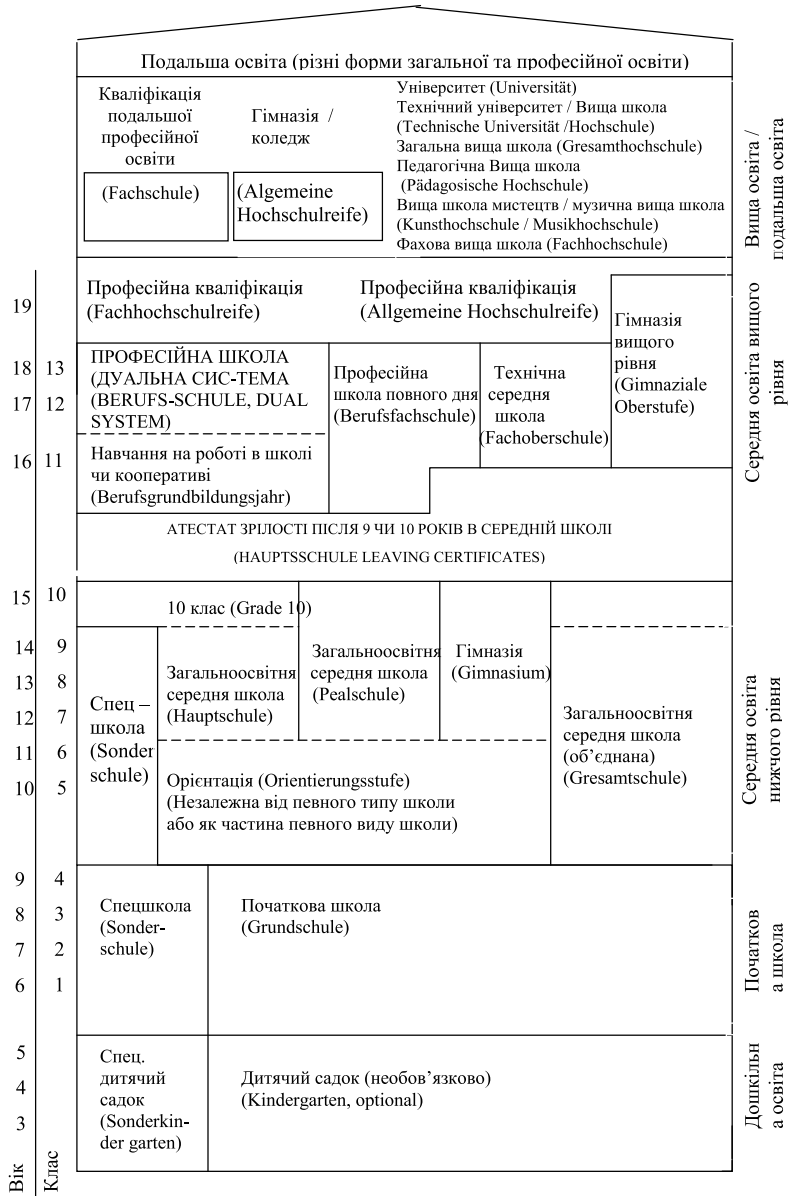

Рис. 4. Структура основних компонентів системи освіти Федеративної Республіки Німеччини [331]

Додаток П
Португальська Республіка (Португалія)

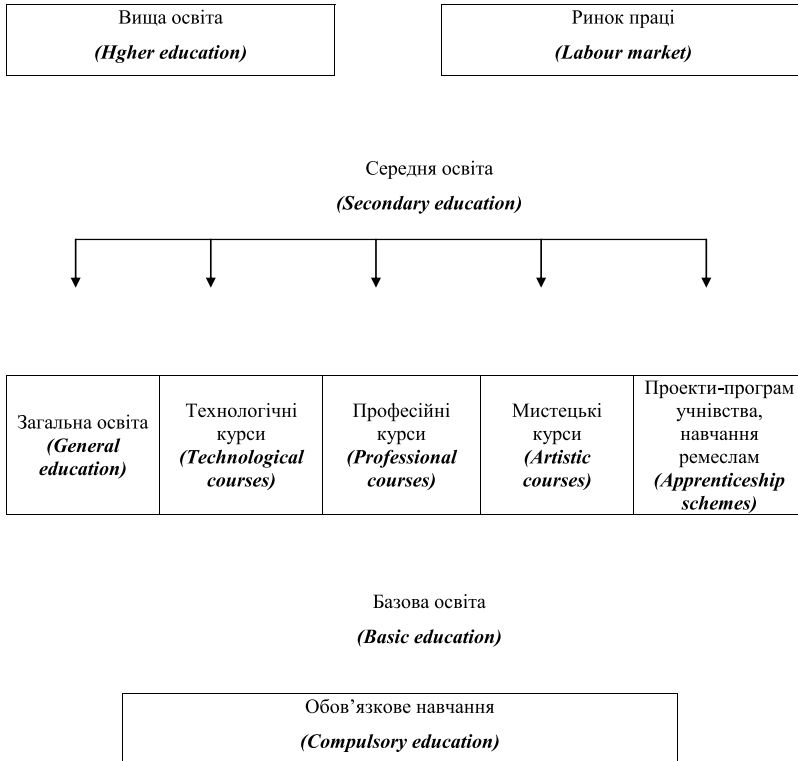

Рис. 1. Організація сучасної структури освітньої системи Португальської Республіки після реформ за Законом про систему освіти [33]

24	Університетський рівень освіти (University level education)		Неуніверситетський рівень вищої освіти (Non-university level education - Polytechnic)		Навчання ремесла, учнівство (Apprenticeship)	Інші професійні навчальні проекти (Initial training schemes – Programas operacionais – PO, Programa de Injeção de Jovens na Vida Profissional – LJOVP)
23						
22						
21						
20						
19						
18	Середня школа (Secondary school)		Професійна школа			
17	(Cursos de carácter geral – Cursos Secundários Predominantemente Orientados o	(Cursos Tecnológicos – CT)	(Vocational school – Cursos das escolas profissionais)	Recurrent adult education		
16	Prosseguimento de Estudos – (SPOPE))			(Cursos do ensino secundario recorrente)		
15	3-ий цикл (3 rd cycle - 3 ^o ciclo)				Recurrent adult education (Cursos do ensino básico recorrente)	
14	2-ий цикл (2 nd cycle - 2 ^o ciclo)					
13						
12	Початкова базова освіта (Basic education – Ensino básico)					
11						
10	1-ий цикл (1 st cycle - 1 ^o ciclo)					
9						
8						
7	Дошкільня підготовка (Pre-school education – Educação pré-escolar)					
6						
5	Дитячі заклади – ясла: Nursery schools, Jardim de Infância)					
4						
3						
2						
1						

Рис. 2. Структура системи освіти Португальської Республіки [33]

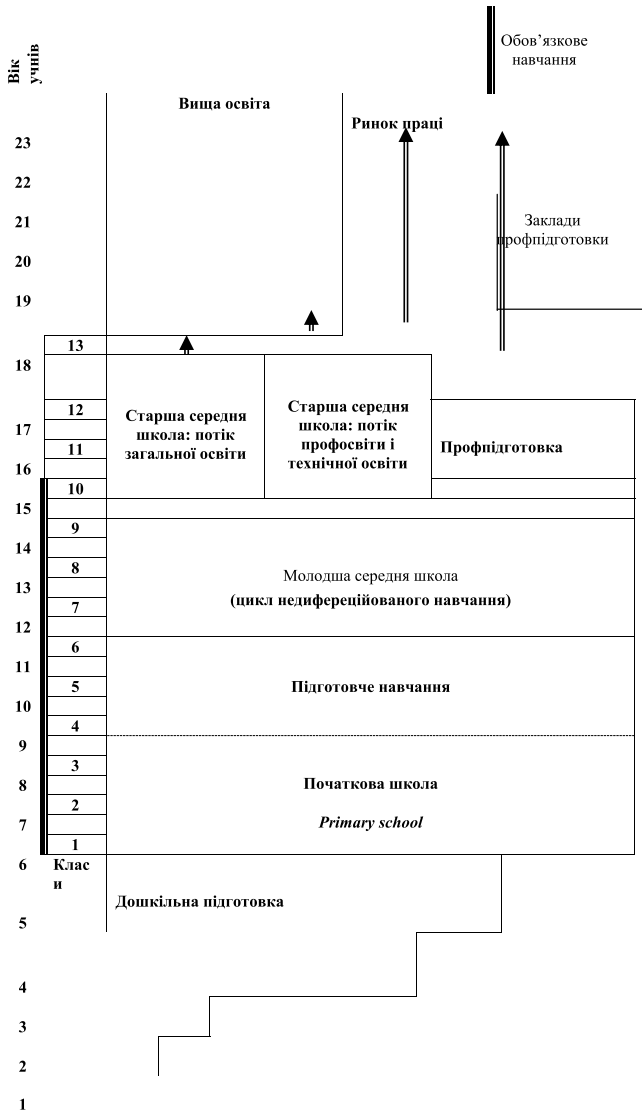

Рис.3. Структура освітньої системи Португальської Республіки [33]

Додаток Р
Республіка Словенія (Словенія)

Таблиця 1

Етапи обов'язкової освіти

Монолітна структура, що складається з початкових і середніх шкіл I рівня	Нова 9-річна універсальна школа
I цикл (класи I-III)	Вік: 6-8 років
II цикл (клас IV-VI)	Вік: 9-11 років
III цикл (класи VII-IX)	Вік: 12-14 років
X клас – необов'язковий	

Таблиця 2

Види середньої освіти II рівня

Загальна освіта на рівні старших класів середньої школи	15-18 років (чотири роки)
Технічне навчання в старших класах середньої освіти II рівня	15-18 років (чотири роки)
Професійно-технічна освіта у середній школі II рівня	15-19 років (три плюс два роки)
Професійна освіта у середній школі II рівня	15-17 (три роки)
Короткостроковий цикл професійної освіти у середній школі II рівня	15-16-17 років (два з половиною роки до трьох років)
Заходи в рамках підготовки до випускних іспитів	(один рік)
Неповна вища професійна освіта (нижча за рівень вищої освіти)	(один рік)

Додаток С
Фінляндська Республіка (Фінляндія)

Таблиця 1

Повна кількість уроків на тиждень у 1-6 класах

Предмети	Кількість годин
Рідна мова і література	32
Іноземна мова	8
Математика	22
Біологія, географія, природознавство	15
Історія	3
Релігія, етика	8
Мистецтво і практичні предмети:	44
- Відеомистецтво (visual arts)	6
- Музика	6
- Праця	8
- Фізичне виховання	12
Повний мінімум для обов'язкових предметів	132

Таблиця 2

Кількість уроків на тиждень у 7–9 класах

Предмети	Кількість годин
Рідна мова і література	8
Іноземна мова	6
Математика	9
Біологія, географія, природознавство	7
Фізика, хімія	6
Релігія, етика	3
Історія, соціальні науки	6
Візуальні мистецтва (visual arts – всі види мистецтва, які не належать до музики і літератури)	2
Музика	1
Економіка домашнього господарства	3
Фізичне виховання	6
Необов'язкова мова	20
Повний мінімум для обов'язкових предметів	70

Таблиця 3

Профілі навчання і дипломи фінських вищих навчальних закладів

	Тривалість денного навчання (років) і присуджений диплом							
	3	4	5	6	7	8	9	10
Профілі, фахи								
Педагогіка				K		L		T
Arts (гуманітарні науки)				K		L		T
Теологія	AK			K		L		T
Право	AK			K		L		T
Соціальні науки	AK			K		L		T
Психологія				K		L		T
Музика	AK			K		L		T
Образотворчі мистецтва	AK			KIt		L		T
Театр, драма, танці				K		L		T
Економіка і менеджмент				E		L		T
Дизайн				K		L		T
Природничі науки				K*		L		T
Інженерія та архітектура				DI/A/Ma		L		T

Фізкультура				К		L		T
Загальна медицина				L				T
Стоматологія				L				T
Фармакологія				P		L		T
Захист здоров'я				К		L		T
Сільське і лісове господарство				К		L		T

АК – найнижчий академічний диплом з частини фахів, кількість яких має розширюватися; К – кандидат для більшості профілів та L – ліценціат у медицині – основні види дипломів повної вищої освіти після програми 5-6 років. Є також додаткові види дипломів: А – архітектора; DI – дипломованого інженера, P – провізора; E – економіста тощо.

Таблиця 4[29]

Сектори і профілі професійної підготовки у Фінляндії

Сектори	Профілі підготовки
1. Довкілля і відновлюваних ресурсів	Рільництво Городництво і садівництво Рибне господарство Лісове господарство Інші галузі первинного виробництва
2. Технології і транспорту	Тканини і пошиття одягу Дизайн Механіка і обробка металів Теплоустаткування і вентиляція Автомобілі і транспорт Електромеханіка Будівництво Ландшафтні технології Деревообробна промисловість Обробка поверхні Хімічна і паперова промисловість Харчова промисловість Мореплавство Інші технологічні процеси і транспорт
3. Управління і торгівля	Бізнес, менеджмент, управління
4. Готельне господарство і діловодство	Готелі, ресторани, громадське харчування
5. Соціальна і медична допомога	Служби індивідуального сервісу Соціальна допомога Медична допомога Інші профілі.
6. Культура	Візуальні мистецтва Театр і танці Музика Та інші
7. Виховання і гуманітарні заняття	Розваги і використання вільного часу Фізкультура Та інші профілі

Додаток Т Французька Республіка (Франція)

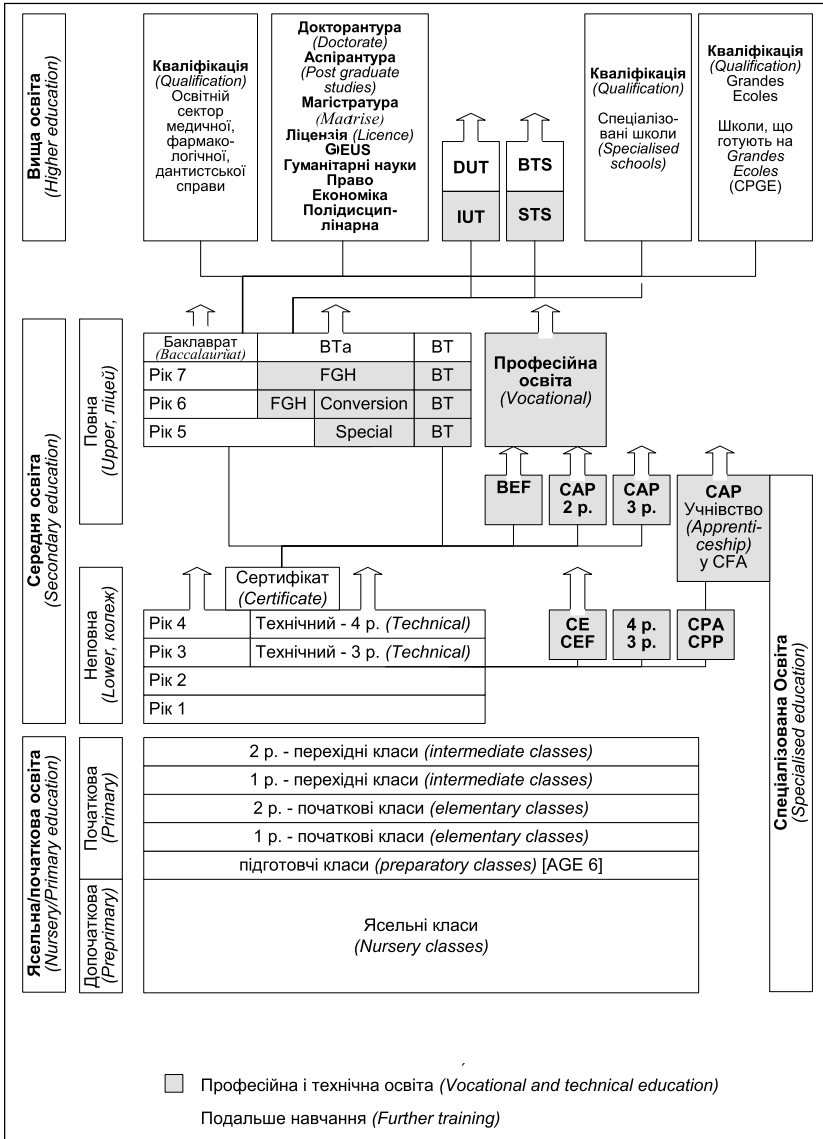
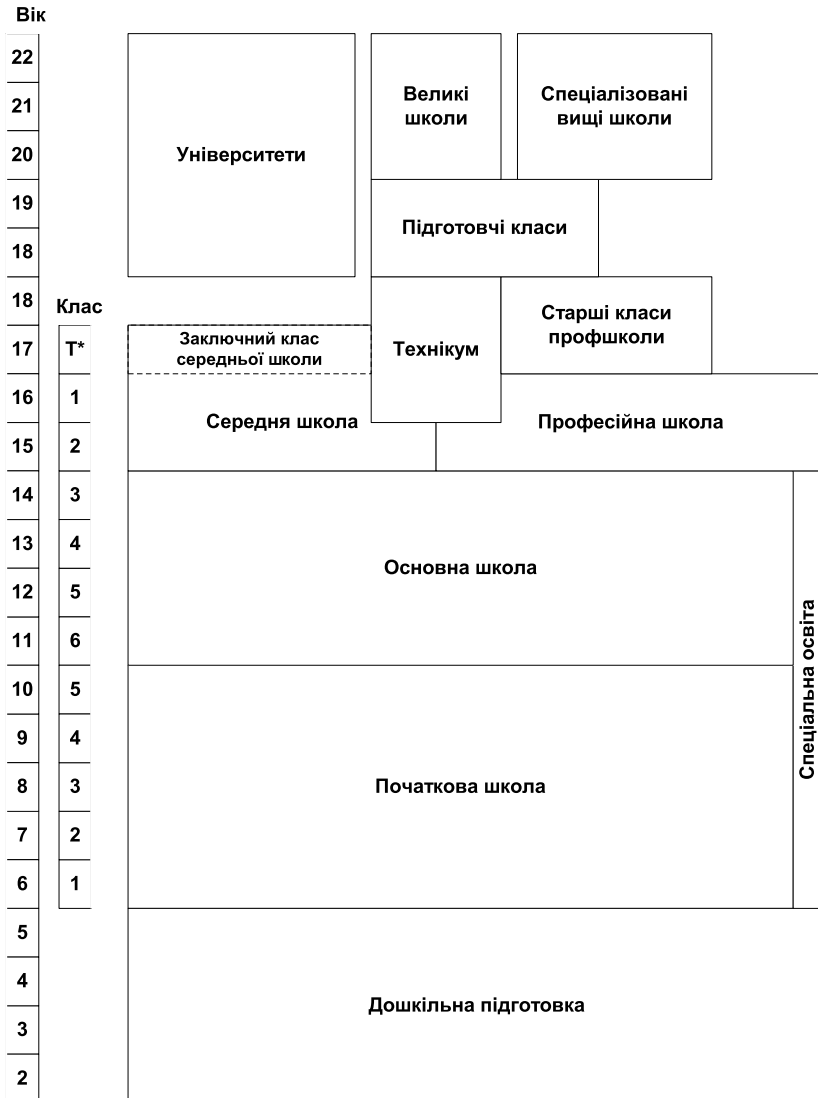

Рис. 1. Основні компоненти структури освіти Французької Республіки [33]

Рис. 2. Структура освітньої системи Французької Республіки [33]

Т* – "Терміналь" – заключний клас середньої школи

Рис. 3. Структура освітньої системи Французької Республіки [33]

Таблиця 1

Профілі, тривалість навчання і головні кваліфікації у вищій освіті Франції

Профіль, фах	Тривалість денного навчання (років), присуджений диплом чи кваліфікація								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
УНІВЕРСИТЕТИ									
Гуманіт. науки	DEU G	L	M	DEA					D
Право	DEU ST			DESS					
Природні чі науки	DUT		MST	Mag					
Мисте цтво	DEU G	L	M	DEA/D ESS					D
Мови	DEU G	L	M/M ST	DEA/D ESS					D
	DEU G	L	M	DEA					D
Економіка та управлі ння	DEU ST			DESS					
	DUT		MST	Mag					
	DUT		MST/						

				MIA GE					
Загальна медицина	P 1	P2	D M1	DM2	DM3	DM4	DE A	D E 2	
Фармакологія						DE1, DESS/D EA			
Стоматологія	P 1				DE1	DEA/DE SS	CE S		
Вищі школи та інші заклади									
Ветеринарії		CPG E				DE			
Інженерії		CPG E			Ti/DEA				
Комерції		CPG E			Di/DEA				
Архітектури						DPLG			

Примітка. Використані позначення означають (за алфавітом): CES = certificat d'etudes specialisees (сертифікат про спеціалізовану освіту); CPGE = classes preparatoires aux grandes ecoles (підготовчі класи для вступу у Великі Школи); D = doctorat (докторат, перший диплом. Після створення значного наукового доробку докторам може присуджуватися ще й додатковий диплом про „здатність керування науковими дослідженнями”); DM=DCEM = deuxieme cycle d'etudes medicales (другий цикл медичної освіти); DE = diplome d'Etat de docteur en medecine (pharmacie, stomatologie) державний диплом доктора з медицини (фармакології, стоматології); DE1 = DE de docteur en medecine (державний диплом доктора з медицини); DE2 = DE de docteur en medecine specialisee (державний

диплом доктора зі спеціалізованої медицини); DEA = diplom d'etudes approfondies (диплом поглиблених студій); DES = diplom d'etudes specialisees (диплом спеціалізованих студій); DESS = diplome d'etudes superieures specialisees (диплом поглиблених спеціалізованих студій); DEUG = diplome d'etudes universistaires generales (диплом загальної університетської освіти, заключний диплом першого циклу навчання); DEUST = diplome d'etudes universitaires scientifiques et techniques (диплом про наукову і технічну університетську освіту); DI = diplom (диплом школи з певної дисципліни); DPLG = diplome par le gouvernement (дипломований урядом); DUT = diplome universitaire de technologie (університетський диплом з технології, який видають університетські технологічні інститути); L = licence (лісанс, перше посвідчення другого циклу університетів); M = maitrise (метріз, заключне посвідчення другого циклу університетів); Mag = magister (магістр); MIAGE = maitrise d'informatique applique a la gestion (метріз з інформатики в управлінні); MSG = maitrise de sciences de gestion (метріз з наук управління); MST = maitrise de sciences et techniques (метріз з наук і техніки); P=PCEM = premier cycle d'etudes medicales (перший цикл медичних наук); Ti = titre d'ingenieur (титул інженера).

Додаток У

Королівство Швеція (Швеція)

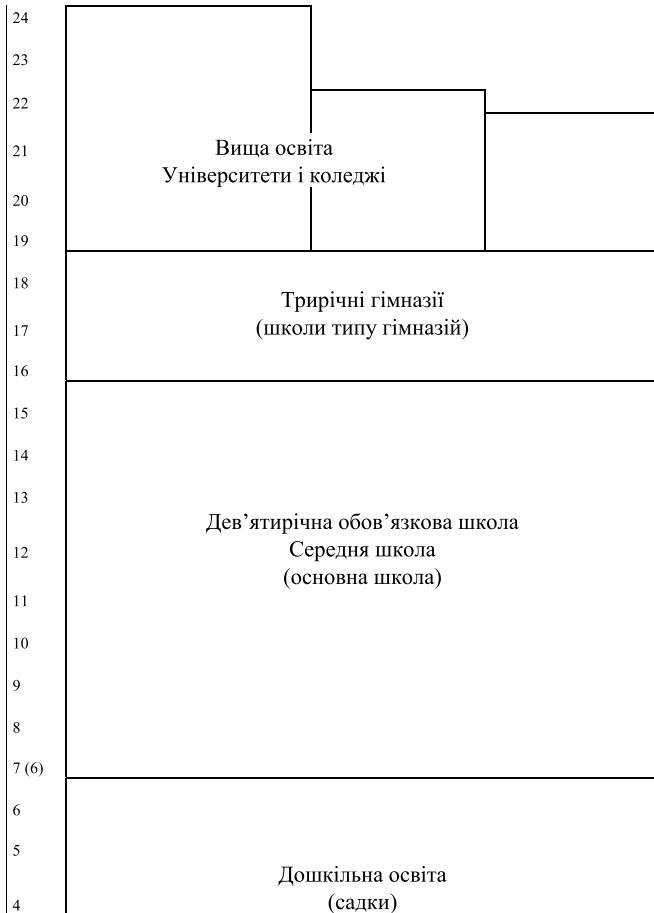

Рис. 1. Структура освітньої системи в Швеції [19]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашкіна Н.В. Розвиток професійної освіти в Німеччині (кінець XIX-XXст.): дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Абашкіна Неллі Володимирівна. – К., 1998. – 375 с.

2. Авшенюк Н.М. Стандартизація професійної підготовки вчителів у Англії й Уельсі (кінець XX-початок XXI ст.): дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Авшенюк Наталія Миколаївна. – К., 2005. – 166 с.

3. Авшенюк Н. Інтернаціоналізація вищої освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору [Електронний ресурс] / Н.Авшенюк // Науковий вісник Чернівецького університету : [збірник наукових праць]. – 2009. – Вип.468. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvchu/PtP2009>. – Назва з екрану.

4. Базуріна В.М. Професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов у Великій Британії: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Базуріна Валентина Михайлівна. – Житомир, 2009. – 190 с.

5. Балабанов К.В. Основні тенденції розвитку освіти і науки в Європейському Союзі [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/Prvs/2009_3/1047.pdf. – Назва з екрану.

6. Барський Т. Дидактичні основи технології підготовки викладачів технічних дисциплін (за матеріалами технічної освіти у Польщі) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / Т.Барський. – К., 1999. – 42 с.

7. Бондарчук Н.О. Державна освітня політика Чехії періоду суспільних змін: стан, тенденції, проблеми [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej5/txts/07bnostr.htm>. – Назва з екрану.

8. Бочарова О.А. Модернізація вищої школи у сучасній Франції : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Бочарова Олена Анатоліївна. – Горлівка, 2006. – 176 с.

9. Вакуленко Т.І. Становлення та розвиток системи підвищення кваліфікації вчителів Німеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Т. І. Вакуленко. – К., 1995. – 19 с.

10. Василюк А.В. Професійно-педагогічна підготовка вчителів у Польщі (1989-1997): дис. ...кандидата пед. наук : 13.00.04 / Василюк Алла Володимирівна. – К., 1998. – 160 с.

11. Вища освіта Німеччини [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://premiumstudy.com.ua/sistema_osviti_nimechchini1.html. – Назва з екрану.

12. Вікторов В.Г. Міжнародні моделі освітніх індикаторів якості освіти // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, – 2005. – № 49 [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_49/Viktorov.htm. – Назва з екрану.

13. Высшее образование Нидерландов [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.eurogates.ru/ru_dutch_universities_the_netherlands/. – Назва з екрану.

14. Гаманюк В.А. Мовна пропозиція в школах Німеччини в умовах інтеграції [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/pfto/2010_11. – Назва з екрану.

15. Гриценко О. Словенці впевнено говорять про своє слов'янське походження [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://dialogs.org.ua/print.php?part=issue&m_id=2542. – Назва з екрану.

16. Гриценчук О.О. Стратегічні орієнтири розвитку інформаційних освітніх мереж ЮНЕСКО та ЮНІСЕФ в європейському контексті [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://194.44.242.244/e-journals/ITZN/em1/content/06goonec.html>. – Назва з екрану.

17. Джури́нский А.Н. Зарубежная школа: современное состояние и тенденции развития / А.Н.Джури́нский. – М.: Владос, 1993. – 356 с.

18. Десятов Т.М. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина ХХ століття) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Десятов Тимофій Михайлович. – К., 2006. – 431 с.

19. Еврідіка Мережа [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.eurydice.org>. – Назва з екрану.

20. Кіщенко Ю.В. Формування професійної майстерності вчителя у системі педагогічної освіти Англії та Уельсу : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Кіщенко Юлія Володимирівна. – К., 2000. – 173 с.

21. Коваленко С.М. Тенденції розвитку освіти дорослих в Англії (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Коваленко Світлана Миколаївна. – Суми, 2005. – 186 с.

22. Ковчина І.М. Реформування загальної середньої і педагогічної освіти в Польщі у 80-90 р. ХХ століття : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Ковчина Ірина Михайлівна. – К., 1997. – 168 с.

23. Короткова Ю.М. Професійна підготовка вчителя початкових класів у сучасній Греції : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Короткова Юлія Михайлівна. – Харків, 2008. – 196 с.

24. Корсак К.В. Великобританія: система освіти і підготовки наукових кадрів / К. В. Корсак // Науковий світ. – 1999. – №4. – С.8 – 11.

25. Кушнарєва М.Б., Грищенко О.А. Теоретичні засади багатокультурності та світовий досвід [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.culturalstudies.in.ua>. – Назва з екрану.

26. Лащихіна В.П. Розвиток системи підготовки педагогічних кадрів у Франції (друга половина ХХ - початок ХХІ ст.) : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Лащихіна Віталіна Петрівна. – К., 2009. – 198 с.

27. Лещук Г.В. Система професійної підготовки фахівців соціальної сфери у Франції : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Лещук Галина Василівна. – Тернопіль, 2009. – 189 с.

28. Локшина О. І. Етапи розвитку стратегії Європейського Союзу у галузі освіти [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em2/content/07loiuet.html. – Назва з екрану.

29. Ляшенко Л.М. Реформування професійної освіти у Фінляндії в умовах глобалізаційних процесів : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Ляшенко Лариса Миколаївна. – К., 2003. – 163 с.

30. Максименко А.П. Становлення і розвиток системи університетської освіти Франції (XIX-XX століття) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Максименко Анатолій Петрович. – К., 2008. – 389 с.

31. Малицька І.Д. Процес реформування в галузі обов'язкової освіти в країнах Європи / І. Д. Малицька // Рідна школа. – 2002. – №12. (875). – С. 73 – 76.

32. Малицька І.Д. Розвиток інформаційних педагогічних мереж в освітніх системах зарубіжних країн // Рідна школа – 2004. – №9. – С.73-76 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ime.edu-ua.net/cont/Malits6.doc>. – Назва з екрану.

33. Матвієнко О.В. Розвиток систем середньої освіти в країнах Європейського Союзу: порівняльний аналіз : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Матвієнко Ольга Василівна. – К., 2005. – 344 с.

34. Махія Н.В. Реформування системи педагогічної освіти Німеччини (друга половина ХХ - початок ХХІ ст.) : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Махія Наталія Володимирівна. – Черкаси, 2009. – 169 с.

35. Мілютіна О.К. Полікультурна освіта учнів середньої загальноосвітньої школи у Великій Британії [Електронний ресурс] / Режим доступу: // <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/344784.htm>. – Назва з екрану.

36. Нероба Е. Професійна підготовка інженерів-педагогів у вищих технічних навчальних закладах Польщі : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Нероба Ева. – К., 2004. – 270 с.

37. Ніколаї Г.Ю. Розвиток музично-педагогічної освіти в Польщі (XX століття) : дис. ...доктора пед. наук : 13.00.01 / Ніколаї Галина Юрїївна. – К., 2008. – 401 с.

38. Освітній портал [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua>. – Назва з екрану.

39. Освітній портал [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ed.net.ua>. – Назва з екрану.

40. Парінов А.В. Реформа вищої педагогічної освіти в Англії: передумови і тенденції розвитку (к. 80-х – п.90 р. ХХст.) : дис. ...кандидата пед. наук : 13.00.04 / Парінов Андрій Веніамінович. – К., 1995. – 146 с.

41. Пелегеша Н. Мовна політика як інструмент комунікативного простору Європейського Союзу [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Juli2009/23.htm>. – Назва з екрану.

42. Поберезська Г.Г. Тенденції розвитку вищої освіти країн Західної Європи та України : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Поберезська Ганна Георгіївна. – К., 2005. – 180 с.

43. Польсько-українська програма „Освіта поль” [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.osvitapol.info/index.php?lsmenuid=51&pageid=57>. – Назва з екрану.

44. Полякова Я.В. Європейські концепції полікультурної освіти і виховання [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal>. – Назва з екрану.

45. Посольство Словацької Республіки в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.slovakia.kiev.ua/site/ua/slovakia/1/5/>. – Назва з екрану.

46. Пуховська Л.П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі в к. ХХ століття: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Пуховська Людмила Прокопівна. – К., 1998. – 321 с.

47. Республіка Кіпр: наука і освіта [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.demunion.kiev.ua/c/nauka-i-osvita>. – Назва з екрану.

48. Романенко О.В. Реформування професійної підготовки майбутніх учителів середніх навчальних закладів Франції : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Романенко Оксана Василівна. – Кривий Ріг, 2007. – 216 с.

49. Сакун Л.В. Система підготовки кадрів для сфери туризму в Німеччині : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Сакун Людмила Володимирівна. – К., 1998. – 180 с.

50. Синенко С.І. Розвиток післядипломної педагогічної освіти в країнах Західної Європи (Англія, Франція, Німеччина) : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Синенко Світлана Іванівна. – К., 2002. – 168 с.

51. Сисоева С.О. Інтернет-технології: можливості для неперервної професійної освіти // Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті : досвід, проблеми, перспективи : зб. наук. пр. / АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти [та ін.] ; [редкол.: Козяр М. М., Зязюн І. А., Сисоева С. О. та ін.]. – Л., 2006. – Вип. 1. – С. 65–71. – Бібліогр.: с. 71.

52. Сисоева С.О. Освіта дорослих: технологічний аспект // Неперерв. проф. освіта: теорія і практика. – 2004. – Вип. 3/4. – С. 184–187.

53. Сисоева С.О. Проблеми дистанційного навчання : педагогічний аспект // Неперерв. проф. освіта: теорія і практика. – 2003. – Вип. 3/4. – С. 78–87.

54. Сисоева С.О. Проблеми професійного розвитку дорослої людини в умовах інформаційного суспільства // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, Благод. фонд ім. А. Макаренка. – К., 2005. – Вип. 3. – С. 214–217.

55. Сисоева С.О. Проблеми сучасної освіти в контексті суспільних трансформацій // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / АПН України, Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т» ; за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО. – Х., 2003. – Вип. 1. – С. 42–46.

56. Сисоєва С.О. Професійна освіта в системі неперервної освіти // Теорія і практика управління соц. системами: філос., психологія, педагогіка, соціол. – 2000. – № 1. – С. 46–52. – Бібліогр. : с. 52.

57. Сисоєва С.О. Неперервна професійна освіта в контексті Болонського процесу // Професійна освіта: педагогіка і психологія : пол.-укр. журн., укр.-пол. [щорічник] / за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало ; [редкол.: Н. Ничкало, І. Вільш... С. Сисоєва та ін.]. – Ченстохова ; К., 2007. – Вип. 9. – С. 49–56.

58. Сисоєва С.О. Педагогічні технології і професійний розвиток особистості // *Przyzywanie głębi do kręgu sków, myśli, idei i działań. Księga Jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Jósefowi Zurawowi / Wyższa szkoła pedagogiczna w Czestochowie ; pod red. S. Podobinskiego, B. Snocha. – Czestochowa, 1999–2000–2001. – S. 741–754. – (Prace naukowe. Pedagogika; № 8–10).*

59. Сисоєва С.О. Освітні технології: методологічний аспект // Професійна освіта: педагогіка і психологія / За ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. – К.-Чехонстов, 2000. – С. 351–367.

60. Сисоєва С.О. Болонський процес і концепція навчання протягом життя // Розвиток еллінізму в Україні у XVIII–XXI ст. : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 21–23 трав. 2007 р. / [за заг. ред. К. Балабанова] ; АПН України [та ін.]. – Маріуполь, 2007. – С. 274–281.

61. Система вищої освіти Болгарії [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://revolution.allbest.ru/pedagogics/00126601_0.html. – Назва з екрану.

62. Системи освіти Європи [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://translate.google.com/translate?hl=ru&sl=pl&tl=uk&prev=hp&u=http://www.eurydice.org.pl/>. – Назва з екрану.

63. Соколова А.В. Професійна підготовка вчителя у системі педагогічної освіти Англії і Шотландії: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Соколова Алла Вікторівна. – Одеса, 2008. – 175 с.

64. Тарасенко О.Л. Пріоритетні напрями реалізації мовної політики Європейського Союзу [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=146>. – Назва з екрану.

65. Турчин А.І. Підготовка вчителів для закладів професійної освіти у Німеччині: дис. ...кандидата пед. наук: 13.00.04 / Турчин Андрій Іванович. – Тернопіль, 2003. – 184 с.

66. Шемпрух Й. Тенденції розвитку педагогічної освіти вчителів у Польщі (1918-1999) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Шемпрух Йоланта. – Івано-Франківськ, 2001. – 438 с.

67. Шльосек Ф. Дидактика професійно-технічної освіти (на матеріалах профтехосвіти Польщі): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 „Професійна педагогіка” / Ф.Шльосек. – К., 1997. – 42 с.

68. Шуневич Б.І. Розвиток дистанційного навчання у вищій школі країн Європи та Північної Америки : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Шуневич Богдан Іванович. – К., 2008. – 390 с.

69. Фольварочний І.В. Європейські тенденції в розвитку освіти дорослих [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/NarOsv/2009-3/9fivrod.htm>. – Назва з екрану.

70. Юрчук Л.М. Стан і тенденції розвитку системи післядипломної педагогічної освіти у Польщі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / Л.М.Юрчук. – К., 2003. – 20 с.

ДЛЯ НОТАТОК:

ДЛЯ НОТАТОК:

Навчальний посібник

СИСОЄВА Світлана Олександрівна,

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України

КРИСТОПЧУК Тетяна Євгенівна,

кандидат педагогічних наук, доцент

ОСВІТНІ СИСТЕМИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України

Підписано до друку 03.07.2012
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Гарнітура Minion Pro
Ум. друк. аркушів 18,37
Зам. 779. Наклад 500 прим.
Підготовлено до друку та віддруковано
ТзОВ фірма «Овід»
Св. РВ №18 від 24.03.2003
Україна, 33024, м. Рівне, вул. Соборна, 420